

Қоғам және мемлекет қайраткері, жазушы-журналист
Қозыбаев Сағымбай Қабашұлының 75 жасқа толған мерейтойына орай
«БҰҚАРАЛЫҚ КОММУНИКАЦИЯНЫҢ ОТАНДЫҚ ЖҮЙЕСІ:
ҮНДЕУЛЕР, ҮРДІСТЕР, МҮМКІНДІКТЕР» атты
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ
международной научно-практической конференции
«ОТЕЧЕСТВЕННАЯ СИСТЕМА МАССОВЫХ КОММУНИКАЦИЙ:
ВЫЗОВЫ, ТЕНДЕНЦИИ, ПЕРСПЕКТИВЫ»,
посвященной 75-летию Сағымбая Кабашевича Козыбаева –
общественного и государственного деятеля,
писателя-журналиста

Ғылыми редактор:
с.ғ.д., профессор Сұлтанбаева Г.С.

Жауапты редакторлар:
Phd доктор Ақынбекова А.Б.
Башанова Қ.А.

Қоғам және мемлекет қайраткері, жазушы-журналист Қозыбаев Сағымбай Қабашұлының 75 жасқа толған мерейтойына орай «Бұқаралық коммуникацияның отандық жүйесі: үндеулер, үрдістер, мүмкіндіктер» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция жинағы. 10 ақпан 2020 ж. – Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 122 б.

ISBN 978-601-04-4536-9

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2020

ISBN 978-601-04-4536-9

ТЕКТІДЕН ТУҒАН ТҰЛҒА

Биылғы жыл тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚазҰУ-де көп жылдар кафедра меңгерушісі болған, ҚР саясаттану ғылымдар Академиясының, Ресей телевизия Академиясының академигі, ТМД ЖОО-ның Құрметті профессоры, ҚР Журналистер Академиясының президенті Сағымбай Қабашұлы Қозыбаевтың шығармашылығының 45 жылдығы және өзінің мерейлі 75-і көрініс тауып отырған айтулы кезең болып отыр. «Өзім ғана болып, өзім ғана дамып, өзім ғана биіктерден көрінейін» деген пікірден болмысы аулақ ғалым 26 ғылым кандидатын, 5 ғылым докторын дайындады. Сол үшін де «ҚР ғылымын дамытқаны үшін», «Мәдениет қайраткері», «Қазақстанның құрметті журналисі» марапаттарына ие болды. Осы мерейлі жас, тұлға еңбек ететін Қазақстандағы ең жоғары оқу орыны – әл Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің 85 жылдығына да тұспа-тұс келіп отыр. Демократ ұстаздың өмір белестері жайлы әл –Фараби атындағы Ұлттық университеті Ғылыми кеңесінің шешімімен республикалық «Өнегелі өмір» атты сериялық кітаптың бір санын С.Қозыбаевқа арнау жөнінде шешім қабылданған болатын. Әрине, шын мәнінде өнегелі өмірдің иесі бола білген зор бақыт. Елбасының «Алғыс хаты», БАҚ қызметкерлеріне арналған Президент сыйлығының иегері болуы да ғалым еңбегінің республикамызда танымал болып отырғанын айқын айғақтай түскендей. Ғалымның күш-жігерін әлі де талай жылдар халқының, елінің ризығы үшін, Қазақия мемлекетінің ертеңін қалайтын ұрпақ тәрбиесі үшін арнайтынына сеніміз мол.

Сағымбай Қозыбаев өз өңіріне танымал, ғибратты, текті отбасынан шыққан. Сәкең бойындағы асыл қасиеттердің бәрі «әке көрген – оқ жонар» дегендей, Қостанай облысының Меңдіқара ауданында колхоз төрағасы болып қызмет жасаған, қаржы жинап, Ұлы Отан соғысының майдан шебіне арнайы ұшақ жіберген әкесі Қабаштан дарығандығы ақиқат. Соғыстағы ел қорғаушыларға көмек жасаған игі бастаманың патриоттық әсері күшті болғандығы сондай, кезінде Кеңес мемлекетінің Бас қолбасшысы Иосиф Сталиннің жеке өзі Қабаш Қозыбаев атына ризашылық сезімін білдірген жедел хат жолдаған екен. Тіпті, сол аймақтың ақсақалдары аш қалғандарында ауыздарына ас берген, киер киім берген де сол Қабаш ақсақал еді деп еске алады әлі күнге дейін. Міне, осындай текті әкенің ұлдары да халқына қалаулы, еліне елулі азаматтар болып өсті. Оразалы Кеңес үкіметінің ең жоғарғы атағы – Социалистік Еңбек Ері атанған еді. Манаш – екінші дүниежүзілік соғыста жауға қарсы атылған он оқтың тоғызы Қазақстанның қорғасынынан құйылғанын алғаш дәлелдеген ғалым және ҚР Ұлттық Ғылым Академиясының академигі, Мемлекеттік, Президенттік бейбітшілік және татулық сыйлықтарының иегері болатын. Ал, қарындастары Әлия Қабашқызы болса кезінде партия, кеңес ұйымдарында белсенді қызмет атқарған қоғам қайраткері, қазірде қадірменді ана. Сағымбай Қабашұлының қол жеткен жетістіктері жайлы атап өттік.

С.Қ. Қозыбаевты қазақ, орыс журналистикасы әлемінде танымайтын, білмейтін, қадірлемейтін адам әсте жоқ шығар деп ойлаймын. Ал, адам атты биік атаудың салмақты жүгіне дақ түсірмей алып өту деген тамаша қасиеттерден құралатын ардақты аманат. Сәкеңнің бойындағы сол қасиеттерді саралап, даралап таратып қарайтын болсақ:

Еңбекқорлығы, қоғаммен байланысы. Төрт бірдей Академияның академигі, Қазақстан журналистика Академиясының президенті Сағымбай Қозыбаевтың еңбекқорлығын, жазған сөзгандарын көрмеген жұрттың өзі осы атақтарынан-ақ біле қояр анық. Қазақ журналистикасының, радиосының тарихын өз алдына зерттеп, сонымен бірге алғашқы қазақ баспасөзінің тарихын зерттеуші Қайыржан Бекхожин ағамыздың еңбегін жаңалап, қайта жарыққа шығарды. Сонымен қатар студенттердің, ізденушілердің, зерттеушілердің еңбектеріне қомақты үлес қосып, жол көрсететін еңбектерінің өзі бір төбе. Мысалы, «Справочник журналиста Казахстана», «Аудитория – весь Казахстан», «Моя «Ленсмена», «Ядовитые стрелы», «Масс – медиа: словарь-справочник», « Гордое имя – журналист» т.б. сияқты еңбектері оқырман сұранысынан түсіп көрген емес. Журналистік қызығушылық, адами өміршендік, заманға ынтызарлық, жақсыға құмарлық сияқты қасиеттерінің нәтижесінен туған эсселері – «Лики времени» жинағы соның тамаша көрінісі. Ал, ғылыми және публицистикалық мақалалары үлкен бір зерттеуге өзек болары анық.

Сәкеңнің қоғаммен байланыста атқарып жүрген қызметтерінің өзі бір белес. Республика аумағында болсын, ТМД мемлекеттерінің журналистика әлемінде болсын болып жатқан оқиға, конференция, форум атаулының бәрінің ортасында жүретіндігіне қарай PR-дың жанды бейнесі дерсің. Халықпен

біте қайнасып, әрине, мүмкіндігі келгенше (адам да ет пен сүйектен жаратылған ғой) атсалысып, қоғамымыздың өркендеуіне, еліміздің елдігін дәріптеуге, ұлтымыздың рухын өсіруге үлес қосып жүретіндігін «өсер елдің баласы» ретінде мақтаныш етуіміз керек.

Кең пейілділігі. Ол ешқашан өзі жеткен биігіне басқалар жетпесін деп ойламайды. Керісінше, ұмтыл, еңбектен, жаз, атқар деген ұсыныстарын әрдайым ұсынады. Өзі тынымсыздықпен әрекет ететін болғандықтан да, айналасындағылардан да соны талап етеді. Сәкеңнің әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеттің журналистика факультетінде декандық қызметте жүргенінде де кең пейілінің арқасында талайларға шапағаты тиген. Солардың бірі – менмін. Осы бір менің тағдырыма үлкен өзгеріс жасаған адамның алдында қарыздар екенімді үнемі айтып жүремін. Ол кісінің демократтығының шапағатын көргенімді ауыздан тастаған емеспін. Сол тұста мен факультеттің баспасөз кабинетінің меңгерушісі болып қызмет істейтінмін. Бір күні Сәкең: - Кларажан, осы кабинетте отырғаныңа да 10-15 жылдың шамасы болып қалды-ау деймін? Жазып жүресің, мақалаларыңды оқып жүремін. Неге мұғалімдікке құжат тапсырмайсың? Мәкеңнің кафедрасында (Мәкең – профессор, филология ғылымдарының докторы, тамаша журналист, публицист, ең жоғарғы лауазымы – атпал азамат, Марат Кәрібайұлы Барманқұлов. М. Барманқұловтың ғалымдығы, ораторлығы, жазушылығы демократияшылдығы т.б. толып жатқан ерекшеліктерін ұрпаққа таныту келешекке міндет болмақ) орын бар, тездетіп соған қағаздар жина, - дегені. Толқығаннан аузыма сөз түспей, бас изей беріппін.

– Мәкеңе қосымша тағы айтамын. Тек, «қазақбай жайбасарлыққа» салынбай тездету керек, - деді.

Қуанышымды алып-ұшып алдымен отбасына айтып, іле-шала толып жатқан құжаттар дайындауға кірістім. Марат аға да қарсы ештеңе айтпады, қайта: - Клара, давно пора! Пожалуйста, вступайте! – деді. Қандай асыл азаматтар еді десеніңші! Сонымен көптеген құжат-қағаздарды, жарияланған материалдарымды алып, бірталай инстанциялардан өттім. Елдің бәрінің қорқытатындары ғылым жөніндегі проректор Қалиолла Халиков болды. Осы уақытқа дейін талайлар сол кісінің қатаң талабынан өте алмай қайтады екен. «Шешінген судан тайынбас» дегендей проректордың қабылдауына жазылып қойғанмын. Сәт жақындаған сайын қобалжып, дәтім барар емес кіруге. Ол кездері аға оқытушылық қызметке бірден өту сенсация сияқты болатын. Әйтеуір, әзер дегенде жүректі басып, өз-өзімді билеп «қаталдықпен» аты шыққан проректордың кабинетіне де кірдім-ау. Түсі сұсты, қабағы қатулы аққұба келген кісі екен. Қабағын көтеріп маған қарамады да, үндемей тұрмын.

– Ия, сөйленіз, - деді орысшалап сол күйінде. Мұғалімдік жұмысқа өткім келетіндігін, ұзақ жылдар кабинет меңгерушісі болғанымды, студенттермен жұмыс істей алатындығымды баяндаған болуым керек, әйтеуір, бірденелерді айттым. «Оқытушы болуға еңбек сіңірдім-ау деймін» деп аяқтағаным есімде.

– Рас, еңбек сіңіріпсіз, - деді мақалаларымды қарап болған соң, өтініштің бұрышына әдемілеп қолын қойды. Мінезім жеңілдеу болғанында бас салып, бетінен сүйер едім, қазақы тәрбием кері тартып, эмоциямды білдірмедім. «Адамдарды бағалай білетін қандай тамаша адам! Тек осындай азаматтардың арқасында ғана ғалам шайқалып кетпей тұр-ау!» деген оймен рахметімді айтып, кабинеттен шықтым. Осы күнге дейін ол кісінің де парасаттылығын айтып жүремін. Сонымен, қуанышым қойныма симап, алып-ұшып Сәкеңнің кабинетіне жеттім. Ол кісі де құттықтап, қуанып қалды. Өн бойымдағы бар білімімді берер, тәжірибемді айтар, жазар, үйретер сәттерімнің өтіп бара жатқанына өкініп қана жүрген кездерімде осындай адамдардың көмегінің арқасында алдымнан ақ жол ашылып, қазір осы туған факультетімде еңбек етіп жатқанымға өзімді бақыттымын деп есептеймін.

Сағымбай Қозыбаевтың бойынан табылатын адами қасиеттеріне сипаттама берер болсақ, алдымен оның әр кез алдына келген адамға көмек көрестуге әзірлігі. Сәкеңнің қол ұшын беріп, көмек көрсетпеген адамы журналистика саласында, некен-саяқ сияқты. Ғылыммен шұғылданушы студенттерге, магистранттарға, стажерлерге, докторанттарға алтындай қымбат ақылын аямай, уақытын бөліп, түсіндіріп, ұқтырып, қажет жерде тиісінше жазып та беретіні бар. Ғылымның шырғалаң, бұралаң сүрлеуінде адасып жүргендердің талайына жол сілтеп, жөн айтып отырады. Соның бірі тағы да өзім екенімді жасыра алмаймын. Қыры да көп, сыры да көп, жыры да көп, нұры да көп ғылым атты асудың алдынан қарсы алар, жылы қабақ танытар осындай жандардың болғанының өзін мақтаныш еткеніміз жөн.

Тағы бір адамгершілік еңбегін айтпай кету арға сын болар. Журналистика факультетінде есімі көпке таныс, аса принципшіл, қаталдығымен де аты шыққан Темірбек Қожакеев деген ұстаз көп жылдар декандық қызмет атқарған болатын. 1986 жылғы желтоқсан оқиғасынан кейін интеллигенция өкілдерін жаппай қаралау, айып тағу сияқты жайлар белең алды. Сол кездегі КПСС Орталық Комитетінің өкілдері осы жайға білек сыбана кірісті. Жала Қожакеевке де жабылып, жұмыстан қуылды, жазғандарын ешбір бұқаралық ақпарат құралдары баспады. Айналасындағылар теріс айналды. Бір-екі жылдай жұмыссыз жүріп қалған ұстазды сол кезде факультет деканы болып отырған

Сағымбай Қозыбаев сағат бөліп, оқытушылық қызметке шақырады. Сөйтіп, қатал қоғамның қаһарына ұшыраған адамға қол ұшын беріп, қайтадан қатарға қосқаны, әрине, үлкен азаматтық болмыс.

Еңбекті бағалаушылық қасиеті. Журналистика әлемінің жылт еткен жаңалығына, айтылып, жазылып жатқан құнды ой-пікірлеріне, айналасындағы адамдардың атқарып жүрген ірілі-уақыты істеріне Сәкең бей-жай қарайтын адам емес. Соның әрқайсысын ой таразысына салып, өлшеп-пішіп, ретіне қарай бағалау, құндысын іріктеу сияқты ерекшелік те екінің бірінің қолынан келе бермейді. Өмірден өткен публицист, журналист, жазушы Балғабек Қыдырбекұлының отбасына Қазақстан Журналистика академиясының «Алтын самұрық» сыйлығын тарту еткені сондай бағамдарының бір көрінісі ғана. Қоғамға, халқына сіңірген жазушының еңбегін бағалай білу, ұрпағына қастерлеп жеткізу де көргенділік, ұлылық. Сәкең қазақ журналистикасының даму, өркендеу бағыттарын үнемі назарда ұстап, соны ойларын айтып жүреді. БАҚ – беттерінде жарияланған сұқбаттарындағы пікірлері өз құндылығын қай кез болса да жоймасы анық: «Басында Смағұл Садуақасов бас редактор болған «Еңбекші қазақ» газеті айтыс, пікірталас алаңына айналып қана қоймай, түрлі фракциялардың сойылын соғатын материалдар да беріп тұрған. Газеттің шығуына Садуақасов қол қояды, ал онда «Долой Садуақасов!» деген мақала жарық көреді. Міне, қандай керемет оқиғалар болған! Мұның негізінде әділдік жатыр», «Кейбір басылымдар құрғақ сенсация іздеп, түймедейді түйедей етіп көрсетіп, өсек пен төсектен шыға алмай жүр» деген т.б. жауаптары нағыз демократияшыл, нағыз маңызын жоймайтын пікірлер.

Сәкеңнің қалжыңбас, әзілқойлылығы, қонақжайлылығы, мәдениеті, этикасы, дәріс беру мәнері, жазудағы машығы, т.б. толып жатқан тамаша ерекшеліктері жайлы да толғау-толғау әңгіме айту алдағы уақыт еншісінде. Ол кісінің ұстаз ретіндегі тағы бір ерекшелігі ешқашан шәкірттеріне үштік баға қоймайтыны. Алдында қандай адам болса да соның бойынан жақсы бір қасиеттер тауып, жетелеп отыратын кеңшілігі тағы бар. Біздер де жас болдық, біздер де университет қабырғасында шәкірт болдық. Алғаш білім шәрбатынан сусындай бастаған шағымызда Кеңес Одағының Батыры, академик, қазақ ауыз әдебиетін зерттеуші ғалым Мәлік Ғабдуллин, журналистика факультетінің жеке отау болып шығуына үлес қосқан, қазақ журналистикасының теориясы мен тәжірибесін қалыптастырған ғалым Тауман Амандосов, темірдей тәртібімен аты шыққан Темірбек Қожакеев, бүгінде құрметті профессор, жазушы, ғалым Әбілфайыз Ыдырысов, Кеңес Одағы Коммунистік партиясының тарихын оқытуда қаталдығымен қалтырататын Жанпейіс Қарағұсов, қазақ әдебиетінің тарихын бипазадап жеткізетін, Абайды пір тұтып өткен ғалым, профессор Бейсенбай Кенжебаев, қазақ журналистикасының негізін салушы Қайыржан Бекхожин сынды ұстаздардың дәрісін тыңдағанмызды, тағылымды ойларынан ғибрат алғанмызды біз қалай дәріптесек, қазіргі жас буын өкілдері Сағымбай Қабашұлын солай дәріптейтіні ақиқат. Жеке басының мәдениеті демекші, Сәкең ешқашан біреуге дауыс көтерген адам емес. Үлкенмен де, кішімен де аса бір ілтипатпен тіл қатысады.

Қазақстандық БАҚ-тың дамуына да орасан үлес қосып жүрген ғалымдардың бірі де осы азамат. Журналистика теориясына, тарихына қатысты мақалалардан басқа толымды, сүбелі жинақтарының, оқу құралдарының өзі бір төбе. Жылына төрт-бес кітап шығарып жататын ғалымның қажырлы, қайратты еңбегіне таң қалмасқа шараң жоқ. Күнделікті шығып жатқан ақпарат құралдарының ауанын аңдап, талдау жасап, пікір айтып, өз ойын үнемі білдіріп отыратын, ел үшін еңбек етіп, халқы үшін қам жейтін қайраткер ретінде де танылған танымал тұлға. «Мемлекет үшін ұлттық журналистика бірінші қатарда тұру керек» дейтін ғалым қазақ журналистикасының атқарып отырған қызметін жоғары бағалап, «алдағы 20 жылда қазақстандық БАҚ өзінің төртінші билік функциясын толық атқаратын болады» деген сенім артады. «Журналистиканың тілімен қоғамды емдеуге де, өлтіруге де болады» деп журналистік мамандықтың қоғамдағы қуатты күшке айналып отырғандығын өз шәкірттеріне үнемі айтып, құрметті мамандық иелері екендіктеріне де ынталандырып отыратын ұлағатты ұстаз.

Кейде күнделікті күйбең тірлікпен жүріп, қатарында жаны сұлу, ойы озық, парасатты адамдардың бар екенін аңдамай өтіп кететін кездер болады. Алайда, осы құмырсқа тірліктен бір сәт қол үзіп, адамшылық тұғырынан қарар сәттер қара көрсетсе ләзім. Сондайда жақсы адамдардың жанында жүргеніңе өзінді бақытты сезінерің хақ. Сол азаматтардың бірі де бірегейі - Сағымбай Қозыбаев.

ҰСТАЗ. ҒАЛЫМ. ЖУРНАЛИСТ

Қазақстан ғылымының дамуына үрім-бұтағымен үлес қосып жүрген әулеттер баршылық. Солардың бірі және бірегейі – Қозыбай әулеті. Қозыбай әулетінің үлкені – Манашты тәуелсіздік алғаннан кейін ел тарихының ақтандақ беттерін қалыпқа келтіруге қосқан ерен еңбегі үшін халқы айрықша құрметтесе, ал осы әулеттің кенже ұлы – Сағымбайды Қазақстан журналистикасын дамытуға қосқан үлесі үшін, қазақ журналистикасы тарихының зерттелуіне мұрындық болғаны үшін, журналистік білім беру саласындағы ұзақ жылғы қажырлы да қайратты еңбегі үшін айрықша әспеттейді. «Тұлпардан тұлпар туады, сұңқардан сұңқар туады, асылдан асыл туады...» деп Майқы би бабамыз тәмсілдегендей, қос ғалымның әкесі Қабаш ақсақалда ұзақ жыл ел басқарған тұсында халықтың ықыласына, құрметіне ие болып, азаматтық істерімен бүкіл Қостанай өңіріне даңқы жайылғанын біреу білсе, біреу білмейді. Соғыс өрті өршіген 1942 жылы бала-шағасының аузынан жырып, тапқан таянғанына әскери ұшақ сатып алып, қанатына «Қабаш Қозыбаев» деп жазып, майданға аттандыруы – аңызға айналған тәуекелшілдік. Қан майдандағы емес, ел ішіндегі ерлік. Отаншыл, елшіл, намысшыл, батыл Қабаштай әкеден зейінді, зерделі, талапты, талантты ұрпақтың дүниеге келуі – табиғи жарасымдылық. Түбіне қарай бұтағы, тегіне қарай ұрпағы деген осы шығар.

Бүгінгі сөз осы әулеттің ұрпағы, Журналистер академиясының академигі, Қазақстан Саясаттану ғылымы академиясының академигі, тарих ғылымдарының докторы, профессор Сағымбай Қабашұлы Қозыбаев туралы болмақ.

45 жыл ұстаздық етіп, бірнеше мыңдаған шәкірт тәрбиелеген, 75 жасқа келгенше 53 кітап жазған қаламы қарымды журналист, беделді ғалым, парасатты ұстаз Сағымбай Қабашұлы Қозыбаев 1944 жылы 15 шілдеде Қостанай облысы Меңдіқара ауданы Жаңатұрмыс ауылында дүниеге келген. Ресейдегі ең алғашқы оқу орны Санкт-Петербург мемлекеттік университетін бітірген тұңғыш қазақ. Оқу бітіргеннен кейін Қазақстан мемлекеттік теле-радио жүйесінде кіші редактор, бас редактордың орынбасары, Бүкілодақтық радионың Қазақстандағы меншікті тілшісі болып қызмет атқарды. 1974 жылдан бері Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің журналистика факультетінде аға оқытушы, доцент, деканның орынбасары, декан, кафедра меңгерушісі, профессор болып қызмет істеп келеді.

Сағымбай Қабашұлының ұстаздық қырына, журналистік шеберлігіне, ғалымдық жолына тоқталмас бұрын, оның адами болмысына, адамгершілік қасиеттеріне тоқталғанды жөн көріп тұрмыз. «Адамда жақсы қасиет болмаса, оған бақ та, бақыт та қонбайды» деп Жүсіп Баласағұн айтқандай, Сағымбай Қабашұлының бүгінге дейін жеткен жетістігі – оның бірнеше жақсы қасиетіне байланысты деп есептейміз.

Бірінші қасиеті – қарапайымдылығы. Үлкенге құрмет, кішіге ізет көрсете білетін Сәкең кішіпейілділігімен айналасын тез баурап алады. Сағымбай Қабашұлының кішіпейілділігін, қарапайымдылығын кісілігі деп есептейтін шәкірттерінің, әріптестерінің қарасы көп-ақ. Шәкірттерінің бірі Нұртөре Жүсіп «Аға-дос» деп еркелесе, Александр Краснер «Ұстаз-дос» деп құрметтейді. Ал Бекжан Әшірбаев пен Нұржан Қуантаев сынды шәкірттері «іні-дос» болып әркез қасынан табылады. Шәкірті досқа айналған, әріптесі сырласына айналған, құрдасы жолдасына айналған Сәкеңнің әркезде жүзі жарқын, мерейі үстем.

Екінші қасиеті – кеңпейілділігі. Студентке екілік қоймайтын, кешігіп келгендерді кеңірдектен алмайтын, мүлт басқандарды балалыққа балап, әкелік мейіріммен қарайтын Сәкеңнің кеңдігіне шәкірттері риза-тын. Кейбір ұстаздарымыздың орынды, орынсыз айқайынан, жүрек сыздатар сыздауларынан әбден мезі болған қазақ бөліміндегі біздерге орыс бөлімінде оқитын тұстарымыздың «Қозыбаевтың кеңдігі» туралы әңгімесі ертегідей көрінетін. Жоқ, ертегі емес екенін кейіннен бірге қызмет істеген жылдары білдік. «Кең болсаң, кем болмассың» деген нақылды өмірлік қағидасына айналдырған Сағымбай ағаның біреуге тізе батырғанын көргеніміз жоқ. Ұлтқа бөлу, руға бөлу, географияға бөлу – Сағымбай ағаның болмысына жат дүние. 1996-2006 жылдары Сағымбай Қабашұлы басқарған «Журналистика тарихы» кафедрасында қызмет істей жүріп, орыс, қазақ, ұйғыр, еврейдің тілін тең тапқан, дипломаттық қасиетіне тәнті болдық. Ұлт пен ұлттың арасындағы достықтың дәнекершісі, ұжымдағы берекенің басы – Сағымбай Қабашұлы өнегесі кейінгі жастарға үлгі.

Кеңдікпен астасып жатқан тағы бір қасиеті бар. Ол – қайырымдылығы. Сағымбай Қабашұлымен бірге қызмет істей жүріп байқағаным – көмек сұраған адамға қол ұшын бермеген кезі жоқ. Емтиханнан

құлап, салысы суға кеткен студенттердің ағаға келіп, мұңын шағып, көмек сұрайтынын көзімізбен көрдік. Сәкең олардың меселін қайтармай, әріптестеріне ертіп апарып, жай-жапсарын түсіндіріп, мәселесін шешіп беретін, баяғы кең заманда... Ал ғылыми кеңестің «қамалынан» өте алмай жүрген ғылым жолындағы шәкірттерінің қолынан жетелеп апарып, қорғатқанына куә болдық. Сағымбай Қабашұлының үлкенді-кішілі қайырымды істерін санап тауысу мүмкін емес. Түйіндей айтқанда, Қабаштай қайырымды ақсақалдың тәрбиесін көрген ұлы Сағымбайда «қайырымды адам», «мейірімді адам» сипатына толық лайық. «Ұяда не көрсең, ұшқанда соны ілесің» деген осы шығар...

Сағымбай Қабашұлы – қаламы қарымды журналист. Қазақстан Журналистер одағының алты рет лауреаты атанған, Б.Бұлқышев атындағы «Алтын адам» сыйлығының иегері, Бүкілодақтық радионың «Алтын микрофон» сыйлығының иегері – Сағымбай Қозыбаевты әріптестерінің біразы «журналистиканың мэтрі» деп құрметтесе, біразы «журналистиканың жампозы» деп әспеттейді. Қандай құрметке болса да лайық Сағымбай Қабашұлы Қазақстан журналистикасында өз қолтаңбасын қалыптастырған, өзіндік орнын айқындаған майталмандардың бірі.

75 жасқа келгенше қолынан қаламы түспеген, айына екі-үш мақала жазатын, жылына бір кітап шығаратын «жүйрік журналист» Сағымбай Қабашұлының журналистік шеберлігінің ерекшелігі мынада:

Біріншіден, ол қысқа да нұсқа жазудың шебері. «Душа моя – перо», «Храм у подножия гор» атты жинақтарындағы эсселері қысқалығымен, шыншылдығымен, сыршылдығымен оқырманның көзайымына айналды.

Екіншіден, Сағымбай Қабашұлы қазақ сөздерін, атауларын, ұғымдарын орыстілді мәтінде ұтымды пайдалануда үлгі көрсетіп жүр. Төтесінен қайырғанда, қазақ тілін орыстілді ортада насихаттауға айрықша үлес қосып жүр. Бұрын қазақ сөздерін тек сөйлем арасында пайдаланатын ағамыз біртіндеп тақырыпқа да шығаруды әдетке айналдырды. «Аксуекство равных», «Найзағай, или Лучи бессмертия хана Кене», «Сарқыт от хана» т.б. тақырыптарды орыстілді газеттердің бетінен көргенде ішіміз жылып, көңілімізде ризашылық сезім ойнап, қуанып қалатынымыз рас. Қырық жылғы есімізге түсіп, есе қайырғандай күйде болатынымызды жасырмаймыз... Сағымбай ағамыз салған дара жолды сара жол ететіндер көбейсін деп тілейміз.

Үшіншіден, нақыл сөздің шебері. Мақала жазу барысында қолданған бейнелі ойы, түйінді тұжырымдары ділмар сөзге айналды. Оның қаламынан туған «Если нет в мозгу, не поможет и КазГУ», «Жить надо светло, светлым уйти из мира, светлым остаться в памяти», «Сплошной негатив в прессе – либо газета больна, либо страна», «Негатив – украшение желтой прессы. Ее цель – сделать всех индвалидами духа», «Жизнь – нескончаемая дорога. У мудрого лишь одна мечта – успеть бы претворить благое задуманное» деген қанатты сөздерін әріптестері жиі қолданады.

Сағымбай Қабашұлының «Журналистер арасында тәңірі көкірегіне сәуле шашқан нағыз сөз шеберлері бар. Олардың жазғандарын жұрт іздеп жүріп оқиды. Журфактың ешқайсысы ондайларды даярлай алмайды, олар жаратылысынан журналист болып туады» деген сөзін өзіне қарата айтсақ, ол жаратылысынан журналист. Сезімтал, сергек, шапшаң қимылдайтын, тез және болдырмай жиі жазатын Сәкенді болмысынан журналист десек те жарасады.

Сағымбай Қабашұлы Қозыбаев ғылыми мектеп қалыптастырған ғалым. Оның жетекшілігімен 8 докторлық, 22 кандидаттық диссертация, оппоненттігімен 3 докторлық, 5 кандидаттық жұмыс қорғалды. Журналистика саласындағы білім беру ісінде табысты еңбек етіп жүрген ғалымдар – С.Велитченко, Ә.Игенсартова, А.Рожков, Қ.Сақ, А.Есдаулетов, А.Мектеп, С.Нұрбеков, Н.Кенжеғұлова, М.Мұқашева, Ф.Майкотова, А.Мусинова, Ә.Әлжанова, С.Бекниязова, Ж.Есенбек, т.б. – «Сағымбай Қозыбаев ғылыми мектебінің шәкірттері». «Қозыбаевтың шекпенінен шыққан» ғалымдар легі Қазақстан журналистикасының теориясы мен тарихын зерттеуде көш бастап келеді.

Бүгінгі таңда С.Қозыбаевтың 20 шақты оқу құралы, 400-ге жуық ғылыми мақалалары жарық көрген. Оның бастамасымен «Справочник журналиста Казахстан», «Справочник молодого журналиста», «Масс-медиа» анықтамалықтары мен «Журналистика Казахстан» атты энциклопедия дүниеге келген.

Сонымен бірге, Сағымбай Қабашұлы – ұлағатты ұстаз. Жарты ғасырға жуық әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің журналистика факультетінде дәріс беріп келе жатқан Сәкеннің алдынан небір азулы редакторлар, білікті де білімді журналистер, Қазақстан бұқаралық ақпарат құралдарын уысында ұстап отырған медиамагнаттар түлеп ұшқан. Сағымбай Қабашұлының шәкірттері – «Хабар» арнасының АҚШ-тағы тілшісі Майра Абрахманова, «Хабар» Агенттігі» АҚ Басқарма Төрағасы Ерлан Бекхожин, белгілі редакторлар – Аяған Сандыбай, Александр Краснер, Александр Тараков, Игорь Шахнович, белгілі режиссер Ермек Тұрсынов, беделді тележурналистер – Светлана Коковинец, Ерлан Ақшалов, медиамагнат Арманжан Байтасовтар, т.б. – бүгінгі күні Қазақстан журналистикасының бет-

бейнесіне айналған. Қазақстан журналистикасын өркендетіп те, шетелге таныстырып та жүрген осылар. Қазақстан журналистикасында өз орнын тапқан шынайы дүлділдер, біздің елдің Лари Кингі, Опра Уинфри, Рупер Мэрдого осылар. «Ұстазы жақсының ұстанымы жақсы» деген осы болар.

Қазақстан журналистерінің шығармашылығын бағалайтын Журналистер академиясын құрған Сағымбай Қабашұлы енді «Баспасөз музейін» құруға ниеттеніп жүр. Мақсаты – аттың жалы, түйенің қомында жүріп, бақилық болған әріптестерінің шығармашылығын насихаттау және бұрын-соңды шыққан басылымдарды өскелең ұрпаққа таныстыру.

Саналы ғұмырын ізденіс үстінде өткізіп келе жатқан Сағымбай Қабашұлы сынды азаматқа бағындырған белестер, жеткен жетістіктер – кезекті биіктердің бірі ғана. Биылғы жылы жетпістің бесіне желпіне шыққан ұлағатты ұстаз, көрнекті ғалым, беделді журналист – Сағымбай Қабашұлы Қозыбаевқа Майқы би бабамыздың жасына келіп, «журналистиканың абыз ақсақалы» атаныңыз дегіміз келеді.

Сағымбай Қозыбаев

ЭТЮДЫ НА ПОЛЯХ

Султан земли русской

Стараниями нашего посла в Российской Федерации Имангали Тасмагамбетова в ноябре этого года на рязанской земле открыли мемориальную плиту в честь одного из царей Касимовского ханства. Ее установили на месте захоронения потомка Джучи, внука казахского хана Шигая, султана Ораза-Мухаммада (1572-1610). Выступая на церемонии открытия посол напомнил, что с именем последнего «связано начало полноценной дипломатии между Великой степью и Русским государством. Ораз-Мухаммад не просто оставил глубокий след в русской летописи, но проложил для казахов дорогу в дружественную Россию».

В предверии этого события в Алматы издали книгу об Оразе-Мухаммаде российского ученого Андрея Белякова, долгие годы занимающегося казахско-русскими связями этого периода (научный редактор – один из видных отечественных исследователей Золотой Орды, кандидат исторических наук Канат Ускенбай. – С.К.).

Позволим небольшой комментарий, останавливаясь на малоизвестных фактах. К концу 16 века российскую столицу наводнили знатные персоны Степи – чингизиды Сибирского ханства, ногайские и крымские мурзы, потомки вельмож Золотой Орды. Все они на русской земле оказались в основном не по своей воле. Так, самого султана Ораза-Мухаммада захватили в плен в 16-летнем возрасте в Западной Сибири во время соколиной охоты.

Часть этих лиц получила новые имена в результате крещения и дала династийное начало многим русским дворянским фамилиям. Вынужденная покинуть родину, казахская знать на новой земле пустила корни, обретя вотчины и наделы в собственное пользование, сохраняя при этом обычаи и традиции своих предков.

Казахские царевичи приняли активное участие во всей сложной жизни российского государства этого времени, получившего в истории название Смутного. Кто знает, может, спустя недолгое время, и вернулись бы они на отчие земли. Но вихри истории так закрутились, что Оразу-Мухаммаду, в частности, предстояло внести свою немалую лепту в летопись Смутного времени российского государства.

А пока в один из августовских дней 1598 года, в плен к русским воеводам попала многочисленная группа казахских цариц и царевен – жены, дочери, невесты хана Кошима (Кучума), правителя Сибирского ханства. В январе следующего года высокие женские особы со своей челядью торжественно въехали в Москву. А еще через год подали челобитную на имя царя Бориса Годунова с просьбой поселиться в Касимове у Ораза-Мухаммада, ставшего к этому времени царем ханства.

Назову лишь несколько имен. Царица Сюим с тремя дочерьми – царевнами – Дурпатша, Молдир, Карачай. Царица Ян-Девлет, дочь Кошима царевна Кымыз, . Суим была Оразу-Мухаммаду мачехой, остальные - кто тетей, кто двоюродными сестрами. К этому времени уже жили в Касимове бабушка султана царица Ази, его мать Алтын ханум, родная тетя также под этим именем, царевны Бахты и Кун, содержавшиеся каждая со своим двором со всеми почестями.

Вновь прибывшие монаршие особы осели также в других местах России. К примеру, захотели жить обособленно царицы Салтаным, Актулум, Аксюрек, Шевлет, царевны Хандаза, Тажей, некоторые невесты Кошима. Сын его, плененный вместе с ними, получил крещение под именем Андрей и женился

на знатной Ирине Оболенской. Так по воле истории пустила казахско-русские корни и династия всесильного Кошима, одного из ярких фигур казахской истории.

Но это все же отдельная тема, хотя и занятая. Вернемся к Оразу-Мухаммаду, первоначально поступившему на службу к царю Борису Годунову. Во главе своего же полка он участвовал в русско-шведской войне 1590-1595 годов, во многих других сражениях и даже в походе против крымских татар, показав себя храбрым и умелым полководцем.

Годунов решает поставить отважного царевича во главе Касимовского ханства. Первого апреля 1600 года 28-летний Ораз-Мухаммад принес в Золотой палате Кремля шерть – клятву, присягу на верность. А уже в мае в Касимове был совершен монгольский обряд возведения на царство. Четыре человека – предположительно представители казахских родов аргын,кыпчак, мангыт, жалаир, – взявшись за концы золотой кошмы, подняли на ней Ораза-Мухаммада. Так он стал одиннадцатым по счету правителем Касимова.

Но благим начинаниям не суждено было сбыться до конца. Не повезло ни Годунову, ни казахскому султану. Тринадцать последующих лет вошли в историю как эпоха Смуты-время нашествия самозванцев на русский трон.

Слабоумный и кроткий царь Федор, по имени Блаженный, последний из оставшихся в живых сыновей Ивана Грозного, умер в возрасте 40 лет в январе 1598 года бездетным. С его смертью пресекается московский род Рюриковичей, правивших Русью семь столетий. На трон взошел боярин Борис Годунов, родной брат царицы Ирины, жены Федора, фактически правивший до этого страной за царя Федора.

Небольшое отступление. Годунов, как известно, имел кыпчакские корни, его предок в восьмом колене ордынский мурза Чет (Шет) осел на Руси в годы правления Ивана Калиты (1283-1340). Крещен под именем Захария. В Костроме знаменитый Свято-Троицкий Ипатьевский монастырь – хрестоматийная колыбель дома Романовых - был основан им.

Стал родоначальником трех знатных русских дворянских фамилии – Годуновых, Сабуровых, Вельяминовых – Зерновых. Надо же как символично: один из последних представителей Владимир Вельяминов – Зернов, прославленный историк-востоковед, автор работ, посвященных Золотой Орде, а также фундаментального четырехтомного труда «Исследование о касимовских царях и царевичей». Иначе чем зовом крови не объяснишь этот факт.

... Начало XVII века не сулило ничего хорошего. В 1601-1603 годах Россию поразил жестокий голод. Тела умерших от голода штабелями валялись на улицах. Только в Москве схоронили 127 тысяч человек.

Таинственной и неожиданной стала смерть и 54-летнего Годунова (1605). На престол взошел его сын Федор II. Но царствование оказалось кратким в истории России-всего 49 дней. Федор II задушили вместе с матерью, ворвавшиеся в Кремль сторонники Лжедмитрия I.

Самозванец Лжедмитрий I (1582-1606) стал первым из трех разных людей, называвших себя выжившим царевичем – сыном Ивана Грозного, погибшего при невыясненных обстоятельствах в восьмилетнем возрасте. В Москву он прибыл уже после смерти Годунова, а севший на трон его сын Федор II к моменту подхода войск самозванца был убит. За одиннадцать месяцев, что Лжедмитрий I официально возглавлял Русь, против него было несколько заговоров и около десятка покушений. Женат он был на дочери польского воеводы Марине Мнишек, которая стала первой женщиной, которую короновали в Москве (кстати, после смерти Лжедмитрия I она стала жить с Лжедмитрием II, выдавая его за первого мужа).

В середине мая 1606 года Лжедмитрий I был убит людьми боярина Василия Шуйского. Его труп в конце концов сожгли на костре, а прах смешали с порохом и выстрелили в сторону Польши, откуда Лжедмитрий I пришел. Это был единственный в истории выстрел, произведенной Царь – Пушкой в Кремле.

С появлением в 1607 году второго российского самозванца, в стране началась гражданская война, поставившая Россию на грань гибели. Вслед за Лжедмитрием II виды на царский престол предъявили и другие самозванцы: среди терских казаков появился царевич Петр Федорович (якобы сын царя Федора, то есть внук Грозного), царевич Иван-Август (якобы сын Грозного от брака с Анной Колтовской). Вскоре за ними показался еще один «внук» Грозного, «сын» царевича Ивана Ивановича – «царевич Лаврентий». В казачьих станицах самозванцы росли как грибы: явились «дети» царя Федора Ивановича – «царевичи» Симеон, Савелий, Василий, Клементий, Ерощка, Гаврилка, Мартынка.

В мае 1606 года группа приверженцев Василия Шуйского выкликнула его царем. В августе 1607 года новый претендент на власть Лжедмитрий II разбил царские войска под Болховом. Шуйский со

своим правительством заперся в Москве, под ее стенами возникла альтернативная столица Лжедмитрия II – Тушинский лагерь. К концу 1608 года Шуйский уже не контролировал многие регионы страны.

Ораз-Мухаммад вместе со своим другом, крещеным татаринном князем Петром Урусовым в этой критической ситуации первоначально перешел на сторону самозванца. Но, разобравшись, все же принял твердое решение организовать убийство Лжедмитрия II. Самозванцу об этом решении отца доложил его же сын, такое тоже бывало. Опасаясь измены со стороны касимовского хана, самозванец решил опередить его. Во время совместной охоты за Окой в районе Калуги он напал на ничего не подозревавшего касимовского царя и убил его. Тело сбросили в реку.

Вскоре, 11 декабря этого же, 1610 года, Петр Урусов отомстил за своего товарища. Как свидетельствуют летописи, «прискакав к саням на коне, рассек самозванца саблей, а младший брат Петра Александр (настоящее имя Зорбек) отсек его руку».

Так Петр Арсланович Урусов (настоящее имя Орак Янарсланулы, внук ногайского бия Урыса) вошел в историю России как убийца Лжедмитрия II.

Смерть Лжедмитрия II, которая была результатом гибели казахского султана, и последовавшие затем события явились поворотным периодом в истории России. Смута перешла в свой последний национально-освободительный этап, который завершился изгнанием чужеродных оккупантов и приходом к власти в Русском государстве династии Романовых...

Жизнь казахского султана Ораза-Мухаммада, хана Касимовского государства, равно как его многочисленного двора, таит немало загадок. Но начало, как говорится, положено.

Вершина тюркской духовности

Лет пять назад в Бишкеке провели шумную конференцию. Назвали ее международной. К слову, в условиях рынка все мало-мальские научные форумы стали международными (благо постсоветские республики не нуждаются в иноземных представительствах, имена их кураторов непременно присутствуют в отпечатанных программах-приглашениях).

Эта конференция была не рядовой, посвящена великому уйгурскому поэту-философу Юсуфу (Жусип) Баласагуни, автору «Кутадгу Билиг» - первому шедевру письменной литературы мусульманской эпохи. И приурочена якобы к 1000-летию Баласагуни.

Отметим, что в литературе годом рождения этого великого поэта указывают различные даты, в основном период с 1015 по 1020 год. Пришли наконец к консенсусу, 2016 год объявили годом Баласагуни ТЮРКСКОЙ (международная организация тюркской культуры с 1993 года со штаб-квартирой в Анкаре, ее называют ЮНЕСКО тюркского мира - С.К.).

Тоже самое и с датой смерти Баласагуни. Указывают годы от 1066 до 1070-го.

О месте расположения города Баласагун, где родился поэт, до сих пор спорят светила ученого мира. Бесспорным остается, что это пойма реки Шу. Одни считают, что место это в 12 километрах от современного киргизского Токмака (по сути, местность последнего боя Кенесары), другие указывают городище Актобе в среднем течении Шу (территория бывшего колхоза имени Калинина Жамбылской области. -С.К.). Раскопки велись здесь в течение многих лет под руководством профессора У.Шалекенова. В любом случае, считаю неэтичным вклиниваться в благородные гипотезы ученого мира, на то и наука, в этом случае хлеб историков, археологов, литераторов.

Дело в другом. Нам все же кажется, что Киргизия несколько обошла кое-кого. Государственный национальный университет, основанный еще в 1925 году, с 2002 года носит имя Баласагуни. Есть в столице памятник поэту, повсеместно названы улицы, на купюре с высшем номиналом 1000 сумов его изображение.

Это к тому, что народ не промах. Но мы против национального эгоцентризма, за толерантность и взаимное уважение к наследию общего тюркского мира.

А теперь немного истории. Юсуф Баласагуни жил в эпоху Караханидов - могущественного государства, простиравшегося от Кашгарии, иначе говоря, от Восточного Туркестана до междуречья Амударии. Имевшего в своем составе различные тюркские этносы. Но в определенной степени в государстве преобладал уйгурский дух с правом и философией, а также литература и письменность на уйгурском языке.

Об этом ваш покорный слуга, как говорится, без обиняков выступил на прошедшем в этом году круглом столе Ассамблеи народа Казахстана, посвященном выходу на уйгурском языке «Кутадгу Билиг» (для истории оставим эту дату- 28 сентября, Дом дружбы в Алматы). Что Махмуд Кашгари, Алишер Навои – два других великих сына уйгурской нации, равно как и Фараби, скажем, или Фирдоуси, принадлежат в целом тюркскому миру. Но все же не забывая расставить необходимый

акцент. А акцент в том, что в Караханидском государстве главенствующим (!) языком был хаканский, или, как еще его называют, буграханский язык, близкий к древнеуйгурскому.

По мнению ряда исследователей продолжением караханидского языка являются средневековый чагатайский язык и современные новоуйгурский и узбекский языки. Мы также придерживаемся этой точки зрения.

Сегодня много охочих до выуживания рыбы в запутанной истории народов Средней и Центральной Азии тысячевековой давности, где государства сменяли друг друга, где царственный двор сменялся противоположной верхушкой другого этноса. Дело это гибельное. Фараби родился в Отраре, похоронен за тридевять земель в Дамаске. Кто он – казах, узбек, перс? Пращур-да, предок – да. Но достояние в целом не только тюрского, но и арабского мира.

Мы порой не знаем, что произошло в относительно недавнее время. А тут- тысячу лет назад. Выясняем истину по источникам, а их недостаточно.

Юсуф Баласагуни, имевший почетное звание Хасс Хаджиб (дворцовый министр), родился, по последним предположениям, в 1017 году в городе Баласагун, больше известном как Кыз Орда, а умер в 55-57-летнем возрасте в Кашгарии. Это факт истории. Место расположения Кыз Орды (Куз Орда) не установлено до сих пор с достаточной степенью достоверности. То, что киргизские братья приписали себе, еще ни о чем не говорит.

Мавзолей Баласагуни в Кашгарии украшают надписи на китайском, арабском и уйгурском языках. На вышеозначенном круглом столе в Алматы из уст уважаемого уйгурского профессора-коллеги прозвучал тезис, что близ Кашгара есть также местность под названием Баласагун.

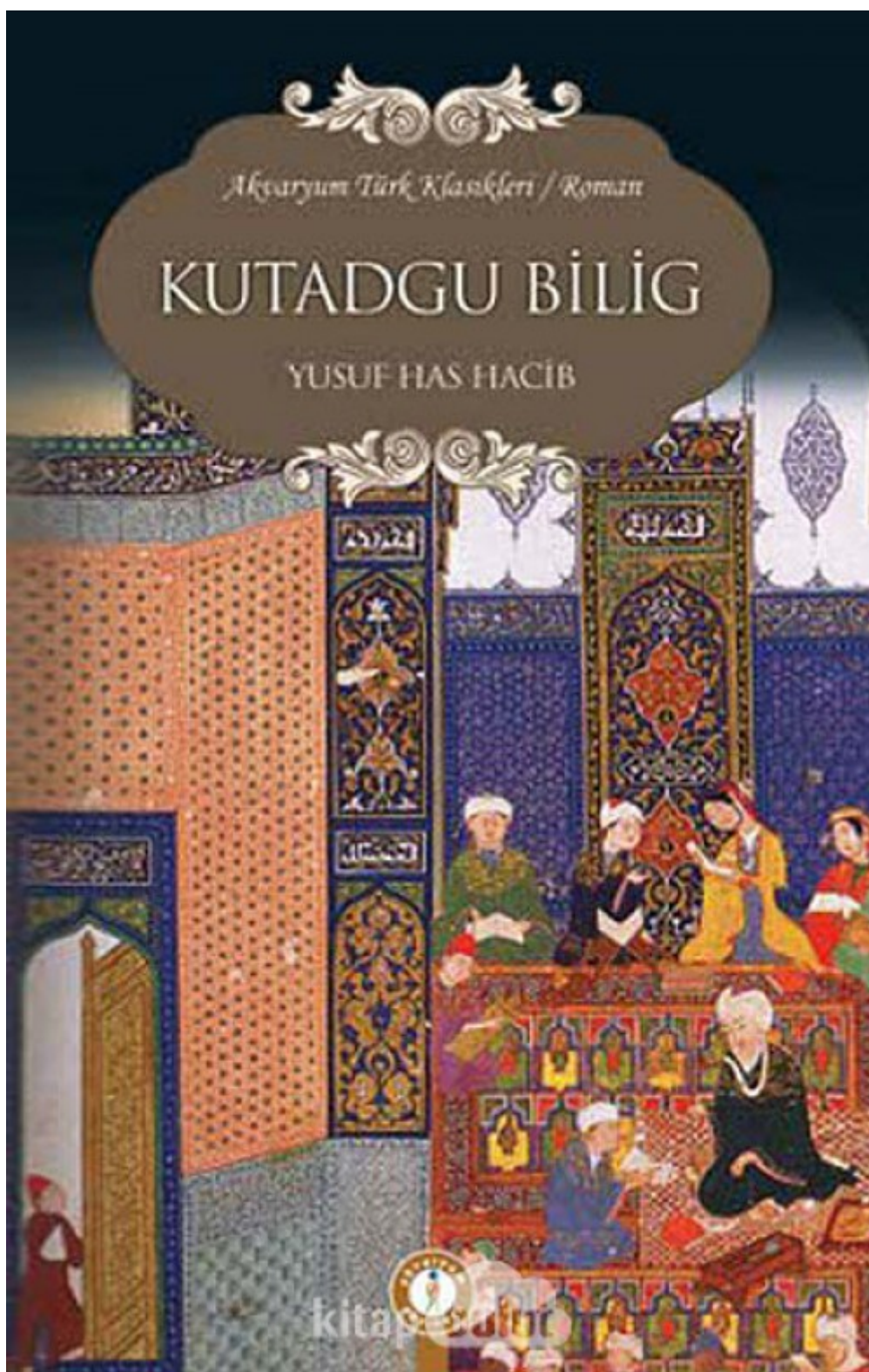
То что история переписывается и по сей день в угоду кому-либо, мы это проходили. Основное творение Юсуфа Баласагуни философская поэма «Кутадгу Билиг», известная в переводе как «Благодатное знание» или «счастье», - вершина общепланетарной мысли. Презентация книги на уйгурском языке, приуроченная к 1000-летию поэта (вот еще один повод усомниться в подлинной дате рождения), – знаменательное событие в культурной жизни страны.

Если подлинник «Кутадгу Билиг» до сих пор не нашли, как же удалось издать творение поэта?

Все просто - по дошедшим до нас спискам. Их три. Венский, датированный 1439 годом, находится в столице Австрии в Королевской библиотеке. Найден в свое время на территории Афганистана, в городе Герат. Второй каирский, написан арабским алфавитом, хранится в фонде редких рукописей в Национальной библиотеке Египта. Третий, так называемый наманганский, найден башкирским просветителем Ахмет-Заки Валидом в 1914 году. Он считается наиболее полным, этот список ныне находится в фонде Узбекского института востоковедения.

«Кутадгу Билиг» - энциклопедическое произведение. Баласагуни поднимает вопросы смысла жизни человека, его судьбы, места и роли в мире. Представлять философию в виде поэзии было в традиции средневекового Востока. «Кутадгу Билиг»- первое произведение, написанное на языке древних тюрков, - бесценная сокровищница по истории и культуре наших общих предков. Переведенная на немецкий, узбекский, русский, а в 1986 году и на казахский языки поэтом Аскармом Егеубаевым, поэма зазвучала сегодня наиболее близко к оригиналу - на уйгурском языке, объединявшим в былые времена общность тюркской вселенной.

Этюды на полях
Орел Востока

Как говорят мои коллеги-журналисты, сразу же возьмем быка за рога. Передо мной исторический снимок со Сталиным. Конечно же, он известен специалистам по истории КПСС. На нем запечатлен один из моментов XIX съезда ВКП (б). Он явился единственным съездом партии, материалы которого не были выпущены отдельным изданием. Ныне имеется электронная версия стенограммы съезда, но без детальной расшифровки того, что происходило в зале и кулуарах.

Задумав материал о Жумабае Шаяхметове (1902-1966) – партийном и государственном деятеле 30-50-х годов, первом казахе – первом секретаре ЦК Компартии Казахстана (1946-1954), Председателе Совета национальностей Верховного Совета СССР (1950-1954), встречаюсь с его внуками, проживающими в Алматы и Женеве. Единственный в живых сын Шаяхметова – Ноэль (1931 года рождения), видный ученый – антрополог, восстановивший реконструкцию лица по черепу Махамбета Утемисова, Курмангазы, проживает ныне в Москве, время от времени встречаясь с племянниками.

Отмечу, что политический портрет Ж.Шаяхметова был написан в свое время моим братом – академиком, мы же ограничимся чисто журналистским подходом и не имеем цели дать детальную оценку жизне-деятельности нашего персонажа.

Внуки выложили передо мной целый ворох исторических фотографий деда. Некоторые из них неизвестны общественности, не публиковались до сего времени. Среди них несколько снимков со Сталиным, в том числе и этот, общеизвестный более-менее - с XIX съезда ВКП (б) с вождем на трибуне. Мои визави- Ринат и Ноэль (коллега-журналист, нареченный именем московского дяди) милостиво дают разрешение на эксклюзивную публикацию отобранных мною фото в «Новом поколении» - газете, где последние годы ваш покорный слуга ведет цикл полосных материалов «Этюды на полях».

Историческая справка. XIX съезд ВКП (б) проходил в Кремле в течении десяти дней с 5 по 14 октября 1952 года в зале заседаний Верховного Совета СССР. Он стал первым съездом партии после 13-летнего перерыва. Численность ее к этому времени составляла около шести миллионов членов и около 900 тысяч кандидатов в члены.

На съезде присутствовали 1359 делегатов, а также делегации компартии из многих стран, в том числе Китая во главе с Лю Шаоци. Отчетный доклад Сталин поручил сделать члену Политбюро Г.М.Маленкову. На съезде партию переименовали в КПСС, Политбюро ЦК ВКП (б) упразднили и вместо него образовали Президиум ЦК КПСС.

На заключительном заседании 14 октября выступил сам Сталин, это было его последнее публичное выступление на съезде. Ему оставалось пять месяцев жизни.

Сталина мучили боли, связанные с желудком, появились проблемы с легкими. Думал ли он о стране, которую оставлял, о политическом наследнике, в частности ?

Об этом спорят и по сей день. В условиях рынка появились десятки книг о Сталине. В мемуарах Н.С.Хрущева есть такие строки, привожу дословно: «Последние годы Сталин порой заводил речь о своем преемнике. Помню, как Сталин при нас рассуждал на сей счет: “Кого после меня назначим председателем Совета Министров СССР? Берию?. Нет, он не русский, а грузин. Хрущева? Нет, он рабочий, а нужно кого-нибудь поинтеллигентнее. Маленкова? Он умеет только ходить на чужом поводке. Кагановича? Нет, он не русский, а еврей. Молотова? Нет, уже устарел, не потянет. Ворошилова? Нет, стар и по масштабу слаб. Сабуров? Первухин? Эти годятся на вторые роли. Остается один Булгарин. Естественно, никто не вмешивался в его размышления вслух. Все молчали».

Отступление. В апреле 1999 года в Москве представили четыре тома воспоминаний Н.Хрущева – первое российское полное издание его мемуаров, ранее опубликованных в изданиях в 70-годы на Западе. – С.К.

Что же, Хрущев не лукавит, действительно все молчали, Сталину боялись перечить, это общеизвестно.

Вернемся к работе XIX съезда. Президиум его не был заполнен полностью, только лишь единичными лицами – верхушкой партии и государства. Делегаты же сидели в зале на означенных местах. Состав президиума, избранный съездом, был неизменным. Сталин сидел обособленно, один за вторым рядом президиума на пустующих креслах. Время от времени разминал ноги, прохаживаясь в свободном пространстве.

В первом основном ряду президиума съезда сидели десять человек – элита партии и государства, в том числе и Жумабай Шаяхметов. Чтобы понять с кем общался национальный лидер Казахстана в те непростые годы и каков был его вес в обойме руководящего состава страны, позволим перечислить их.

Итак фото (со Сталиным на трибуне) слева направо :

1. Каганович Лазарь Моисеевич (1893-1991), близкий сподвижник Сталина, член Политбюро (Президиума) ЦК КПСС (1930-1957). Первый секретарь ЦК КП (б) Украины (1925-1928, 1947), первый секретарь Московского областного комитета партии (1930-1935), последовательно народный комиссар путей сообщения, тяжелой промышленности, нефтяной промышленности, промышленности строительных материалов СССР (1935-1947), заместитель/первый заместитель Председателя СНК СССР (1938-1957). Имя Кагановича в 1935-1955 годы носил Московский метрополитен.

2. Маленков Георгий Максимилианович (1902-1988), соратник Сталина, председатель Совета Министров СССР. После смерти Сталина негласный его преемник, однако его пребывание на этом

посту продолжалось недолго. В июне 1957 года был в группе высших партийных деятелей, попытавшихся сместить Н.Хрущева с должности Первого секретаря ЦК КПСС. С 1957 года директор ГЭС в Усть-Каменогорске, затем ТЭЦ в Экибастузе.

3. Берия Лаврентий Павлович (1899-1953), член Политбюро (Президиума) ЦК КПСС (1946-1953), генеральный комиссар госбезопасности СССР, Маршал Советского Союза, лишен этого звания в 1953 году. Входил в ближайшее окружение Сталина. Курировал важнейшие отрасли военной промышленности, в том числе все разработки, касающиеся создания атомного оружия. Расстрелян 23 декабря 1953 года.

4. Булганин Николай Александрович (1895-1975). Член Политбюро (Президиума) ЦК КПСС (1948-1952), Маршал Советского Союза (1947, впоследствии в 1958 году был понижен в звании до генерала-полковника). Сменил Маленкова на посту председателя Совета Министров СССР (1955-1958).

5. Хрущев Никита Сергеевич (1894-1971). Одна из противоречивых фигур в истории КПСС. В 1938 году первый секретарь ЦК КП Украины, с 1939 года – член Политбюро ЦК ВКП (б), в 1944-1947 годах-председатель Совета министров Украины, затем вновь избран первым секретарем ЦК КП Украины, занимал этот пост до своего переезда в Москву в декабре 1949 года. В 1949-1953 годах – первый секретарь Московского комитета партии и одновременно секретарь ЦК ВКП (б). Седьмого сентября 1953 года был избран первым секретарем ЦК КПСС, в 1964 году освобожден от всех должностей.

6. Ворошилов Климент Ефремович (1881-1969), один из первых Маршалов Советского Союза. С 1925 года народный комиссар по военным и морским делам, в 1934-1940 годах нарком обороны СССР. Член Политбюро ЦК ВКП (б) – 1926-1952, член Президиума ЦК КПСС (1952-1960). Ему принадлежит рекорд продолжительности пребывания в Политбюро партии- 34,5 года. Один из приближенных Сталина. В 1946-1953 годах – заместитель председателя Совета Министров СССР. Его похоронам придали беспрецедентный государственный уровень – впервые за двадцать лет после похорон Жданова была вырыта могила за мавзолеем Ленина. По словам Жукова, “Ворошилов так до конца и остался дилетантом в военных вопросах”.

7. Молотов (Скрябин) Вячеслав Михайлович (1890-1986). Председатель Совнаркома СССР (1930-1941, третий по счету на этом посту, его предшественником был А.И.Рыков, преемником И.В.Сталин), нарком и министр иностранных дел СССР (1939-1949, 1953-1956). Один из высших руководителей партии с 1921 по 1957гг. 22 июня 1941 года выступил по Всесоюзному радио с историческим для советского народа сообщением о начале войны с фашистской Германией, закончив свою речь знаменитыми словами: “Наше дело правое. Враг будет разбит. Победа будет за нами“. В 1957 году возглавил так называемую «антипартийную группу» против Хрущева, объединившись с Кагановичем и Маленковым, предпринял попытку смещения Хрущева.

8. Коротченко Демьян Сергеевич (1894-1969). Председатель Совнаркома Украинской ССР (1938), председатель Совета министров УССР (1947-1954), член Президиума ЦК КПСС, заместитель председателя Президиума Верховного Совета СССР (1954-1969). Один из организаторов партизанского движения на Украине в годы Великой Отечественной войны.

9. Шаяхметов Жумабай – третий, второй(1938-1939), первый секретарь ЦК Компартии Казахстана(1946-1954).

10 . Куусинен Отто Вилле (Вильгельмович), 1881-1964, один из основателей Коммунистической партии Финляндии (1918). В 1921-1939 годах – член Президиума, секретарь Исполкома Коминтерна, 1940-1956- председатель Президиума Верховного Совета Карело-Финской АССР, заместитель председателя Президиума Верховного Совета СССР.

* * *

На одном из заседаний XIX съезда (они состояли из утренних и вечерних) помощник Сталина Николай Александрович Поскребышев , также делегат съезда, подошел к Куусинену, сидевшему рядом с Шаяхметовым в первом ряду президиума и что-то прошептал ему на ухо. Куусинен тотчас пересел на свободное кресло сзади, а к Шаяхметову подсел Сталин и минут двадцать вел с ним беседу.

Зал, на виду которого это происходило, был заинтригован неординарным действием вождя. О чем разговаривал Сталин с первым руководителем Казахстана , мы, очевидно, никогда не узнаем, но можем догадываться.

Страна переживала последствия разрушительной войны, вставала заново с ног. Скорее всего разговор шел о дальнейшем вкладе Казахстана в намеченные съездом планы послевоенного устройства

огромной державы. Как утверждает Д.Кунаев в своих мемуарах, “Сталин интересовался развитием животноводства в республике” (см. Кунаев Д. От Сталина до Горбачева. Алматы, 1994, с. 84).

Как известно на первой сессии Верховного Совета СССР третьего созыва 12 июня 1950 года Жумабай Шаяхметов был избран Председателем Совета Национальностей, вел многие исторические заседания советского парламента.

Так вот во время того разговора Сталин назначил Шаяхметову встречу после окончания съезда через неделю на 21 октября 1952 года. В журнале записей лиц, принятых Сталиным в этот день, зафиксировано, что в 22 часа 15 минут времени к нему зашли Г.М.Маленков, министр сельского хозяйства СССР И.А.Бенедиктов, заведующий сельхозотделом ЦК КПСС А.И.Козлов, а также Ж.Шаяхметов. Разговор продлился далеко за полночь, речь шла о создании в Казахстане животноводческой базы всесоюзного значения.

Но жизнь внесла свои коррективы. Умер Сталин, к власти пришел Хрущев, который озвучил иную программу – освоение целинных и залежных земель. Шаяхметов же считал: целину надо осваивать постепенно, создавая для этого необходимые условия и возможности, “иначе мы можем потерять свои земли”. В результате началась конфронтация. 30 января 1954 года руководство Казахстана вызвали в Москву на встречу с Хрущевым, который подверг резкой критике позицию Шаяхметова по вопросу освоения целины. Там же Шаяхметов и второй секретарь ЦК Компартии Казахстана Иван Афионов были сняты со своих постов.

Неделю спустя, Пленум ЦК Компартии Казахстана, подтвердил легитимность решения высочайшего ока. К власти пришли Пономаренко и Брежнев в качестве первого и второго секретаря ЦК Компартии Казахстана.

В 1955 году у Шаяхметова диагностировали опухоль головного мозга, последовали одна за другой две операции. Часть черепа иссекли будто жонгарской саблей. Хрущев же продолжал политику дискредитации Шаяхметова в глазах казахского народа, он своего добился, дальше пошли годы полного забвения Жумабая Шаяхметова.

17 октября 1966 года Жумабай Шаяхметов умер на руках дочери Алматы. Похоронили на центральном кладбище Алма-Аты. В акте описи имущества, оставшегося после смерти, указаны бытовые вещи – колченогий обеденный стол, стулья, тахта старого образца, холодильник “Ока”, один ковер, двуспальная кровать... всего 31 предмет на сумму 294 рубля. (Средняя зарплата в Советском Союзе тогда составляла примерно 150 рублей. Минимальная заработная плата равнялась 70 рублям – ее получали различные неквалифицированные сотрудники, вроде уборщиц.-С.К.). Одним словом, все нажитое и накопленное от силы тянуло на двухмесячный оклад рядового чиновника тех лет.

Семейные данные. Супруга Ж.Шаяхметова Майнур Галиевна Чукабаева (1907-1964). Отец ее казах из рода аргынов, мать – татарка. У них было пятеро детей, один из них украинский мальчуган Владимир Малько (1938-1974), усыновленный Шаяхметовым в 1941 году из числа эвакуированных детей (родители трехлетнего мальчика погибли во время бомбардировки Харького. Владимир Шаяхметов погиб в 1974 году в Щучинске в результате несчастного случая во время служебной командировки.

Родные сыновья Равиль (1927-2000), Ноэль (проживает в Москве), дочь Алма (1934-2012), сын Таргын (1946-2006).

Сталин называл Жумабая Шаяхметова “Орлом Востока”. За заслуги был награжден орденами Трудового Красного Знамени, “Знак Почета”, Ленина (трижды). Внуки бережно хранят также серебряный портсигар, подаренный Шаяхметову лично Сталиным.

Автор планирует посвятить этому факту отдельный материал.

В 2002 году Национальная академия наук провела конференцию, посвященную 100-летию со дня рождения Жумабая Шаяхметова. К сожалению, ее материалы не были изданы. На сегодня есть две небольшие книги о нашем персонаже. В 2010 году одной из улиц Шымкента присвоили его имя, где

год с лишним после понижения в должности Шаяхметов проработал в качестве первого секретаря Южно-Казахстанского обкома партии.

И все. Есть понятие “неоплатный долг” перед лицом истории. Не пора ли вспомнить сегодня потомкам об этом и воздать должное славному сыну своего народа.

Грузинская сага

В эфире долгожданный голос Вахтанга. Из неблизкой Грузии поздравляет с юбилейной датой в моей жизни: «Батоно, брат, как ты?!...Ждем в гости...».

Эх, плюнуть действительно на все и махнуть к нему. Там же половина Грузии с кыпчакской кровью.

Другу в давности лет, как-то сказал: «Сына Давида IV Строителя, объединителя грузинских земель (в Грузии почитается как наш Абылайхан.-С.К.), от жены-кыпчачки, звали Вахтангом. Ты мне потому как сводный брат, так что беги в магазин, гони вино...». Смотался, только принес не вино, а чачу – грузинскую водку. Видать, заинтриговался.

Вот так и дружим всю жизнь. А началось все там же, в студенческом Питере, с библиотеки – Салтыковки. В «Российской родословной книге», изданной князем Петром Долгоруковым в четырех частях (СПб, 1854-1859, наиболее полный в Российской империи источник по генеалогии русского, да и не только, дворянства. - С.К.), натолкнулся на цитату: «Царь Давид Восстановитель, ум. 1125, женат на Гурандухт, дочери хана Канчакского». Речь о грузинском царе Давиде IV Строителе и жене его – дочери кыпчакского хана.

Ну, теперь немного исторического факта. В XI веке территория Грузии ограничивалась пределами Абхазии (сегодня частично признанное государство в Закавказье, провозглашенное в новейшее время в ходе грузинско-абхазского конфликта) и Картли (район Кахетия. – С.К.). Большие разрушения, вызванные набегами турков-сельджуков, к концу этого века превратили грузинов по сути в вассалы. При вступлении 16-летнего Давида IV (1073-1125) в 1089 году на престол все жители Грузии без исключения укрывались в горах.

Но история чертила новые метки. В 1092 году умер властелин грузинов конийский султан Мелих-шах I. Через пять лет крестоносцы потеснили сельджуков в Малой Азии и Сирии, еще через два года заняли Палестину и Иерусалим.

Уловив удобный момент, Давид IV тотчас прекратил платить дань Конии. Несколько турецких кочевых племен, поселившихся в Грузии до этого времени, с нетерпением ждали начала военных действий.

Давид IV, не мешкая, приступил к созданию новой армии, но силы эти, мягко скажем, оказались ничтожными. И тогда он обратился за помощью к кыпчакам, обосновавшимся в Северном Кавказе. Поселил в грузинских землях целую кыпчакскую орду численностью 40 тысяч воинов. Вместе с членами их семей – около 200-х тысяч человек. Чтобы скрепить союз, Давид IV породнился с кыпчаками, взяв в жены Гурандухт – дочь всеильного хана Артыка (он же в разных источниках Артах, Ардак, Отрах, в русских летописях Атрок), сына Шарукана (правильно – Сарыхан).

Дата эта осталась знаменательной – 1118-ый год. Придворный историк Давида оставил запись: «...привел он кыпчаков великое множество и тесть с братьями жены не напрасно трудились, и не зря кыпчаков переселил, ибо их руками уничтожил он силы всей Персии (имеется ввиду сельджуки.- С.К.) и навел страх на всех царей (См. *«Жизнеописание царя царей Давида»*. Перевод с древнегрузинского).

Такая вот история. Кыпчаки стали с того времени вести в Грузии оседлый образ жизни, приспособились к местному укладу и горному рельефу, со временем приняли христианство, ассимилировались с грузинами.

Но это было потом. В предверии окончательной битвы с сельджуками Давид IV прежде всего отобрал 5 тысяч отборных воинов-кыпчаков в свою личную гвардию.

12 августа 1121 года битва состоялась. Близ Тбилиси в Ничбисском ущелье на склоне горы Дидгори. В самой Грузии ее считают самым великим сражением в истории государства. 56-тысячное грузинско-кыпчакское войско против 300-х тысячной армии сельджуков. Последние потерпели сокрушительное поражение. А столицей страны с тех пор стал Тбилиси.

Это был последний шаг к объединению всей Грузии, начался ее «золотой век». В память о Дидгорской битве в Грузии ежегодно в августе проводится фестиваль, известный как Дидгороба.

А кыпчакский след еще долго напоминал о себе. Были и времена когда главнокомандующим грузинского войска был кыпчак Кубасар (Кубасай). А правнучка Давида IV, царица Тамара, севшая на трон в 13 лет, вышла замуж за Юрия - сына Андрея Боголюбского, который был наполовину кыпчаком, да и мать Юрия – кыпчакского происхождения.

Звонок студенческого однокашника навел такие вот мысли...

Помпея печенегов

Одни геополитические объединения беспощадно сменялись другими. После Хазарского каганата власть над степями к западу от Волги перешла к печенегам – одному из племен тюркоязычных огузов.

Огромная территория между Киевской Русью, Венгрией, Аланией и современной Мордовией в один миг оказалась в руках печенегов.

Но в начале XI века часть их, теснимая другим тюркским народом – половцами (кыпчаками) перекочевала к византийским и венгерским границам. И постепенно ассимилировалась с местным людом.

А коварная Византия легко приспособилась. Она использовала печенегов в качестве заслона от набегов киевских князей на Константинополь. Так случилось, что часть печенегов приняла ислам, другие – христианство византийского образца. Византия проводила двойную игру – то вела с печенегами ожесточенную войну, то задаривала их подарками, выдавая знатных женщин в замуж за степных ханов.

Сами того не предполагая, родственные кыпчаки-половцы поставили крест на судьбе печенегов. Они вошли в союз с греками и привели войско из сорока тысяч воинов в Константинополь.

История оставила эту дату – 29 апреля 1091 года. Греко-кыпчакское войско нанесло при Левунионе у стен Константинополя сокрушительное поражение печенегам. Были убиты не только воины, но и женщины, дети. Византийцы перебили всех пленных печенегов до одного, что было вопреки принятому правилу – пленные предназначались для продажи на рынках. Доблестные кыпчаки возмутились, но было уже поздно.

Так в один день погиб целый народ. А кыпчаки, зная теперь цену сотрудничества, некоторое время избегали непоправимых оплошностей.

Мечеть на воде

В наши дни их можно увидеть буквально на любом перекрестке мира, женщины вернулись к старинному традиционному занятию – попрошайничеству. Привычной стала цыганская детвора в общественном транспорте. В примолкшем на минуту салоне звучит что-то из Корана. Троллейбусы удобны для быстрого прохода и след семи-десятилетних детей с небольшой горсткой монет тут же исчезает.

Как сейчас помню эпизод детства. На окраине аула в березовом околотке время от времени располагался цыганский табор. Отец, председатель колхоза, цыган не прогонял, даже подбрасывал что-либо из съестного, а сердобольная мать пристраивала в повозку небольшое ведерцо кумыса. «Байгустар» - приговаривала она при этом. Цыгане, уважая отца, коней колхоза не крали, в отличие от соседних аулов – и через час- другой оказывались в пограничной России. Кочевой люд, полный загадочности – таким он остался в мальчуганской памяти.

Спустя годы в Венгрии, румынской Трансильвании повидал и других цыган, здесь их обитает не менее полумиллиона, если не больше. Житье довольно зажиточное и цивилизованное. Предгорье Балатона по вечерам в едином благозвучии цыганских скрипок. Таверны заполняются местными мадьярами, идет неторопливый разговор за вином, которое беспрерывно наполняется в графины из огромных бочек, стоящих у входа питейного заведения – это обычная радужная картина. Все веселы, но не пьяны. В Румынии же есть небольшие районы из фешенебельных особняков цыганских баронов. Своя как бы Рублевка.

Возникает вопрос : сколько же в мире цыган, этого, пожалуй, одного из самых многочисленных этнических меньшинств. Приводятся разные цифры, при этом нижняя планка составляет не менее 17 миллионов, в одних США цыган - более миллиона. При этом называют цыган, как и евреев, по месту обитания и кочевья русскими (руска рома), крымскими, индийскими, в Иране – заргар, Азербайджане - гарачи, Турции-чингэнэ, Грузии-бошеби, Узбекистане-люли, Армении-боша... В Индии, Юго-Восточной Азии десятки своих определений.

В истории цыгане не раз становились объектом дискриминации, продолжающейся и поныне. Считая их народом опасным из-за безграмотности и вороватости своей, император Александр I в свое время указом сослал их в Бессарабию. Это один из единичных случаев, когда там и в соседних европейских странах осела навсегда большая часть русских цыган.

Безусловно, ассимиляции нельзя было избежать. Судя по негласным сведениям цыганские корни имеют немало знаменитостей. Среди них, якобы, Павло Пикассо, Элвис Пресли, Чарли Чаплин, Галина Вишневская, Анна Нетребко... Но никто из них об этом публично не заявлял. Так Филипп Киркоров, у которого якобы также цыганские корни, до недавнего времени позиционировал себя болгариним, хотя отец его, Бедрос, урожденный армянин Крикорян, а мать Виктория Лихачева – еврейка. Но есть и официальные цыгане - свой народный СССР (Николай Сличенко) и свой Герой Российской Федерации (Артур Волошин).

В недавней зарубежной поездке в Андаманском море вблизи западного побережья Таиланда, целый день посвятил знакомству с бытом и укладом так называемых морских цыган, являющихся одних из первых жителей необитаемых здесь островов. Сами тайцы называют их чао ле, что переводится как «люди моря». При этом происхождение их покрыто тайной и никто не знает, откуда они появились. В любом случае это были потомки странствовавших по морю кочевых племен.

Морские цыгане Андаманского моря, проживающие на нескольких островах – это как государство в государстве. Они имеют свой язык, свою религию, свои праздники и обычаи. Письменности у них не существует. До XVIII века тайские законы сурово охраняли земли от пришельцев. Был абсолютный запрет даже на временное проживание. Поэтому кочевники-малайцы и выходцы из Полинезии, облюбовавшие красивый залив Пханг Нга из сорока двух островов, решили обойти закон, построив дома не на суше, а на воде. С тех пор более двух веков, несколько деревень морских цыган ведут свою скромную жизнь на сваях.

Морские цыгане – отменные рыбаки, хорошо видят под водой и могут погружаться очень глубоко. Их дети с измалства учатся быть с морем на «ты», в отличие от тайцев, многие из которых даже плавать не умеют.

Морские цыгане, единственным способом заработка которых все еще остается рыбалка в море, а также добыча крупного жемчуга, в условиях туристического бума, приспособились к урбанизации, обслуживая ищущих экзотику людей поездкой на необитаемые острова Андаманского моря.

Поскольку цыгане и не думают перебраться на материк, они живут без паспортов и без подданства. Почти безвылазно в своих плавучих домах на сваях, закрепленных на мелководье в морское дно. В деревнях вместо улиц – мосты и настилы, вместо машин и байков – деревянные лодки.

В деревне Ко Панье в заливе Пханг Нга цыгане построили мечеть, золотые купола которой отражаются в изумрудной воде. Возвели ее на кусочке суши.

Мое острое желание (запланированное заранее) посетить мечеть, увы, осталось неосуществленным из-за строгости местных правил, но лицезреть ее все же визуально удалось с разных ракурсов.

В последнее время цыгане всех континентов консолидируются как могут. 8 апреля объявлен их международным днем. Он стал интернациональным праздником по всему миру. Состоялся в Лондоне и первый Всемирный конгресс, избравший руководящие органы. Приняты и национальные символы: флаг и гимн. А это означает одно: признание своей идентичности и утверждение себя свободной нацией.

Выстрел на Лубянке

Гений на то и гений, что за их прегрешения и человеческие слабости отвечает лишь Бог на небесах. Вот к примеру личная жизнь Владимира Маяковского. Он тяжело переживал деление любимых женщин с другими мужчинами. Ни Лиля Брик, ни Татьяна Яковлева, ни Вероника Полонская не принадлежали ему до конца.

Часть своей роковой 37-летней жизни (1893-1930) Владимир Владимирович провел в любовном треугольнике. Вначале это была семейная чета Лили и Осипа Брик. Под конец жизни Маяковский вновь попал в капкан треугольника.

Вероника Полонская (1908-1994) стала последней любовной привязанностью и единственной свидетельницей самоубийства поэта. Имя её, как и первой пассии Маяковского, упомянуто в его предсмертном письме: «Товарищ правительство, моя семья – это Лиля Брик, мама, сестра и Вероника Витольдовна Полонская. Если ты устроишь им сносную жизнь – спасибо».

22-летняя Вероника (в кругу домашних и друзей – Нора), актриса Малого художественного театра была уже четыре года как замужем за актера того же театра Михаила Яншина (1902-1976), впоследствии народного артиста СССР. Во время этого брака у нее начался роман с Маяковским. На момент начала их отношений поэту было 36 лет, Полонской – 21. Незадолго до своей кончины она обмолвилась: «Я была замужем, это мучило Владимира Владимировича. Он ревновал меня, настаивал на разводе».

Бунтарь по духу Маяковский даже при людях не скрывал своих отношений. Его не смущало присутствие не менее ревнивого Яншина, который к слову после неминуемого развода с Полонской был потом женат еще дважды, столько же раз была замужем и сама Полонская.

По раритетной книге «Следственное дело В. В. Маяковского», изданной музеем поэта, можно восстановить воскресный день 13 апреля 1930 года – последний в жизни поэта. Как вспоминает Полонская, с Маяковским они встретились в этот день в квартире писателя Валентина Катаева – традиционном месте встреч московской богемы в те годы. По ее словам, Маяковский был «мрачным и

пьяным». Они сидели вначале за столом рядом и все время объяснялись. Муж её явно все видел и готовился к скандалу. «Мы стали переписываться в записной книжке Владимира Владимировича. Много было написано обидного, оскорбляли друг друга, оскорбляли глупо, досадно, ненужно».

Разошлись гости под утро. Наступило 14 апреля, понедельник. Через пару часов Маяковский заехал к Полонской на такси. Приехали на Лубянку, где жил поэт. Актриса торопилась, у нее была назначена репетиция с Немировичем-Данченко.

Маяковский стал нервничать, сказал: «Опять этот театр. Я ненавижу его, я не могу так больше...». Он сел на пол и заплакал. Я гладила его, гладила его по головке, старалась всячески успокоить. <...> Он подошел ко мне, поцеловал и сказал совершенно спокойно и очень ласково: «Девочка, иди ... Будь за меня спокойна».

Полонская вышла, прошла несколько шагов до парадной двери.

Раздался выстрел. Полонская, ног не чуя, поднялась в квартиру. Владимир Владимирович лежал на ковре, раскинув руки. На груди было крошечное кровавое пятнышко.

Отмечу, что воспоминания о самоубийстве Маяковского оставили также Лили Брик, ее муж Осип, Николай Асеев, Борис Пастернак.

Спекуляции на тему смерти поэта продолжаются и 90 лет спустя.

P.S. Лили Брик (1891-1978). Прах согласно завещанию развеен в Подмоскowie.

Татьяна Яковлева (1906-1991). Похоронена в Коннектикуте (США).

Вероника Полонская похоронена на Ваганьковском кладбище.

Владимир Маяковский и Михаил Яншин (1902-1976) покоятся по соседству на Новодевичьем кладбище.

Место Дидгорской битвы близ Тбилиси

Цыганская деревня в заливе Пханг Нга

Қайыржан ТӨРЕЖАН
ҚазҰУ Баспасөз қызметі

ҚАРА ШАҢЫРАҚТЫҢ БЕРІК БАҚАНЫ

Профессор Сағымбай Қабашұлы Қозыбаев – Қазақстан ғылыми журналистикасының негізін қалаушылардың бірі, белгілі қаламгер, ғалым және еліміздің журналистика саласындағы бірнеше ұрпақтың, мындаған БАҚ қызметкерлерінің ұлағатты ұстазы. Журналистердің қара шаңырағы саналатын Журналистика факультетінің құрылғанына биыл 85 жыл болса, Сағымбай Қозыбаев соның қабырғасында табаны күректей 45 жылын өткізіпті. Осы жылдардың ішінде 7 ғылым докторына, 26 кандидатқа ғылыми жетекшісі болды, 54 кітаптың авторы, Қазақстан Журналистер одағының 6 мәрте лауреаты атанды. Қазақстанның саяси ғылымдар академиясының академигі, Еуразия Халықаралық экономикалық академиясының академигі, Қазақстан Журналистер академиясының президенті деген атақтары бар. Сағымбай Қозыбаевтың жазған эсселеріне, 200 беттік библиографиялық сілтемелеріне қарап отырып ғалымның үнемі ізденісте жүргенін көреміз.

Иә, 85 жыл факультет үшін бір мезет қана, ал адам өмірінде 75 жас аз уақыт емес. Сағымбай Қозыбаевтың 1974 жылдан бергі өмірі осы факультетпен біте қайнап, бірге өтіп жатыр. Бір заманда Сәкен Сейфуллин, Сәбит Мұқанов, Санжар Аспандияров сияқты қазақ әдебиетінің классиктері дәріс оқыған кафедраға кейіннен олардың өкшелерін басқан Қайыржан Бекхожин, Зейнолла Қабдолов, Тауман Амандосов, Темірбек Қожакеев, Әбілпейіз Ыдырысов, Абдул-Хамид Мархабаев, Марат

Барманқұлов, Намазалы Омашев секілді профессорлар шығып сабақ берді. Сағымбай Қозыбаевтың ортасы осындай. Еліміздегі барлық танымал журналистер, қоғам қайраткерлері мен саясаткерлер осы кісілердің алдынан өтіп, білім алды. Сондықтан, бұл факультеттің тарихын тереңде жатқан дәстүрлі журналистика мектебі деуге болады. Бүгінде факультеттегі жасы үлкен ақылшысы, бүкіл журналистиканың тарихын жатқа білетін шежіреші профессор Сағымбай Қозыбаевты «қара шаңырақтың берік бақаны» деп айтсақ артық емес.

Сағымбай Қабашұлымен 80-ші жылдардың аяғында таныстым. Бізге, қазақ бөліміне сабақ бермегенмен сол кезден бастап аға-іні ретінде жақын араластық. Гоголь мен Панфилов көшелері қиылысындағы үйдің бір бөлмесі кітапхана болатын, төрт қабырға төбеге дейін толған кітапты көріп қызығатынбыз. Сағымбай Қабашұлы – адамды өзіне бірден үйіріп, баурап алатын өте қарапайым, жаны сезімтал, бойынан ізгілік пен инабаттылық есіп тұратын өте зиялы азамат. Шәкірттеріне айтары мол, кемеңгер ақылшы, әкедей қамқоршы адам ретінде студенттер оны қатты сыйлайтын. Қашан көрсеніз де ақжарқын қалпы, адамның іші-бауырына кіріп, хал-жағдайын сұрап, өзін толғандырған мәселелерді ортаға салады. «Журналистер аудиториядан тыс жерлерде жүріп те ұстаздарынан сабақ алады. Сендер алдымен адамдармен қалай сөйлесіп, қалай ақпарат алуды үйренулерің керек. Университет қабырғасынан теорияны ғана алып шықпай тәжірибе де алу керек, ол үшін редакциялармен үнемі байланыс жасандар» деп кеңес беретін ұстазымыз.

Бұл кезде оның қырықтан енді асқан кезі. ҚазҰУ-ге (ол кезде бұл оқу орнын барлығы КазГУ деп атайтын) оқытушы болып келгеніне он шақты жыл болған. Оған дейін Қазақ радиосында бас редактордың орынбасары, Бүкілодақтық радионың Қазақстандағы тілшісі болып жұмыс істеп, журналистік сапармен ел аралап, жер көріп мод тәжірибе жинаған, майталман журналист екенін қалың жұртқа мойындатқан. Докторлық диссертациясын Мәскеуде басылым, радио, теледидар тарихы бойынша қорғаған бірінші тарих ғылымдарының докторы. Сол жылдардың өзінде ол әлемдік журналистикаға танымал бола бастады. 1987 жылы Сағымбай Қозыбаевты Германияның ЖОО лекция оқуға шақырды, кейін 1993 жылы АҚШ-қа барып 9 штатындағы университеттерде дәріс оқыды. Одан кейінгі жылдарда Түркия, Сингапур, Ресей, Өзбекстан жоғары оқу орындарының студенттері оның лекцияларын тыңдады. «Шәкіртсіз ұстаз – тұл» дейді, бұл жағынан қарағанда Сәкеннің арманы жоқ. Еліміздің журналистика факультеттері мен бөлімшелерінде «Шығармашылық шеберханасы» атты арнаулы курс ашылған, Сағымбай Қозыбаев шығармашылығы ол жерде де арнайы оқытылып, зерделенеді. Осылайша, Сағымбай Қабашұлы журналистика факультетінде үзбей еңбек еткен қырық бес жылдың ішінде өзінің үлкен ғылыми мектебін қалыптастырды. «Мен өзі мақтан сүйетін адам емес едім. Әрбір адам екен ағашының жемісін көргісі келеді. Жарты ғасырға жуық уақыт ішінде осы қасиетті білім ордасында мыңдаған студент алдымда дәріс алыпты. Олардың барлығы ұлан-байтақ еліміздің түкпір-түкпірінде еңбек етіп жүр. Қай бұқаралық ақпарат құралдарының есігін ашпаңыз, алдыңыздан күлімдеп шәкірттерің шығады. Соларды көріп, бір марқайып қаласың. Еңбегіңнің еш кетпегеніне шүкіршілік етесің», – деген ұлағатты ұстаз сөзінде қарапайымдылық қағидасы жатыр.

Жаңалыққа жаны құмар, үнемі ізденісте жүретін елгезек ғалым журналистика тарихын зерттеуге көп уақытын жұмсады, ұлттық баспасөзіміздің ұмыт болған тұстарын ашты, тарихын түгендеді. Сағымбай Қабашұлының іргелі зерттеулерінің нәтижесінде республикалық «Жорё ильбо» газеті өзінің алғашқы нөмірінің шыққан күнін 1937 жылдан емес, 1923 жылдан бастайтын болды. «Экспресс К» газеті де өз шежіресіне бірқатар өзгерістер енгізді. Бұл күнде үрдіске енген Халықаралық ғылыми конференция дегенді тұңғыш ұйымдастырушылардың бірі – Сағымбай Қозыбаев. Бұл туралы марқұм профессор Марат Барманқұлов «1988, 1990, 1992 жылдары Сағымбай Қабашұлы үш бүкілодақтық және халықаралық ғылыми-практикалық конференция өткізді. 1990 жылғы конференцияға КСРО-ның түкпір-түкпірінен 163 ғалым қатысты, мұндай алқалы жиынды абыроймен өткізу ердің ерінің ғана қолынан келеді ғой» деген пікір жазып қалдырыпты. «Бүкілодақтық және халықаралық ғылыми-практикалық конференцияны ол заманда ұйымдастыру оңай жұмыс болған жоқ. Сол кездегі халықаралық конференциялардың бірінде, жиын өтіп жатқан залда электр жарығы өшіп қалды. Конференцияны тоқтату қаупі төнді. Амал жоқ, қалалық партия комитетіне шығуыма тура келді. Біреулердің іштарлықпен әдейі жасағанын артынан білдім», деп есіне алады Сағымбай Қабашұлы.

Профессордың зерделеуіне қарайтын болсақ, қазақстандық бұқаралық ақпарат құралдары Тәуелсіздік жылдарынан бері үш кезеңнен өткенін көруге болады. Алғашқысы – 1991-1994 жылдардағы кезең. Бұл кезде еліміздегі барлық салалар сияқты БАҚ-та аса үлкен дағдарысты бастан өткерді. Одан кейін нарықтық жүйеге бейімделу кезеңі болды. Қазіргі таңда қазақстандық БАҚ либералды кезеңге жетті. Тәуелсіздік алған жылы Қазақстанда тіркелген БАҚ-тың саны 600-дің шама-сында болса, түрлі дағдарыс жағдайына қарамастан елімізде бірқатар ірі медиахолдингтер, медиаконцерндер құрылды. Сонымен қатар журналистерге қатысты ұйымдар да көбейді. Журналистер

одағы, Журналистер академиясы, Журналистер конгресі, Медианет, Интерьюс, «Әділ сөз», «Медиа-Альянс» сияқты ұйымдар баршылық. Еуразиялық медиафорум да – қазақстандық БАҚ-тың беделіне оңтайлы әсер етіп жатқан жоба.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің кафедра меңгерушісі, профессор, Қазақстан Журналистика академиясының президенті Сағымбай Қозыбаевтың өзіндік қолтаңбасы қалыптасқан журналистика саласының майталманы екенін елдің бәрі біледі, бәрі мойындайды. Солай болуы тиіс те. Ол қолға алған қандай болмасын жұмыстары, қандай да бастамалары болмасын қашан да нәтижелі аяқталады. Сағымбай Қабашұлы бір өзі табанынан таусылып 2006 жылы «Қазақстан журналистикасының энциклопедиясын» шығарды. Көлемді ғылыми басылым 531 беттен тұрады, бүгінде бұл журналистер қауымы үшін құнды мұраға айналды. «Қазақстан журналистикасы энциклопедиясын» қазір журналистер даярлайтын жоғары оқу орындары оқу құралы ретінде игілікке жаратып отыр. Одан басқа, Қазақстандық саясат энциклопедиясының авторы. «Отандық журналистика тарихынан» – «Из истории отечественной журналистики» атты республикалық ғылыми-зерттеу журналының негізін салушы және бас редакторы «Справочник журналиста Казахстана» жобасының бас редакторы болды. С.Қозыбаевты қалың жұртшылық «Слово, ковавшее победу», «Радио в дни войны», «Четвертый фронт», «Аудитория – весь Казахстан», «Ядовитые стрелы», «Оборотни», «Очерки истории журналистики Казахстана», «Зеркало жизни», «Время – газетной строкой», «Моя Ленсмена», «Доброе имя народу», «Лики времени» және т.б. жарық көрген кітаптарының арторы ретінде таниды. Орыстiлдi оқырман Сағымбай Қабашұлының «Этюды на полях» деп аталатын жазбасымен жақсы таныс. Жинаққа негізінен «Новое поколение» газетінің бетінде жарық көрген эсселер топтастырылған. Жақында көрнекті публицист Сағымбай Қозыбаевтың «Люди мы, не боги» атты кезекті кітабы жарыққа шықты.

Кезінде марқұм Жұмабек Кенжалин ағамыз «Қажымайтын Қозыбаев» деген мақаласында Сағымбай Қозыбаев еңбектерін саралай келіп: «...Әсіресе, «Масс-медиа. Словарь-справочниктің» орны ерекше. Көлемі 720 беттен тұратын осынау энциклопедиялық басылымға үш мыңнан артық мақала енгізілген. Өзі басқаратын Қазақстан Журналистика академиясының жұмыс ауқымында атқарылған елеулі іс боп танылатын осынау энциклопедиялық басылым масс-медиялық анықтама сөздіктермен қоса теориялық түсініктемелерді қамтып қана қоймай, Қазақстандағы БАҚ саласындағы заңнамалық актілер туралы да мағлұматтар береді. Бұл ретте «Масс-медиа. Словарь-справочниктің» еліміздегі журналистика мамандығы бойынша дәріс алып жүрген шәкірттер үшін негізгі оқу құралына айналды», – деп жазды.

Сағымбай Қозыбаев маңдайтер, өнімді еңбегіне қарай көптеген марапаттар мен ғылыми атақтарға ие болған – Баубек Бұлқышев атындағы сыйлықтың иегері, алты мәрте Қазақстан Журналистер Одағы сыйлығының лауреаты, Халықаралық Журналистер Федерациясының құрмет дипломының иегері, сондай-ақ ҚР саяси ғылымдар Академиясының академигі (1997) және оны ұйымдастырушылардың бірі болып табылады. Оның бастауымен Қазақстан журналистер Академиясы құрылып, өзі алғашқы президенті болған (2001). Академия тағайындаған «Алтын Жұлдыз» және «Алтын Самұрқ» сыйлықтары журналистиканың жоғары дәрежелі мемлекеттік сыйлықтары болып табылады. Сағымбай Қозыбаев – Қазақстан журналистика академиясының президенті. Осы академияның дүниеге келуіне, нәтижелі жұмыс істеуіне Сәкеңнің тынымсыз әрекеті түрткі болды. «Елде қазір әртүрлі газеттер, медиа корпорациялар, прессклубтар бар. Әрқайсы өзінше қызмет атқарады. Солардың бәрінің басын қосатын, ақылдасатын ортақ жерлері болсын, бір-бірімен тәжірибе алмассын, бір-біріне ақыл қоссын деп осы академияны 2001 жылы құрдым. Академия жыл сайын журналистикада жарқырап көрініп жүрген, осы салаға елеулі еңбегі сіңген ұжымдарға, бағдарламаларға арнап «Алтын жұлдыз» атты арнайы жұлде тағайындайды. Айтулы азаматтарға арналған «Алтын самұрқ» атты арнайы номинациясы да бар. Қазақстан журналистика академиясы мәртебелі ұйымға айналды. Соның басы-қасында жүрген академияның президенті Сағымбай Қозыбаев әркез өзінің тың бастамаларымен елдің алдында жүреді.

Білікті ұстаз, журналистиканың тарихын зерттеген ғалым, қамқоршы аға, қарымды қаламгер ретінде Сағымбай Қабашұлы туралы көптеген шәкірттері, қаламгер әріптестері БАҚ жариялады, естелік кітаптарына жазды, әлі талай жазылады да. Оның оқулықтары кейінгі шәкірттерге жол сілтейтін шамшырақ болып тарихта қалады. Бүгінде 75 жасқа келіп жатқан торқалы тойдың иесі, білім беру саласында елеулі істер атқарған журналистика жампозы, отандық БАҚ қызметкерлерінің ұлағатты ұстазы, бағдаршамы профессор Сағымбай Қабашұлы Қозыбаевқа зор шығармашылық шабыт тілейміз! Абырой-беделіңіз арта берсін, дейміз.

Л.П. Нода,
ст. преподаватель КазНУ имени аль-Фараби, г. Алматы,
Т.А. Капырина,
доцент кафедры русского языка ГСГУ, г. Коломна, Московская область

СИНТЕЗ ОБРАЗНОСТИ И ПАРАДОКСАЛЬНОСТИ

Имя Сагымбая Козыбаева широко известно за пределами Казахстана. Известный ученый, маститый публицист, он выпустил в свет пятьдесят пять книг. Учебники, энциклопедия, справочники, книги интервью и эссе.

Последняя книга – «Тропой брэнной жизни» – примечательна тем, что вышла к юбилею С. Козыбаева, к его 75-летию. В ней собраны публикации российской и казахстанской печати, посвященные славной дате мэтра отечественной журналистики, президента Академии журналистики Казахстана.

Открывает книгу теплый очерк «Жизнь и брэнность» известного культуролога Мурата Ауэзова. «Какие знакомства запоминаются?» – вопрошает он и сам же отвечает: «запоминаются лишь те из них, которые западают в душу, греют сердце, будоражат мысль. У меня лично такое с моим другом Сагымбаем Козыбаевым». О рецензируемой книге Ауэзов высказывается как о красноречивой, именно в ней – «концентрированное выражение неподдельного уважения и любви к человеку, стоявшему у истоков журналистского образования и науки страны». Очень правильные слова, раскрывающие одну из главных мыслей книги: главное в жизни – найти своё призвание и следовать ему.

Начинается фолиант с рецензии корреспондента газеты «Казахстанская правда» Елены Брусиловской на книгу «Душа моя - перо». Журналистка подчеркивает: «Его эссе поднимают глобальные темы, заставляя задуматься читателя над извечными вопросами бытия: что такое добро и зло, как обустроена наша жизнь, что мешает, а что помогает нам продвигаться вперед? Автора волнует все: политика, дальняя и близкая, каждодневные заботы, с которыми сталкивается каждый из нас». Актуальная проблематика публикаций несомненна, кажется, что не автор ищет информационный повод, а наоборот – поводы для публикаций ищут его. Но есть и то, о чем упоминают многие. Это язык и стиль опубликованных материалов. «Есть в книге особый раздел, названный «Монисто». В нем, словно жемчужины, нанизанные на единую нить, собраны афоризмы автора. Это тот редкий литературный жанр, доступный далеко не каждому, где краткость поистине сестра таланта».

Выпускница журфака КазНУ Эльвира Сыздыкова публикует отзыв «Острее клинка, ослепительнее звезды» о книге Козыбаева «Душа моя - перо». Она замечает, что «Эти заметки отличают неторопливое вдумчивое повествование, уважительное отношение к фактам и деталям, филигранный анализ, особенное посленастроение от прочитанного. Возможно, оно сравнимо с тем, что возникает после осмысления притчей. “История - тонкая мембрана”, - предупреждает мэтр отечественной журналистики. Публицист считает, что “историю спустя определенное время надо непременно просеивать для Ее величества истины”».

«Лучезарными размышлениями публициста» называет журналистка вышедшее из-под пера Козыбаева. Бесспорно, любопытство, отчасти сосредоточенное и в той же мере наивное, о котором так выразительно поведал Сагымбай Козыбаев, обитает в душе автора этой убедительной новинки отечественной публицистики.

Многих авторов этого фолианта «Тропой брэнной жизни» связывает многолетняя дружба. Это и коллеги, и выпускники факультета журналистики, и академики. Одна из таких – журналист ИА Казинформ (бывшего КазТАГа) Сара Мустафина. Свою публикацию в журнале «Мысль» озаглавила «У КАЖДОГО СВОЯ ДОРОГА К ХРАМУ». Это расширенная рецензия на книгу Сагымбая Козыбаева «Храм у подножия гор».

Книга посвящена 85-летию КазНУ, его славным выпускникам, среди которых - такие выдающиеся общественные и государственные деятели, ученые, писатели и журналисты как Ануар Алимжанов, Анатолий Иванов, Касым Шарипов (был первым председателем Союза журналистов Казахстана), Какимжан Казыбаев, Морис Симашко, Анатолий Ананьев и другие.

Сара Мустафина подчеркивает, сто «особой теплотой проникнуты рассказы С. Козыбаева о коллегах – о Мине Сеитовой, которая была первым профессиональным диктором республики и воспитала целую плеяду радиожурналистов, о Марате Барманкулове, одном из основателей отечественного телевидения, о Северине Матвиенко, из шинели которого, по словам автора книги, вышла вся русскоязычная пресса Казахстана советского времени».

Давно уже журналистика перестала быть профессией романтической. «Это раскрывают и малоизвестные факты о жизни героев С. Козыбаева – даже тех, кого обошли массовые политические репрессии, донимали догмы существующей в прежние годы идеологии, гонения за инакомыслие и зависть менее состоявшихся коллег. Впрочем, последнее, увы, живо и сегодня. Поэтому мало, кто из настоящих журналистов, работающих на совесть и искренне переживающих за страну, за проблемы читателя, доживает до старости. И об этом болит душа наставника молодых и начинающих «акул пера». Как напутствие им – афоризмы, объединенные в отдельной главе «Монисто».

Козыбаев работает с молодежью. Амбициозной, грамотной, знающей, для чего каждый из них поступил на факультет журналистики. О молодежи, о призвании, о сегодняшних трудностях нашей профессии журналиста говорит Козыбаев в большом интервью Гульнаре Рахметовой «Любите свою профессию, братцы!»:

- Я не хочу ругать молодежь, она у нас развитая, смышленная, с техникой на «ты», но появилась прослойка журналистов-тусовщиков – сужу по фейсбуку, где одни и те же лица присутствуют на всех более-менее престижных презентациях, вкушают вина, веселятся, но лица многих мне не знакомы, как не знакома их творческая продукция в СМИ. Пиарщики, авторы заметок, наверно. Похоронщики жанра добротной аналитической журналистики, которые с удовольствием повторяют мантру о конце традиционных СМИ. Но я уверен, что хоронить традиционную журналистику рано. Интернет, – все эти телеграм-каналы, твиттеры, фейсбуки – за редким исключением, не дает стопроцентной объективности, и серьезные люди не ограничиваются одним или несколькими источниками информации, самостоятельно ища подтверждений тем или иным громким фактам. Вообще, я считаю, снижение популярности так называемых традиционных СМИ организовано искусственно. Исчезли с улиц наших городов газетные киоски. В любую страну поедете и увидите, что на 200 читателей в Европе имеется один киоск. У нас их днем с огнем не найдешь, даже те, которые продавали газеты вкуче со жвачкой и сигаретами. Если у меня в газете выходит материал, я должен встать пораньше и бежать в типографию или редакцию, где мне любезно оставят несколько экземпляров.

А ведь прав мэтр: многое у нас делается искусственно, подчас ради хайпа. А потому пройденный путь в журналистике дает основание поднимать эти проблемы, рассуждать о них. А еще признак истинного человека – благодарность своим учителям. Учителям по жизни, учителям в профессии:

– За уши таскали меня старые кадры, некоторые из них сами не имели профессионального образования, но они были признанными корифеями. И натаскивали, развивая во мне нюх на интересный факт, вкус к слову, обостренное чувство ответственности. С тяжеленным «репортером» на шести батарейках объездил всю республику практически на попутках. Связи нет, дорог нет, пленку сам клеил. Учился на ходу у своих коллег, таких, как корреспондент АПН в Казахстане Абай Шарипов, собкор «Литературки» Ануар Алимжанов, радищик Петр Деражинский, газетчики Николай Шевцов, Геннадий Жданов, Олег Мацкевич, Иван Держиев, Валентин Степанов, Юрий Тараков, Геннадий Толмачев, Надежда Гарифуллина, Аскар Нугманов...

В своей книге, посвященной факультету журналистики КазГУ, «Храм у подножия гор» отдельные главы Сагымбай Козыбаев посвятил тем, кто окончил его или воспитал не одно поколение журналистов Казахстана: Анатолию Иванову, Морису Семашко, Анатолию Ананьину, Северину Степановичу Матвиенко, Михаилу Ивановичу Дмитровскому.

Козыбаев подчеркивает: «Вспомнил и своих старших коллег – Леонида Куканова, Горислава Колосова, Юрия Крикунова. Из их шинели вышла вся наша русскоязычная пресса. Горюю о безвременно ушедших – Камале Смаилове, Иосифе Будневиче, Олеге Квятковском, Мадриде Рыспекове, Гале Кузембаевой, Марате Барманкулове, Евгении Доцук. Данью их памяти стала моя серия книг «Гордое имя – журналист», «Когда болит душа» и другие».

Упоминание имен своих старших товарищей, кивок в их сторону, благодарность – черты С.Козыбаева:

– Как в свое время Герольд Карлович Бельгер выбрал для своей «Чепухи» (серия публикаций под названием «Плетень чепухи») газету «Дат», так и я выбрал «Новое поколение». Каждую неделю они давали мои эссе с иллюстрациями под рубрикой «Этюды на полях», на их основе я издал четыре сборника: «Еврейская тетрадь», «Аксуекство равных», «Люди мы, не боги», «Душа моя – перо».

Александр Краснер, главный редактор «Новой» — Казахстан, ученик Сагымбая Кабашевича Козыбаева, в эссе «Учитель и Друг» отмечает, что «В какой-то мере Сагымбай Кабашевич продолжил дело брата: в своих работах он исследовал трагические судьбы казахских просветителей, публицистов, общественных деятелей». А еще – «он по-прежнему демократичен – дружит почти со всеми своими выпускниками, немного наивно воспринимает жизнь и виртуозно умеет бесконфликтно решать спорные вопросы».

Журналист Сауле Ахметова, листая «Еврейскую тетрадь», пишет эссе «... представляют собой неординарный взгляд на окружающий мир, меткие наблюдения реалий жизни в формате лапидарной публицистики. Личное мироощущение вкупе с энциклопедическими знаниями и тонким писательским слогом заслуженно снискали автору известность у широкого читателя».

Особняком в книге стоит еврейская тематика. В эссе «Еврейская тетрадь» автор проводит параллели в судьбах двух народов – казахов и евреев: «...Тема двух народов – евреев и казахов, их взаимоотношения на волнах былых, далеких времен – особая. Есть и схожесть по выживаемости своей, страдательности в истории. И казахов судьба била нещадно. Своеобразный Холокост еще со времен каганатов. И не только впоследствии джунгары, Вторая мировая война, но и колониальные стычки с русским царизмом... Отдельно – советизм с голощекинщиной. Плюс упомянем особую доверчивость казахов. Особый их патриотизм в годы Великой Отечественной войны: каждый третий не вернулся с поля брани. Ассимиляцию с другими. В общем – много компонентов. Евреи и казахи относятся к малым нациям, их ныне примерно одинаковое количество».

Эссе «Давар» посвящено Морису Симашко. С. Козыбаев отмечает, что это писатель, очень близкий к казахам: «Морис Симашко был обласкан и почитаем в Казахстане. Мыслитель, человек-радетель, искавший и нашедший общие корни человечества. Он, как никто другой, понимал, что слово – очень серьезная вещь. Оно и лечит, и калечит, и ранит, подвергает сомнению, возвышает человека, низвергает его, вносит раздор в общий дом, объединяет души простолюдинов... В далеком Израиле, куда потянул его на склоне лет зов крови предков, он так и не прикипел к новой обители, к миру чистогана, где каждый сам по себе».

В этой книге – множество самых разнообразных эссе. Эссе – довольно редкий жанр в нашей современной публицистике. Сочинять что-то настоящее, легко читаемое в этом жанре мучительно сложно. Ведь, собственно, о чем любое эссе? О сложностях нашей жизни, о многообразии бытия. О том самом важном-наущном, что волнует равнодушного журналиста в этот момент, часто и пишет Козыбаев с болью в сердце: **«Ни одна награда пустышку-пустомелю украсить не может».**

Эссе – это не только взгляд автора на значимую, часто судьбоносную проблему, но и обязательно – всестороннее расширение поднимаемого вопроса до философского осмысления, до понимания так неоднозначно протекающих явлений и процессов. Тем ценнее замечательный опыт Сагымбая Козыбаева, вот уже много лет работающего в этом сложном жанре, главное в котором – нетривиальная, небанальная мысль. А еженедельно публиковать свои мысли и раздумья в республиканской газете, не повторяясь, – огромный труд.

Эссе – жанр необычный, в котором не обойдешься только голыми фактами, нужны обобщения, огромный личный опыт, нужна философия жизни, житейская мудрость, а подчас и так выручающая самоирония, которой Сагымбай Кабашевич владеет в высшей степени.

Сотни опубликованных в столичных изданиях эссе Козыбаева, которыми зачитываются, которые передают в виде ксерокса газетного листа, фотографируют на гаджеты, чтобы читать и перечитывать, это результат жизненных наблюдений автора, широта его взглядов, выражение собственной позиции, которая подчас не укладывается в какие-то определенные рамки, выходя из них. Пример тому – эссе «Зов океана», рассказывающий о поездке не только во Вьетнам, но и по всей Юго-Восточной Азии, которую неутомимый Козыбаев давно исходил-объездил.

«Большой энциклопедический словарь» дает такое определение: «Эссе – это жанр философской, литературно-критической, историко-биографической, публицистической прозы, сочетающий подчеркнуто индивидуальную позицию автора с непринужденным, часто парадоксальным изложением, ориентированным на разговорную речь». Сложновато? Да уж, не так-то просто. А Козыбаев все это осмысливает и пишет. Пишет ежедневно, без лишних прений прекрасно воплощая в жизнь лозунг «ни дня без строчки». Недаром у Сагымбая Кабашевича почти каждую неделю в республиканской газете «Новое поколение» выходит собственная полоса – «Этюды на полях», львиная доля этюдов и вошла в новую книгу мэтра – «Душа моя – перо».

Да и названия-то у его эссе какие – завлекательные «Ручка от Бельгера», «Непонятка», «Не просто так». Интригует? Еще бы! Хочется сразу все бросить и начать читать. **«Заголовок определяет читабельность газеты, он – интрига, дающая ей тональность».** **«Единственное проявление роскоши – книжные полки».**

Все эссе Козыбаева небольшого объема, ведь главное – мысль: **«К чему пухлые и мутные книги? Философия жизни в краткости и ясности. Она не нуждается в кружевах слов, утомительных и сложных пояснениях».**

Подчас его тексты трактуют сугубо частную тему, но представляют еще одну прекрасную попытку передать собственные, индивидуальные впечатления, так или иначе связанные с этой проблемой. А

когда прочитаешь, осознаешь: и тема значительная, для всех нас важная, и примеры здоровские, и воплощение отличное: *«Все в мире создано Богом, все остальное – Китаем».*

Автор проводит исторические параллели, подбирает точные аналогии, использует всевозможные ассоциации. Зачастую эссе Козыбаева – это синтез образности и парадоксальности. А еще его эссе всегда присуща афористичность. Ведь как прав автор, записав: *«Жизнь – нескончаемая дорога. У мудрого лишь одна мечта – успеть бы превратить благое задуманное».*

Муканова Г.К.,
к.и.н., профессор
кафедры издательского дела и дизайна
КазНУ им. аль-Фараби

ЛИЧНОСТЬ В ИСТОРИИ

Юбилей – всегда ответственно. Прежде всего для самого юбиляра, волнительно, итожится мысленно пройденные вехи. Сагымбай Кабашевич – если можно так вольно выразиться, «заядлый» любитель «покопаться» в истории (его выражение). Мы редко с ним пикируемся на просторах facebook и зачастую его публикации (которые он выкладывает с недавних пор) пользуются большим спросом. Жилка поисковика, добытчика информации, умеющего зажечь аудиторию росчерком талантливого пера, Словом. Все эти качества в Сагымбае – ага есть да и пребудет во веки! Доброго здоровья и веры, дорогой учитель и коллега! Я очень ценю его скромность и профессионализм: в умении сочинять заголовки превзойти его сложно кому-либо.

И материал (см.ниже), надеюсь, его заинтересует, ведь он обожает Историю параллельно с Журналистикой. Ведь сам С.К.Козыбаев – автор трудов о личностях в Истории.

...Фигура Смагула Садвокасова (1900-1933) заметно выделялась в руководстве Казахского края. Свет его идей, глубина мышления, четкость выражения позиции по вопросам национального самоопределения и перспектив развития при жизни /достаточно стремительной и короткой/ снискали ему авторитет. Харизматичный молодежный лидер и комсомольский вожак /так начиналась биография большинства наркомов/, Смагул вырос в крупного политика и экономиста; возглавить Госплан республики – не шутка! Мониторить радиофикацию, кооперативное движение, просвещение, растить национальные кадры, успевать писать рецензии на первые спектакли, самому создавать пьесы и переводить теоретиков марксизма, быть требовательным редактором СМИ, и все это выполнять с желанием и большим запасом.

В жизни С.Садвокасова, 120-летие которого в следующем, 2020-м году, отметит передовая общественность, был трудный год – 1927-й. После схваток с Голощекиным, Смагул был отстранен от должности наркомпрос и переведен «в распоряжение Казкрайкома». Это была политическая опала. До сих пор в историографии темы (Б.Даримбет, Д.Камзабек, М.Койгелдиев и др.) не был освещен период пост-наркомовской биографии Садвокасова, это «бело пятно» нам предстояло исследовать. Архивные документы из фондов ГАСКО (Петропавловск) в сопоставлении с другими источниками из центральных и зарубежных архивов, а также оригиналами личной подписи С.Садвокасова периода его работы в Госплане и наркомпрос, позволили реконструировать системную работу Смагула в Акмолинском губернском совете профсоюзов работников просвещения. Если помнить ленинский лозунг: «Профсоюзы – школа коммунизма», очевидно, что усилия опального наркома были направлены на подготовку кадров в самой сознательной и отзывчивой среде – педагогической.

Актуальность исследования подтверждает значимость подготовки к принятию в РК Закона «О статусе педагога», как бы он ни назывался, смысл ясен: укрепить в сознании общества особую роль учительства, несущего свет знаний и нравственности. Садвокасов на практике проводил эту идею в жизнь, дав путевку в жизнь одаренной казахской молодежи.

Тот год был судьбоносным для всего северного региона: ведь со следующего, 1928 года Акмолинская губерния была упразднена, будучи преобразована в округ. У казахов есть пословица «Бәрі арығын білдірмес», даже находясь в опале, сыны Алаш не собирались сдаваться. Чем занимался экс-нарком в указанный период, и кто составил круг его общения в Петропавловске, «говорят» рассекреченные зарубежные и отечественные архивы. В тот период Садвокасов обобщает свои наблюдения в брошюрах, книгах, аналитических статьях: «О театре», «О школе», «О первом вузе», «О районировании», «О краеведении», «О националах». Темы публицистики актуализировали самые важные моменты развития нации, ряд статей увидели свет в московских изданиях. Садвокасов пишет

предисловие к изданию поэмы «Козы-Корпеш и Баян-сулу», а также к Альманаху о произведениях Магжана, других творцов.

Смагул Садвокасов - известный казахстанский государственный и общественный деятель, организатор молодежного и кооперативного движения, организатор высшей школы Казахстана, ректор первого Казпедвуза в Ташкенте, автор нескольких пьес, неоконченной повести и истории Казахстана, верный друг М. Жумабаева, М. Ауэзова, с которыми начинал работу в газетах «Кедей сөзі» и «Бостандық туы», которые в 2020 году отметят вековой юбилей.

Биографические сведения о Смагуле Садвокасове немногословны. Период его опалы мало изучен, чтобы восстановить его, потребовалось дополнительное изучение материалов. Документальными материалами к воссозданию работы его в Петропавловске, с марта по ноябрь 1927 года, - послужили обнаруженные автором этих строк, в рамках Госпрогаммы «Архив-2025, раритетные источники. На них стоит подпись Садвокасова, идентифицированная нами с его подписью в документах ГА РК и АП РК, в должностях председателя Госплана и Наркомпроса. Подпись характерная: четко прописаны четыре первые буквы фамилии – С, а, д, в и далее идет спиралью росчерк сверху вниз. Часто Смагула Садвокасовича путают с однофамильцем: тоже уроженец Сары-Арки, Жанайдар Садвокасов, работавший на ответственных должностях. Но в 1927 – 1928 годах Ж.Садвокасов трудился в должности председателя Сырдарьинского губисполкома, далеко от Петропавловска. Сомнения отпадают.

Надо отметить, что Акмолинская губерния на начало 1927 года занимала исключительную площадь, т.к. включала 59 (!) волостей в составе следующих крупных уездов: Акмолинский – 19, Петропавловский – 15, Атбасарский – 8 и Кокчетавский – 17. Площадь губернии была столь обширна, что для руководства был закуплен самолет, чтобы своевременно успевать; не шутка – Акмолинск, Атбасар, Кокчетав и Петропавловск, четыре города были в подчинении! Такое административное деление сохранялось до осени 1928 года. Руководство разветвленной системой профобра было делом непростым. Смагул же всегда был заводилой, умел увлечь за собой и активно включался в общественные заботы. Его решения на любом посту отличались взвешенностью: к примеру, в фондах ГАСКО хранится копия Протокола № 30/68 Заседания Президиума Общегосударственной Плановой Комиссии при ЭКОСО от 12 декабря 1923 года. Оно состоялось в Оренбурге, председательствовал Предгосплан республики т. Миндлин, среди активных участников был и зам.предГосплана т. Садвокасов. /В тот период Смагул хорошо проявил себя на работе в Госплане, занимался вопросами районирования, т.е. рационального размещения промышленных объектов и специфики регионов/. Разговор касался КМП – кожевенно-меховой промышленности. Протокол 1923 года фиксирует живое участие Смагула в обсуждении темы децентрализации в руководстве отраслью. На тот момент, с учетом мнений производителей (в том числе из Акмолинской губернии), решено было оставить производства на местах, избежав ненужных перемещений и затрат. [ГАСКО. Ф. 69.]

В начале марта 1927 года Садвокасов, судя по его подписям на официальных директивных письмах, приступил к обязанностям заместителя председателя Акмолинского губернского профсоюза работников просвещения (Акмолгубпрофобр). Появление Садвокасова в Петропавловске сразу вносит свежую струю в работу педагогов северной области республики. Первый же документ за подписью Смагула Садвокасова (на данный момент самый ранний из обнаруженных нами в фондах ГАСКО – Государственного архива Северо-Казахстанской области) датируется мартом 2017-го и доводит до всех месткомов губернии, что в праздничные дни запрещается привлекать к труду педагогов:

«Профсоюз работников просвещения СССР. Управление Акмолинского Губотдела. 6 марта 1927 г. № 363. г. Петропавловск.

Всем месткомам и профуполномоченным г. Петропавловска.

Постановление Акмолинского губернского отдела труда и Акмолгубпрофсовета от 25 апреля 1927 года.

В развитие п.п. «д» и «е» ст. 2 Постановления ГОТ и ГСПС от 12 января 1927 года «О революционных праздниках и особых днях отдыха в 1927 году» (опубликованного в газете «Степная звезда» за № 33-1377) и в изменение п. «с» ст.2-й того же Постановления – Акмолинский Губотдел Труда и Акмолинский Губпрофсовет – ПОСТАНОВЛЯЮТ:

Воспрещается производство работ в следующие особые дни отдыха:

- а) 3 и 4 апреля – РАМАЗАН-АЙТ.
- б) 10, 11 и 12 июня – КУРБАН-АЙТ.
- в) 15 августа – УСПЕНИЕ.

Завгуботделом труда
Председатель ГСПС

/Хлыбов/
/Жедейко/

Секретарь ГОТ

/Плотников/

Настоящее постановление сопровождается для сведения.

Завпредгубпроса (Подпись) /САДВАКАСОВ/».

[ГАСКО. Ф. 2. Оп.1. Д. 394. Директивные указания Губотдела рабпроса, информационные сводки, планы работ, резолюции по докладом...1926-1927 гг. Л.150.]

Документ отражает оперативность С.Садвокасова, проявлявшего заботу о доведении информации до низовых профсоюзов. Источник в действительности представляет интерес с точки зрения социальной антропологии; дни отдыха в постановлении связаны с верованиями советских граждан, т. е. в начале 1927 года атеизм в СССР и Казахстане не приобрел «воинствующего» характера. Религиозные чувства населения уважались, наиболее значимые праздники приверженцев ислама и христианства объявлялись днями отдыха.

Религиозные праздники в республике отмечались не только в 1927 году; в ГАСКО мы обнаружили фрагменты газет на русском языке, за 1923 год, где размещено объявление о выходных днях, среди них: Курбан-айт, Вознесение, Преображение, Успение и – даже 12 марта отмечался как праздник – Низвержение Самодержца! [ГАСКО.Ф.69. Оп. 1. Д.36.Л.1об.].

Другие документы ГАСКО за период с марта 1927 года по октябрь 1927 года включительно, за подписью Смагула Садвокасова, касаются конкретных вопросов, активизации работы профсоюзов: оплаты труда, мониторинга профвзносов на август 1927 г. [ГАСКО. Л. 125] и отчетности [Там же. Л.11, 132], работы ячеек [Л.19], соцстрахования [Л.23] и планов мероприятий. К примеру, на места в июле 1927 года был направлен примерный «План недели обороны СССР». [1. Л.58] В сентябре-октябре того же года за подписью С.Садвокасова ячейкам был доведен документ о предстоящем проведении 10-летия Октябрьской революции. [Л.139] Им разъяснялись условия займа, датируется документ сентябрем 1927 года [Л.143-144].

Специфика работы профсоюзов требовала тесной коммуникации с активистами ячеек, разъяснительной работы. В ведении С.Садвокасова была и Акмолинская Совпартшкола, которая также размещалась в Петропавловске [Л.116]. На конец 1925 года в Совпартшколе насчитывалось 9 преподавателей и 78 учащихся, в том числе - 40 казахов. [2, с.53]

Повседневные заботы отвлекали Смагула от мучительных размышлений, почему его искреннее желание служить народу, столкнулось с злобным и холодным отношением Голощекина. В Петропавловске Смагула хорошо знали друзья и коллеги, знакомые, тоже работавшие в сфере просвещения: Жумагали Тлеулин (с/х техникум и казпедтехникум),

Хайретдин Болганбаев, Глепберген Жиеңгали (окончил медресе Галия в Уфе) и Мустафин Сейтбаттал, выпускник 1913 года Стамбульской учительской семинарии (русский и казпедтехникум) [ГАСКО, Ф. 2.Оп.1. Д. 493. Годовой отчет Казпедтехникума за 1927-1928 год и сведения о преподавательском составе. 1. Ф.2. Оп.1. Д. 375. ЛЛ. 55, 57 об., 226], Кемелев Гали, Омаров Ашим, Жандосов Садвокас, Мамеков Галауетден (сельхозтехникум) [ГАСКО. Ф. 2. Опись 1. Д. 377. Протоколы школьных советов, списки преподавателей Петропавловского с/х техникума, 1925 год. ЛЛ. 54, 107].

Со многими из работников просвещения родной, Акмолинской губернии Смагул сотрудничал ранее, ведь Ильяс Темирбеков был наркомом просвещения республики в 1920-е годы, непосредственно перед тем, как на эту должность был назначен Смагул Садвокасов. [Телеграмма за подписью наркома И.Темирбекова в Акмолгубоно от 10 января 1925 года. ГАСКО. Ф.2.Оп.1. Л.7], затем он успел поработать в Каракалпакии и заведующим Акмолинским губоно. Виза Темирбекова в должности завгубоно в Петропавловске стоит на документе от 30 июня 1926 года. [ГАСКО. Ф.2.Оп.1. Д. 379. Русский педтехникум. Л.59].

В Петропавловске, как выше указывалось, в должности заведующего губоно в 1924 году, затем - зам.зав.Акмолгубоно в 1925 году трудился Хайретдин Болганбаев, в свою очередь хорошо знакомый с Ахметом Байтурсиновым и Алиханом Букейхановым, Мустафой Шокаем и Ахмедом-Заки Валиди. [Виза Болганбаева на телеграмме наркома И.Темирбекова от 16 февраля 1925 года: ГАСКО. Ф.2.Оп.1. Д. 375.Л.97]

Следует отметить, что триада талантливых менеджеров системы народного образования: Темирбеков – Болганбаев - Садвокасов способствовала тому, что кадры из Акмолинской губернии смогли повышать свой профессиональный уровень в столице. Так, в Москву выезжали: Гусманов Ахмет-Уали (январь 1925 года), Акбердина Шарипа (февраль 1925 года) [ГАСКО. Ф.2.Оп.1. Д.375. Л.88], а также зав. Петропавловской Казшколой Коммуной Жамшин Нурмухамет (март 1925 года) [ГАСКО. Ф.2.Оп.1. Д.375. Л.148].

Завгубоно Болганбаев Кайретдин отличался принципиальностью и был эрудированным человеком, достаточно ознакомиться с текстом его телефонограммы в союзное ведомство:

«15 января 1924 года. № 521. Наркомпрос. Главпрофобр. г. Москва.

Акмолинское Губоно просит не отказать выслать программы занятий и, если имеются, методические руководства, для производственных и учебно-показательных мастерских при детских домах, колониях дефективных, домах несовершеннолетних преступников. Зав.Губоно (подпись) Болганбаев. Секретарь Бугров». [ГАСКО.Ф.2.Оп.1. Д.375. Л. 12.] По-видимому, знакомство с лидерами «Алаш» и политэмиграцией сыграли негативную роль в его карьере; Болганбаев перешел на преподавательскую работу и затем покинул Петропавловск.

Особую радость Смагулу доставило известие о возвращении в город его друга и единомышленника Магжана Жумабаева, тот приступил к работе в русском педтехникуме с сентября 1927 года. Об этом есть запись в документах, где указано, что Жумабаев Магжан Бекенович 1893 г.р. с образовательным цензом «Литературно-художественный институт в Москве в 1925 году» приступил к работе с 1 сентября 1927 года, как преподаватель казахского языка. [ГАСКО. Ф. 2.Оп.1. Д. 494. Годовой отчет Петропавловского русского педтехникума за 1927-1928 год, списки и анкеты личного состава, на 34-х листах. Л. 28 об.]

Надо заметить, что в 1920-е годы в Петропавловске многие школьные учителя и работники профессионально-технических учебных заведений, уроженцы края, активно совмещали преподавательскую работу с публицистикой, печатались в газетах. В газетах «Бостандық туы» и «Мир труда» нередко выходили очерки Б. Ержанова, Б. Айбасова, Сабыра Айтхожина, Б.Серкебаева, Карбоза Шектыбаева, Хайретдина Болганбаева, С.Мустафина. Некоторые корреспонденции с мест подписывались псевдонимами: «қыран», «көз», көрген» и др. Активно работали кружки (шахматный в том числе), театральные студии, избы-читальни, выписывались журналы и газеты.

Круг общения Смагула Садвокасова в Петропавловске оказался насыщенным. Здесь он чувствовал поддержку, смог собраться и написать ряд объемных трудов. Тем не менее, его сковывала узость профессиональных обязанностей. Потенциал его не использовался в полной мере; не таков был Садвокасов, чтобы удовлетворяться «теплым местечком». Он рвался в бой, анализировал ситуацию и приходил к однозначному выводу: пора действовать...

Позже, в Ташкенте, где Смагул стал руководить Казпедвузом, лиц с медицинским образованием тогда было по пальцам перечесть, - здесь его супруга Елизавета Букейхановапроходила ординатуру. Об этом сохранилась запись, которая хранится в фондах Государственного архива Узбекистана в г. Ташкенте. находка состоялась благодаря аксакалам казахской диаспоры Ташкента, любезно предоставившим данный документ и ряд других, в распоряжение исследователей Казахстана.

«ПРОТОКОЛ 16.

Заседания Фракции САГУ от 27-го июня 1928 года

Исполнит. Комиссия Среднеазиатского бюро ЦК ВКП (б)

Фракция Правления САГУ сообщает, что согласно §2 постановления Исполкомиссии от 14.VI. по докладу тов. Городецкого, список научных работников из основных национальностей:

Научные сотрудники (число штатных мест 20). Жургенев (казах)

Ординаторы клиник (число штатных мест 40). Караханов (туркмен), Аскарлов (узбек), Кутумова (казашка), Садвокасова (казашка), Рахматуллин (узбек), Фархади». [3. Ф Оп.3. Д.1. л. 35].

Из других архивов стало известно, что Лиза, супруга Смагула, дочь А.Н.Букейханова, была выпускницей Томского мединститута. [4, с. 3]

Такова судьба наркома Смагула Садвокасова, словно Антей, почерпнувшего силы на малой Родине, перед схваткой с Системой, в решающем для него и для республики, 1927 году. Реконструкция биографических сведений о С.С.Садвокасове до сих пор представлялась делом непростым: это оказалось возможно при тщательном сопоставлении данных из зарубежных и отечественных архивохранилищ [5] [6].

Нам удалось установить факт личного приема в Кремле у Сталина, в марте 1928 года, на котором присутствовал Смагул Садвокасов. Экс-нарком добивался трудоустройства. [7, л. 55] Требуя реконструкции последние годы учебы и работы Садвокасова в Москве, нуждается в систематизации публицистика С.Садвокасова, его научные исследования, переводы, письма и т.п.

Небольшая, но красноречивая деталь пребывания С.Садвокасова в Петропавловске. Оставаясь реалистом, прогнозируя тенденции в эволюции экономических основ народного хозяйства, Смагул, который внимательно изучал труды Ленина и возможности кооперации и был автором ряда глубоких статей и брошюры «О кооперации», был убежден, что кооперация – обязательная ступень для казахских хозяйств. Только через кооперативные хозяйства следует переходить к колхозному

строительству, считал Садвокасов, и, что любопытно, хорошо зная директора Казпедтехникума Ж.Тлеулина, убедил последнего внедрить новый курс кооперации в учебный план техникума. Скорее всего, Смагул сам должен был прочесть этот курс, и то был бы серьезный шаг в популяризации идеи кооперации через национальные учительские кадры, в аульной среде. Однако, наркомпрос, до которого дошла информация о нововведении, указало Ж.Тлеулину на неуместность курсов кооперации в образовательной программе педтехникума. Тем не менее, курс велся в Казпедтехникуме с началом 1927-1928 учебного года, затем, после письма наркомпроса, был переведен в разряд факультативов. Идея осуществилась, хотя рациональное зерно в ней имелось: кроме С.Садвокасова, инициировать инновацию, никому бы и в голову не пришло. Ведь он до этого руководил Госпланом республики, понимал актуальность подготовки кадров, и что казахи в глубинке должны через учителей узнать основы кооперации. Все это подтверждает пребывание Смагула в Петропавловске в 1927 году.

Наконец, если помнить, что 1927-й – год 10-летия Октября. К этой дате готовилась вся страна, весь Казахстан. Смагул Садвокасов, искренне веривший в идеи Ильича, организовал празднование памятной даты в губернском центре. В первых числах ноября 1927 года им подписан и разослан во всем месткомы «План празднования 10-летия Октябрьской Революции Петропавловской Городской Юбилейной Комиссии». [ГАСКО.Ф. 2.Оп.1. Д.590. Л. 137- 141]. План четкий, в нем указаны пункты сбора, названия улиц, расписаны места памятных митингов и колонны, формирующиеся из педагогов и учащихся учебных заведений Петропавловска. Из машинописного текста краеведы получают сведения о названиях и количестве опорных и 7-летних школ, техникумов, совпартшкол, детдомов и коммун. На конец 1927 года в Петропавловске имелись: городской театр, кино «Мир труда», казататклуб, центральный клуб совпартшкол, ж/д клуб, Дворец молодежи, Кино ж/дников, клуб на Холодильнике, общежитие подростков, Дом работников просвещения и др. В организации праздника ощущается энергия С.Садвокасова, умения его создать атмосферу торжественности, хороший настрой на позитивный исход коллективного мероприятия. По-видимому, то было одно из последних массовых мероприятий, которое организовал С.Садвокасов в крае, поскольку в документах следующего, 1928-го, не встречается его виз либо подписи, а на должности зам.пред Губпроса оказались другие лица.

В контексте духовной модернизации общественного сознания, узнавания граней деятельности и биографий таких исторических личностей, как Смагул Садвокасов, внесших реальный вклад в развитие социально-культурной сферы и экономики Казкрая и регионов, заботившегося о росте национальных кадров, как авторитетный руководитель Акмолгубпрофобра, немаловажным представляется увековечить его имя и дела. Предстоящий 120-летний юбилей Смагула Садвокасова должен стать для молодежи Казахстана ярким примером любви к Родине, самоотверженного труда во благо народа. Петропавловску, административному и культурному центру Степного края, уделял много внимания Садвокасов Смагул: от вопросов делимитации границ Акмолинской губернии до кадровых вопросов отрасли просвещения.

Находка, обнаруженная нами в фондах ГАСКО, символична, как напоминание о роли Личностей в Истории и исторической памяти. При чем тут журналистика, спросят быть может?! Отвечу: журналистское мастерство юбиляра – достойная часть нашей Истории государства и нации.

Литература и источники:

1. ГАСКО – Государственный архив Северо-Казахстанской области, Петропавловск. Фонды разных лет.
2. Акмолинская губерния в цифрах: на 1-е октября 1925 года / КазССР. Петропавловск: Изд. Акмолгубплана, 1925. 60 с. Табл. 1927 г.
3. ЦГА Руз. - Центральный Государственный архив Республики Узбекистан, Ташкент.
4. ТА РФ – Томский архив РФ, г. Томск. Дело «Букейханова-Садвокасова Елизавета Алихановна». Ф.Р-815.Оп.2.Д.612.
5. АП РК – Архив Президента Республики Казахстан, Алматы.
6. ЦГА РК – Центральный Государственный архив Республики Казахстан.
7. РГА СПИ - Российский Государственный архив социально-политической истории, Москва.

ТЕКТИНІҢ ТҰЯҒЫ

Рушанова Н.Б.,

*әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың
2 курс докторанты, аға оқытушы*

Қостанай топырағы - Батый, Мамай сынды батырлардың табанының табы қалған, Жәнібек, Әбілхайыр, Қасым хандар ұлысының негізі қаланған, Кейкі бабалар қолбасшылық жасаған, Атақты Қарақыпшақ Қобыланды жырының оқиғасы өрбіген, Шоқандай ғалым туған, Ыбырайдай ағартушы дүние есігін ашқан, Нұржан, Ахмет, Мұқаметжан, Міржақып, Бейімбет сынды алыптардың кіндік қаны тамған, Серке, Елубай, Қапан, Әнуардай сахна саңлақтары кір жуған, Сырбай, Ғаббас, Оразалы, Манаш, Кенжеғали, Қойшығара, Сәбит, Төлендей зиялылар өмір сүрген киелі мекен.

Қостанай облысының қысы ызғарлы суық, жазы біршама ыстық, желсіз күндері мол. Осынау өзені мен көлінің көптігімен есте қалатын нулы да, сулы мекен Меңдіқара ауданы, Жаңа тұрмыс ауылындағы Қозыбай әулетінде 1944 жылы 15 шілдеде Сағымбай Қабашұлы дүниеге келді.

«Орындауға Отанының нәубетін, ылғи дайын Қозыбай әулеті», - деп ақын жырлағандай Қозыбай әулеті қасиет қонған, қыдыр дарыған шаңырақ. Сағымбайдың атасы Қозыбай көзі ашық, көкірегі ояу, өте батыл, қара қылды қақ жарған әділ, намысты биік қоятын жан болған.

Әкесі - Қабаш өте зерек, бір сөзді, қажырлы, қарапайым арабша хат таныған, Голощекиннің ойранынан кейін қазақтың ұлт болып қалыптасуына, берекесі басынан тайған ауылды қайта қалпына келтіруе, аузына ас, алдына мал салған азамат. Сол іскерлігінің арқасында колхоз төрағасы, аудандық Кеңестің депутаты болып сайланып, аудандық шаруашылық бөлімінің меңгерушісі қызметтерін атқарған.

Сонау сұрапыл соғыс жылдарында «Жаңа тұрмыс» ауылының ер азаматтары жауға аттанып, әйелдер мен балалардың барлығы еңбек даласында болды. Тынбай жасалған еңбек нәтижесінде ауылдан майданға мыңдаған пұт астық, үш мыңан аса қой, ондаған арғымақ аттандырылған. Сол кезде колхоз тізгінін ұстаған Қабаш ақсақал соғыс алдында алғашқылардың бірі болып патефон, велосипед сатып алса, оның сыртында екі биесі, төрт сиыры, он қойы, жүз елу пұт астығы болған. Ауқатты отбасы елдің басына күн туған, ерлері толарсақтан саз кешкен соғыс заманында Қозыбай әулетінің барын майдан жолына жұмасауға бел шешеді. Мемлекеттік банкке жүз тоқсан мың сом өткізген Қабаш ақсақал украиндық досы Яков Верещенко екеуі Чкалов қаласына барып, үш әскери самолет сатып алып, қанатына есімдерін жазғызып, Ұлы Отан соғысына жібереді. Халыққа қызмет етуді парызым деп ұғынған парасатты азамат ерліктің қайталанбас үлігісін көрсетті. Міне, «Әке үлгісі», «Әке тәлімі» деген осындай болса керек...

Анасы - Ақсұлу Махметқызы жаратылысынан ажарлы, қайратты, жігерлі болды. Үлкен әулеттің келіні атанған Ақсұлу ана ақылымен ерекшеленіп, ер азаматын қашанда биікке көтеріп, жарының көлеңкесінде жүріп, нардың жүгін арқалап, ағайын туыспен тату болып, шаңырағын көркейтіп отырды. Сегіз құсақ көтерген асыл ана, тірі қалған төртеуіне өнегелі тәрбие беріп, абыройлы, намысты ұл-қыз етіп өсірді. Ұрпақтары бүгінде ата-ана сенімін ақтады.

«Текіден текті туады, тектілік тұқым қуады», - демекші, Сағымбай Қабашұлы Қозыбаев Социалистік Еңбек Ері, Қазақ еліне белгілі тұлға, Ұлы Отан соғысының ардагері, көрнекті мемлекет және қоғам қайраткері - Оразалы Әбілұлы Қозыбаевтың, Қазақтың көрнекті ғалымы, Ұлттық Ғылым академиясының академигі, Қазақ халқының шынайы тарихын қалпына келтіруге аянбай тер төккен әйгілі тарихшы, мемлекет қайраткері - Манаш Қабашұлы Қозыбаевтың інісі.

Жасынан үлгілі тәрбие алып, ата мен әженің мейірімін, әке мен ананың жылы алақанын сезініп өскен Сағымбай өте зерек болып ержетті. Орта мектепті үздік аяқтаған ол, Ресейге оқуға кетіп, 1970 жылы Ленинград мемлекеттік университетінің журналистика факультетін аяқтайды. Оқуды бітіріп келгеннен кейін Қазақ радиосындағы «Последние известия» редакциясында редактор, аға редактор, Қазақстан мемлекеттік телерадиосында бас редактор орынбасары, Бүкілодақтық радионың меншікті тілшісі қызметтерін атқарады. 1974 жылы кандидаттық диссертациясын қорғаған Сағымбай Қабашұлы әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің журналистика факультетіне жұмысқа орналасады. Әр жылдары факультеттегі халықаралық журналистика, баспасөз тарихы кафедраларында меңгеруші, деканның орынбасары, декан қызметтерін атқарды.

Ғалым, ұстаз Сағымбай Қабашұлы - Германияда, АҚШ-та, Сингапурде тақырыптық дәрістер оқып, 1993 жылы АҚШтың тоғыз штатына профессор ретінде шақырылды. Ол Қазақстан ғылыми журналистикасының және білімнің негізін қалаушылардың бірі, белгілі қаламгер, ғалым және елдегі журналистика саласындағы бірнеше ұрпақтың ұстазы.

Оның тілінде - Абай мен Мағжанның, Пушкин мен Пастернактың керемет үйлесімі бар. Қос тілде еркін сөйлеп, көсіле жазады. Журналист Сағымбай Қабашұлы қазақтың көрнекті көсемсөз шебері, Қазақстандағы БАҚтың бірден бір негізін салушы және дүниежүзі журналистикасының тарихын зерттеуші, Қазақстан Журналистер одағының төрт мәрте сыйлығының лауреаты. Мыңнан аса публицистикалық очерк пен ғылыми мақаланың, елу төрт кітаптың авторы.

Журналистика факультетінің негізін қалаушылардың көш басында Қайыржан Бекхожин, Сәкен Сейфуллин, Сәбит Мұқанов, Санжар Асфендияров сынды айтулы тұлғалар тұрса, ал оның іргесінің бекуіне Тауман Амандосов, Темірбек Қожакеев, Марат Барманқұлов секілді азаматтар аянбай тер төкті. Тарихы тереңде жатқан дәстүрі журналистика мектебінде қырық бес жылдан бері ұстаздық етіп келе жатқан Сағымбай Қабашұлы Қозыбаевтың жетекшілігімен тоғыз докторлық, отыз кандидаттық жұмыс қорғалды.

Сағымбай Қабашұлы Қозыбаев - ҚР Тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың арнайы алғыс хатымен, ҚР Құрмет грамотасымен, БАҚ саласындағы ҚР Президентінің, ҚР БҒМ «Үздік оқытушысы» сыйлықтарымен, әл-Фараби күміс төсбелігісімен марапатталып, ҚР Ғылым қайраткері, Мәдениет қайраткері атағын иеленді. Сондай-ақ, ол Қазақстан журналистеріне берілетін «Алтын Адам», «Баубек Бұлқышев», «Амангелді Ахметалиев», «Геннадий Толмачев» атындағы сыйлықтардың жүлдегері. 2019 жылы Халықаралық Еуразиялық шығармашылық одағының алтын лауераты атанды.

Сағымбай Қозыбаев тарих ғылымдарының докторы, Мәскеу қаласында журналистиканың баспасөз тарихы, телевизия және радио салалары бойынша докторлық диссертация қорғаған ТМД-ның алғашқы ғалымы. ҚР саяси ғылымдары Академиясының академигі, Еуразия Халықаралық экономикалық Академиясының академигі және вице-президені, Қазақстан журналистика академиясының президенті, IATR радио және телевидение Халықаралық Академиясының академигі.

Сағымбай Қабашұлы - нағыз еңбекқорлықтың, мейірімділіктің, жомарттық пен данышпандықтың үлігісі. Бойындағы осындай асыл қасиеттердің арқасында айналасындағы әріптестер, шәкірттер арасында аса құрмет пен ілтипатқа бөленіп келеді.

Сағымбай Қабашұлы Қозыбаев - көрнекті ғалым, ұлағатты ұстаз, қамқор әке, ардақты ата, сүйікті жар. Тағдыр қосқан жары - Салтанат екеуі бір шаңырақтың түтінін түтетіп, ұл-қыздары, немерелерінің ортасында шатыққа кенеліп, шуағына бөленіп отыр. Асыл жанның келіп жеткен жетпіс бес жасы құтты, денсаулығы мықты болсын! Шуақты күндері артып, берекесі таси берсін!

Наталья Вержбицкая,

Журналист, специальный корреспондент «Вечерняя Алматы»

Арсененко И.,

студентка 4 курса факультета журналистики

ДОКТОРУ ИСТОРИЧЕСКИХ НАУК, ПРОФЕССОРУ, ПРЕЗИДЕНТУ АКАДЕМИИ ЖУРНАЛИСТИКИ КАЗАХСТАНА САГЫМБАЮ КОЗЫБАЕВУ ИСПОЛНИЛОСЬ 75 ЛЕТ

Глядя на этого удивительно деятельного, постоянно находящегося в поиске нового публициста, ученого, педагога, сложно представить, что за его плечами большой творческий, изыскательский путь. Сағымбай Кабашевич сегодня продолжает преподавать в Казахском национальном университете имени аль-Фараби, где трудится с 1974 года, пишет книги. Сам себя он в шутку называет последним из могикан. Сағымбая Кабашевича называют самым демократичным и любимым педагогом и наставником многие поколения его студентов. Блистательные лекции профессора – настоящий клад знаний. Козыбаев прекрасно разбирается не только в истории, но и в литературе, философии, географии. Впитавшие все эти знания выпускники журфака сегодня работают во многих ведущих СМИ страны.

Юбиляр уже со школьной скамьи увлекся журналистикой. Родился будущий летописец истории казахстанской журналистики в Мендыкаринском районе Костанайской области в семье председателя колхоза. Именно в память о своей семье Сағымбай Кабашевич написал удивительно пронзительные очерки о близких и родных людях в своей книге «Звезды в небе». Из-под его пера вышли и другие тронувшие сердца читателей произведения – «Четвертый фронт», «Лики времени», «Аксуекство равных», «Гордое имя – журналист», «Когда болит душа», «Еврейская тетрадь», «Свет звезды», «Звезды в небе», энциклопедия «Масс-медиа». А самому Сағымбаю Козыбаеву посвящена книга в серии «Өнегелі өмір» (ЖЗЛ).

После окончания учебы в Ленинградском государственном университете Козыбаев возвращается в Казахстан и работает на радио, которое вместе с телевидением в 70-е годы прошлого века получает стремительное развитие в нашей стране. Потом преподавательская деятельность в КазНУ, защита кандидатской диссертации. А в 1988 году Сагымбай Козыбаев становится первым в СССР доктором исторических наук, защитившим в Москве диссертацию по совокупности опубликованных работ по сводной истории печати, радио и телевидения.

Сегодня он – автор 54 книг, более тысячи научных и публицистических очерков и статей. Под научным руководством С. Козыбаева защищены девять докторских и 30 кандидатских диссертаций.

Сагымбай Козыбаев – один из организаторов и первых академиков Академии политических наук, инициатор создания и бессменный президент Академии журналистики Казахстана. Учрежденные этой академией премии «Алтын жулдыз» и «Алтын Самрук» считаются высшими общенациональными журналистскими премиями государства.

Сагымбай Козыбаев – шестикратный лауреат премии Союза журналистов Казахстана, награжден 10 медалями. Он лауреат и обладатель ряда отечественных и зарубежных медалей, именных премий, в том числе Президента РК «За выдающийся вклад в развитие отечественной журналистики и воспитание нового поколения казахстанских журналистов». На днях Сагымбай Кабашевич стал золотым лауреатом международной евразийской премии «За выдающийся вклад в отечественную журналистику».

«Вечерка» от души поздравляет юбиляра, желает ему долгих лет творческой жизни!

«Вечерний Алматы», 31.10.2019

Елена Брусиловская,

Журналист, корреспондент газеты «Казахстанская правда»

СЕКРЕТ ЕГО МОЛОДОСТИ

В Казахском национальном университете им. аль-Фараби состоялась международная научно-практическая конференция «Отечественная система массовых коммуникаций: вызовы, тенденции, перспективы», посвященная 75-летию Сагымбая Козыбаева

Актовый зал им. Темирбека Кожакеева на факультете журналистики КазНУ еле вместил всех, кто пришел поздравить с юбилеем Сагымбая Кабашевича Козыбаева – его друзей и соратников, вчерашних и сегодняшних учеников.

Как выразился один из присутствующих: «Сегодня мы чувствуем себя, как на экзамене». И в этом есть доля истины, ведь за 40 с лишним лет преподавания на факультете журналистики Козыбаев выпустил в большую жизнь тысячи и тысячи журналистов. Сегодня среди его воспитанников руководители медиахолдингов, главные редакторы газет, телевидения и радио. Перефразируя классика, можно сказать: как из гоголевской «Шинели» вышла вся русская литература, так из творческой мастерской Сагымбая Козыбаева – практически вся нынешняя казахстанская журналистика.

Но мэтрами, как известно, не рождаются. Ими становятся, шаг за шагом постигая тайны мастерства. Так и Сагымбай Кабашевич после окончания факультета журналистики Ленинградского университета им. А. Жданова шел к вершинам своей профессии, как говорится, от простого к сложному: начал рядовым сотрудником Казахского радио, постепенно поднимаясь по карьерной лестнице, затем был приглашен в КазГУ, где прошел путь от преподавателя до профессора факультета журналистики.

При этом ему выпала честь во многом быть первопроходцем. Например, он стоял у истоков создания кафедры техники газетного дела и СМИ, которой руководил 15 лет, а также кафедры международной журналистики. По его инициативе в Казахстане стали проводиться первые международные конференции по теории журналистики.

Сагымбай Козыбаев – единственный в СНГ доктор исторических наук, защитивший диссертацию в Москве в форме научного доклада по совокупности опубликованных работ по истории печати, радио и телевидения. В конце 80-х годов к нему пришло и международное признание: он был приглашен читать лекции для студентов Германии, США, Турции, Сингапура, России и Узбекистана.

Чтобы перечислить все регалии юбиляра, потребуется не только много времени, но и газетной площади, поэтому назову лишь некоторые: он – президент Академии журналистики республики, лауреат международных и отечественных творческих конкурсов (только премию Союза журналистов Казахстана получал 6 раз!), почетный журналист РК, награжден Золотой медалью Союза журналистов за выдающиеся заслуги и весомый вклад в развитие гражданского общества.

Свою профессию Козыбаев знает не только как теоретик и педагог, но и как постоянно пишущий автор – его перу принадлежит более 50 книг по истории, теории и практике журналистики, его статьи регулярно появляются на страницах газет. Как говорит сам Сагымбай Кабашевич, книга для журналиста – закономерный итог свершенного: «Книга – выношенное дитя. Какими чувствами наполнено сердце матери, принесшей в мир ребенка?! Примерно такое и у меня ощущение. Не думаю, что перегнул».

То, что им так много достигнуто, мне кажется, во многом следствие принадлежности к знаменитому клану Козыбаевых. Не случайно говорят, что все мы родом из детства. В этом смысле Сагымбай поистине сын своего отца – легендарного Кабаша Козыбаева, который в годы войны, будучи председателем колхоза, чтобы помочь защитникам Сталинграда, продал все свое имущество и купил звено бомбардировщиков. На крыльях этих самолетов были начертаны его имя и фамилия. Так отец Сагымбая боролся с фашизмом, незримо присутствуя в самых жарких боях.

Многое из характера отца перенял его сын – благородство поступков, трудолюбие, настойчивость в достижении цели. «Все, что я видел в отце, было для меня хорошим примером», – говорит Сагымбай Кабашевич. А если судить по имени – Сагымбай, то и для отца он был долгожданным, любимым ребенком.

Фамилия Козыбаевых стала знаковой, вошла в историю нашей страны. Старший брат Сагымбая Манаш был одним из самых крупных историков Казахстана. Сегодня имя академика Манаша Козыбаева носит Северо-Казахстанский университет, а также школы и улицы в ряде городов республики. В память о своей семье Сагымбай Козыбаев написал книгу «Звезды в небе».

Об этом и многом другом говорили на конференции, отмечая вклад профессора Козыбаева в отечественную науку и педагогику, проректор университета, профессор Шолпан Джаманбалаева, руководитель аналитической службы Администрации Президента РК Валерий Жандаулетов, бывшие студенты Козыбаева, а ныне председатели творческих союзов: журналистов – Сейтказы Матаев, кинематографистов – Ермек Турсунов, писателей – Улыкбек Есдаулет. Также выступили председатель правления ОО «Казахстанский Медиа Альянс» Арманжан Байтасов, президент Казахстанского прессклуба Асель Караулова и другие. Были зачитаны поздравления от спикера Сената Парламента Дариги Назарбаевой, руководителей крупных общественных организаций республики.

Безусловно, 75 лет – возраст солидный, но, как сказал один из воспитанников Козыбаева, когда слышишь его легкие шаги в коридорах журфака, мягкий баритон, ироничный каламбур в ответ на последние новости, не веришь паспортным данным. Судя по всему, Сагымбаю Кабашевичу открылся

секрет вечной молодости. И, кто знает, может, этот секрет в его душе, которая, по его собственному определению, и есть нестареющее перо.

Вслед за этим неутомимым пером он словно призывает своих учеников и читателей подняться над суетой, суметь «отфильтровать» в каждодневной круговерти встреч и событий главное и второстепенное, не потонуть в быте и не утратить основные ориентиры в погоне за «синей птицей счастья».

«Казахстанская правда», 6.11.2019

Журналистская общественность отметила 75-летие мэтра отечественной прессы Сагымбая Козыбаева

Журналистская общественность республики отметила в Алматы 75-летие мэтра отечественной прессы президента Академии журналистики Казахстана Сагымбая Козыбаева.

Более 40 лет он посвятил педагогической деятельности в ведущем вузе страны – КазГУ, а ныне Казахский национальный университет (КазНУ) им. аль-Фараби. Видный публицист, наставник многих поколений отечественных журналистов снискал признание всех, кто был его учеником. А их немало. Многие ныне возглавляют ведущие СМИ страны.

Символично, что торжественное собрание, посвященное юбилею Сагымбая Кабашевича, состоялось именно на факультете журналистики КазНУ. На юбилейном мероприятии были зачитаны поздравления от спикера сената парламента Дариги Назарбаевой и руководителей общественных организаций республики. Добрые слова в адрес юбиляра сказали руководители творческих объединений: Союза журналистов – Сейтказы Матаев, Союза писателей – Улыкбек Есдаулет, председатель ОО «Казахстанский Медиа Альянс» Арманжан Бектасов и другие.

Козыбаева знают не только как успешного педагога, но и как ученого и писателя. Его перу принадлежит более 50 книг. В своих работах он неоднократно отмечал творчество корреспондентов нашей газеты. По его мнению, в «Экспресс К» работает талантливый костяк, а руководят коллективом зубры журналистики.

«Экспресс К», 1.11.2019

В КазНУ им. аль-Фараби отметили 75-летие профессора Сагымбая Козыбаева

На факультете журналистики КазНУ им. аль-Фараби отметили 75-летие профессора Сагымбая Козыбаева. Этому была посвящена международная научно-практическая конференция «Отечественная система массовых коммуникаций: вызовы, тенденции, перспективы», сообщает корреспондент агентства.

Руководители республиканских творческих союзов: журналистов – Сейтказы Матаев, кинематографистов – Ермек Турсунов, писателей – Улугбек Есдаулетов, являющимися выпускниками факультета журналистики, отметили весомый вклад своего учителя в подготовку творческих кадров для отечественной и иностранной прессы, глубокие знания в преподавании основ литературного редактирования и журналистского мастерства, умению совместить теоретические знания в практический курс вхождения в журналистику. Среди его воспитанников руководители медиа – холдингов, главные редактора газет, телевидения и радио, а также известные пользователи социальных сетей.

С. Козыбаев – выпускник факультета журналистики Ленинградского университета им. Жданова, трудовую деятельность начинал на Казахском радио, затем был приглашен в КазГУ, где прошел путь от преподавателя до профессора факультета журналистики. Он доктор исторических наук, президент Академии журналистики республики, лауреат международных и отечественных творческих конкурсов, почетный журналист Казахстана, награжден золотой медалью Союза журналистов страны за выдающиеся заслуги и весомый вклад в развитие гражданского общества, автор многих публицистических книг по истории, теории и практике казахстанской прессы.

КазТАГ, 2.11.2019

75-летие известного публициста отметили в стенах КазНУ им. аль-Фараби

В этом году в стенах КазНУ им. аль-Фараби отметили 75-летие президента Академии журналистов Казахстана, доктора исторических наук, профессора Сагымбая Козыбаева, сообщает корреспондент «Хабар 24».

По случаю круглой даты юбилея наградили нагрудными знаками Министерства информации и общественного развития «Ақпарат саласының үздігі» и Министерства образования и науки «Алтынсарина». Всю свою жизнь именитый профессор посвятил любимому делу. Вот уже 45 лет он преподает на кафедре журналистики. Своими знаниями он делится по сей день и не только в Казахстане. Сагымбай Козыбаев читает лекции в университетах Германии, Сингапура, США. А ещё известный журналист очень талантливый публицист. За свою карьеру он написал свыше 50 книг. Его ученики с трепетом читают работы автора, а потом на лекциях познают все тонкости профессии.

Ермек Турсунов, режиссёр:

- Помню его материалы, поскольку через этот факультет прошли очень многие мэтры журналистики. У него в Фейсбуке есть своя страничка. Я ее постоянно просматриваю, мне очень приятно её смотреть, потому что сейчас я очень скучаю по качественному перу, а у Сагымбая Козыбаева - это перо не затупляется с годами. У него есть своя стилистика, своя форма подачи материала.

Акшакардиана Туребаева, студентка факультета журналистики:

- Когда я пришла на факультет, потом пошла в библиотеку, взяла в руки книгу, сидела, читала в читальском зале и с таким пиететом, с таким наслаждением. Осознавала, что у этого человека я учусь, занимаюсь, что я могу просто так его видеть, о чем-то его спросить. Это удивительные чувства.

Барлыбаева С.Х.,
д.и.н., профессор
Факультета журналистики
КазНУ им. аль-Фараби

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ МЕДИА СФЕРЫ И ОБРАЗОВАНИЕ

Глобальное распространение информации и коммуникации создает возможности для свободного общения на разных уровнях: вертикальном, горизонтальном, сетевом, массовом и индивидуальном. Модели изменения медиа-систем в Казахстане и за рубежом становятся похожими. Создание различных медийных информационных контекстов требует особого умения, профессионального журналистского, коммуникационного мастерства.

Все эти данные говорят о бурном развитии новых информационных технологий, об активном внедрении в жизнь казахстанского общества новых СМИ, новых медиа, которые непосредственно отражаются на подготовке медийных специалистов сегодняшнего дня.

Создание различных медийных информационных контекстов требует особого умения, профессионального журналистского мастерства. Телевизионные журналисты быстрее и активнее переходят на конвергентную журналистику, т.к. подготовка ТВ материалов требует знания техники, различного телевизионного оборудования, монтажа. А эти навыки и умения служат основой овладения мультимедийной журналистикой, позволяют быстрее перенимать знания в области газетного, издательского, фото дела, а также Интернет-дизайна, сетевого контента.

Конвергенция как понятие начинает доминировать в медиа менеджменте, включая и производство контента. Существенно влияя на сбор, создание и распространение информационного продукта, конвергенция не только кардинально изменяет подходы к управлению информацией, принципиально реконструируя организационную структуру СМИ, но и формирует новую модель журналистики. Отсюда и новые требования при подготовке конвергентных журналистов, и, в частности тележурналистов.

Электронные СМИ предлагают разное интерактивное взаимодействие пользователя и производителя, а также распространителя содержания. В настоящее время работа журналистов стала оперативной, мобильной. Читатель, слушатель и зритель может обратиться с любым вопросом к создателю контента, к журналисту, модератору, телевизионному и радио журналисту, пошлав ему сообщение по электронной почте, по мобильному телефону, по Интернету. Эта обратная связь стала более эффективной, интерактивной за счет внедрения и бурного развития новых информационных технологий, которые облегчили работу журналистов, но предъявили к ним новые технические, мультимедийные требования, новые подходы к творческому процессу, новые формы информационного менеджмента, управления коммуникационным процессом. И здесь необходим новый уровень подготовки мультимедийных журналистов, тележурналистов, за которыми будущее нашего телевидения и общего развития конвергентной журналистики в стране.

Базовая дисциплина факультета журналистики КазНУ им. аль-Фараби «Конвергентная журналистика» отражает все новые тенденции в сфере журналистики и массовой коммуникации в мире и в Казахстане, акцентируя свое внимание на развитие новых медиа, социальных сетей, блогосфере, информационно-коммуникационных технологиях в процессе глобализации, дигитализации и конвергенции. Дисциплина «Конвергентная журналистика» служит основой для подготовки мультимедийных журналистов, отвечающих современным требованиям.

Растет привлекательность объединенных СМИ, увеличивается их капитализация, происходит экономия материальных ресурсов, более эффективное использование творческого потенциала. Конвергентная редакция - перспективная форма, новая модель деятельности журналистского коллектива. Она позволяет работу журналистских кадров сделать более оперативной, организованной и продуктивной.

Телерадиокомплекс КазНУ им. М.К. Барманкулова на факультете журналистики КазНУ им. аль-Фараби служит базовой учебно-производственной основой для магистрантов и студентов факультета журналистики, позволяющей приобретать опыт работы в реальной журналистике, создавая условия для скорейшей адаптации магистрантов, студентов (бакалавриатов) к профессиональным требованиям, учитывая новые условия работы мультимедийного журналиста.

Традиционная журналистика под воздействием активного развития новых информационных технологий, современных трендов массовой коммуникации становится конвергентной журналистикой. В настоящее время можно выделить две основные тенденции работы конвергентной редакции: это главенствующая роль координатора, собирающего и распределяющего темы, новости, информацию. А также универсализация репортеров на местах, которые должны уметь собирать информацию для всех видов СМИ: записывать комментарии на аудио и видео носители, писать материалы для Интернет-СМИ и газет, снимать репортаж для ТВ.

Журналисты должны расширять спектр своей профессиональной деятельности: сегодня он готовит содержание для Интернета, завтра – пишет телетексты, послезавтра – материал для основного СМИ. Это ведет к реальному освоению мультимедийности, созданию «универсального» журналиста, способного работать в любом мультимедийном формате, владея определенной тематикой.

На базе учебной телестудии факультета журналистики им. М.К. Барманкулова ведутся занятия по дисциплинам телевизионной журналистики. Здесь ведутся лекционные и практические, лабораторные занятия по следующим телевизионным предметам: «Тележурналистика», «Технология подготовки телепередач», «Практический курс подготовки телерепортажа», «Мастерство телеведущего» и многие другие дисциплины.

Используя современное цифровое оборудование, студенты учатся готовить телевизионные материалы: интервью, репортажи, заметки, телесюжеты и программы. Одновременно с подготовкой теле-радиоматериалов, студенты факультета журналистики готовят и сетевые материалы, т.е. Интернет-продукцию. Информационные новостные выпуски, которые готовятся раз в неделю на двух языках: казахском и русском. Таким образом студенты имеют возможность готовить материалы в разных форматах: в телевизионном, радиийном, газетном и сетевом-Интернет-формате, работают в условиях конвергентной журналистики.

Телевидение, радиовещание, Интернет-издание – дело коллективное: журналист работает в команде, в тесном сотрудничестве с оператором, звукорежиссером, монтажером, видеоинженером, дизайнером, компьютерным программистом и др. Умение писать аудиовизуальные сюжеты, брать интервью, редактировать ТВ и РВ, Интернет тексты – необходимые шаги в освоении профессии журналиста. А помогает в подготовке мультимедийных журналистов – Телерадиокомплекс на факультете журналистики КазНУ им. аль-Фараби.

Телевизионную лабораторию и кафедру телевизионной и радиожурналистики на факультете журналистики КазНУ в 1972 году основал профессор, доктор филологических наук Марат Карибаевич Барманкулов – основатель теле-радио-журналистики в Казахстане. Но в то время учебная телестудия располагала монтажным столом и одной любительской видеокамерой. В середине 1990-х годов представительство ЮНЕСКО в Казахстане оборудовало телестудию и радиостудию новейшей в то время телевизионной и радиоаппаратурой. С получением в 2009 году нового цифрового теле- и радиооборудования теле-радио-лаборатория факультета журналистики приобрела более высокий статус-Телерадиокомплекса.

В настоящее время Телерадиокомплекс КазНУ им. М.К. Барманкулова - это учебно-производственная телестудия и радиостудия с новейшим цифровым оборудованием и всеми техническими условиями для создания телевизионных и радиопрограмм. Факультет журналистики КазНУ имени аль-Фараби располагает новейшим цифровым телерадиокомплексом, благодаря

которому возможно обучение студентов теле-радио мастерству на уровне ведущих телерадиокомпаний страны.

ТРК КазНУ, в первую очередь, – это учебная телестудия и радиостудия. Ежедневно здесь ведутся учебные занятия по радиожурналистике и тележурналистике, где ведут теоретические и практические классы преподаватели факультета журналистики, а также ведущие журналисты Казахстана. Ежедневно в телестудии проходят встречи студентов с ведущими журналистами страны. Свои семинары-тренинги провели тележурналисты ТРК «Казахстан», «Хабар», «31 канала», ТРК «Астана», «КТК», «Алматы» и другие.

Такая запоминающаяся встреча прошла у студентов первого курса с известным ТВ ведущим ТРК «Хабар» и «КТК» с Сергеем Пономаревым. Он поделился со студентами о своем творческом пути, рассказал о работе собственного корреспондента «1-го канала –ОРТ» по Казахстану, о высокой конкуренции, высоких требованиях, предъявляемых при освещении международных, республиканских событий, о сложностях при подготовке телевизионных материалов в зоне политических, военных конфликтов. Студенты, заморожено слушая С. Пономарева, смотрели в Телестудии его ТВ передачи: о Южно-Казахстанском «Ноевом ковчеге», о людоеде-Жумагулове, о поселке «Барсакелмес» на острове, где живут прокаженные люди, и многие другие захватывающие сюжеты. Отвечая на многочисленные вопросы, Сергей Пономарев рассказал о том, как приходят в телекомпанию начинающие журналисты-студенты для прохождения производственных практик. Он отметил, как одна студентка предложила интересные неизученные темы, которые заинтересовали ТВ редакцию. Затем студентка-практикантка исследовала эти темы и подготовила телевизионные сюжеты и передачи о том, например, как служат в армии девушки, как становятся монахинями и многие другие темы.

Недавно свои мастер-классы провели в телевизионной студии: режиссер, оператор (телеканал «Хабар») –Булат Нусипбеков; сценарист, телевизионный журналист- Назгуль Тусупбекова (телеканал «Хабар»), зам.главного редактор газеты «Новое поколение»-Махаббат Узакова; ПР-специалист, журналист, преподаватель – Владимир Павленко (Россия); писатель, член Союза кинематографистов Казахстана –Касым Бегалин, брат Мажита Бегалина-одного из основателей казахстанского кинематографа; кинодраматург, актер, сценарист - Нурлан Санжар («Казахфильм») и многие другие.

Они делились со студентами своим профессиональным и жизненным опытом, рассказывали, как они пришли в профессию, как добились больших высот в своем мастерстве. Все эти встречи профессионалов со студентами факультета журналистики КазНУ проходят в Телерадиокомплексе им.М.К.Барманкулова, записываются на видео и затем готовятся самими студентами различные передачи, сюжеты о незабываемых мастер-классах с мэтрами кино, телевидения, прессы Казахстана.

Вся жизнь и деятельность университета (научная, учебная, общественная, культурная, спортивная), всех его 15 факультетов освещается Телерадиокомплексом. Программы ТРК КазНУ факультета журналистики имеют большую социальную значимость для сохранения и приумножения научных, культурных ценностей, распространения знаний и традиций лучших образцов отечественной науки и образования.

Электронные СМИ предлагают разное интерактивное взаимодействие пользователя и производителя, а также распространителя содержания. В настоящее время работа журналистов стала оперативной, мобильной. Читатель, слушатель и зритель может обратиться с любым вопросом к создателю контента, к журналисту, модератору, телевизионному и радио журналисту, послав ему сообщение по электронной почте, по мобильному телефону, по Интернету. Эта обратная связь стала более эффективной, интерактивной за счет внедрения и бурного развития новых информационных технологий, которые облегчили работу журналистов, но предъявили к ним новые технические, мультимедийные требования, новые подходы к творческому процессу, новые формы информационного менеджмента, управления коммуникационным процессом. И здесь необходим новый уровень подготовки мультимедийных журналистов, за которыми будущее нашей журналистики в Казахстане.

Цифровая эпоха принципиально меняет информационную среду, стирая грани между видами СМИ. На факультете журналистики КазНУ им.аль-Фараби используются новые цифровые информационные технологии, применяемые в настоящее время в работе медиа организаций. Коммуникационная среда заставляет пересмотреть прежнюю учебную модель подготовки журналистов и создать новую, соотносящуюся с целями и задачами конвергентной журналистики в развитии информационного общества, общества знаний. Социально-экономические изменения казахстанского общества определили направление развития новых медиа республики в эпоху глобализации и конвергенции.

Использование новых ИТ усиливает процесс конвергенции и ведет к построению глобального информационного общества. Свободный рынок идей в эпоху глобальной информационной инфраструктуры все больше определяется коммерческими целями, которые и диктуют стремление к либерализации.

В средствах массовой информации проявляются тенденции, которые выражаются в резком увеличении информационных потоков, в появлении новых медиа, социальных сетей, медийных организаций, новых участников информационного процесса, в появлении Web-изданий, в формировании новых информационных рынков, услуг.

Как отмечают исследователи телевидения «ТВ индустрия мигрирует от журналистики в сторону развлечения»: заведующая кафедрой ТВ и РВ МГУ им. М.В. Ломоносова - А.Г. Качкаева отмечает, что «изменились представления о телевизионном содержании – индустриальном, конвейерном по способу производства, развлекательным - по смыслу и эмоциональному наполнению, концептуально меняется потребитель, произошла не только диффузия жанров, но и диффузия ценностей, внимание телезрителей почти равномерно будет делиться между традиционными и нетрадиционными медиа», Л.Ю. Малькова отмечает, что «по сравнению с советским временем телеэкран обеднел на человеческие лица», исследователь А. Костюк пишет, что «сегодня в Америке 200 каналов, возникает новое качество просмотра, при таких возможностях выбора телезритель находится в процессе переключения – «дрейзинг» - сегодня это самостоятельный вид досуга, в связи с ростом интереса к новым технологиям, падает общий объем телесмотра в категории зрителей от 25 до 35 лет, самое большое падение в новостях, профессор С.А. Муратов отмечает, что «телевизионное вещание – не что иное, как экранная периодика» [1].

Происходит слияние компьютерной, вещательной и телекоммуникационной технологий. Это сближение и взаимодействие изменило коммуникационную систему и медиа-ландшафт. Такое использование кабеля телефонными компаниями уже сегодня дает эффект в создании информационных супермагистралей.

Казахстанские СМИ активно внедряют конвергентные, мультимедийные редакции. Практически все крупные медиа холдинги стали создавать мультимедийные пространства. Конвергентная редакция позволяет готовить более полноценные материалы, сочетающие в себе глубину газетной журналистики, эмоциональность видео и онлайн-интерактивность.

Создание различных медийных информационных контекстов требует особого умения, профессионального журналистского мастерства. Мультимедийные журналисты быстрее и активнее переходят на конвергентную журналистику, т.к. подготовка ТВ и РВ материалов требует знания техники, различного телевизионного и радио оборудования, монтажа. А эти навыки и умения служат основой овладения мультимедийной журналистикой, позволяют быстрее перенимать знания в области газетного, издательского, фото дела, а также Интернет-дизайна, сетевого контента.

Конвергенция как понятие начинает доминировать в медиа менеджменте, включая и производство контента. Существенно влияя на сбор, создание и распространение информационного продукта, конвергенция не только кардинально изменяет подходы к управлению информацией, принципиально реконструируя организационную структуру СМИ, но и формирует новую модель журналистики. Отсюда и новые требования при подготовке конвергентных журналистов, и, в частности тележурналистов.

Как отмечает теоретик и практик конвергентной журналистики Е.А.Баранова, «процесс медиаконвергенции включает два основных этапа развития.

I этап:

1.Слияние посредством оцифровки содержания различных СМИ с Интернет-платформой, что позволяет распространять контент, используя две медиаплатформы.

2.Слияние ранее различных видов СМИ (печать, радио, ТВ) на базе Интернет-платформы, что достигается посредством оцифровки содержания и позволяет одновременно использовать текстовую, графическую, аудио и видеоплатформы подачи информации,

3.Слияние посредством оцифровки содержания , но и с мобильной, печатных СМИ не только с Интернет, но и с мобильной, PDA, e-paper, kindle-платформами.

II этап:

1.Слияние различных рынков СМИ на базе одного.

2.С объединением редакции сайта, сайта с вещательным ресурсом – телеканалом или радиостанцией.

3.Объединение редакции газеты с ее он-лайн версией и приложениями с телевидением и радиостудией (фотослужбы, рекламные службы и др.) [2].

Конвергентная культура - экономическая, технологическая, социальная, культурная конвергенция приводят к изменениям в культуре, где аудитория, потребители поощряются в поиске новой информации и участии во всех стадиях производства контента, содержания. «Культура участия» противопоставляется традиционному представлению о медиа потреблении. В новой системе традиционное разделение на медиа производителей и потребителей сглаживается, нивелируется, превращается в пользователей-участников, где ценится сотворчество аудитории.

Мультимедийность, конвергентность и дигитализация (переход на цифровой стандарт) – основные тенденции массовой коммуникации, прочно вошли в практическую деятельность средств массовой информации. Электронные СМИ предлагают разное интерактивное взаимодействие пользователя и производителя, а также распространителя содержания. В настоящее время работа журналистов стала оперативной, мобильной. Читатель, слушатель и зритель может обратиться с любым вопросом к создателю контента, к журналисту, модератору, телевизионному и радио журналисту, пошлав ему сообщение по электронной почте, по мобильному телефону, по Интернету.

Эта обратная связь стала более эффективной, интерактивной за счет внедрения и бурного развития новых информационных технологий, которые облегчили работу журналистов, но предъявили к ним новые технические, мультимедийные требования, новые подходы к творческому процессу, новые формы информационного менеджмента, управления коммуникационным процессом. И здесь необходим новый уровень подготовки мультимедийных журналистов, за которыми будущее наших СМИ и общее развитие журналистики в Казахстане.

Литература

1. Качкаева А.Г. Телерадиоиндустрия: диффузия жанров и эволюция форматов //Вестник МГУ. Серия 10-Журналистика, 2009-С.9, 11, 13, 15, 26.
2. Баранова Е.А. Конвергентная журналистика. Теория и практика: Учебное пособие.-М.:Юрайт, 2014-С.53.

Гүлмира Серікбайқызы Сұлтанбаева,
саяси ғылымдарының докторы, профессор

МЕДИА, ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЖӘНЕ ҒАЛАМДЫҚ АУЫЛ. ПРЕАМБУЛА

Ұсынылған мақала ЮНЕСКО қолдауымен авторлары Кэролайн Уилсон, Алтон Гриззл, Рамон Туазон, Кваме Акъемпонг, Чи-Ким Чун «Медиа және ақпараттық сауаттылық» оқытушыларға көмекші құралының материалдары негізінде дайындалды. Мақалада теориялық кеңестер, практикалық дағдылар, кейстер және талқылауға арналған сұрақтар берілді. Мақала жас журналистердің медиатеchnологияға негіздеріне арналған шағын шолу ретінде дайындалды.

Коммуникация құралдарын бақылау және меншік ету сұрағы БАҚ жұмысының тәртібін және контентін анықтайтын негізгі сауал болып табылады. Журналистер азат болса да және өз жұмыстарымен баспа бостандығын насихаттаса да, журналистердің бостандығы мен тәуелсіздігі, сыншылардың ойынша, медиа иелері немесе компаниялар жетекшілерінің қаржылық немесе саяси қызығушылығының ықпалында және бұл ықпал бір жағдайларда елеулі және басқаларында айқын бола алады. Бұл бақылау, модельді және оның жүзеге асуын қосқанда, негізі шоғырланудың бір қолдағы саяси (және геосаяси) шындықтарына және потенциалды мүмкіндіктеріне үстемдігімен анықталады.

Дәл осы себепті медианың редакциялық тәуелсіздігі және плюрализмі жергілікті сияқты ғаламдық деңгейде де маңызы зор. Географиялық тұрғыда медианың алуандылығының жоғарылауына байланысты ақпарат ағындары енді тек солтүстіктен оңтүстікке ғана емес, оңтүстіктен солтүстікке және оңтүстіктен оңтүстікке де барады. Ықпалды аймақтық бөлек медиалар жиі халықаралық медиа жүйеге айтарлықтай әсер етіп отырады. Әлемнің көптеген елдерінде БАҚ иелері жекеменшік коммерциялық компаниялар болып табылады. Кейде бұл жекеменшік коммерциялық емес, оның ішінде, билеуші емес мекемелердің басқаруындағылар, ал кейде мемлекет қаржыландыратын және бақылайтын компаниялар. Теле, радиодада хабар тарату облысында қоғамдық хабар тарату моделі коммерциялық сияқты мемлекеттік медидада да балама бола алады. Бұл қатынаста жергілікті тұрғындарды контент құруға баулитын және қоғамның маргиналды тобына алаң ұсынатын қауымдық медиа танымалдылығының өсуі позитивті беталысы болып табылады.

Заманауи жаһандық ауылдағы Медиаға меншік құқығы

Жаһандық экономика, электрондық коммерция және медиадағы меншік құқығы. Коммуникацияның модельдері, бақылау мен медиаға меншік. Жекеменшік (коммерциялық медиалар), мемлекеттік немесе бақыланатын медиалар және көпшілікке арналған медиакомпаниялар, мысалы, хабар таратудың көпшілікке арналған түрі. Технологиялық конвергенция (БАҚ, телекоммуникация және компьютерлер) және медиа конгломерацияның пайда болуы. Плюрализм және концентрция (мысалы, желілік медиалар және аралас меншік) Бірігу, жұтылу, бірлескен кәсіпорындар мен консорциумдар. Транснационализация (жаһандық медиа-корпорациялар). Медиадағы меншік туралы халықаралық және ұлттық хаттамалар. Антимонополиялық заңдар. Шетелдік жеке және заңды тұлғалардың меншік құқығын шектеу. Басқа да реттеуші саясаттар мен механизмдер.

Медиадағы меншік құқығы, контент пен бағдарламаның дамуы. Жергілікті контентпен салыстырғандағы шетелдік контент. Аутсорсинг 9, оффшорлар 10 хоумсорсинг 11. Редакциялық тәуелсіздік пен жекеменшік иелерінің арасындағы қайшылықтар. Ағылшынша outsourcing – сыртқы компаниялардың қызмет көрсетуіне бизнес-процестерді немесе өндірістік функцияларды, сыртқы ресурсты пайдалануға беру. Ағылшынша offshore – ұлттық реттеуге ұшырамайтын кәсіпорын. Ағылшынша homesourcing – үйде отырып телефон және интернет пайдаланумен жұмыс істейтін қызметкерлердің көрсететін қызмет түрі.

Берілген блокты меңгергеннен кейін оқытушылар қабілетті болуы тиіс: медианы бақылаудың және меншіктің әртүрлі нысандарын сипаттау; жаһандық экономиканың жұмыс істеуі және жаңа технологиялардың пайда болуын талқылау, сондай-ақ олардың медиа меншігі құрылымы мен нысанына әсері; меншіктің және медианы бақылаудың медиа, контент және трансляцияның жұмысы тәжірибесіне әсерін бағалау; медианың конвергенциясы контент өндірісінің (редакциялық материалдарды дайындау) (мысалы, аутсорсинг, оффшорлар және хоумсорсинг) жаңа тәсілдер ойлап табуға қалай ынталандыратынын нақты мысалдармен көрсету; қолданыстағы халықаралық келісімдер және ұлттық заңдар/саясат медиадағы меншік құрылымын қалай қалыптастыратынын немесе реттейтінін түсіну.

Мемлекеттік бақылау сияқты медианы монополиялық иелену медианың плюрализмі мен әртүрлілігіне айтарлықтай қауіп төндіруі мүмкін, сәйкесінше, өзін-өзі таныту бостандығына да әсер етпей қоймайды. Бәсекелестікті реттеу – журналистің тәуелсіздігі мен кәсібилігін қолдау сияқты, монополияны шектеудегі маңызды элемент. Пікірлердің алуандылығы меншік нысандарының әртүрлілігі (мемлекеттік, жекеменшік, коммерциялық) және медианың түрлі типтегі қолжетімділігі (баспасөз, радио, теледидар, Интернет және т.б.) тұрғысынан қолдау табады. Талқылауға арналған тақырып: адамдардың саулығы үшін өмірде ақпарат кеңінен таратылуы, әртүрлі және екі жақты ақпарат көздерінен тарату қажет. Әдетте, жекеменшіктегі газеттер мен хабар таратушы компаниялар бәсекелестерінің материалдарының мазмұнын сынға алады, ал медианың концентрациясы кез келген сынды тоқтатып және өзін-өзі жарнамалаумен аяқталуы мүмкін.

Кейс-стади үшін медиа иелерінің саяси және экономикалық мүдделерінің белгілі бір

мәселелерді айқындауға ықпалы туралы материалдар алу қажет (жаңалықтардың жағдайлық құндылығы мен оларды жасаудың базалық ақпараты ұсынылған Блок 2 және 3-ті, Модуль 2-ні қараңыз). Кейс-стадида әсер ету дәрежесі немесе бақылауға ықпал ететін факторларды анықтау қажет.

Контекстік анализ. Мемлекет үшін қандай маңызды мәселе әртүрлі жетекші телевизиялық арналарда (жекеменшік, мемлекеттік немесе көпшілік) басым айқындалатынын анықтаңыз бағалау тұрғысынан) (репортаж дайындау немесе материалмен айла-шарғы жасау. Жаңалықтардың жағдайлық құндылығы мен оларды жасаудың базалық ақпараты ұсынылған Блок 2 және 3-ті, Модуль 2-ні қараңыз). Әртүрлі мектептердегі мектеп басылымдарындағы редакциялық процесті талдаңыз және медиадағы меншік құқығы басылымдарды басқару, редакциялық контентке және т.б. қалай әсер ететінін қараңыз. CNN немесе Al Jazeera-дан белгілі бір тақырыптағы және нақты бір күндегі ақпараттық материалдарды қараңыз және ақпараттық материалдарды өңдеу мен амалдарды салыстырыңыз.

Тіркелген жетекші медиакомпаниялардың (сенімді үкіметтік агенттіктердің мәліметтері бойынша) иелері есімдерін және мүмкіндігінше олардың іскер және саяси топтармен байланысын зерттеңіз. Өзіңіздің зерттеуіңіздің нәтижесін схема түрінде елестетіп көріңіз. меншік құқықтары және медианы бақылау мәселелері бойынша зерттеу нәтижелері; кейс-стадиге қатысу; контекстік талдаудың нәтижелерін жазбаша баяндау. Медиамен байланысты қызметтің және шығармашылықтың түрлері; ойындар ойлап табу (интерактивті ойын-сауық бағдарламалары); электрондық жарияланымдар; фильм, видео және фотография; программалық жабдықтама және компьютерлік қызметтер; тағы басқалар.

Медианың әлеуметтік-мәдени және саяси аспектілері

Медианың әлеуметтік-саяси аспектілері: медиа және бұқаралық мәдениет; мәдени стереотиптер, теріс түсінік және ағат пікірлер; мәдени біркелкіліктің қауіп төндіру мүмкіндігі; мәдени әртүрлілік пен плюрализмнің келешегі; медиа және мәдени толеранттылық, түсіну және жаһандық азаматтық жауапкершілік.

Медианың саяси ықпалы: екі жақты ақпараттық ағынды қамтамасыз ету үшін механизмдерді беру (мысалы, солтүстіктен оңтүстікке, оңтүстіктен солтүстікке); медиа көпшілік ортасын кеңейту платформасы ретінде; медиасаяси және қоғамдық жұмылдырудың құралы ретінде; қоғамдық пікір қалыптастырудағы және қоғамдық күн тәртібіндегі медианың күші; ашық принциптерді сақтап және жауапкершілікті сезіне отырып жауапты басқаруды жылжыту.

Медиа және мигранттар қауымдастығы.

Жаһандық медиа және техникалық конвергенция мигранттардың қажеттіліктерін қалай ескереді. Медиа қауымдастықтардың/мигранттар диаспорасы арналарының кейс-стади. Бұл блокты меңгергеннен кейін оқытушылар білуі тиіс: медиа бұқаралық мәдениетті қалай қалыптастыратынын немесе әсер ететінін түсіндіру және мысалдармен көрсету; мәдени біркелкілікке және тұрғылықты жері бойынша шектеуге (оқшаулау) қарсы іс-қимыл ретінде қабылданатын процестер дамуының динамикасын түсіндіру; медиалар бұқаралық ортаны қалай кеңейте немесе тарылта алатынын, оған қол жеткізуді демократиялық етуін және саяси қатынасқа ықпалын тигізетінін талдау; жаһандық медиа (спутниктік және кабельдік теледидар, Интернет сияқты) мигранттар қауымдастығының ақпараттық қажеттіліктеріне қалай жауап қайтаратынын талқылау.

Медианың әр түріндегі мәтінді талдау

Медиа қалай бұқаралық мәдениетті қалыптастырады немесе оған қалай әсер етеді. Жаңа ойын-сауық мәдениетінің әртүрлілігінің немесе біркелкілігінің жоғарылауына медиа ықпал етеді ме, анықтаңыз. Танымал батыстық немесе жергілікті орындаушылармен орындалатын шлягердің мәтінін талдаңыз. Әннің сөзіне салынған мәдени құндылықтарды анықтаңыз және жергілікті ерекшеліктерді ескере отырып, осы құндылықтардың жарамдылығы мен барабарлығына сыни талдау беріңіз. Белгілі бір діни, мәдени немесе ұлттық топқа арналған деректі немесе көркем фильм қараңыз. Диалогтардағы осы топ туралы стереотиптік көріністі күшейтетін немесе туғызатын образдар мен сөздерді анықтаңыз. Алдын ала қатынас немесе қорытынды шығаратын элементтерді анықтаңыз.

Контекстік анализ

Жаңадан оқуға түскен тәлім алушыларға олардың қаһарманы кім және неге екенін білу мақсатында еркін сауалнама жүргізіңіз. Сауалнама нәтижелерін келесі мәселелерді ескере отырып, біріктіріңіз және талдаңыз:

а) қаһармандардың нешеуі шетелдік, нешеуі жергілікті? б) бұл таңдаудың себептері қандай (мысалы, медианың оқушыларға ықпалы)? в) медиа арқылы осы қаһармандар қандай құндылықтар көрсетеді?

Сіздің тұрғылықты орныңыздағы жұмысшы-мигранттарға арналған бірнеше басылымдарды оқыңыз немесе бағдарламаларды қараңыз. Осы прессада көбіне қандай мәселелер немесе тақырыптар талқыланатынын анықтаңыз. Олардың келген жері және жаңа отаны туралы мәселелер бірдей дәрежеде көрсетілген бе екен анықтаңыз.

Кейс-стади

Қоршаған ортаны қорғау және адам құқықтарын орнықты дамыту сияқты трансұлттық мәселелерге арналған Халықаралық жыртқыш жануарларды қорғау фонды, Plan International және басқа да мекемелердің видеоматериалы бар кез келген вебсайтқа немесе блогқа, әлеуметтік желіге немесе сайтқа кіріңіз. Сайттың интерактивті сипаттамалары осы сайтты қолданатын әртүрлі елдердің азаматтары арасындағы диалог және консенсус құруға қалай ықпал ететінін талдаңыз.

Мигранттар қауымдастығы өкілімен сұхбаттасқаннан кейін оқытушылар келесі сұрақтарға жауап алуы тиіс: а) олардың туған елінде болып жатқан соңғы жаңалықтардан хабардар болуы үшін олар қандай БАҚ түрлерін қолданады? б) олар халықаралық БАҚ-тың олардың туған еліндегі әлеуметтік-саяси мәселелерді берудегі оның нақтылығы, дәйектілігі, толықтығы туралы не ойлайды? в) оларға туған еліндегі ақпаратқа қолжетімділік психоәлеуметтік тұрғыда қалай әсер етеді?

Ақпараттың тауарға айналуы

Ақпарат қоғамдық (бұқаралық) өнім және тауар ретінде: жарнама коммерциялық медиалардың табыс көзі ретінде; рейтингтер және тираждар көрсеткіштері медиа өнімдер мен қызметтерінің бағалау критерийлері ретінде; консьюмеризм мәдениеті (аудиторияның талаптары, тілектері және талғамы) Ақпаратты тауарға айналдыру стратегиялары мен тәсілдері. Интеллектуалдық меншіктің ақпаратты тауарға айналдырғандағы құқықтары: авторлық құқық (копирайт) және басқа да ақпаратқа меншік

құқықтары; авторлық құқықпен қорғалмаған ақпарат; ашық бастапқы кодымен тегін бағдарламалық камтамасыз ету (және Creative Commons).

Осы блокты меңгергеннен кейін оқытушылар білуі тиіс: ақпаратты тауарға айналдыру процесіне анықтама беру; ақпаратты тауарға айналдыруда әртүрлі стратегиялармен, тәсілдермен танысу. Медиа консьюмеризм мәдениетіне қалай кіретінін немесе нақтырақ, медиа хабарлары коммерциялық идеялардың орындалуы үшін қалай талаптар мен тілектер ойлап табатынын түсіндіру; тұлғаның немесе фирманың меншігі болып табылатын ақпаратқа, және қоғамдық мүлік болып табылатын ақпаратқа құқықты ажырату және жалпы қоғам игілігі үшін ақпаратқа қолжетімділікті дамыту мақсатында ақпаратты пайдалануға тиісті бағаны беру.

Контекстік талдау 2-3 күн бойы ірі газеттің немесе жаңалықтар каналының «Бизнес» бөлімін қараңыз. Жекеменшік корпорациялардың хабарламаларының көлемін күн сайын санаңыздар, оларға барлық хабарламалардың санының неше пайызы тиесілі. Сондай-ақ корпорациялар туралы хабарламаларды «жақсы», «нашар» және «бейтарап» жаңалықтар деп сұрыптаңыз.

Баламалы медианың өсуі

Баламалы медиалар: пайда болу себептері: медиа мейнстримге қоғамның сенімі; ақпараттық және коммуникациялық технологиялардың ашылуы; тұтынушылардың медиа әдеттерінің өзгеруі. Баламалы медиалардың анықтамасы (медиа мейнстриммен салыстырғанда). Меншік құқығы және баламалы медиаларды бақылау (яғни меншік құқығы мен бақылауды демократияландыру). Баламалы медиа аудиториялары: Әйелдер, жастар, балалар, жұмысшылар және т.б., маргиналды топтар (мәдени қауымдастықтар, мигранттар және т.б.). Альтернативті медиалар контенті (мысалы, қауымдастықтың немесе сектордың дамуымен байланысты мәселелер). Альтернативті медиалардағы журналистік процестер (мысалы, қауымдастықтар позициясының көрінісі, аудиториямен байланыс және интерактивті тәсіл). Альтернативті медиалардың қоғамдағы рөлі (мысалы, айқындық, әртүрлілік және өз ойын білдірудегі бостандық). Әртүрлі жағдайларда альтернативті ортаны қолдау, жоспарлау, басқару: мектептегі альтернативті медиа; қауымдастықтағы альтернативті медиа; альтернативті медианың коммерциялық модельдері. Берілген блокты меңгергеннен кейін оқытушылар білуі тиіс: альтернативті медианы сипаттау: олардың өмір сүру тәсілдері, ерекшеліктері және қолданылу аясы; әртүрлі форматтарды қолданып альтернативті медиалардың мысалдарын талдау: басылымдық, хабар тарату, желілік; альтернативті және мейнстримді медиалардағы стандарттық редакциялық процестерді (жоспарлау, өндіру және таратуды қосқанда) сипаттау; Маргиналды аудиториялардың мәселелерін айқындау және оларға алаң бөлу тұрғысында альтернативті медианың белгілі бір қауымдастықтарға ықпалын бағалау; Қауымдастық немесе мектеп үшін балама БАҚ құруды жоспарлау.

Кейс-стади

Оқытушылар жетекші альтернативті медиалар туралы кейс-стади оқып (осы сияқты кейс-стадилерді онлайн табуға болады) және келесі салаладағы балама медиаларды басқару және жоспарлау саласындағы жұмыстың оңтайлы тәсілдерінің тізімін жасау: нөмірді жоспарлау (мысалы, хабарламаға арналған ақпараттық себептердің анықтамасы); деректерді табу және сипаттау; деректерді/ақпараттарды өңдеу/құрылымдау; редакциялық процеске қызығушылығы бар тұлғаларды (аудиторияларды) тарту; процестерді басқару (редакциялық және коммерциялық); аудиторияны кеңейту және ұстап қалу; кіріс табу.

Жұмыстың оңтайлы әдістерінің тізімін жасау үшін оқытушылар келесі сипаттамалар тізімімен таныса алады: инновациялық; шығармашылық; жергілікті тақырыпқа тоғысқан; эффективті; оперативті; аудиторияға қатысуды ойлайтын.

Альтернативті медиа шығаратын ұйымдармен

Оқытушылар альтернативті медиа шығаратын ұйымдарға барып, басылымның редакторлары, менеджерлері және журналистерінен сұхбат алуы; редакциялық және әкімшілік процестерді және тәсілдерді бақылап, оларды медиа мейнстримдегі процестер және тәсілдермен салыстыру тиіс. Есепте жазу керек: мақалаға материал қалай алынады; ақпарат көздері қалай алынады; көзқарастар (белгілі бір позицияны ұстану) қалай алынады және олар қалай өңделеді (мысалы, ақпараттандыру) аудиториядан кері байланыс қалай құрылады; кірісті қандай жолмен алуға болады; рейтингтер мен тираждар бойынша жетістік қалай бағаланады.

Сандық монтаждау және компьютермен суреттерді өңдеу

Видео және фото суреттерді өңдеу программалары технологияларын пайдалану және анықтау. Сән және журналистика әлемінде осы технологияларды пайдалану үлгілері. Осы технологияларды пайдаланудың жауапкершілігі мен артықшылығы. Бұл технологияның фотожурналистиканың анықтығына және индивидтің ақпараттың түпнұсқалылығын бағалау қабілетіне әсері. Берілген блокты

меңгергеннен кейін оқытушылар білуі тиіс: өңделген сурет, хабарламаларды және олардың ақпараттық құндылығын талдау; фотожурналистика және сән әлеміндегі суреттерді өңдеу технологияларын пайдалануды талдау; суретті өңдеу программаларын пайдалану; өңделген суреттерді айыру және олардың аудиторияға әсерін бағалау; суретті өңдеудің этикалық аспектілерін талдау. Медиа және ақпараттық сауаттылық тұрғысында бұл пікірлер мен тұжырымдамалардың мағынасын талқылаңыз.

«Компьютерлердің суреттерді өңдеу және фотосуреттерді толықтай өзгерту процестерін жетілдіріп және жеделдеткені соншалық, фототехника мамандары қандай да болсын мақсат пен шынайылықтың түйірлерін шашып және қайта жинауға қабілетті заманауи робот-манипуляторлар бауырластығын құрып, видео инженерлерге және дыбыс жазу инженерлеріне қосылды» (Маршалл Блонски (MarshalBlonsky)).

«Он жылдықтың соңында артта қалған 1992 жылға қарап, біз полиция қызметкері қарапайым адамды сабап жатқан видео Лос-Анджелесте азаматтық ретсіздік тудырғанына таң қалатын боламыз. Видео камераның тазалық ғасыры тинейджерлердің прозалық суреттерді өңдеуді үйренген және оларды айқын, сендірерлік, көркем шығармаларға айналдыра алуы нәтижесінде ғайып болды. Соңғы жағдайлардың видео жазбасы және өткір жарнамалық мәтіндер жоғары өнер формасына айналады. Біз реалды дүние түсірілген видеоларды қарап отырып, бұдан былай өз көздерімізге сенбей, сыртқы сенімділігін растауды құп көретін боламыз».

Фотосуреттерді және видеоларды өңдеуде ақпараттың нақтылығында салмақты зардаптар болуы мүмкін, сондықтан ол жаңалықтық медиаға қабылданбайды. Өңделген суреттерді жаңалықтық жарияланымдардан емес заңдық тәжірибеде куәлік ету барысында қолдануға болмайды. «Фото суреттер мен жұмыс істей отыра, мен кітап безендірушілері ғасырлар бойы қалай азат болса, мен де өзімді солай азат сезінемін. Мені бұдан былай физиканың ешқандай заңдылығы да шынайы өмірде ұстамайды» (фотограф және компьютерлік сурет өңдеуші Барри Блэкман (Barry Blackman)). Суретті өңдеу және видео өңдеудің заманауи технологиясын меңгеріңіз. Осы технологиямен берілетін мүмкіндіктерді сипаттаңыз. Өзіңіздің зерттеулеріңіздің нәтижелеріне сүйене отырып, осы технологияның сән әлемінде және жаңалықтық жарияланымдарда қолданылуына мысал келтіріңіз. Сән әлемінде жұмыс істейтін және жаңалық индустриясының адамдары тұрғысынан осы технологияға қатынасындағы айырмашылықтарын зерттеңіз. Бұл технологияны білу редакциялық мақалаларда сән журналдары және робот журналистеріндегі фото суреттерді қарау барысындағы адамдардың реакцияларына қалай әсер ететінін талқылаңыз. Мүмкіндігінше суреттерді өңдейтін қолжетімді бағдарламаларды бағалаңыз. Фотосуреттерді сканерлеп және графикалық редактормен тәжірибе жасап көріңіз. Фотосурет басынан өткізетін өзгертулердің мүмкін түрлерін сипаттаңыз. Әсер ету күші немесе нақты фотосуреттің мағынасы үшін бұл өзгертулердің зардаптарын түсіндіріңіз. Басылымдық немесе аудио визуалды медиадағы өңделген суреттердің заманауи үлгілеріне талдау; Фотожурналистика және сән әлеміндегі фотосуреттер бойынша кейс-стадиге қатысу; Тәжірибелік тапсырмаларды орындауға қатысу. Бір немесе бірнеше план немесе ракурс эффективті пайдаланылған ақпараттық материалдардың және медиа мәтіндердің үлгілерін табыңыз және медианы зерттеңіз. Газеттердегі, телевидение жаңалықтар шығарылымы кадрлары, фильмдегі немесе телехабарлардағы клиптерді қараңыз. Әр материалда қолданылатын камера «тілі» көмегімен берілетіні идеяны сипаттаңыз. Телехабар немесе жаңалықтар шығарылымынан видеокадрдың немесе фотосуреттің үлгісін табыңыз. Оны мұқият зерттеңіз. Фотодағы немесе видеодағы затқа қалай позицияланғандығын сипаттаңыз. Ол қандай әсер қалдырады? Сол затқа байланысты аудиторияның жағдайы қалай, сипаттаңыз. Егер сізге түсірілімнің басқа бұрышын қолдану керек болса, ол жаңалықтар шығарылымының осы суретпен немесе кадр мен берілетін идеяны қалай өзгертетін еді? Сіз видеограф немесе фотограф болдыңыз және саяси партияның съезін немесе ұлттық мерекені жарықтандырып тұрмын деп ойлаңыз. Осы жағдайларды айқындау үшін қандай пландармен ракурстар қолданасыз және неге? Әр жағдайдың айқындау жоспарын құрыңыз. Түсірілім көмегімен қажетті ақпараттық қалай беруге және болып жатқан жағдайдан керекті әсер алуға болады?

Әртүрлі пландар мен ракурстарды қолдану мен түсірілім түсірілім түрлері

Аббревиатура/ мағына /сипаттама / эффект

ECU – өте ірі план – көз және бет: агрессия, дискомфорт

CU – ірі план – бас/реакция : интимдік

CU – ірі план – бас және иық , 2-3 адамның

MS – орташа план: бел бойынша, 2-3 адамның

MLS – орташа-алшақ план: адамның дене бітімі толық бойымен, ең жақсы түрі

LS – алшақ жалпы план: бөлме, ең жақсы түрі

ELS – өте алшақ план: үй, қоршаған ортаның суреті

ES – ұстап тұратын план: қала, оқиға орнының суреті

Ракурстар (түсірілім нүктелері)

Төменгі ракурс: камера жоғарыға қарап тұрады – бұйым үлкен болып көрінеді, күштің әсері қалыптасады. Орташа, немесе тура ракурс (1800): камера бұйымға көз деңгейінде қарап тұрады. Жоғарғы ракурс (жоғарғы нүктеден түсірілім): камера төменге қарап тұрады: әлсіздік әсері қалыптасады.

Кино терминдері

План: дара стоп-кадр немесе фотосурет. Кадр: стоп-кадрсыз, камераны қосқан сәттен бастап оның тоқтатылуына дейін түсірілген кадрлар. Серия: бір бұйымның түсірілген кадрларының ретті қатары. Стоп-кадр: бір түсірілім бітіп, күтпеген жерден екіншісі басталып кетеді – бір уақытта әртүрлі жерлердің әсері беріледі. «Қараңғылаудағы»/ «қараңғылаудан кейінгі» түсірілім – жарықтан қараңғыға / қараңғыдан жарыққа өту уақыт ағымының, әрекет мекенінің ауысқанын білдіреді.

Панорамалау: камера объектіні бақылайды және солдан оңға, оңнан солға қарай жылжып, қауырттылық жағдайын туғызады. Zoom (сурет көлемін өзгерту): камера жақындайды және алыстайды. Тігінен панорамалау: камера тігінен, төмен, жоғары жылжиды. «Mass Media and Popular Culture Resource Binder» бойынша ықшамдалған. Toronto: Harcourt Brace & Company Canada түрлі медимәтіндердегі фототүсірілімдерді анықтау; символикалық және техникалық кодтарын анықтау үшін кадрлар, фотосуреттер немесе жаңалық шығарылымдарын талдау; саяси съезд немесе мерекені шығару үшін түсірілім жүргізуді жоспарлау.

Трансұлттық жарнама және супербрендтер

Супербрендтердің өтімділігі. Супербрендтерді жасау стратегиясы. Мақсатты аудиториямен байланыстар орнату мен хабарламаларды жолдауда брендтер жасаудың қазіргі заманғы үлгілерінің тиімділігі.

Негізгі тақырыптар мен жаһандық жарнама компанияларының нәтижесінде жолданатын хабарламалар. Бұл блокты оқығаннан кейін оқытушылар меңгеруі тиіс: брендтер жасау мен оның тиімділігін бағалау мен талдау; брендтердің жергілікті және жаһандық қауымдастықтарға әсерін бағалау; бренд жасаудың нақты стратегияларымен бірге берілетін құнды ұғымдар мен ақпараттарды талдау; локальді және жаһандық брендтерді жасаудағы жаңа технологиялардың рөлін анықтау. Сіздің жергілікті қауымдастықта брендтер құру үлгілерін зерттеңіз. Эфективті бренд құру үшін брендтің танылуын жоғарғы дәрежеде қамтамасыз ету, оның мағынасын беру және мақсатты аудиториямен байланыс орнатуда табылған мысалдың эффективтілігінің дәрежесін анықтаңыз. Жарнаманың және жарнамалық стратегиялардың жаңа үлгілерін талдау; онлайн-зерттеу; жарнама компанияларының жоспарын құру.

Қорытынды.

Ұсынылған мақаланы ЮНЕСКО Медиа және ақпараттық сауаттылық бағдарламасының аясында қазақша редакциясы ұсынды. «Медиа, технологиялар және ғаламдық ауыл. Преамбула» материалында қоғамның медиа және ақпараттық сауаттылығын дамытуға және халықаралық қарым-қатынасты өрістетуге шақырған кешенді стратегияның алғашқы қадамына сипаттама жасалды. Медиа және ақпараттық сауаттылық индикаторларының жаһандық жүйесін жасау, медиа және ақпараттық сауаттылықтың университеттік желісін құру, медиа және ақпараттық сауаттылық саласында ұлттық саясат пен стратегия жасауға қатысты ұсыныстар дайындау және БҰҰ-ның өркениет Альянсымен бірге медиа және ақпараттық сауаттылықтың халықаралық ақпараттық қызметін ашу – жұмыс тобының таяу болашақтағы міндеттері.

Педагогтарды даярлаудағы қажеттіліктерді ескере отырып, Қазақстанда ЮНЕСКО медиасауаттылық керуені жұмысының нәтижесінде «Медиа және ақпараттық сауаттылық» бағдарламасы академиялық білім беру үдерісіне енгізіле бастады. Медиа және ақпараттық сауаттылық керуені цифрлық қоғамның үндеулері аясында жаңа білім мен дағдыны, оқу қорларын, ақпараттық контенттерді дамытатын әлеуетті күшке айналады деген сенімдеміз.

ҚАЗАҚ ЖУРНАЛИСТИКАСЫНЫҢ ДАМУЫНДАҒЫ ЖАҢАШЫЛДЫҚ СИПАТ

Қазір журналистика – халық үшін мәнді ақпараттың бұлағы ғана емес, сана-сезіміне әсер етуші, мемлекеттік құрылымның ісін бақылаушы, елдің тұрақтылығын сақтаушы негізгі күштердің біріне айналды. Журналист – қоғамның қайраткері әрі күрескері. Ол өмірде туындап отырған жаңа өзгерістердің, мәселелердің шешімін табуға тырысады. Өз заманының шешілмеген күрмеуі мол дүниелеріне жауап іздейді. Бұл – журналистік шеберлікке бастайтын жол. Журналист шеберлігі дегеніміз – үнемі жақсы жазу, өмірді үңіле зерттеп, жетік бейнелеу. Журналистік шеберлік дегеніміз – қаламды, жазуды кәсіп етіп, мамандану. Журналист – біріншіден, редакцияда не баспада, не телевизияда жазумен, аудармамен шұғылданатын, сөз өнерін, қаламгерлікті кәсіп еткен адам. Екіншіден, айтайын деген ойын, құбылыстар жайында пікір түйетін, қоғамдық пікір қалыптастыруға септігін тигізетін, жақсы болса, жақсы жағын, кемшін тұсын айтатын – қаламгер. Шындықты дәл көрсетіп, жаза білу журналистің ең бірінші қасиеті болып табылады.

Журналистің қызметі – шығармашылық. Журналистік іс-әрекетте журналистің шығармашылық тұлғасы, өзін-өзі көрсетудің ерекше сипаты қалыптасады. Шығармашылық дегеніміз – өзіндік ерекшелігімен дараланатын сапалы жаңа нәрсені тудыратын әрекет. Бір сөзбен айтқанда: «Шығармашылық – бұл бұрын-соңды болмаған сапалы жаңа дүние». Бұл дәрежеге алдына белгілі бір мақсат қойып, соны ынта-жігерімен жүзеге асыра білген, шығармашылыққа бейімі бар адамның ғана қолы жетеді. Журналист өмірдің қым-қиғаш құбылыстарын орынды қолданылған фактілермен ұштастыра білуі қажет. Журналист берілуге тиіс объектінің, нақты фактінің, өмір құбылысының сипатын айқындайды. Жеделдік пен шапшаңдылық – журналистік шеберлікке қойылатын негізгі шарттардың бірі.

Журналист оқырман алдында өз шешімін таппай тұрған оқиғаға дәлдікпен пайымын, көзқарасын білдіреді. Журналистің негізгі қайнар көзі туралық пен терең ойлаудан көрнеді. Ақпараттағы нақтылық журналистің шеберлігін көрсетеді. Өйткені, журналистің шынайы пікірі мен ой-тұжырымы кез-келген уақытта белсенділік таныта алады. Ол үшін өмірдің сан салалы қырларынан жинақталған фактілері себеп бола алады. Бұл ретте журналист мінез-құлқымен, болмаса, алға қойған мақсат-мұратымен емес, тек қана шындықтың тура принципін басшылыққа ала алады. Шындық, адалдық – бұл да білімділік, сондықтан, ол қашанда туралықты көрсете алу қажет. Бұл факті жиынтығын өз қажетілігіне орай орынды қолдана білу категориясын көрсетеді. Журналист өзінің өмірде жинақтаған тәжірибесі мен көрсеткен нақты фактілердің жиынтығы арқылы тек шындықты жазып шығуға зор мүмкіндігі бар. Шындықты айту, кемшілікті сынау – журналистің басты мақсаты. Ол үшін журналистік қабілет-қарым, үлкен шеберлік, белсенді ой-пікір болу қажет.

Кезінде 1970-1980 жылдары «Егемен Қазақстан» газетінде сайдың тасындай қаламгерлер шоғырланып, серпінді де пәрменді шығармашылық шабыт ырқына еріліп, газет бетіне соны тақырып, сүбелі мәселе, шұрайлы, шүйгін мақала, очерк, толғау ұсынуға құлшынып тұратын, газеттің ежелден қалыптасқан «Озат тәжірибе – ортақ қазына» секілді тұрақты айдарымен арнаулы беттер немесе көлемді әңгіме, мәслихат түріндегі материалдар да жүйелі жарық көретін. «Бесжылдық қаһармандары», «Екінші тың ережелері» сынды айдармен берілетін очерктер циклі де өнегелі, озық тәжірибе иелерін байтақ Қазақстанда жария етуді мақсат тұтатын. Ел арасындағы, ұжымдардағы саяси жұмыс пен тәрбие тақырыбы назардан тыс қалып көрмейтін. Сол жылдарда газет бетінде пайда болған «Басшы болсаң – тәрбиеші бола біл», «Социалистік Қазақстанның мәслихат мүйісі», «Жазушы және өмір», «Тілі басқа тілегі бір, жүзі басқа жүрегі бір» секілді тұрақты айдарлармен берілетін мақалалар мен хаттар, «Қаламқас» атты әйелдерге арналған беттер, спорт беті, жастар беті мен әдебиет беттері негізінен алғанда алуан саналы тәрбие мәселелерін нысанаға алатын. Кейде басылымның коммунистік партия көрсетіп берген жолдан шықпауының нәтижесінде қоғамдық пікір қатаң бақылауға алынды. Шындыққа тек там-тұмдап бару мүмкіншілігі ғана қалды. 1986 ж. желтоқсан оқиғасынан кейін газет материалдарының негізгі тақырыбы – халықтар достығы, ұлтаралық қатынастар, мәдениет, өнер мәселелері болды. Бүгінде кеңестік заман кезінде шек қойылып келген бірақ тақырыптар газет-журнал беттерінде, телеарналардан ашық айтылып, көрсетілетін болды.

Бүгінде «Егемен Қазақстан» газетінде «Апта айшықтары», «Дүбірге толы дүние» атты айдарларда журналистердің республика жаңалықтары мен шетел ақпараттарын үзбей беріп отыруды әдетке

айналдырған. Газеттің «Тілшіге тоғыз тапсырма» атты айдарында сәуір айының аяқ шенінен бері «Егемен Қазақстан», бұрынғы Астана, Алматы, Шымкент, Орал, Тараз қалаларына қоса енді Ақтөбе және Павлодар қалаларында да басылып шыға бастады. Бұл редакция қоржынына қосымша қол салғанымен, газет жер-жердегі оқырмандарды қолына неғұрлым тезірек тисе екен деген оң ниеттен туындап отырған жәйт. Осы соңғы жаңалықтар батыс пен шығыс өңірлердегі оқырмандар үшін қаншалықты ұтымды болып отыр? Басылым бұрынғы кездерге қарағанда қанша уақытқа жылдам жетіп тұр? Әлі де болса ойластыруды қажет ететін кемшін тұстар бар ма? Міне, газет тілшілері осы сауалдарға жауап іздеуге тырысады [1].

1980-ші жылдардың соңына қарай кеңестік журналистика алдында шешуін күткен өзекті мәселелер бой көтерді. Олардың негізі, ең алдымен, коммунистік партия мен БАҚ арасындағы шиеленістің күшейе түсуіне келіп саяр еді. Қоғам өмірінің жаңару кезеңінде журналистикаға партиялық басшылық проблемасын талқылау тартыстың ең өткір тақырыбына айналды. Бірқатар принципті мәселелерде партия ұйымдары мен БАҚ арасында шиеленісті жағдай қалыптасты. Ол ең алдымен, баспасөз беттерінде жиі-жиі бой көтере бастаған өткір сын материалдарға жергілікті партия органдарының қарсылығынан туындады.

Бүгінде БАҚ түбегейлі өзгерді, бір аймақ басында ғана емес, жаһандық құбылысқа айналғанын мойындамасқа болмайды. Сөз бейнесінің рөлі қауіпсіздік ұғымынан да биік факторға жеткенде шындық пен жауапкершілік алға шығары сөзсіз. Осы ретте, елбасы Н.Ә. Назарбаевтың: “Қоғамымызды демократияландыру процесіндегі БАҚ-ның орны мен ролін нақты айқындауымыз қажет. Ақпараттық кеңістікті дамыту бойынша жаңа бағыттар туралы кеңінен ойластыруымыз керек”, -деп атап көрсетуі азаматтық қоғамды қалыптастыруда ақпараттық саясатты тиімді және тепе-теңдік жағдайда жүргізуіне мейлінше тиімді пайдалану қажеттігін айғақтай түседі.

Журналист еңбегі де жаңа сипатқа ие болып отыр. Қазір журналист біліміне, кәсіби біліктілігіне қойылатын талап күшейді. Көптеген басылымдардың электронды сайттары мен жеке веб беті бар. Қазақ баспасөзі туралы сыншы Әлия Бөпежанова: «Әлемдік өркениетке көшін бұрған Қазақстанның баспасөзі үшін қазіргі қиын кезең артта қалып, ақпарат ең құнды байлыққа айналатын, ал журналистиканың жасампаздыққа, ел игілігіне, азаматтардың еркін ақпарат кеңістігінде күн кешіп, көкжиегін кеңейтуге қызмет етіп, еңбегі жоғары бағаланып, мәртебелі мамандыққа айналатын күн туар», -дейді [2]. Бүгінгі БАҚ-та қалыптасқан жағдай ақпараттық және компьютерлік технологиялардың орасан қоғамдық күшке айналғандығын, қоғамдық сананы қалыптастыруда рөлі арта түскендігін, жауапкершілігі де ұлғайғандығын көрсетеді, журналистің ақпарат жинау мен таратуды, жұмысты ұйымдастыруда жетекші мәнге ие болғандығын шегелей түседі.

Қай елде, қай аймақта болмасын БАҚ-ның өзіндік даму ерекшеліктері мен едәуір дара даму үрдістері бар. Қазақстанның да бүгінгі БАҚ-ның өзіне ғана тән даму сипатын білуімізге болады. 1990 жылы республикада 552 БАҚ тіркелсе, келесі 1991 жылы олардың саны 744-ке жетті. Ал, 1992 жылы 157 БАҚ тіркелген. 1999 жылдары 1334 газет, 280 журнал, 200-2 телекомпания, 74 телерадиокомпания және 80 радиоккомпания болды. Оның жартысынан астамы тәуелсіз БАҚ болып табылады. 90-шы жылдары осылардың басым көпшілігі орыс тілінде болды. Қазақстанда жарық көретін телекоммуникациялар туралы кәсіби «Информационные и телекоммуникационные сети» журналы 2000 жылы мынадай ақпарат ұсынды: «Барлығы 1017 БАҚ жұмыс жасаса, соның 851-і мерзімді басылымдар; 695 газет, 156 журнал, қазақ тілінде 143 газет, 31 журнал шығады, 257 электронды БАҚ бар; 37 телерадиокомпания, 84 телекомпания мен студиялар, 36 радиоккомпания мен студиялар және 9 ақпараттық агенттіктер еңбек етеді» [3]. Ал, 2016 жылдың ішінде электронды БАҚ-тағы қазақтілді контенттің үлесі 12,7 пайызға артып, 84 пайызды құрап отыр. Бұл туралы ranking.kz сайты жариялады. Орыс тіліндегі контенттің үлесі керісінше 10,8 пайызға азайған, жыл соңында 16 пайызды құрады. Жалпы, құрылымда электронды БАҚ-тың үлесі – 16 пайыз ғана. Қалғаны мерзімді баспасөздің үлесінде, мұнда қазақтілді контенттің үлесі – 50 пайыз. 2016 жылдың соңына қарай елімізде 2,9 мың бұқаралық ақпарат құралдары тіркелді, олардың ішіндегі 23 пайызы – мемлекеттік. Мемлекеттік БАҚ-тағы ақпарат ағынының 71 пайызы – қазақ тілінде, бір жыл бұрын бұл көрсеткіш 60 пайыз деңгейінде болған [4].

Бұқаралық ақпарат құралдары халықты кешегі, бүгінгі және ертеңгі ақпаратпен қамтамасыз ететін «үлкен күш». Ақпаратпен ғана қамтамасыз етіп қоймай, халықтың мәселесін шешуге барынша атсалысатын БАҚ-тың саны соңғы кезде елімізде көбеюде. БАҚ-тың көбейгені демократиялы ел үшін жақсы нышан. Алайда ел мүддесін көздемей, жаһандандудың жетегіне түскен «сары басылым» секілді түкке пайдасы жоқ газеттердің елімізде жарық көруі қауіпті нәрсе.

XIX ғасырдағы басылым мен XXI ғасырдағы басылымды салыстыратын болсақ, екі кезеңдегі газеттің арасындағы айырмашылық жер мен көктей. XIX ғасырда А.Байтұрсынов сынды қазақ

ағартушылары мен ақын-жазушылары халықты ілім-білімге шақырып, елді оятып, азаттыққа ұмтылу мақсатына жетеледі. Сол кезде жарияланған материалдар бойында азаттық пен бостандыққа шақырған үндеулер жатты. Қазақ халқы көзі ашық ел болуы үшін, отарлаушы ел Ресейдің жетегінде кетпеуі, үшін білім үйренуі керек екенін әрбір қаламгер өз материалында баса айтты. Сол «Қазақ», «Айқап» сынды газеттерде жарық көрген мақалалардан ілім-білімге ұмтылған зиялы қауымның асқақ арманы – халқының көзін ашық, көкірегі ояу болуын қалағанын көреміз. Ал бүгінде сол зиялы ағаларымыздың асқақ арманы орындалды. Оған қуанамыз. Алайда қазіргі публицистиканың қамтыған тақырыптарына қарап көңілің түседі. Мүмкін заманның ағымы солай болар.

Жалпы, бүгінгі таңда бір нәрсе анық – мерзімді басылым қоғамдағы маңызды институтқа айналған, соның дамуына ықпал ететін катализатор. Бұл – халықтың билікті қатаң бақылауға алатын құралы, яғни, бұл бұқара мемлекетті басқаруға құқылы деген сөз. Бір кездері біздің газеттеріміз аударма деңгейіне дейін құлдыраған кезі де болды. Халық санасына керекті ақпаратты бере алған кезі де болды. Қазіргі біздің ақпарат құралдардың бір кемшілігі – кез-келген жаңалықты бір жақты ғана бере біледі. Билерді, батырлардың тарихын айтамыз. Ал, болашақ пен өткен шақтың арасына көпір жасай алмаймыз. Мысалы, хандардың қандай кемшілігі болғанын айтамыз. Ал, қазіргі биліктің кемшілігін көзіне шұқып көрсетуден қашқақтаймыз. Өткені мен бүгінгіні байланыстыра алмасақ, онда толық картина көз алдыға келмейді. Біздің халық өз мемлекетіндегі орнын, болмаса өзінің ондағы рөлін айқындай алмай жүр. Тек тәуелсіздік алдық деп «уралағанмен» сан жылдар өтті. Мемлекет қолынан келгенше тырысып бағуда. Бірақ, журналистер осыған бағыт-бағдар беруші бірден-бір топ болуы керек. Осы тұрғыдан келгенде, қазақ журналистикасына жетпейтіні – ақпарат. Халыққа дұрыс ақпарат берсеңіз, олар ақ пен қараны өздері-ақ екшеп алады. Ал, Интернетте тәуелсіздікті сақтауға болады. Егер біреудің тапсырмасымен жазылған материал болса, ол Интернетте бірден көрініп тұрады. Орыс журналистикасында «Кто владеет информацией, тот владеет миром» деген жазылмаған қағида бар [5]. Жалпы, болашақта ақпарат Интернет арқылы жететін болады. «Голос Америки» радиосы халық арасында жүргізілген сауалнаманың нәтижесі бойынша сұралғандардың 60 пайызы ақпаратты Интернеттен алатындығын айтқан. Қазір қазақ журналистикасы да Интернетті кеңінен пайдалану мүмкіндігіне ие болды. Жалпы, кез-келген БАҚ саясат, экономика және руханияттан тұрады. Осы үшеуін тең ұстанған журналистика ешнәрседен ұтыла қоймасы рас.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Егемен» елге ертерек жете бастады ма? // Егемен Қазақстан. 2005. 12 мамыр.
2. Бөпежанова Ә. Қазақстан баспасөзі – тәуелсіздік айнасында. Кітапта: Культура и СМИ: проблемы взаимодействия. –А: 2000. –260 б.
3. «Информационные и телекоммуникационные сети» журналы, №1, желтоқсан, 2000. –15 б.
4. <https://turkystan.kz/article/28133-elektrondy-ba-ta-y-aza-tildi-kontenti-lesi-82-pajyz>
5. Тертычный А. Пресс-конференция: старт новой темы. // Журналист. №2. 2004. –С.80.

Гүлмира ӘШПРБЕКОВА,

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
баспасөз және баспа ісі кафедрасының
доценті, филология ғылымдарының кандидаты*

ЖУРНАЛИСТ ҚҰҚЫҒЫН ҚОРҒАУДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕР

БАҚ-тың халықаралық құқықтық аспектілерін зерттеген ресейлік ғалым Е.В.Ермичева халықаралық ақпарат таратудың арнайы принциптеріне ерекше тоқталады. Олардың қатарында мемлекеттердің телевизиялық және радиохабарлар таратуда шекарадан тыс таратуға немесе санкциялауға, мемлекет әлемдік қауымдастықпен сотталғандардың идеясын таратуға жол бермеуге міндетті, халықтың ақпарат көздеріне еркін қол жеткізуіне, сондай-ақ адамдардың денсаулығына қауіп төндіретін, қоғамдық тәртіпті бұзатын, мемлекеттік қауіпсіздікке зияны тиетін және халықаралық қауымдастық тыйым салған идеяларды өз аумағында таратпауға міндетті. Мемлекет өзінің ақпараттық инфрақұрылымын саяси, экономикалық және мәдени мақсаттарға жету үшін дамытуға құқылы және ұлттық ақпарат құралдарына басқа мемлекеттің ішкі саясатына араласуға және дұшпандық үгіт-насихат таратуға жол бермейді [1, 4].

Бұқаралық ақпарат құралдарына қатысты нормаларға БҰҰ-ның бұқаралық ақпарат құралдары және адам құқықтары туралы Декларациясы, бейбітшілік пен халықаралық өзара түсіністікті нығайтудағы және адам құқықтарын дамытудағы бұқаралық ақпарат құралдарына қатысты негізгі қағидаттар туралы ЮНЕСКО декларациясы, халықаралық конвенциялар, БҰҰ Бас Ассамблеясының қарары сияқты халықаралық-құқықтық актілер жатады. Халықаралық бұқаралық ақпарат алмасу саласындағы саясат проблемалары әмбебап деңгейде 1978 жылы БҰҰ Ақпарат жөніндегі комитетінің, ЮНЕСКО-ның мамандандырылған комитеттерінің шеңберінде талқыланды. Түрлі елдердің мамандары Халықаралық Электр байланысы одағының бастамасы бойынша өткізілетін тұрақты ғылыми форумдарда информатиканың қарқынды дамуы және жақын болашақта болжанатын байланыс серіктерін, түрлі елдердің деректер банкі, теле және радиохабарларын, телефон және факсимильдік байланысты қосатын бірыңғай әлемдік коммуникациялық жүйені қалыптастыру салдарынан электр байланысын халықаралық құқықтық реттеу саласындағы түбегейлі өзгерістердің болатынын болжаған.

А.Дзанаки, А.Домен, Дж.Мартина мен К.-Ф.Меллиха, бірыңғай Дүниежүзілік «ақпараттық алаң» қалыптастыруда халықаралық-құқықтық шешімдерді талап етеді. Осының барлығы бұқаралық ақпарат құралдары мен халықаралық құқықтың өзара іс-қимыл мәселелерін, олардың бір-біріне өзара қарым-қатынасын зерттеу қажеттілігі туралы айтуға негіз болады.

Басқа мемлекеттердің бұқаралық ақпарат құралдары саласындағы ұлттық заңнамаларды құрудағы тәжірибесі және әлемдік қоғамдастық әзірлеген жалпы қағидаттары БАҚ туралы Заң дайындаушыларға, БАҚ қызметкерлеріне, сондай-ақ мемлекеттік органдарға, қоғамдық ұйымдарға қойылатын негізгі талаптарды есепке алуға мүмкіндік берді, сол арқылы олардың өзара құқықтары мен міндеттерін айқындайды.

БҰҰ Бас Ассамблеясы 1948 жылғы 10 желтоқсанда қабылдаған адам құқықтарының жалпыға ортақ декларациясының 19-бабына сәйкес...әрбір адам сенім бостандығына және оларды еркін білдіруге құқылы, бұл құқық өз нанымдарын кедергісіз ұстану еркіндігін және ақпарат пен идеяларды кез келген құралдармен және мемлекеттік шекараларға қарамастан іздеу, алу және тарату еркіндігін қамтиды[2,8].

Өз пікірін білдіру еркіндігін одан әрі дамыту адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғау туралы Еуропалық Конвенцияда (бұдан әрі – адам құқықтары туралы Конвенция) айтылды, оны 1949-1950 жж.Еуропа Кеңесі әзірледі және 1950 жылғы 4 қарашада қол қойды. Конвенцияда «міндеттер мен жауапкершілікті жүктейтін осы бостандықтарды жүзеге асыру тәртіпсіздікті болдырмау, денсаулық пен адамгершілікті қорғау, басқа адамдардың беделін немесе құқықтарын қорғау, ақпаратты жария етуді болдырмау мақсатында Заңда көзделген және демократиялық қоғамда мемлекеттік қауіпсіздік, аумақтық тұтастық немесе қоғамдық тыныштық мүддесінде қажетті шарттармен, шектеулермен немесе айыппұл санкцияларымен ұштастырылуы мүмкін» делінген. Осы жерде бұқаралық ақпарат құралдары қызметінің заңдылығы, ішкі заңнамалардың халықаралық нормалар мен талаптарға арақатынасы, азаматтық қоғамдардың даму деңгейі және жалпы құқықтық мәдениет туралы мәселе туындайды.

Бүгінгі қоғам жағдайындағы БАҚ-тың қызметі қоғамды әлеуметтік маңызды мәселелер бойынша ақпараттандырумен ғана шектелмейді, бұқаралық санаға арналған әлеуметтік ұстанымдарды қалыптастырудан басқа, саяси жарнаманың қызметін де атқарады. Бастапқыда БАҚ-тар тек хабарламаларды, ақпаратты, білімді, көркем құндылықтарды таратуға арналып, саяси көзқарастарды насихаттау туралы мәселе сөзсіз қалып қойған.

Насихаттау (латын тілінен аударғанда *propaganda* - таратуға жататын) кең мағынада – әлеуметтік қызметтің ерекше түрі, оның негізгі функциясы – белгілі бір көзқарастарды, көзқарастар мен эмоционалдық жағдайларды қалыптастыру мақсатында білімді, көркем құндылықтарды және басқа да ақпаратты тарату, сондай-ақ адамдардың мінез-құлқына ықпал ету. Рухани құндылықтарды насихаттау нақты жағдайды, аудиторияның ерекшеліктерін, ол өтетін жағдайларды есепке алуды көздейді. Насихаттау барысында ғылымды, өнерді танымал ету ғана емес, сондай-ақ оларды байыту, дамыту да жиі орын алады[3,79].

Қазіргі жағдайдың ерекшелігі ақпараттық индустриядағы өзгерістер соншалықты қарқынды және жалпыға бірдей әрекетке ие, бұл үдерістерді эмпирикалық та, теориялық та деңгейде бір мезгілде зерттеуге және олардың негізінде ұсыныстар жасауға болады. Көптеген перспективалық бағыттар тез іске асырылуы мүмкін. Сондықтан ақпараттық қоғамның қалыптасуын талдау, жеке мемлекетке өзінің жеке секторымен, өнеркәсіппен және ғылыми-техникалық интеллигенциясымен бірге жаһандық ақпараттық қоғамға жеткізетін мақсаттар мен міндеттерді айқындауға мүмкіндік беретін стратегияны әзірлеу қажет. Жаһандық, халықаралық деңгейде барлық мемлекеттер үшін әмбебап ұсыныстарды тұжырымдап, әзірлеу халықаралық заңгерлер алдында тұрған үлкен міндет. Өйткені «ақпараттық қоғам» - бұл ақыл-ессіз құрылым емес, болашақтың мінсіз бейнесі. Қазір ол нақты, объективті

белгілерге ие. Сондықтан кең ұғымдарға сүйенетін дедуктивтік талдау ақпараттық қоғамның қалыптасуының нақты тетіктерін түсіну үшін жеткіліксіз болуы мүмкін. Осы орайда халықаралық заңгерлердің ұсыныстарын әмбебап деңгейде әзірлеу қажет. Алайда мұнда ақпараттық қоғамның қалыптасуының оң жақтарымен қатар көптеген қауіптің бар екенін еске салу қажет. Атап айтқанда, әсіресе халықаралық қауіпсіздік контекстінде ақпарат алмасу мәселесі өткір тұр. Бұл мәселені ресейлік ғалым И.С.Мелюхин 1999 жылы зерттеген[4, 9]. Әсіресе аймақтық қақтығыс кезінде журналист құқықтары мен ақпарат таратудағы шынайылық, сөз бостандығына байланысты басы ашық сұрақтар жеткілікті.

Бұқаралық ақпарат құралдарының қызметкерлері мен журналистер қарулы қақтығыс кезіндегі кәсіби қызмет барысында зорлық-зомбылық, қарсылық көрсету, ұрлап кету, жоғалып кету, заттарын тартып алу, қорқыту және т.б. түрлі азаптауға жиі ұшырайды. Қарулы қақтығыс кезінде әсіресе әйел журналистерге зорлық түрлі формаларын көрсетуі мүмкін. Журналистерге қарсы жасалған қылмыстық актілер ақпарат ағынына кері әсер етіп, сөз бостандығы құқығын бұзады. Соңғы жылдары орын алған осындай келеңсіз оқиғалар халықаралық гуманитарлық құқықтың журналистерді қорғауға қауқарсыз екенін аңғартып отыр.

Шындығына келсек, 1949 жылы 12 тамызда қабылданған Женева конвенциясындағы әскери тұтқындарға байланысты 4-баптың 4-тармағында, осы Женева конвенциясына қосымша Хаттаманың 79-бабында, 1977 жылы қабылданған халықаралық қарулы қақтығыс құрбандарын қорғау туралы 1 қосымша Хаттамада журналистерді қорғау принципі халықты қорғау деңгейімен теңестірілген. Осыдан келіп, халықаралық гуманитарлық құқық нормалары мен принциптері бойынша қарулы қақтығыс кезінде тікелей әскери әрекеттерге қатыспаса, журналистерді қорғау азаматтық тұлғаларды қорғаумен бірдей. Айта кетуіміз керек, батальон командирінен алынған сұхбат, фото және бейнесюжет және басқа да журналистің қызметіне жататын әрекет әскери іс-қимыл болып танылмайды. Сондай-ақ, насихаттық қызмет әскери әрекет ретінде саналмайды[5, 34].

Әскери қақтығыс оқиғалары туралы журналистердің екі категориясы ақпарат тарата алады. Қақтығыс аумағына іссапарға жолданған әскери тілшілер мен журналистер.

Өкінішке қарай, халықаралық гуманитарлық құқық журналистердің мұндай категориясының қалай анықталатынын нақтылап көрсетпейді. Соған қарамастан әскери журналистерге соғысушы жақтың аккредитациясын алады және олардың қорғанысына ие бола алады.

Осы жерде әскери тілші деген терминге түсініктеме бере кетсек, екінші дүниежүзілік соғыс жылдарында іссапарға жолданған бөлім командиріне бағынатын офицердің әскери киімін киген тілшілерді әскери журналист деп таныған. Қарулы қақтығыс аумағындағы журналист статусы 1949 жылы Женева конвенциясына қосымша соғыс құрбандарын қорғау туралы 1977 жылы қабылданған 1-қосымша Хаттаманың талабы бойынша белгілі бір мемлекеттің тұрақты тұрғыны немесе сол аймақта тұрақты мекендейтін немесе сол жерде тұрақты жұмыс істейтін ақпарат агенттігінің тілшісі болса куәлікпен расталады. Осылайша қарулы қақтығыс аймағындағы қауіпті іссапардағы әскери тілшілер мен журналистер статусқа қарсы келетін әрекеттерді жасамаған жағдайда халықаралық гуманитарлық құқық талаптарына сәйкес қарапайым азамат ретінде қабылданып, қорғалады. Қарулы күштермен бірге жүруге рұқсат алған әскери тілшілер ғана әскери тұтқын статусына ие бола алады.

Аталған жағдайда соғысушы жақтың ықпалындағы әскери тілші мәртебесін алмаған журналист ешқандай қорғауға жатпайды деу қателік болар еді. Олай дейтініміз, бұқаралық ақпарат құралдарының қызметкерлері мен журналистер 1977 жылы қабылданған қосымша Хаттаманың 75-бабына сәйкес, қақтығысқа түскен тараптардың билігіне кепілге алу және адами қасиеттерге нұқсан келетін, адамдардың өмірі мен денсаулығына зиян келетін зорлық-зомбылық әрекеттеріне тыйым салынады. Сонымен қатар бұл бапта жазаланатын қылмыстары үшін ұсталған тұтқындарға қатысты әділ сот ісін жүргізуге кепілдік берілген және ұсталған баспасөз қызметкерлері халықаралық немесе халықаралық емес қарулы қақтығысқа байланысты қамауға алынғанына қарамастан бірдей кепілдіктерге ие.

Қарапайым қақтығыс кезінде журналистер бейбіт тұрғындар ретінде 1949 жылғы Женева конвенцияларының 3-бабын, 1977 жылғы II Қосымша хаттама мен халықаралық құқықтың қорғауын пайдаланады. Жоғарыда айтылғандар халықаралық гуманитарлық құқықтың қолданыстағы қағидаттары мен нормалары қарулы қақтығыста журналистердің құқықтарын қорғаудың жеткілікті негізі болып табылады.

Журналистердің құқықтарын тиімді қорғау проблемасы халықаралық-құқықтық негіздің болмауынан емес, журналистердің құқықтарын қорғауды реттейтін халықаралық гуманитарлық құқық нормаларын іске асырмауынан екенін баса айту керек. Журналистердің құқықтарын халықаралық-құқықтық қорғаудың негізін нығайтуға кедергі келтіретін негізгі факторлардың бірі - қарулы қақтығыстар кезінде оларға қарсы қылмыс жасағаны үшін қылмыскердің жазаланбайтындығы.

Халықаралық үкіметтік емес ұйым - Журналистердің құқықтарын қорғау жөніндегі халықаралық комитеттің ақпараттарына сәйкес, соңғы жылдары кәсіби қызмет салдарынан қайтыс болған журналистердің саны тұрақты өсуде. Сонымен 2017 жылдың 11 айында 2000 жылмен салыстырғанда екі есе көп журналист қаза тапты. Осы орайда халықаралық гуманитарлық құқықта журналистің мәртебесін айқындайтын құқықтық құжаттарды бүгінгі күн тұрғысынан қайта қарастырудың маңызы зор.

Журналистердің құқықтық мәртебесін және қарулы қақтығыстар кезіндегі журналистік қызметтің кейбір аспектілерін реттейтін халықаралық актілер шартты түрде үш үлкен топқа бөлінеді:

- адамның пікір білдіру және ақпарат бостандығына құқықтарын қорғайтын халықаралық адам құқықтары туралы халықаралық актілері;
- халықаралық гуманитарлық құқықты қамтитын халықаралық актілер;
- жекелеген мемлекеттер шеңберіндегі БАҚ қызметінің кейбір аспектілерін реттейтін халықаралық актілер.

Қарулы қақтығыс жағдайында журналистердің құқықтарын қорғаған алғашқы халықаралық актілердің бірі 1899 және 1907 жылы қабылданған Гаага конвенцияларына қосымша ретінде соғыс заңдары мен салт-дәстүрлері туралы Гаага ережесі және 1929 ж. Әскери тұтқындарға қарау туралы Женева конвенциясы болды.

Осы құжаттардың ережелерінде «газет тілшілері» термині қолданылды, ол қақтығыс тараптарының қарулы күштерінен кейінгі адамдар санатына кірді, олар жеке құрамға кірмейді, бейбіт тұрғындардың құқықтық мәртебесін сақтайды, егер оларды басқа тарап жаулап алса, онда олар әскери тұтқындардың құқықтарына ұқсас құқықтарға ие. Осы нормалардың қолданылуына кепіл болатын міндетті шарт - өз мемлекетінің әскери органы берген журналистік куәліктің болуы делінген.

Қорыта келгенде, журналистерді қорғау туралы конвенция бойынша жұмысты қайта бастау қажет, бірақ қолданыстағы стандарттардың сақталуын қатаң қадағалап, оларды іс жүзінде пайдалану қажет. Бұл тек халықаралық құжаттардың авторлары мен журналистердің өзіне ғана емес, ең алдымен осы нормаларды қабылдаған мемлекеттердің басшылығына байланысты. Қарулы қақтығыс кезіндегі журналистің құқықтық мәртебесі халықаралық нормалардың үш тобы халықаралық құқық, халықаралық гуманитарлық құқық және бұқаралық ақпарат құралдарының қызметін реттейтін халықаралық нормалар негізінде анықталады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ермичева Е.В. Международно-правовые аспекты деятельности средств массовой информации. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. -Москва, 2003. С.24.
2. Действующее международное право в 3-х тт. Сост. Колосов Ю.М., Кривчикова Э.С. - М.: Московский независимый институт международного права 1996. Т. 2. С. 8.
3. Политологический энциклопедический словарь – М.: Издательство Publishers, 1993. С. 320.
4. Мелюхин И.С. Информационное общество: истоки, проблемы, тенденции развития. - М.: МГУ, 1999. С. 9.
5. Хассон Дия Хассон Международно-правовая проблема защиты журналистов в условиях вооруженных конфликтов. Москва, 2018.

Муканова Г.К.,
к.и.н., доцент КазНУ им.аль-Фараби
Кудабай А.А.,
докторант PhD 3 курса факультета журналистики КазНУ им.аль-Фараби

ДЕЛОВЫЕ КОММУНИКАЦИИ В СИСТЕМЕ СМИ: МИССИИ СОВРЕМЕННОСТИ И ДИАЛОГ КУЛЬТУР

В статье авторы обращают внимание на необходимость учета изменений на рынке Казахстана в построении эффективных бизнес-коммуникаций, факторов вовлечения его в глобальные процессы и связанных с этим структурных перемен. Определяются возможные направления деятельности деловых СМИ и характеристики их функций, соответствующих времени. Характеризуется их роль в преодолении межкультурных барьеров, приводятся примеры неудачного применения.

Мақалада авторлар тиімді бизнес қатынастарды құрудағы Қазақстан нарығындағы өзгерістерді, жаһандық процестерге және онымен байланысты құрылымдық өзгерістерге назар аудару қажеттілігіне назар аударады. Искерлік БАҚ қызметінің ықтимал бағыттары және олардың функциясына уақытты сәйкес келтіреді. Олардың мәдениетаралық кедергілерді жеңудегі рөлі сипатталған, сәтсіз қолданудың мысалдары келтірілген.

In the article, the authors draw attention to the need to take into account changes in the Kazakhstan market in building effective business communications, of the factors of involving him in global processes and related structural changes. Possible areas of business media activity and characteristics of their functions corresponding to time are determined. Their role in overcoming intercultural barriers is characterized, examples of unsuccessful application are given.

Порядка 8 процентов крупных предприятий, работающих в Казахстане, – зарубежные фирмы. Кроме того, на сегодня в РК работает уже около 300 тысяч предприятий, и из этого числа 16 500 так же представлены иностранными компаниями. Большинство таких фирм – малые предприятия, и за год их стали открывать на 18 процентов чаще [1]. Все это, бесспорно, говорит о том, что наша страна сохраняет неподдельный интерес для зарубежного бизнеса, и к тому же обладает несомненным потенциалом дальнейшего роста. Однако говорить, что всё в этой сфере безоблачно, будет тоже преувеличением. Несмотря на очевидную выгодность в международном сотрудничестве, преимуществ технологического, технического и финансового порядка, казалось бы, бесспорнейших выгод от прямых инвестиций и открывающихся возможностей для эффективного вовлечения отечественных структур в глобальные процессы, возникающие время от времени в пространстве отечественных СМИ и Казнета, в профессиональной, научной, околонучной и массовой аудитории довольно горячие споры об опасностях или даже некоей «ненужности» присутствия иностранного капитала в сфере казахстанского бизнеса, говорит о том, что круг проблем остается, а решение отдельных задач требует иного подхода.

Никоим образом нельзя утверждать, что указанные здесь проблемы касаются только нашей страны. Даже более того, несколько устаревает само понимание, что подобные «детские болезни» касаются только стран переходного периода. Ярким примером тому могут служить те же торговые войны США, объявляемые теперь периодически и с особым рвением нынешним хозяином Белого дома чуть ли доброй половине экономик мира. Только в 2018 году, по отдельным данным, ориентировочные потери мировой экономики от политики Трампа составили около 80 млрд. долларов (половина – на США), стоимость продукции выросла на 10-15% [2]. В действиях Трампа несомненно присутствует протекционная составляющая, однако если учитывать, что его стратегия не всегда встречает поддержку даже в самих кругах американского бизнеса, всё же не стоит исключать и наличие стереотипных предубеждений у самого североамериканского лидера. И все же, если нынешний хозяин Белого дома, как бесспорный представитель американского бизнес-истеблишмента, в каких-то случаях и руководствуется соображениями защиты интересов отечественного бизнеса и сохранения его конкурентоспособности на мировом рынке, касательно наших же стран эти же проблемы уже носят несколько другой оттенок.

Учитывая то, что иностранный капитал имеет свойство чаще приходить в сферы, где особо остро ощущается необходимость внешних вливаний, принимая во внимание слабость отечественных инвестиционных программ, конкурентную незрелость отдельных отраслей и стремление иностранных компаний занимать, прежде всего, пустующие и невостребованные ниши на рынке Казахстана (чаще, это стратегия именно малого бизнеса), можно смело признать и наличие градуса негативного отношения в отечественной аудитории к любому зарубежному присутствию, и не столько капитала, а скорее об опасениях перед присутствием любым иностранным. И этому есть вполне объяснимые причины, среди которых: весьма продолжительный период закрытости экономики советского периода, традиционно-патриархальный уклад в казахском обществе, накладывающий до сих пор свои отпечатки на любые возможные социальные и экономические взаимоотношения, трагический багаж отечественной истории, формировавший архетипы отношения к чужеземцам, а также и относительно недавнее знакомство нашей аудитории с самими законами рыночных взаимоотношений и, в этом же ключе, тот же самый негативный опыт от шоковых реформ 80-90х. В подобной ситуации нигилирующие аффекты в народной, «исторической памяти» будут перевешивать даже самые очевидно выгодные стороны, а в положении нежелания или неумения предоставить противной

стороной контраргументы, эти же негативные, уже потенциально невыгодные и даже во многом опасные (для экономики и международных сношений) эффекты будут только усиливаться.

Несмотря на то, что современный бизнес на сегодня представляет собой довольно сложный комплекс взаимозависимых процессов, навыков и знаний рыночной стратегии, все больше вовлекающих в сферу своих «интересов» компетенции технического, технологического и даже сугубо научного характера, порой требующих отдельной, специальной профессиональной подготовки, основу бизнеса все же продолжают составлять умения строить межличностные отношения. Веками купцам и промышленникам, представителям торгового люда была известна древняя истина, что сделка может состояться только при наличии обоюдových и добровольных желаний; отсутствие же какого-либо эффекта в налаживании подобных коммуникаций скорее говорит о том же самом неумении коммуницировать, или же о нежелании учитывать позицию партнера. В ситуациях же международных бизнес-контактов, переходящих на уровень межкультурных, кросс-культурных и межэтнических взаимоотношений положение осложняется еще и тем, что каждая сторона становится «обремененной» своим особым историческим, нормативно-поведенческим и архетипно-ментальным опытом. Исследования, проведенные еще в 2012 году Economist Group, показывают нам, что 61% международных компаний сталкивается с трудностями из-за культурных и языковых барьеров, 50% жалуются на непонимание сторон. В этом же отчете мы можем вычитать, что потери от прибылей компаний только по «межкультурным мотивам» могут достигать до 30% [3].

Описанные выше «диспозиции» весьма наглядно продемонстрировали нам, что проигравшими могут оказаться обе стороны: международный бизнес, несущий конкретные, исчисляемые в финансовых, материальных и трудовых категориях, потери, и экономика «принимающей стороны», – потери, которые определяются также в не менее конкретных цифрах от убывания инвестиций в другие регионы, но, что также важно, в проигрыше и от упущенных возможностей в технологической и технической модернизации. Один из самых опытных и мудрых представителей бизнеса нашего времени, оставшийся на своем посту весьма долгое время, президент крупнейшей корпорации ИТТ Гарольд Дженин однажды как-то сказал: «В деловом мире всё выплачивается двумя монетами: наличными и опытом. Возьмите сначала опыт, деньги будут потом». То есть, иными словами Казахстан оказался в ситуации нести потери и в *опыте* – тех же ноу-хау, технологии и методологии, т.е. в тех самых прогрессивных, соответствующих времени методах ведения бизнеса и хозяйствования, характеризующих сам ход научно-технического прогресса. Обвинять в ошибках только одну, к примеру, ту же казахстанскую сторону тоже будет неверным. Скорее, речь идет именно об обоюдоострой проблеме; первая сторона не может разъяснить выгод своих технологий, и соответственно теряет потенциальный рынок, другая – неспособна убедить партнеров в перспективности и выгод своего рынка перед напуганными конкурентами, теряя при этом нужные технологии.

Современная деловая аудитория имеет ряд отличительных особенностей. Во-первых, это далеко уже не то локальное пространство. Надо давно признать, что сегодняшние реалии практически не оставляют никакого шанса на существование полностью изолированных, закрытых и «самодостаточных» государств. И дело тут вовсе не в злобной роли всемирной сети или некоем желании «мировых центров» контролировать периферии. «Под глобальностью понимается то, что мы давно уже живем в мировом обществе, в том смысле, что представление о замкнутых пространствах превратилось в фикцию. Ни одна страна или группа не может отгородиться друг от друга» [4]. *Глобальная экономика трансформировалась, подобным образом, в единый, взаимозависимый организм; и это далеко не результат последних десятилетий.* Так, к примеру, казалось бы, полностью закрытый Иран должен будет и сегодня, вольно и невольно, но постоянно оглядываться на ценовые изменения нефти и газа на общемировом рынке, или же искать партнеров, способных обойти санкционные барьеры в доступе к тем же станкам, ноу-хау или необходимому сырью, а по сути к тем же самым технологиям. Сегодня взаимозависимыми являются рынки сырья, зерна, продуктов, химикатов, запчастей, научных изысканий и рабочей силы; изменения на одном конце независимо от состояния локальных рынков будут иметь последствия на другом. Соответственно, даже на «местном» рынке всегда будет ощущаться острая потребность в достоверной и своевременной информации «из-за рубежа».

Другая особенность состоит в том, что *деловые коммуникации давно перешли в разряд массовых*; это далеко не те сугубо межличностные переговоры, пресловутые «междусобойчики», «тусовки» людей из сферы бизнеса. Так, в переговорный процесс двух, а чаще и более учреждений (а в ситуации привлечения множества подрядчиков или аутсорсинга это довольно обычное дело), вовлеченными в принятие деловых решений, оказываются намного больший круг людей, чем это представляется на

первый взгляд. Даже в масштабах одной компании в процессы задействуются намного широкий спектр подразделений и уровней истеблишмента одной фирмы. Не стоит принижать и роль среднего и низшего технического звена, которые могут также оказаться способными высказать свое «веское слово», притом в любой, нередко в самый неподходящий, момент, парализуя этим жизнедеятельность фирмы... Таким образом, часто обращения направленные «лично» руководству одной компании (деловые переписки, обмен технической документацией, сторонние письма и т.д.) незаметно для всех превращаются в «массовое послание». С другой же стороны, рабочие процессы в отдельных компаниях также давно уже не ограничены внутренней информацией, для сугубо «служебного пользования». На тот или иной исход решений способны оказывать влияние информация сторонних СМИ, социальных сетей, результаты опросов общественного мнения, фондовые индексы, мониторинг административных ресурсов и т.д. Вдобавок, в наше время уже совсем не редкость, когда внутрифирменный менеджмент осуществляется также посредством внутренних сетей (интранет) или корпоративных изданий, а не прямых указаний от руководства.

В итоге, современные ошибки деловой, кросс-культурной, отечественной коммуникации можно описать *двумя параметрами*. Во-первых, это наличие ситуации игнорирования культурных, исторических и архетипно-поведенческих особенностей своих партнеров; при этом обоюдность «вины» здесь очевидна и весьма наглядна. Ни зарубежные, ни отечественные фирмы не стараются уделять достаточного внимания какому-либо опровержению, смягчению или же разрушению сложившихся стереотипов, мифов и предубеждений ни в своей, ни в противоположной аудитории. Социологические опросы и публикуемые в СМИ, в соцсетях материалы говорят, к примеру, о том, что многие ложные представления о том же российском, американском, европейском и китайском бизнесе до сих пор живы и устойчивы в среде казахстанской аудитории. Казахские же исследователи мало интересуются имиджем казахского бизнеса в представлениях зарубежной аудитории; в результате нашим бизнесменам приходится практически на ощупь пробивать дорогу на зарубежные рынки. Как пример, в РК практически нет методологических и научных изданий, системно, адекватно и подробно дающих сравнительные характеристики менталитета и поведения представителей зарубежного и отечественного бизнеса... Итогом могут стать неприятие масштабных проектов с участием зарубежного капитала – в ситуации местного бизнеса, или игнорирование местных реалий иностранными бизнесменами – в ситуации зарубежного. Традиционная аудитория продолжает воспринимать иноземного купца чуть ли не как «захватчика» и «недоброжелателя», зарубежный делец не пытается опровергнуть подобных инсинуации, только закрепляя ложные установки.

Второй параметр, в свою очередь также закономерен исходящий из предыдущего пункта, – это недостаточное внимание участников рынка к имеющимся и потенциально возможным, способствующим решению указанных выше же проблем, *информационным ресурсам*. Партнеры нередко даже не удосуживаются беспокоиться о должном формировании имиджа своей фирмы в местной и зарубежной аудитории, продвижением и информационным сопровождением целей и задач проектов в общественном мнении. Общественность порой узнает о существовании даже самого проекта только после возникновения кризисной ситуации или же по факту скандальных публикаций в прессе, но даже и после этого, реагируя довольно вяло и оставляя тем самым поле «свободы» для инсинуаций тем же журналистам и представителям блогосферы. Часто инициаторы крупных проектов, обреченных в любом случае влиять на социум, ограничиваются PR-сопровождением проектов в элитных либо сугубо профессиональных изданиях, забывая при этом, что указанные «глянцевые журналы» остаются малознакомыми и малодоступными широкой аудитории. Возникает невольное представление, что участники бизнес-сообщества предпочитают вариться в собственном соку, а малая представленность в массовой аудитории их мало беспокоит... Эти проблемы касаются не только иностранных компаний, представленных на нашем рынке, казахские фирмы осваивая зарубежные пространства, как мы можем теперь уже судить, также не особо заботятся о надлежащем имидже как в зарубежной аудитории (те же негативные публикации о казбизнесе в Кыргызстане, Грузии), так и поддержкой собственных проектов в среде отечественной общественности. «В Казахстане бытует мнение, что наши компании уходят за рубеж для того, чтобы не платить налоги, но, на самом деле, это не так», – пытается осторожно оправдаться в интервью Kapital.kz ассоциированный партнер EY Салтанат Даулетова [5].

Таким образом, в ситуации все большей вовлеченности казахстанской экономики в глобальные процессы, общей зависимости и взаимовлияния структур и элементов мировой экономики, разрушения прежних ментальных преград и усиления роли технологических и технических факторов, а так же исторической и географической предопределенности расположения нашей страны на важнейших транзитных перекрестках, функции деловой коммуникации в системе современных СМИ

будут подвержены значительным трансформациям. И в первые, его непосредственно важные, ряды задач предстоит выдвинуться функциям нейтрализации либо снижения негативных факторов от «ментальных программ» – стереотипов и предубеждений, архетипно-поведенческих установок, присущих природе любой личности либо каждой культуре, способных однако нести значительный отрицательный, антиконструктивный заряд. Традиционного «информативного» направления тут явно недостаточно, необходимы системное, детальное изучение структур и скрытых механизмов действия самих «программ». Кроме того, предстоит изменить отношение и к самому явлению бизнес, сменяя отжившие и устаревающие представления, и выдвигая в центр ракурса его рассмотрения общественно-историческую, технологическую, социальную и культурную роль. Мы еще довольно далеки от понимания того, что бизнес – это, прежде всего, *ценный опыт*. Лидер американской борьбы за независимость, журналист и сам успешный бизнесмен Бенджамин Франклин как-то по этому поводу многозначительно предрек: «Торговля не разрушила еще ни одну страну» [6].

Использованная литература:

1. В Казахстане становится больше иностранных компаний // Журнал для владельцев и руководителей компаний Бизнес. Life, 05.11.2019, <http://www.bizlife.kz/news/biznes/>
2. «Трамп на эту войну обречен». К чему приведет торговая война США и Евросоюза? // «Капитал страны», Федеральное интернет-издание, 12 Марта 2018, http://kapital.rus.ru/articles/article/tramp_na_etu_voynu_obrechen_k_chemu_privedet_torgovaya_voina_ssha_i_evrosou/
3. Михельсон С.В., Культурные и коммуникативные (языковые) барьеры в международном бизнесе // Вестник Челябинского гос. университета, 2016. №8 (390), Философские науки. Вып.41, С.41
4. Бек Ульрих, «Что такое глобализация? Ошибки глобализма - ответы на глобализацию // Пер. с нем. А. Григорьева и В. Седельникова – М.: Прогресс-Традиция, 2001, С.25
5. Иностранные структуры для бизнеса: есть ли единый рецепт? // Ксения Бондал, 24.10.2019, <https://kapital.kz/business/82147/inostrannyye-struktury-dlya-biznesa-vest-li-yedinyy-retsept.html>
6. Гуриев С., Мифы экономики. Заблуждения и стереотипы, которые распространяют СМИ и политики. – М.: Изд-во «Манн, Иванов и Фербер», 2014, С.267

Тұяқбаев Ғ.Ә.,

филология ғылымдарының кандидаты,

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті

e-mail: turmagambet@mail.ru

Н.Ә. Назарбаевтың «Тәуелсіздік дәуірі» еңбегінің жанрлық ерекшелігі және тарихи маңызы

Аңдатпа

Мақалада Қазақстанның тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың «Тәуелсіздік дәуірі» атты еңбегінің жанрлық ерекшелігі және тарихи маңызы туралы айтылған.

Автор отандық және шетелдік әдебиеттанушы-жанртанушы ғалымдардың пікірлерін сараптай отырып Н.Назарбаевтың аталған еңбегін мемуарлық шығарма деген қорытынды-түйін жасайды. Ол үшін мемуарлық шығармаға қойылатын талаптар мен жанрлық ерекшеліктерін зерделей отырып, шығармадан бірнеше мысалдар алған.

Мемуар жанры, оның жазылу формасы мен тілдік-стильдік ерекшелігіне, авторлық баяндау, деректілік т.б. сипаттарына қарай естелік-очерк, естелік-эссе сияқты түрлеріне тоқталады.

Н.Назарбаев еңбегінің көркем-композициялық құрылымы, авторлық шеберлік мәселелері сөз болады.

Мемуарлық шығарма деректілікке құрылып, публицистикалық стильде жазылады. Сондықтан оның тарихи маңызы ерекше. Автор Н.Назарбаев еңбегінің тарихи және тағылымдық маңызына да тоқталады. Мемлекет басқарған бірінші басшы ретінде өз тәжірибесінен жазылған мемуарлық еңбектің Қазақстанның тәуелсіздік кезеңіндегі тарихын жасаудағы құнды дереккөз ретінде бағалайды.

Түйін сөздер: әдебиеттану, жанртану, мемуар, естелік, тарих, авторлық баяндау, композициялық құрылым, жанр, деректілік, тіл мен стиль.

Аннотация

В статье раскрываются жанровые особенности и историческое значение произведения Первого Президента Казахстана Нурсултана Назарбаева «Эпоха независимости». Проанализировав взгляды отечественных и зарубежных ученых на литературный жанр, автор приходит к выводу, что работы Н. Назарбаева являются мемуарами. Изучая требования к мемуарам и жанровым особенностям, он привел несколько примеров из работы.

Жанр мемуаров, в зависимости от различных характеристик, таких как форма исполнения, лингвистически-стилистические особенности, авторское повествование, источники и другие типы, подразделяется на мемуарную статью и мемуар-очерк. Автор уделяет им больше внимания.

Большое внимание будет уделено обсуждению таких вопросов, как художественно-композиционная структура его творчества и авторство Н. Назарбаева.

Мемуарная произведение основана на источнике и выполнена в публицистическом стиле, поэтому ее историческое значение необычно. Автор подчеркивает историческую и просветительскую значимость творчества Н. Назарбаева. Автор оценивает мемориальную работу первого главы государства по собственному опыту как ценный источник в истории Независимого Казахстана.

Ключевые слова: литературоведение, жанроведение, мемуары, история, авторское повествование, композиционная структура, жанр, источник, язык и стиль.

Resume

The article describes the genre features and historical significance of the First President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev's work "The Epoch of Independence." After having analyzed domestic and foreign scholars' views on the literary genre, the author comes to the conclusion that N. Nazarbayev's work is a memoir. Studying the requirements for memoirs and genre features, he has given some examples from the work.

A genre of memoir, depending on various characteristics, such as its performance form, linguistic-stylistic features, the author's narration, sources and other types, is divided into memoir-feature article and memoir-essay. The author pays more attention to them.

Much attention will be paid to the discussion of such issues as the artistic-compositional structure of his work and N. Nazarbayev's authorship.

The memorial work is based on the source and carried out in a journalistic style, therefore its historical significance is unusual. The author emphasizes the historical and educational significance of N. Nazarbayev's work. The author evaluates the First State Head's memorial work from his own experience as a valuable source in the history of Independent Kazakhstan.

Keywords: literary studies, genre studies, memoirs, history, an author's narration, a compositional structure, genre, a source, language and style.

Әлемдік шығармашылық үдерісте мемлекет басқарған қайраткерлердің, саясаткерлердің, мемлекет басшыларының көмекшілері мен референттерінің, өнер қайраткерлері мен жазушылардың естелік жазуы бұрыннан бар үрдіс. Ұлыбританияның экс-премьер-министрі Уинстон Черчилльдің «Екінші дүниежүзілік соғыс», Америка құрама штаттарының мемлекеттік хатшысы болған Мадлен Олбрайттың «Мемлекеттік хатшы ханым», Жан Монненің «Шындық және саясат» сияқты ғұмырнамалық кітаптары оқырман сүйіп оқитын шығармалар қатарында. Қазақстанды ұзақ жылдар бойы басқарған, мемлекет және қоғам қайраткері Д.А.Қонаевтың «Өттің дәурен осылай» атты ғұмырнамалық кітабы да Кеңестік кезеңдегі Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық, мәдени-рухани жағдайы, елдің өсіп-өркендеуіне ерекше еңбек сіңірген белгілі тұлғалар, «Орталықтың» ұлттық республикаларға деген көзқарасы туралы мол мағлұмат беретін шежіре-тарих десек те болады.

Тарихи тұлғалардың естеліктерін сала-сала, серия-серия етіп жүйелей жариялау, кітап етіп шығару да бұрыннан бар. Э. Золя, Г. Мопассан, О. Бальзак, Э. Хемингуэй, А. Пушкин, Н. Некрасов, И. Тургенев, Л. Толстой, Ф. Достоевский, А. Чехов және басқа да мәдениет пен өнердің өкілдерінің, атақты ғалымдардың өмірі туралы естеліктердің жеке адамның кісілік келбетін ашып, ұлттың мәдени-рухани өміріндегі орнын анықтауда маңызы ерекше. XVIII ғасырдың соңғы ширегі мен XIX ғасырдың бас кезінен бастау алатын осы дәстүр орыс әдебиетінде бүгінгі күнге дейін сабақтасып келеді. Ал әдебиеттанушы ғалымдардың пікірінше қазақ әдебиетіндегі ғұмырнамалық шығарманың бастауы М.Х.Дулатидың «Тарих-и Рашиди» еңбегі. «Мырза Хайдар «Тарих-и Рашиди» еңбегінде 1346-1546 жылдар аралығындағы Орталық Азия, Тибет, Ауғанстан, Кашмир, Иран тіпті, Иракқа да қатысты көптеген тарихи оқиғаларды баяндайды... Ғұмырнамалық әдеби еңбегін жазу барысында Мырза Хайдар қоғамдық шындықты басты принцип ретінде ұстайды.» [1,11-б.].

Тәуелсіз Қазақстанның құрылуы, оның әлемдік аренадағы алғашқы қадамдары мен саяси-экономикалық ұстанымы, қазақ мемлекеттілігін қалыптастырудағы жүзеге асырылған реформалар туралы жазылған мемуарлық шығармалар ұлттық тарихымыз, бүгінгі және келер ұрпақ үшін қажет құнды ғылыми-танымдық дереккөз екендігі белгілі. Осындай деректілік, тарихи-тағылымдық маңызы ерекше құнды шығармалар қатарында Қазақстанның тұңғыш президенті Н.Назарбаевтың мемуарлық еңбектерін айтуымызға болады. Егемен еліміздің іргетасының қалануы, оның қалыптасу кезеңдері мен ел Тәуелсіздігінің баянды болашағы жолында ерекше еңбек сіңірген тұлғалар туралы Елбасымыз

Н.Назарбаевтың бірнеше тарихи-публицистикалық кітаптары жарық көріп, оқырман тарапынан ыстық ықыласқа бөленді. «Қазақстан жолы» (2012), «Тарих тағылымдары және қазіргі заман» (1997), «Сындарлы он жыл» (2003), «Тарих толқынында» (1999), «Тәуелсіздік белестері» (2012), «Ғасырлар тоғысында» (2003) т.б. Н.Назарбаев қаламынан туған кітаптар қазір әлемнің бірнеше тіліне аударылды.

2017 жылы жарық көрген Н.Назарбаевтың «Тәуелсіздік дәуірі» еңбегі «Мемлекетіміздің дүниеге келуі. Қазақстанның бірінші жаңғыруы (1991-1995 жылдар)», «Ұлы бетбұрыс. Қазақстанның екінші жаңғыруының басталуы (1996-1999 жылдар)», «Қияға құлаш сермеу. Қазақстанның екінші жаңғыруы (2000-2010 жылдар)», «Қалыптасқан мемлекет. Қазақстанның үшінші жаңғыруы (2010 жылдар)» атты 4 тараудан тұрады.

Әдеби үдерісте көрініп, оқырман қолына тиген кез келген шығармаға байланысты пікір білдіру, оның жанрлық, көркем-поэтикалық ерекшеліктеріне назар аударып, зерттеп-зерделеу әдебиеттану ғылымының басты міндеті. Осы ретте Н.Назарбаевтың «Тәуелсіздік дәуірі» атты еңбегінің жанрлық, тақырыптық-идеялық, көркемдік-стильдік ерекшелігі мен тарихи-тағылымдық маңызы туралы зерделеу де ғылым үшін өзекті мәселенің бірі.

Француздың көрнекті жазушысы А.Стендаль: «Мен өз тарихымды жазуға тиістімін; ол жазылып біткен кезде мен ақыр соңында өзімнің қандай болғанымды, көңілді әлде мұңды болғанымды, ақылды немесе ақымақ болғанымды, ержүрек немесе қорқақ болғанымды және ең бастысы бақытты немесе бақытсыз болғанымды білер едім», - дейді [2,8-б.]. Ғұмырнамалық кітапты жазудың осындай мақсат-міндеті тұрғысынан қарар болсақ, Тәуелсіз Қазақ елінің тұңғыш Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстанның тәуелсіздіктен кейінгі тарихы, жеткен жетістіктері мен бағындырған белестері, алғашқы қиындықтар, өз басынан өткізген, сезінген, куә болған оқиғалар туралы жазуы заңды. Қазақстанды бүгінде әлем танып, мойындаған мемлекеттер қатарына қосуда Н.Назарбаевтың еңбегі ерекше. Тәуелсіз Қазақстанның қалыптасу тарихының ең бірінші куәгері де, жүзеге асырушысы да Н.Назарбаев. Сондықтан тұңғыш Президент естеліктері тәуелсіз Қазақстанның даму тарихын зерттеушілер үшін құнды дерек. Ең бастысы, жас ұрпақты елжандылыққа, ұлтжандылыққа, мемлекетшілдікке тәрбиелеуде атқарар маңызы жоғары.

Естелік - автордың өзі жазып отырған уақыт кезеңі, заман, қоғам және сол кезеңдегі тарихи тұлғалар туралы деректілікке құрылып, публицистикалық стилде жазылатын жанр. Көп жағдайда автордың жеке жадына және өзі куә болған, бақылаған оқиғалар туралы жеке әсерлеріне негізделетіндіктен естелікте басқа дереккөздерде байқала бермейтін эмоционалдық-психологиялық көңіл-күй де көрініс береді. Ең бастысы, естелік жанрында көркем ой мен тілден гөрі нақтылық, деректілік алға шығады. Сонымен бірге ғұмырбаяндық сипат басым болғандықтан басқа жанрларға қарағанда адам мен уақыттың арасындағы байланыс та анық көрінеді. Мемуартанушы Н.Ақыш: «Өзі өмір сүрген кезеңдегі қоғамдық-әлеуметтік ортаны, уақыттың тарихи-саяси сипатын, өз кезінде өмір сүрген белгілі тұлғалардың шынайы бейнелерін жасау, бір сөзбен айтқанда, замана ағымын суреттеу автордан үлкен жауапкершілік әлеуетті қажет етеді», - дейді [3,8-б.]. Осындай әдеби қасиеттерін: авторлық баяндау, тілі мен стилі, деректілік, идеялық мазмұн т.б зерделей келе Н.Назарбаевтың «Тәуелсіздік дәуірі» еңбегін ғұмырнамалық шығарма деп айтуымызға толық негіз бар.

«Тәуелсіздік дәуірі» ел дамуының елеулі кезеңдерін қамти отырып, әлемдік өркениетте қазақстандық моделдің қалай танылғандығынан да сыр шертеді. Кітапта Тәуелсіз Қазақ елін әлеуметтік-экономикалық, мәдени-рухани жағынан дамытып, мемлекет ретінде саяси жүйесін қалыптастырудағы қиын кезеңдер шынайы баяндалған. Автор кітаптың алғысөзінде: «Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарының бірінде мен альпинистер тобымен Алатаудың мұзарт шыңын бағындыруға шықтым. Шың басына тігілген, тау желінің күшімен құлаш жая желбіреген байрақтың әсері әлі күнге менің есімде...», - дейді [4,17-б.]. Үзіндіден кейіпкер-автордың ішкі жан-сезімі, көңіл-күйі анық көрінеді. Шың басында желбіреген Көкбайрақ образды түрде әлемдік өркениеттегі Қазақстанның орнын көрсетіп тұрғандай. Автордың осы тебіреніске толы жолдары оқырман, соның ішінде жас ұрпақ үшін айтары көп тағылымды тарих. Автордың сөзінен ұлтын, елін сүюдің, оның әр жетістігіне қуана білудің өнегесін көре аламыз.

Субъективтік таным ылғи да тарихты ой елегінен өткізіп, саналы түрде безбенге салып, бағамдап, белсенді түрде әлеуметтік өмірдің, тарихи дамудың, тарихи оқиғалар мен тұлғалардың бағасын беріп отырады. Осы ретте орыс ғалымы С.В.Павловскаяның: «Тарих ғылымы қазіргі кезде жеке тұлғаға, оның ішкі жан дүниесіне, тарихи оқиғаларды қабылдауына ерекше көңіл бөліп отыр. Белгілі бір кезеңде өмір сүрген адамдардың психологиясы, рухани өмірінің деңгейі, қоғамдық санасы, ойы, сезімі, көңіл-күйі көрініс тапқан жеке тарихи деректерін (күнделіктер, естеліктер, хаттар) тарихи дерек көзі ретінде зерттеу тарихқа жаңа көзқараспен қарауға мүмкіншілік береді, тарихи дерек көздерінің кешенін кеңейте түседі», - [5,3-б.] деген тұжырымы естелік жанрындағы жазылған шығармалардың

ғылыми құндылығын көрсетеді. Осы ретте Н.Назарбаев кітабында зерттеушілер үшін көптеген деректердің бар екендігін айта кетуіміз керек. Президент ретіндегі халыққа арнаған 1997 жылғы алғашқы жолдауын жасау үшін қаншама талдау, саяси-экономикалық сараптау, сана елегінен өткізу жүргізілгендігі туралы: «1996 жылдың сәуір айында құрамына ғалымдар, мемлекеттік органдардың басшылары, сарапшылар кірген Жоғары экономикалық кеңес құрдым.

Бұл орайда біз халықаралық тәжірибеге жүгіндік. Қазақстандағы Біріккен Ұлттар Ұйымы Даму бағдарламасының қолдауы арқасында Гарвард университетімен байланыс орнатып, стратегиялық жоспарлау бойынша семинар өткізудің мүмкіндігі туды. 1997 жылдың сәуірінде қазақстандық мамандар тобын Гарвард университетіне жоғары лауазымды қызметкерлерге арналған семинарға аттандырдым,-дейді [4,113-б.]. Үзіндіден Н.Назарбаевтың саяси, тарихи маңызы ерекше алғашқы Жолдауын жасауы, оған дайындық т.б. мәселер туралы мәлімет алуымызға болады. Бір айта кетерлігі, тек құрғақ мәлімет қана емес, жолдауға дайындық үстіндегі саяси, экономикалық, әлеуметтік мәселелермен қоса психологиялық жағдайларды да анық көре аламыз.

Ел тарихындағы аса маңызды мәселенің бірі – мемлекет астанасының көшірілуі. Әрине, жаңадан құрылып жатқан жас мемлекет үшін бұл тарихи таңдаудың оңайға түспегені белгілі. Осы идеяның авторы ретінде оның қандай жағдайда жүзеге асырылғандығы, тың, жаңа бастамаға деген ел зиялылары мен депутаттық корпусының көзқарасы туралы өз естелігінен басқа шынайы деректің болуы да мүмкін емес. «Жаңа бастамаға сенімсіздік танытып, сары уайымға салынатындар аз емес екенін білсем де, Астананы көшіру туралы шешімге келдім. Сол шешімді кейінге қалдырғым келмеді...

Көпшілігі мұны құрғақ қиял деп білді. Ал таяз ойлайтын кейбіреулердің ойынша, астананы ауыстыру мемлекет мүддесінен емес, менің, себебі өздеріне ғана белгілі, жеке қалауым екен. Қысқасы, дәл сол сәтте осы батыл бастаманы көп ешкім қолдай қойған жоқ [4,119-б.],-дейді. Естелік жанрының басты ерекшеліктерінің бірі өзі суреттеп отырған оқиғаға не тарихи тұлғаларға, сондай-ақ басқа да құбылыстарға байланысты автордың жеке көзқарасының көрініс беруі. Естелік автордың өзі қатысып, көзі көрген көптеген фактілер мен өмірлік тәжірибе негізінде жазылады. Сондықтан онда оқиғалар мен әлеуметтік-экономикалық, идеялық-саяси және рухани өмірдің түрлі әлеуметтік топтарымен қалай қабылданып, қалай бағаланғанын да көре аламыз. Жоғарыдағы үзіндіден осы мәселе анық көрінеді.

Астананың көшірілуі туралы мына деректердің орны ерекше: «1997 жылдың 20 қазанында оқиға барысын жеделдету үшін «Ақмола қаласын Қазақстан Республикасының астанасы деп жариялау туралы» қаулы мәтінін ауызша айтып, жазғыздым және дәл сол күні осы қаулыға қол қойдым. Осы қаулыға сәйкес, Ақмола 1997 жылдың 10 желтоқсанынан бастап республика астанасы болды.

1997 жылдың 12 желтоқсанында, жаңа астанада бірқатар ел басшыларының – С.Демирел (Түркия), И.Каримов (Өзбекстан), А.Акаев (Қырғызстан), Э.Рахмонның (Тәжікстан) қатысуымен жоғарғы деңгейдегі бірінші халықаралық кездесу өтті [4,121-б.]. Бірінші назар аударатын мәселе Н.Назарбаевтың қаулы мәтінін өзі дайындауы. Мемлекет басшысы ретінде оның қарамағында осы мәселемен айналысатын қаншама қызметкерлер бар екені белгілі. Дей тұрғанмен Елбасының Елордасына қатысты алғашқы құжатты өзінің дайындауының да өзіндік сыры бар. Екіншіден, естелік Елордамызда халықаралық деңгейде өткен алғашқы кездесу туралы нақты, дәл, шынайы ақпарат береді.

Мемуардың жанрлық ерекшеліктерін түсіну үшін алдымен оның жазылу мақсатын анықтап алу қажет сияқты. Естеліктің ең басты ерекшелігі оның белгілі бір объектіге (өзінің балаларына, отбасы мүшелері мен әулетіне, замандастарына немесе қалың жұртшылыққа) арналып жазылуында. Автор алдына қойған мақсатына қарай өз естелігін түрлі формада жазуы мүмкін. Жазушының өз шығармасын оқырманға жеткізудің жолын іздейтіні сияқты, естелік жазушы да өзінің жадында қалған естелігін оқырманға жеткізудің түрлі жолдарын қарастырады. Өмірден көргені, есінде қалғаны біреу болғанымен, оны жеткізудің сан түрлі жолдары бар. Осыдан барып естеліктің бірнеше формасы шығады.

Естелік кітаптары көбіне мынадай бағытта жазылып келеді: мемлекет басшыларының ел басқару тәжірибесі туралы ой бөлісуі. Бұндай естеліктер көбіне естелік-очерк, естелік-эссе түрінде жазылады. Екінші, танымал қайраткерлердің, жазушылардың т.б. сүйген жарлары жазған естелік кітаптары (Мұстафа Шоқайдың жары Мария Шоқай жазған естелік); үшінші, жазушылардың немесе басқа да қоғам қайраткерлерінің, ғалымдардың шәкірттері, көмекшілері, хатшылары, т.б. жазған естелік кітаптар (М.Әуезов туралы З.Қабдоловтың «Менің Әуезовім») т.б.

Мемуардың жанрлық ерекшелігіне қатысты пікірлердің басым бөлігі оны аралық жанр, туыстас жанрлардың қосындысы ретінде қарастырып келеді. Мәселен, Т.М.Колядич: «Мемуардың күрделілігі лирикалық повестің, ғұмырнамалық баяндаудың, әдеби портреттің және басқа да жанрлардың қасиеттерін жинақтауында»,-дейді [6, 8-б.]. Ал Н.Лейдерман: «Мемуарлық прозаның басты ерекшелігі

оның синтездік қасиетінде. Ал соңғы кезде ғалымдар мемуарлық баяндауды аралық жанрға жатқызып жүр» [7, 15-б.], - деген пікір білдіреді.

Жанртанушы ғалымдардың осы пікірлерін саралай отырып, ой түйіндейтін болсақ Н.Назарбаев тұңғыш Президент ретінде мемлекетіміздің қалыптасуы мен өркендеуінен сыр шертетін өз туындысын қалың оқырманға, ел болашағы – жастарға арнап жазғандығын көреміз. Ғұмырнамалық шығармада «Мемлекетіміздің дүниеге келуі» мен «Қалыптасқан мемлекетке» дейінгі өркендеу жолы суреттелген. Осы аралықтағы қиындықтар мен жетістіктер, тәуелсіздікті баянды ету жолындағы қажырлы қайрат пен күрескерлік рух анық көрінеді. Жас мемлекеттің қалыптасу тарихы шынайы деректермен берілген.

Ғұмырнамалық шығарманың композициялық құрылымын автор мемлекеттің қалыптасу тарихының әр кезеңімен байланыстырып сатылай құра алуы шығарманың тұтастығына, мазмұн жүйелілігіне қызмет етіп тұр. «Мемлекетіміздің дүниеге келуі», «Ұлы бетбұрыс», «Қияға құлаш сермеу», «Қалыптасқан мемлекет» атты төрт тарау – үш жаңғыру тарихи сабақтастық пен қаламгердің ой ағысының тұтастығын көрсетеді. Автор ел басқару ісіндегі тәжірибесімен бөлісе отырып, оқырманды тәуелсіз жас мемлекеттің әлемдік өркениетке ұмтылған әр қадамынан хабардар етеді.

Қорыта айтқанда, Н.Назарбаевтың «Тәуелсіздік дәуірі» еңбегі - ғұмырнамалық шығарма. Нақтылығы, деректердің молдығы жағынан естелік-очерк түріне жақын, ал ой, сана ағымы, ішкі тебіреніс пен толғаныс көрінетін тұстары естелік-эссе түріне жатады деп пайымдауымызға болады. Жалпы, естелік жанры метажанр, яғни көп қырлы синтездік жанр. Оның бойында әдеби туындыға да, публицистикалық жанрға да қатысты қасиеттер бар. Осы тұрғыдан қарар болсақ, естеліктің ішкі түрлерінің (естелік-эссе, естелік-очерк, естелік-сұхбат, естелік хат) табиғатында да жанрлық белгілердің араласып келуі заңды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Жеменей И. Мырза Хайдар Дулат (1499-1551) тарихшы-қаламгер. Монография. – Алматы: Зерде, 2007. 360 бет.
2. Стендаль А. Собр. Соч. – Москва: Правда, 1959.
3. Ақыш Н. Қазақ мемуарлық романы. – Алматы: Арда, 2010. – 416 бет.
4. Назарбаев Н. Ә. Тәуелсіздік дәуірі. – Астана, 2017. – 508 б.
5. С.В.Павловская. Воспоминания и дневники отечественных историков как исторический источник изучение общественно-политической и научно-педагогической жизни России конца XIX – начала XX веков. Автореферат на соисканий кандидат исторических наук. 2006 г. Россия. Нижний Новгород.
6. Колядич Т.М. Воспоминания писателей: проблемы поэтики жанра. – Москва., Мегатрон, 1998.
7. Лейдерман Л. Движение и времени и законы жанра: Жанровые закономерности развития советской прозы 60-70-е годы. Свердловск. 1982.

Мырзагулов Милан Мырзагулович,
саясий илимдердин кандидаты, доцент
Кыргыз Республикасынын эл аралык университети

КЫРГЫЗСТАНДЫҢ ЖАҢЫ ТАРИХЫНДАҒЫ ЖУРНАЛИСТИКАНЫҢ ЗАМАНБАП КӨРҮНҮШҮ

*Современные тенденции в журналистике
Кыргызстана в новом тысячелетии*

Жаңы кылымдағы кыргыз маалыматтық коммуникациялары учур талабына ылайык иш жүргүзүүгө бардык аракеттерин кылып келет. Антпесе алардын өз аудиториясынан айрылуу коркунучу турат. Мунун түздөн түз себеби катары кыргызстандын медиа мейкиндигинде чет өлкөлүк медиа каналдардын активдүү иш жүргүзүп чоң атаандаштыкты жаратып жаткандыгын айтсак болот. О.э., медиа рынокту мындай шартка базар экономикасы алып келгенин белгилесек болот. Жеңил эмес мезгилдин талабына ылайык коомду кабар менен камсыздоодо кесиптик ишин аткарып жаткан практикалык журналистикадагы мүчүлүштүктөр дагы байкалбай койбойт. Алардын болушу ата мекендик маалымдоо каражаттарынын сапаттуу иш жүргүзүп жаткандарына көлөкө түшүрүп жаткандай. Албетте бул көрүнүштүн алкагында кыргыз медиа каналдарынын заман менен кадамдаш болуп эч тыйуусуз иш жүргүзүп жаткан ишмердүүлүктөрү дагы көрүнүп турат. Алардын мындай активдүүлүгү айрым заманбап өлкөлөрдүн кызыгуусун да пайда кылбай койбойт. Алардын арасында биздин коңшу өлкөлөр дагы жок эмес экенин белгилей кетүү абзел. Бүгүнкү күндө Кыргызстандын мындай заманбап маалымат каражаттарынын ичинен таасирдүү орунду электрондук медиа каражаттар ээлеп келет. Булардын коомдук аң-сезимди өнүктүрүүдө башка маалымат каналдарынан алдыда келе

жатканы, саясатташып кетти, делген кыргыз коомчулугунун ар бирине белгилүү десек жаңылыштык болбойт.

Биз медиа мейкиндикти карап жатып бир эле мамлекеттик аталган кыргыз басылмалары менен электрондук маалымдоо каражаттарынын өнүгүү жолун эле эмес жалпы ата мекендик аудиовизуалдык жана басылмалардын б.а. практикалык журналистиканын таржымалына тиешелүү жагдайдын алкагында карообуз зарыл. Буга мисал катары бир эле кыргыз телеберүүсүн алсак бул чөйрөдө акыркы жылдары өкмөттүк эмес телерадиокомпаниялардын пайда болгонун белгилеп, ага чейин б. а. совет мезгилинен эгемендүүлүктү алган убакытка чейин мамлекеттик монополист аудиовизуалдык мекеме компаниядан корпорацияга айланып - КТРК деп аталып калды. Албетте, анын мазмундук аспектиси дагы да болсо мамлекеттин кызыкчылыгын, саясатын жана идеологиясынан чыкпай келе жаткандыгында. Бүгүнкү күнү КТРК бул мыйзам ченемдүү болгон негизги функциясын дагы да болсо жигердүү аткарууда десек жаңылышпайбыз.

Журналистика башка тармактарга салыштырмалуу дайым аудитория алдында болуп, журналисттердин аткарган иш-кызматтары коомчулук тарабынан көзөмөлдөнүп турат. Ошондуктан практикалык журналистикадагы кесиптештердин жогорку чеберчиликте болушу мыйзам ченемдүү көрүнүш болуусу зарыл. Учурда мамлекетибизде электрондук маалымат каналы катары чыйыр салган КТРКнын чыгармачылык курамы заман талабына ылайык деңгээлде программаларды сунуштайт. Жалпысынан рынок шартында тартууланып жаткан бул медиа продукциялар өз кардарларын таап келет, Бирок, жогорку чеберчиликте аткарылбай калган телеберүүлөр журналисттердин жоопкерчилигинде экени да анык. Кемчиликтердин болушу иштөө жолдору окшош бирок, эки экономикалык өнүгүүгө таянган (советтик жана заманбап кыргызстандык) мамлекеттик жана менчик телеканалдардын эфирдик программаларында да кездешет. Алар кабарчылардын сөздөрдү туура эмес окуп айтуусунда, бериле турган суроолордун туура эмес же түшүнүксүз түзүлүшүндө байкалат. Мисал катары теледеги журналисттер тарабынан «күлкүлүү» деген сөздүн «күлкүмүштүү жана күлкүлүштүү» деп айтылышы алды менен тележурналисттердин сабаттуулугунан күмөн санатпай койбойт. Мындан тышкары регионалдык диалектиде сүйлөгөн журналисттердин кесиптик ишмердикте тилин адабий нормага ылайык колдонбостон иш жүргүзүшү да республикалык медиааларда жок эмес. Мисалы, «дагын» деген сөздү кеңири колдонгон теледеги алып баруучуну ар бир болбосо дагы көпчүлүк кыргызстандыктар ким тарабынан кеңири колдонулганын жакшы эле билишет. Ал эми спорттук телеканалды ачкан КТРКнын алып баруучуларынын кыргыз тилдүү айрым комментаторлорунун мисалы спорттун ошол эле футбол беттеши боюнча айтып жаткан сөзүнүн мазмунун түшүнүү, жөнөкөй эле көрарман эмес тажрыйбалуу журналисттердин да кабыл алуусунда кыйынга турат экени ачык факт. Эгерде журналисттин ишмердүүлүгү аудитория үчүн болбосо анда ал өз деңгээлин кароосу зарыл экени кандай болсо дагы медиа каналдын жетекчилиги тарабынан каралууга тийиш экени мыйзам ченемдүү көрүнүш го деп ойлойм.

Өз учурунда, коомдук биринчи каналдын курамында жогорудагыдай жана башка каталарды болтурбоо максатында орусча «ОТК» аталган кыргызчасы «ТКБ» (отдел технического контроля-техникалык көзөмөлдөө бөлүмү) иштейт. Ал эми кийин уюштурулган менчик телеканалдардын курамында мындай көзөмөл жүргүзүүчү органдын орду жана таасири бааланбай уюшулбай келет. Журналисттердин өз ишинин чебери же кесипкөй экендигин далилдөө оңой эле аныкталат. Ал ошол журналисттер жасаган мисалы, телеберүүдөгү программаларынан эле байкалат. Ошондой эле алып баруучулук деңгээлдери да канчалык экени көрүнөт. Ошондуктан болгон кемчиликтер айрыкча телеканалдарда ачык эле байкалат.

Бүгүнкү күндө жаңы инновациялык аспектилер практикалык журналистиканын иш шартын кыйла жогорулатууда. Мисалы, ошол эле коомдук телеканал бир катар багыттагы тармактык каналдарын ишке киргизди. КТРКнын жетекчилиги муну ар кыргызстандык өзүнө жаккан программаны көрүшү керек деген максатта бул ачылыштар уюштурулуп жатканын айтат. Бирок ошону менен бирге бул прогрессивдик көрүнүштөр республиканын бардык аймагын камтуусуна толук шарт түзүлбөй келет. Мисалы, Бишкектеги телеканалдардын бардыгын региондордо көрөт деп ишеничтүү айтууга болбойт. Муну менен өлкөдө бирдиктүү маалыматтык аймактын бар экендигин айтууга да болбойт. Мындай шартта ар регион өз алдынча болуп, баш калаадагы жаңылыктар област райондорго жетпей, эгер жетсе кечиктирилип барып, калк арасында бирдиктүү пикирдин жок болушуна, ал эле эмес демократиянын шартында бийликтин эффективдүү саясат жүргүзүп башкаруусунун ишке арылышына негативдүү таасирин тийгизет.

Жогоруда белгиленгендей журналисттердин кемчиликтери айрыкча теледе көп байкалып, тележурналисттердин компетенттүү эместигин ошол маалыматтык программалардан көрүүгө болот. Кабарчылардын сабатсыздыгы, спецификалуу терминдерди так айта албагандыгы, монтаждоодон

кеткен кемчиликтер, интервью берип жаткан адамдын аты жөнүн туура эмес берүү, аял киши сүйлөп жатса эркек кишинин фамилиясы көрсөтүлгөндүгү, алып баруучулардын сөз байлыгынын жардылыгы, (мындан сөз таппай «аа-аа» же «мм-мм» деген үн менен эфирди толтурат) бул орус жана кыргыз тилде да алып баргандарга тиешелүү. Бул жагдай мисалы, ошол эле КТРКнын кесипкөй журналисттерине тиешелүү болуп келгени белгилүү. Ошол эле таңкы программа эсептелген «Замана» көрсөтүүсүнүн студиясынан алып барган айрыкча орус тилдүү журналисттеринен да ачык байкалат. Жалпы аудитория мындай каталарга ойдогудай маани бербешти мүмкүн болгону менен академиялык журналистиканын өкүлдөрү аларды байкап белгилейт. Ал эле эмес мындай мүчүлүштүктөр академиялык чөйрөдө, так айтканда болочок журналисттер үчүн сабактарда колдонулуп, келечекте алар тарабынан кетирилбеш керектиги эскертилет.

Мындай жагдайдын болбошуна башкача айтканда, кыргыз медиасындагы журналисттердин чеберчилигинин деңгээли жогору болуп, кемчиликтердин жокко чыгарылышына бир катар факторлор, алды менен ошол эле тилдик жана педагогикалык жагдайлар түздөн түз себеп болот. Тактап айтканда, кандайдыр бир пайызга журналисттик сабатсыздык ошол адистке билим берген окуу жайдын, б. а. студенттин күнөөсүнөн уламбы же билим берген мекеменинби, натыйжасында журналисттин компетенттүү эмес болуп бүтүргөндүгүндө. Себебин мен билим берүүдөгү дисбаланстын таасиринде болуп жатат демекчимин. Б. а. жогорку окуу жайларында практик педагогдор көп, ал эми кээ биринде теоретиктери басымдуулук кылат. Албетте мындай болбош керек, эрежесине ылайык болочок адисте 50 пайыз теориясы берилсе 50 пайыз практикалык жөндөм менен билим берилүүгө тийиш. Тилекке каршы мисалы, Бишкектеги журналисттерди даярдаган жогорку окуу жайлар, ар бири өздөрү менен өздөрү эриш аркак иш жүргүзүшөт. Тиешелүү илимий-практикалык конференция же өз ара тажрыйба алмашуу аракеттер уюштурулбайт, болсо дагы өтө сейрек өткөрүлөт.

Мындан башка дагы себеп катары, практикалык медиа чөйрөгө базалык билими журналистика эмес бөлөк кесиптин өкүлдөрүнүн иштеп калышы. Бул жагдай көп учурда баарыбызга белгилүү болгон «тааныш билиш» аркылуу жумушка алуу менен байланыш десем жаңылыштык болбойт.

Муну менен бирге азыркы медиа каражаттарынын ишмердүүлүгүндө экономикалык жагдай барган сайын басымдуулук кылып жаткандыгында. Рынок шартында массалык маалымдоо каражаттарынын маалыматтары продукция аталып, алардын сатык наркы күн сайын актуалдуулугун арттырып гана келет. Мындан улам кабарчылар финансы каражатын (айлык маянасын) мол табуунун аракетинде кызыкчылыгын арттырып, чыгармачылык сапат жана жоопкерчилик сыяктуу аспектилерди экинчи, керек болсо андан кийинки орунга калтырып койгондугу менен түшүндүрүлөт. Ошондуктан азыркы теледе маалыматтык жанрдагы материалдардын басымдуулук кылганы дагы ошондон.

Дагы бир негизги себеп катары, журналисттердин сабатсыз же компетенттүү болбой жаткандыгына медиа каналдардын жетекчилеринин да тиешеси жок эмес десек болот. Учурда айрым редакция жетекчилери жетиштүү көзөмөл жүргүзбөй, же шарт түзбөй алар да экономикалык кызыкчылык менен алагды болуп калгандай байкалат. Азыр практик журналисттерге чет өлкөлүк медиа каналдарына көбүрөөк барып тажрыйба алмашуу уюштурулса деңгээл жогоруламак, сабатсыз журналисттердин катары азаймак демекчимин.

Ошону менен канткенде дагы бул маселелер кыргыз журналисттери анын ичинен теле жана радио каналдарынын кабарчылары туура эмес жолдо баратышат дегенге жатпайт. Тескерисинче, биздин калемгер журналисттер деги эле ата мекендик медиа чөйрө өнүгүү тенденциясын көрсөтүп, калкты ар тараптуу маалыматтар менен оперативдүү камсыздап келет деген тыянак чыгаруу абзел.

Ошону менен бирге кыргыз медиа мейкиндиги ар тараптан илимпоздор тарабынан мазмундуу изилдениши бүгүнкү замандын талабы деп да белгилемекчимин. Бирок, бул жагдай учурда аксап келет. Себеби, илимий эмгектер саналуу гана. Бул Кыргызстанда эле эмес, керек болсо постсоветтик мезгилдеги өмүр сүрүп жаткан өлкөлөрдүн, анын ичине Россия Федерациясын кошкондо дагы, илимий медиа мейкиндигинде тилекке каршы кыргыз журналистикасы боюнча саналуу гана иликтөөлөр бар экени өкүнтпөй койбойт. Ал эми бул багыттагы илимий иликтөөлөр Кыргызстандын эгемендикти алган мезгилинен башталганын эске салсак совет доорундагы кыргыз журналистикасы кызыгууну жарата алган эмеспи деген жана башка дагы суроолорду пайда кылат. Албетте бул факт менен белгилүү бир деңгээлде, кыргыз академиялык журналистикасында канчалык деңгээлде тиешелүү адабияттар менен камсыздоо жана жалпы инфраструктура бар экенин баалоого да болот. Ошондуктан журналистиканы, анын ичинде кыргыз теле жана радиосун керек болсо жалпы медиа чөйрөсүн ушундай комплекстүү талдоо менен гана анын өнүгүү багытын жана аны натыйжалуу өнүктүрүү боюнча конструктивдүү сунуштарды пайда кылуу мезгил талабы экени талашсыз.

EGAMBERDIYEVA FARIDA OKTAMOVNA,
*PhD, associate professor,
National University of Uzbekistan after named Mirzo Ulugbek,
str.Universitet, 7, +998998038485, farida_6767@mail.ru*

*Egamberdiyeva Shakhzoda Damirovna,
Master degree student,
National University of Uzbekistan after named Mirzo Ulugbek,
str.Universitet, 7, +998998495575, shakhzoda_m@mail.ru*

GOOGLE-NEOMANIA AND THEIR USAGE IN MODERN ENGLISH

Every nation is known by the culture represented through the language it keeps, and every aspect of the life of a people is reflected in their vocabulary. Some words get out of usage or get transformed; new words are created to represent the reality brought to us by mass media in particular through news reporting.

At this moment English language as many other languages passes through “neologistic boom”. Great amount of new words and necessity of their interpretation led to creation of special branch of lexicology-neology-science about neologisms. “A neologism (from Greek *neos* 'new' + *logos* 'word') is a newly coined word that may be in the process of entering common use, but has not yet been accepted into mainstream language”¹.

General involvement of people with the international social networks has led to the emergence of special vocabulary understandable to users from different countries. Such words as “selfie”, “avatar”, “follower”, “like”, “re-tweet”, “mem”, “instagram” have become everyday instrument of communication within Internet groups.

In the article, we are going to give some examples of the most actual international neologisms of our time. Such well-known in our days concepts as “selfie” (a self-portrait photograph, typically taken with a hand-held digital camera or camera phone) has become popular thanks to social networks and smartphones and has developed into mass cultural and linguistic phenomenon from simple passion for taking pictures. According to current data, in 2012 “selfie” became a word of the year in the USA, in 2013 – in Great Britain and at the end of 2013 the word entered Cambridge Online Dictionary; however, today’s most people use this newly coined word whether by knowing or not².

In order to determine the extent of the word popularity by speakers we conducted linguistic experiment with participation of active Internet users at the age of 12-48. The experiment was conducted in total number of 50 participants. The participants had to answer the following questions:

1. Do you know the word “selfie”?
2. Have you ever made “selfie”?
3. Why do you expose “selfie” on your personal page in the Internet?

According to the conducted experiment 85 % of respondents know what “selfie” is, 10 % answered they had heard this word but could not explain its meaning, only 5 % heard this word for the first time. From words of questioned people about 60 % have made “selfie” at least once and exposed it in the Internet, about 20 % regularly renew their “selfie”. The most widespread answers given to the 3rd question were the following: “it is fashionable”, “the way of expression”, “it allows to demonstrate my creativity and eccentricity”, “it helps to cheer”, “it increases the number of viewings and comments”. Moreover, many girls use “selfie” instead of mirror to appreciate their make-up or hairdressing.

One can consider the word “selfie” as a usual word, not neologism but the equivalents of the very word, “backside”, “footsie”, “gelfie”, “yogi” which are given in Cambridge Online Dictionary are not well-known enough among not only Internet users but also common people.

Another word, “spam” is also used by many people. The reason why we call this word neologisms that the users do not know the word’s exact translation or equivalent even the definition in their native languages. The word “spam” means “flooding the Internet with many copies of the same message, in an attempt to force the message on people who would not otherwise choose to receive it”.

¹ Замотина, Е. И. Телескопические неологизмы в контексте современности (на примере английского и французского языков)/ Е. И. Замотина // Филологические науки. Вопросы теории и практики, 2014. – № 4 – 2 (34). – С. 100–102.

²Eby, Margaret. 2010. The Year in Rap Neologisms. Available at <http://flavorwire.com/133481/the-year-in-rap-neologisms>, accessed May 5, 2013.

While surfing the Web, anybody can come across many neologisms-derivatives of the word “google” such as:

Googlebomb –Manipulate search engines in order to deceive their users and ultimately attract them to the choice of one’s product/ service

Googlecheck -Check/ search by using a search engine

Googlefind -Find by using a search engine

Googler -User of Google/ any research engine

Googleress - Female user of Google/ any research engine

Googlership -Usage of Google/ any research engine

Googlesearch –Search by using a search engine

Googletop - To be popular and to have many references among the results of research when using search engines.

These words are commonly used among people but not many of them are aware of their meanings, and yet such kind of newly coined words do not possess a generalized translation even in the dictionaries. As we above mentioned, this is “one of the criteria of a word for accepting as a neologism.”³

Furthermore, except the derivatives of the word “Google”, while we are conducting the research, we face with a plenty of neologisms which are frequently used in web-world, for instance, *ego-surfing/egosurfing*- "looking for occurrences of your name on the World Wide Web", *app*-“Software application for a smartphone or tablet computer”, *noob*- “Someone who is new to an online community or game”, *cyberslacking/cyberloafing* – “a person avoiding work while surfing the Web” and others.

The conducted research allows us to make the following conclusions:

-swift development of Internet technologies promotes creation of new international platforms for communication and development of new linguistic forms;

-as a rule, modern neologisms represent hybrid word-formations combined several concepts led to the savings of speech means and rationalization of language system.

Hence, neologisms are a reflection of language’s ability to grow and evolve with time, culture, and technology. Neologisms can be quirky and fun mixes of words already in existence or completely new coinages made up from thin air.

Every language is like a dynamic system that changes and develops all the time. Consequently, the vocabulary of a language is changing by introduction of new words and phrases into it. Some of the newly coined words successfully adapt in the language and are extensively used by people, whether other neologisms exist for a while and disappear from the language. Neologisms are interesting to be learnt and used as they are new part of language vocabulary.

The used literature

1. Eby, Margaret. 2010. The Year in Rap Neologisms. Available at <http://flavorwire.com/133481/the-year-in-rap-neologisms>, accessed May 5, 2013.
2. Zamotina, E. I. Social and Linguistic Exploration of Internet Space) / E.I. Zamotina // Theoretical and Applied Science, 2014 (ISPC The European Science and Education, 30.07.2014, Marseille, France). – № 7 (34). – P. 50–52.
3. Замотина, Е. И. Телескопические неологизмы в контексте современности (на примере английского и французского языков)/ Е. И. Замотина // Филологические науки. Вопросы теории и практики, 2014. – № 4 – 2 (34). – С. 100–102.

³ Zamotina, E. I. Social and Linguistic Exploration of Internet Space) / E.I. Zamotina // Theoretical and Applied Science, 2014 (ISPC The European Science and Education, 30.07.2014, Marseille, France). – № 7 (34). – P. 50–52.

ЭПИСТОЛЯРЛЫҚ ЖАНР СИПАТЫ ЖӘНЕ СТИЛЬ ЕРЕКШЕЛІГІ

Хат – қай халықтың тарихында болмасын, адамдар арасындағы дәнекер мұра. Оның жазылуы мен жеткізілуі талай заман бедерінде уақытпен үндесіп, өзінің айшықты қолтаңбасын қалдыра алды және елу жылда ел жаңарса да хаттың сол маңыздылығы жойылған жоқ. Ол – ғасырдан ғасырға бабалар аманатындай өміршеңдігімен жетіп, өзінің құпиялылығын сақтап келе жатқан бірден бір жәдігер. Кезінде екі адамның ғана білуімен шектелген көп хаттың бүгінгі күні ғылыми айналымға түсіп, ұрпақтар кәдесіне жарап жатқандығы шындық. Жер амандығы мен келешек қамы үшін шертілген сырлар мен бабалар аманатын арқалаған небір хаттар қазіргі күнге дейін өзінің саяси да әлеуметтік, ғылыми да құқықтық, т.б. мәнін жойған жоқ. Хатты өз қолымен жазып, оны жазу үстіндегі толқынысты басынан өткергендер ғана хаттың қаншалықты ыстық ықыласқа толы болатындығын және оны жазарда да, аларда да адамның небір жүрек тебіренетер сәттерді кешіретінін біледі. Мүмкін бұл хаттың кімге жазылып, кімнен келетіндігіне де байланысты шығар?! Дегенмен, ақ қағазға көк сиямен төгіліп жазған, екі адамның ғана емес, күллі бір елдің өткені мен келешегін сарапқа салған, хабар беретін хаттар ерекшелігін, оның табиғаты мен мәнін зерттеудің маңыздылығы зор десек, артық айтқандық емес.

XX ғасырдың ғаламат дамуы Еуропа елдері ғана емес, бүкіл Шығыс даласын жаулап, әлемді дүр сілкіндірді. Компьютер секілді кішкентай ғана қобдишамен келген ғажайып ғаламтор ұрпақ санасы мен ойына әсер етіп қана қоймай, ата-бабасының басынан өткізгенін ертегідей қабылдайтын дәрежеге жетті. Қазіргі ұл мен қыз қалам мен қағаздың сондайлық құдіреті барлығына таң қалатындай халде. Оған себеп те жоқ емес. Қаласа – аяғын ауыртып, жүрмей-ақ көре алады (скайп, іто), қаласа – бір тетікті баса салып, сөйлесе алады (бейнеқоңырау). Бұдан біз Америка ашып отырғанымыз жоқ, тек қағаз бен қалам арқылы жазылып, бүкіл ішкі толғамың мен сезімді жеткізер хаттың жанды толқытар дүлей күшінің болатындығын әрі бұл ғажайыпты қазіргі буын мен болашақтың басынан өткізе алмайтындығына, шыны керек, қынжылысымыздың барлығы жасырын емес. «Айшылық алыс жерлерден жылдам хабар алғызған» дүниені бізден бұрынғылар да аңсаған. Оған қол жетті де. Тек бәрі компьютерленген заманда рухани дүниелердің көбісінің қалыс қалып жататындығы болмаса... Бұл – өз алдына бөлек әңгіме.

Қазірдің өзінде кейбір жағдайларда компьютермен емес, өз қолыңмен көк сиямен жазылуы тиіс құжаттар бар. Мұның өзі керемет техника да адамның қолынан шыққан дүниені алмастыра алмайтындығын көрсетсе керек. Мұны зергердің ұстаханасынан көріктен жаңа шыққан саф алтынмен теңестіруге болар. Өйткені, қай заманда да жасанды нәрседен гөрі қолдан жасалған заттың нарқы биік болған, бағаланған. Сондықтан да қолмен жазылып, қағаз бетіне ыстық демімен бірге жүрек лүпілі де қоса өріліп, жолданушысына жеткенше жолдаушының басынан небір алапат сезімдер мен қуаныш, кейде үрейді кештірген хаттың өміршеңдігіне дау туғызып қажеті де жоқ. Содан болар, қазақ халқының: «Жақсының аты өлмес, ғалымның хаты өлмес» деген нақылына ақын И.А.Бунин де:

Молчат гробницы, мумии и кости,
Лишь слову жизнь дана.
Из древней тьма, на мировом погость
Звучат лишь письма.
Умейте же сбeрeчь
Наш дар бессмертный рeчь,- деп үн қосты[1].

Кейінгі жылдары тек қазақ әдебиетінде ғана емес, бүкіл әлем әдебиетін зерттеушілер эпистолярлық мұраға қатты көңіл бөле бастады. Оның ішінде хаттар, күнделік, мемуарлық әдебиетке ғалымдар ыстық ықыласпен ден қойған сыңайлы. Мұны зерттеуші А.Елистратова былайша сипаттайды: «Наследие классиков эпистолярной прозы широко переиздается. Исследуется по преимуществу в биографическом плане, как драгоценный материал для воссоздания психологического портрета автора, а также как дополнение к критической характеристике творчества художника»[2, 309].

Эпистолярлық мұра кейбір кезеңдерде лингвистика саласы ғана емес, әдебиеттану ғылымынан да өз орнын ала алмағаны жасырын емес. Зерттеулерге көз жүгіртсек, бұған ғалымдардың ден қоя бастауы тәуелсіздік алған уақытымыздан кейін сыңайлы. Оған да себеп жоқ емес. Шаң басқан хаттар тарихтың ақтаңдақ беттерінен сыр шертетіндігін ескерсек, оның ескерусіз қалу жағдайы да өз-өзінен белгілі.

Оның үстіне жолданған хаттың екі адамға ғана тиесілілігін ескерсек (көбіне құпия болатындығы), онда эпистолярлық дүниенің автор: жолдаушы, адресант, мәтін және қабылдаушы: адресаттың арасындағы қимыл-қозғалыстан тұратындығын да естен шығармауымыз қажет. Ал осы екі адамның ғана арасында жүретін хаттардың жанрлық, стильдік жағынан да түрліше болатындығын айта келіп, ғалым В.Виноградов: «...важно изучать типическое приемы объединения и сочетания разных языковых стилей в пределах одного и того же композиционного типа письменной речи» деп тұжырымдайды[3, 16]. Ал зерттеуші ғалым, публицист К.Қамзин хаттың бірнеше түрлері мен қоғамдағы айшықты маңызына баса назар аудара отырып, былайша қорытынды жасайды: «...Хаттың деформацияға ұшырауы, оның жанрлық метамарфозасы да тап осында жасырулы. Қоғамдық қатынастардың ұйысуы салдарынан хат бірте-бірте жеке бастық, тұрмыстық-коммуникациялық, интимдік (лат., фр Intime – терең сезім, жүрекжарды, жасырын сыр) шырайларынан айырылып, проблематикалық эпистолярлық публицистикаға айнала бастады...»[4, 122].

Елдің мәдениеті мен тарихының дамуында, басқа елдермен дипломатиялық қарым-қатынасында жоғары рөл атқаратын небір байланыс түрлерінің болатындығын жақсы білеміз. Дегенмен, бұрынғы қағазға басылған хаттар мен қазіргі электрондық пошталардың өз кезегінде мемлекет үшін орасан зор пайдасы болғандығын да, болып жатқандығын да ешкім жоққа шығара алмайды. Сондықтан да эпистолярлық жанр мен стильден тұратын хаттар легінің ел өміріндегі атқаратын маңызы зор. Стильдердің өзін бірнеше көркем әдебиет стилі, публицистикалық стиль, ғылыми стиль, ресми іс-қағаздары стилі, эпистолярлық стиль деп топқа бөлсек, мәселен, ғылыми стильде жазылған мақалаларда ғылыми мәселелермен шектелетін болса, ал эпистолярлық стиль сан салаға жұмсала береді. Нақтырақ айтсақ, аталмыш стиль басқа функциональдық стильдерге қарағанда түрлі қызметтер атқара алады және әлеуметке қажетті жерлердің барлығында дерлік қолданысқа түсе алады. Оған қызметтік хаттар, мемлекеттік іс қағаздар жүргізу жұмысы, мемлекеттер арасындағы ресми құжаттар, т.б. жатқызуға болады. Орыс зерттеушісі Н.Белунова өзінің ғылыми мақалаларында бұл жайында бірнеше жерде дәйек келтіре отырып, былай дейді: «...частное письмо в качестве дискурса, который, в отличие от термина текст, непосредственно связан с прагматической ситуацией и «представляет собой речь, погруженную в жизнь», а также другой стороной дискурса обращен к ментальным процессам участников коммуникации: этнографическим, психологическим и социокультурным правилам и стратегиям порождения и понимания речи»[5, 154]. Бұған ғалымдардың көптеген дәлелдері мен дәйектерін келтіруге болады. Орыс эпистолярлық мұрасын зерттеушілерінің жұмыстарын қарау барысында анықтағанымыз, К.Кожевников, Е.Виноградова, Н.Викторова, Т.Раздиевская, Л.Глинкина, т.б. сынды ғалымдар аталмыш стильді түрліше бағытпен қарастырады. Олардың бірі эпистолярлық мұраларды байланыс құралы десе, бірі күнделікті қарым-қатынасқа ғана керекті дүние, ал енді бірі әлемдік үдерісте ең пайдасы зор коммуникативті құрал деп санайтындықтарын дәлелдейді. Солардың бірі О.Цыцарина хат стиліне мынадай қорытынды жасауға шақырады: «1.Переписка трактуется как функциональный стиль; 2.Переписка соотносится с понятием жанра, как разновидности того или иного функционального стиля; 3.Переписка рассматривается как «соединение различных жанров и стилей» [6, 104].

Қазіргі әдебиеттанушылар мен лингвистерді эпистолярлық жанрдың жалпы мәселелері ғана емес, сонымен қатар оның өзіндік ерекшеліктері, таратылуы, хат әдебі, т.б. да толып жатқан сан қырлылығы қызықтыруда. Сондықтан да қазіргі әр ел өз мәдениеті мен әдебиетіне айтарлықтай ден қойған кезеңде біз өз кезегімізде тарихи хаттарды (хандар, би-шешендер, Алаш зиялылары, мемлекет қайраткерлері, т.б.) зерттеп, оларды ел игілігіне пайдалануға беруге асығуымыз қажет. Олардың, тіпті, отбасылық хаттарының өзі тәрбиелік зор рөл атқаратындығын ескерсек, онда эпистолярлық мұраны зерттеп қана қоймай, оның пайдаға асырылуын да естен шығармау керек. Бұл тұрғыда қазіргі диссертациялық жұмыстардың негізгі бөлігі болып саналатын оқыту әдістемесі бөліміне жіті назар аударып, оның оқу саласына тереңірек енуіне аса ыждағаттылықпен көңіл бөлу мезеті жетті. Сондықтан да әдебиет саласындағы хат жанрының шығу тарихы өте ертеден бастау алатындығын ескерсек, онда оның білім алушыларға берері де қисапсыз. Әлемдік зерттеулерге сүйенсек, ертедегі хаттар Грекияның алғашқы қашалған жазбаларынан табылса, Азиядағы халықтың байланысу элементтері тасқа қашалған таңбалардан көрінеді. Ал ағылшындықтар мен француздардың, орыстар мен немістердің бай тарихы мен ғашықтық сезімге құрылған, әлемдік классика үлгісіндегі хаттарының шоғыры да есепсіз. Осыдан-ақ біз, қазіргі «алыс-алыс жерлерден жылдам хабар алғызатын» неше түрлі телефондар мен смартфондардың рөлін атқарған «сымсыз байланыстар» тарихының әріде жатқанын көреміз әрі оны оқыту да маңызды істер қатарынан саналатындығына ешкім дау тудыра қоймасы анық.

Қазіргі дағдарыс тек экономика саласына ғана емес, руханиятқа да азуын батыруда. Мемлекеттен тысқары өмір сүрушілер өзінше бөлек еңбек етіп, «қайтсек те табыс табу керек» дегенді желеу етіп

алды. Олай деуге себеп, кімнің қалтасы қалың халыққа қажет емес дүниелердің өзін де тасқа басып, кітап етіп шығаруда. Кітап шығару баспаханалардың күнделікті күнкөріс қамына айналды. Бұл жерде айтпағымыз, сапасы ешқандай сын көтермейтін әдебиеттер мен оқулықтардың, жеке адамдарға арналған кітаптардың көбейіп кеткендігі. Дұрыс-ақ, тарихта әрқашан тасқа басылған дүниелер ғана қалады. Дегенмен, оның ұрпаққа берер тәлімі мен өнегесін, өміршеңдігі мен мән-маңызын да ұмытпаған абзал. Осы мәселелерді жолға қойғанда ғана санынан сапасы қуантар дүниелер өмірге келмек. Біздіңше, бұл індеттің алдын алу қажет. Ал сол кейбір керексіз дүниелердің орнын алмастыратын қазақ зиялылары мен сүлейлерінің, ақындары мен жазушыларының, Алаш азаматтарының өлмес те өшпес рухты сарғайған парақтағы хаттарын әлі де зерттеп, кітап етіп шығарудың маңызы әлдеқайда жоғары.

Хат – эпистолярлық жанр. Тұрақты стилі қалыптасқан мұра. Оның өзіндік табиғаты, айтары мен берері бар. Сондықтан да зерттеушілер оны жанр ретінде бөлекше қарастырып, қоғамдық мәні мен маңызына айрықша көңіл бөледі. Сильдік жағынан да басқа стильдерге қарағанда әмбебаптығына мысалдар жетерлік. Хаттың кез келген салада қолданысқа ие екендігіне де шүбә жоқ. Оның қоғаммен бірге жасасып, адамдар арасындағы сұранысының жоғарылауын да уақыт өзі дәлелдеп келеді. Оған алтын қордағы әлі де зерттелуі тиіс эпистолярлық дүниелер мысал бола алады. Оларды айтпаған күннің өзінде қазіргі заман талабына сәйкес дамып жатқан смс-хаттар (мысалы, өзара бәсекелес байланыс операторлары Актив, Билайн, Теле2, Алтел, т.б. оған арнайы тарифтер де береді) мен электрондық поштадан жіберілетін хаттар тек гуманитарлық салалардың ғана емес, адмзаттың сан саладағы әлеуметтік қажеттілігіне жұмсалуда. Міне, осыдан-ақ заман талабына сай өзгеріске ұшырап, адамзатпен біте қайнасып, дамып келе жатқан эпистолиграфияның қарышты дамуы күннен күнге ұлғаюда екендігін байқауға болады.

Заманмен бірге адам да өсу үстінде. Техника екі күннің бірінде өзінің жаңашылдығымен әлемді таңқалдыруда. Жаңалық ашқан небір ұлт өкілдері жұртты аузына қаратып, өзінің өмірге әкелген құралының қаншалықты пайдалылығына дәлелдер келтіріп, пайдаға шаш етекпен батуда. Өнерлілер өнерімен әйгіленіп, қазыналылар қазынасын толтыруда. Біреулер пайдасын өзгеге де бұйыртып, азаматтық жасаса, біреулердің жақсылығы өз басынан аспауда. Көңіл қуантарлық істер мен көңілсіз дүниелердің қатар жүруі – заңдылық. Өмірдегі күнделікті осылайша өтіп жатқан небір құбылыстар мен жаңалықтар, рухани өмір көзі қарақты жанның хаты арқылы ғана болашаққа жолданады. Мұны ешқандай құрал да, аспап та атқара алмайды, тек оған Абайша: «ыстық жүрек» пен біздіңше: «қуатты қол, парақ пен сия» қажет. Өйткені хат – сезім дүниесі. Ендеше, хаттарды әрі қарай парақтап, оның мәні мен маңызын жіті саралау – уақыт еншісінде.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Соколов Н. Письмо вчера, сегодня, завтра. –М., 1989
2. Елистратова А. Эпистолярная проза романтиков. –М., 1973
3. Виноградов В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. –М., 1963
4. Қамзин К. Қазақ көсемсөзі жанрларының кемелдену үдерісі. –А., 2009
5. Белонова Н. Комфорт речевого общения// Русский язык в школе. –М., 1996. –№5
6. Цыцарина О. О понятии «эпистолярный жанр» в современной лингвистической литературе// Функционально-семантические аспекты языковых явления. –Куйбышев, 1989

Елғондинова А.,
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
журналистика факультеті Баспагерлік-редакторлық және
дизайнерлік өнер кафедрасының
2-курс магистранты

АҚЫН ЗАИДА ЕЛҒОНДИНОВАНЫҢ СЮРРЕАЛИСТІК ЖӘНЕ ДЕКАДЕНТТІК ПОЭЗИЯСЫНА РЕДАКТОРЛЫҚ КӨЗҚАРАС

Қаншама ғасыр өтсе де, қаншама сұрапыл соғыстар адамзат баласын сарсаңға салса да, әлем Поэзия атты құдіреттен ажырамады. Керісінше, өлеңмен тыныстап, жырмен дем алды. Бірақ, ақын деген қасиетті халық өлеңнен опа таппады. Адамзаттың ұлы мұратын жырлап, қаншама ақын өлеңнің отына пәруанадай өртеніп кетті. Байрон күллі Еуропаның тәуелсіздігі жолында шаһит кешті. Гарсиа Лорка испан халқын фашизмнен, озбырлықтан құтқарамын деп оққа ұшты. Данте туған жерінен безді. Перси Биши Шелли Джон Китстің өлең кітабын қалтасына жасырып, суға кетті. Бірақ, ақындардың ешқайсысы өлеңнен безбеді.

Өлең, өлең, жерде де өлең, көкте өлең,
Өлең үшін азабым жоқ шекпеген.
Ең алғашқы өлең жазған күнімді,
Өле-өлгенше жек көрем, –

деп ақын Заида Елғондинова жазғандай, ақындар өлеңнен безгісі келсе де, безе алмады. Себебі, ақын жоғалды, өлең өртенді деген адамзаттың соғып тұрған жүрегі тоқтады деумен бірдей. Поэзия жасағанда, адамзаттың ұлы рухы жасайды. Поэзия жасағанда, адамзаттың жүрегі мәңгілік көктем кешеді. Ал, сол Поэзияға күллі ғұмырын арнаған, өлеңмен тыныстап, жырмен дем алған, классикалық Поэзияның ірі өкілі - ақын Заида Елғондинованың Поэзиясы сонылығымен, бекзаттығымен, жаңашыл реформасымен ерен.

Себебі, ақын үнемі ізденеді. Реализмнен әлдеқайда жоғары, бар мен жоқтың, оң мен түстің, батыс пен шығыстың, көк пен жердің астарлы образын сюрреалистік сарынмен берген ақынның жыры тың тақырыптарды қозғайды.

Ақын:

Мен гүл сағағындағы тамшымын,
Айдың түсіне кіремін.
Жұлдыздардың шөлін қандырады жан сырым,
Бала құстай талпынады жүрегім, – дейді.

Ақын бұл өлеңде гүл сағағындағы тамшының бейнесінде. Бәріміз білетіндей, әлемге гүл қауызын көктемде ашады. Көктен тамған "аңғал" тамшылар гүлдің сағағына қонақтайды. Яғни, ақын жыры мәңгілік көктемді бейнелейді. Сондай-ақ, ақын Айдың түсіне кіреді. Мұндайда Көкте тылсымымен көздің жауын алатын құпияға толы астарлы Ай да ұйықтап, түс те көретінін терең ұғынып, ақын қиялының шексіздігіне тәнті боласың. Кенезесі кепкен жұлдыздың шөлін ақынның жан сыры қандырады. Айдың түсіне кіру, шөлдеген жұлдыздардың шөлін қандыру – бұл барлық шекараны ашып тастау. Ақын қиялының он сегіз мың ғаламдай шексіз де шетсіз, қасиетті де құпиялы, тұңғыық та терең болуын аңғартады.

Жасыл шамдар да,
Жасыл шамдал да,
Құдайдың тылсымы
Түнеген.
Көлеңке ұзарып,
Ағады өзендер қызарып,
Өткенімді ұрлаған.
Күміс су зырлаған,
Әжімсіз.
Жаз үнсіз.

Өзеннің сиқыры,
Улаған, – дейді ақын "Түн" атты өлеңінде.

Бұл бір өлеңде сансыз сурет, сансыз бейне, сансыз образ менмұндалап тұр. Жасыл шам, жасыл шамдал - құдайдың тылсымы түнеген жасыл нұр. Ал, өзендер қызарып ағады. Зырлаған "әжімсіз" күміс судың сиқыры үнсіз жазды улайды. Ақынның табиғи құбылыстарды кейіптеу арқылы адамзаттың ғұмырын астарлап беруі, жәй ғана суреттеп қоймай, «үнсіз жаз», «әжімсіз күміс су», «өзендер қызарып ағады» деген сюрриалистік тың теңеулер арқылы беруі – ғасырлар бойы тынысы үзілмеген поэзияның құдіреті мен қуатын

Мінәжәт еткем мен,
Шашымды додалап
Өпкен жел,
Әнімнен кеткен бе
Зерігіп?!

Періштелер аулақта
керіліп.
Отырмын ерігіп.
Шамдалға ұмтылып
көбелек,
Біреулер Ғайсаны
ағашқа шегелеп.
Раушан гүл хош иісін
аңқытып,
Перілер от жақты шалқытып.
Бір думан басталды не керек.

Сиқырлы өлеңнің тұңғық тылсымы арман мен шексіз қиялыңа қанат бітіреді. Қанша ғасыр өтсе де, отқа ұмтылатын көбелек бұл әдетінен танбады. Сандаған ғасыр бұрын Ғайсаны ағашқа шегелеген, Сократқа у берген адамзат қатыбастықтан бас тартпады. Тек, әйтеуір, раушан гүл хош иісін аңқытып келеді. Күн артынан Ай ереді. Ай артынан Күн ереді. Ал, мұның барлығын сырттан тамашалап тұрған ақын еріксіз ғана езу тартады. Иә, бұл бір ғана өлеңнен туған ой. Ақын өзі де білмей, өзі де сезбей болашақтың жан дауысын, жан үнін өлең арқылы бүгінгі күнге жеткізеді. Ақын өлеңі болашақтан келген өмірдің күллі қантамырына жан бітіріп, он екі мүшесін, алпыс екі тамырын шымырлатады. Ақын өлеңінде гүлге қонақтаған тамшы қуанады, аспандағы сансыз жыпырлаған жұлдыздар аңыз айтады, ал тұңғық Ай адамзаттың ғұмырына қызыға қарайды, әжімді толқындар жарға ұмтылады, ағаштан үзілген сарғайған жапырақтар мәңгілік өмірді аңсайды. Ақын әлемінде ғасыр мен ғасырдың арасы екі елі, «аспаннан жауған секундтар мен минуттар» қар болып ериді, күннің жалындаған жүрегі өмірмен кездескісі келеді. Иә, бұл ақын жырының жұлдызды жұмбақ бейнесі.

Ақынды толғандыратын да, терең ойландыратын да әлемде тақырып ұшан-теңіз. Алайда, жер бетінде қанша ақын болса, сонша өлең махаббат атты ұлы құдіретке арналады. Шығыста Руми, Гәнжәуи, Низами жырлаған, Батыста Данте, Петрарка жырлаған махаббат ғазалдары ғасырдан ғасырға озып, дүниеге келген әр ақынның жүрегімен жасарып та, жаңарып та келеді. Мәселен, ақын Заида Елғондинованың "Қар адамы", "Сен және Мен", "Шығыс ғазалдары" атты топтамалары ғашықтықтың ең биік, ең көркем бейнесін береді.

Есенбісің, қар адамы?!
Қалдым тағы жараланып.
Күннің нұры, таң шуағы,
Шексіздікке барады алып.
Құтқар мені
шексіздіктен,
Жыр жазайын қалам алып.
Сурет салып көлге тұнық,
Айлы түнде тербетіліп,
Өмір кешсек арман
бар ма?!
Қара тірлік, қысыр сөздер,

Қалса екен жербетілік,- дейді ақынның жұмбақ жүрегі. Ақын поэтикалық образынан жербетілік күйкі тірліктің күйбеңінен алып шығуын сұрайды. Ақынның шықтай мөлдір жаны тұнық көлге сурет салып, Айлы түнде тербетіліп, қаламын аспан тамшысына малып, жапырақтың жүрегіне жыр жазуды қалайды. Мөлдір шықтай таза жүрегі адамнан, заманнан, қоғамнан көңілі қалған ақын, еріксіз көк аспанға үміт толы жанарымен қарағанда, ол жақта сол баяғы қарға-құзғынның тізбегі үймелеп тұрғанын көріп тағы да күрсінеді. Бәлки, сондықтан да болар, Байрон «хочу я быть ребенком вольным» деп мұңы да жоқ, наласы да жоқ бейкүнә сәби шағына қайта оралғысы келсе, Перси Биши Шелли «мы облако, закрывшую луну» деп адам баласының әлемге барынша нұрын шашуға ұмтылатын ай жүзін бүркейтін бұлт іспетті екенін ащынып жазады. Мұндай сәтте ақын Заида Елғондинова:

Сары күзде сарғайып,
Жылама, өлең!
Жылама, өлең!
Кешірші, кінә менен!
Көзіме көрінбейді
сұп-сұр аспан,
Көзіме көрінбейді
құба белең!
Жылама, өлең
Бір бұлт жоқ, жымияды
ақсары Көк!
Аспанның қарап тұрсам
астары жоқ!
Жанымды жаралайды
жапырақтар,
Жалтырап жерде жатқан
сап-сары боп! –

деп өз өлеңін өзі жұбатады. Осындайда, өлең атты құдіреттің адамзат ғұмырын қаншама рет қысталан шақтардан аман алып қалғаны ойыңа оралады. Кей мемлекеттің жоғалған елу жылдық тарихы бір шумақ өлеңмен қайта тірілгені, адамзат тарихында жоғалған қаншама өркениеттің болғанын Гомердің жыры осы ғасырға саф күйінде жеткізсе, адамзаттың алғашқы ақыны Энхедуанның Ай құдайы туралы жырларындағы астарлы теңеулері әлі күнге дейін таңдай қақтырары сөзсіз.

Мен төгейін сөз көркемін,
Енші бермес ездер тегін.
Атымды да, затымды да,
Алып кетші, өзгертейін.
Тек ізімді тастап емге,
Басқа құрлық, басқа
әлемге,
Алып кетші. Амалым жоқ,
Уәжім жоқ астам елге!
Жыр оқиын Айлы кеште,
Сәби ақыл -
аборигендерге!

Иә, ақынның дербес жүрегі әлемге сыймайды. Осындайда француздың ұлы жазушысы Рене де Шатобрианның: "Мен өмірімде жетпеген жетістікке шығармашылығымда жеттім",–деген сөзі еріксіз есіңе оралады. Ақын жүрегі бір қалыпқа сыймай, Айлы түнде саф жырларын сәби ақылды аборигендерге оқиын деп армандайды. Ақын күллі алпыс екі тамырын шымырлатып, күллі жан-жүрегін толғандырған тебіреністерін Қар адамына жазады.

Ал бірде ақын:

Сұлу іздеп, менен төмен,
басқадан,
Қанша ғасыр шырқады ғой,
аспан ән...

Мен өзгергем, мен ғашықпын
өмірге,
Заида шайыр, бүгін енді,
басқа адам.
Сен келгенде,
көктемі не, күзі не,
Көкте құстар қуанады
тізіле.
Гүл төсейтін менің
жүрген ізіме,
Жанарыма шым бататын
сүзіле,
Сен аман бол!
Қуанышым жердегі,
Жүрегімнің табылғандай
енді емі.
Мен арумын, қадіріме
жетерсің,
Ай бейнелі,
және жұлдыз перделі...
Сен және Мен, - дейді.

Ақын махаббатына көктегі құстар тізіле шаттанады. Ай бейнелі, жұлдыз перделі шайыр өмірге деген ғашықтығын жасыра алмай, бүгін енді басқа адам болып өзгеремін дейді. Ақын жырындағы әсер екпіні қазақтың классик ақыны Хамит Ерғалиев баға бергендей "атқын" іспетті. "Абай тағына жетіп қайыру деп осыны айтса керек" деп ақын Хамит Ерғалиев ақын Заида Елғондинованың Поэзиясына тәнті болады. Себебі, нағыз Поэзияда шекара болмайды. Ол шетсіз шексіздіктен тұрады. Поэзияның алдында уақыт дәрменсіз! Осындайда:

Су да қартаяды,
Оның қартайғаны лайланғаны.
Жер де қартаяды,
Жердің қартайғаны сол,
Кіндігін шыр айналғаны.
Уақыт та қартаяды,
Уақыттың қартайғаны,
Мәңгі жалғыздық кешеді.
Оның еншісінде тек бүгін мен кешегі.
Ал, Мұң жасара береді,
Өсе береді.
Адамзат қайғы, қасіретті
Кеше береді.
Бірақ, гүл жармайды.
Мұңды да уақыт
Күлдірем деп күн де алдайды.
Тек, махаббат пен мейірім,
Жарық дүниенің ұстыны боп тұр.
Сонда Құдайдан кейінгі күшті,
Кім боп тұр?-деген ақынның тылсым өлеңі тебіренеді.

Расымен де, су да қартаяды екен-ау! Лайланып, тартылады. Жер өз кіндігін айнала береді. Ал, уақыттың еншісінде тек кешегі мен бүгінгі күн екенін ойласаң, кенеуі кетік кем дүниенің жалғандығын жете түсінесің. Мұң қартаймайды екен, ол жаса береді, өсе береді. Себебі, адамзат құлқының құлшары болудан бір танбайды. Өлең соңында ақын жарық пен мейірім өмірдің ұстыны, сонда Құдайдан кім күшті болып тұр деп, адамзаттың сандаған ғасырлық сауалының жауабын бір-ақ қайырады.

Менің ғұмырымның гүлі
сарғайды,

Мен тірімін,
Ал жылдарым тыныс
алмайды...
Жер ұйқыда.
Менің ұйқым қашты.
Таң бозарды.
Мен кешіп келемін
қанбазарды.
Бірақ өзіме көңілім
толмайды.
Бәрі, бәрі де,
мен ойлағандай
болмайды.
Біреу күліп жатыр,
Біреу сұлқ жатыр,
Біреу жылап жатыр,
Біреу құлап жатыр,
Біреу лақтырған,
шырақ жатыр.
Бар бақыт жерде
дейді,
Қарша бораған сөз,
Құйын боп көтеріліп,

дөңгелейді,- дейді ақын "Уақыт және мен" топтамасында. Бұл өлеңде ақын жүрегіндегі толғамдар арқылы заманның, қоғамның шынайы бет-бейнесі бейнеленгендей. Ақынның жүрегі тірі, бірақ жылдары тыныс алмайды. Неге тыныс алмайды?! Себебі, жер ұйқыда. Біреулер құлап жатса, енді біреулер күліп жатады. Ал сөз?! Бозадағы бейпіл сөз тіпті қарша борап, құйын болып көтерілуде. Иә, қазіргі сүлесок қоғамның немқұрайды бейнесі.

Мен ешкімді көрмеймін,
Ешкім мені көрмейді!
Тек уақыт,
Уақытты жерлейді.
Кеңістік.
Шексіздік.
Шеңберленеді.
Айналамда абдырап тұр,
сенделген өмір.
Мен тәңірге жалбарындым,
Бір шым-шым тұз бер деп,
Көктем бер, күз бер деп.
Ойладым.
Сен мені іздер деп...
Ешкім мені іздемеді,
Алақанымда анық білінді,
күз бедері.
Шуды естідім.
Аспанға қарадым.
Ол,
Жұртта қалған,
Қарға, құзғынның
тізбегі еді...

Бұл өлеңде адамзаттың күллі ғасыры мен дәуірі жатқандай. Уақыттың өз-өзін жерлеуі, кеңістік пен шексіздіктің шеңберленуі – ақын пәлсапалық дүниетанымының кеңдігімен қатар, ішкі рухани қасиет

куатының тегеурінін аңғартады. Яғни, ақын өзі білмей, өзі сезбей жер жаһанның негізгі прототиптік бейнесін сомдайды. Ақынның айналасында сенделген өмір абдырап тұрады. Мұнда ақын өмірдің туу сыртынан қарап, оның сенделіп, абдырап тұрған бейнесін өлеңімен береді. Расымен де, өз өміріне туу сыртынан қарап, оның күллі ішкі жан дүниесіндегі астарлы құбылысын сөздің куатымен жеткізу әсте тереңдікті қажет етеді. Ақын алақанында күз бедері анық білінеді. Әп-сәтте ақын бір шуды естиді. Ақын жүрегі тылсым көкке үміт толы жанарымен қарай қалса, ол жұртта қалған қарға, құзғынның тізбегі екен. Демек, жер бетіндегі шықтай таза өмірді лайлаған қансыз қоғам көкке де пендауи «ілімін» тануда. Адам баласы шыр етіп дүниеге келеді. Сөйтіп, әлемді өзгертемін құлшынады. Шынтуайтына келгенде, әлемді өзгертемін деп құлшынған адам баласы ата-баба жолымен жылыстап жүре береді, жүре береді. Ал, бірақ, түптеп келгенде, ешнәрсе де өзгермейді. Бұл ақын өлеңінің пәлсапалық толғамы.

Мен гүлмін, үзбеші мені,
Құс қайтқанда,
күзде есім кіреді.
Тырнарлардың тізбегіменен,
Сәл сарғыштау күз деміменен,
Сараң тартқан күннің сәулесіменен,
Сарғайған жапырақтардан
ізdedім өлең.
Көктемде көлдің әжімді жүзінен,
Бір тамшы жасты көрдім үзілген.
Жазда сағағыма жармасқан,
Аңызакпен арбасқам.
Сарғайғам су аздық етіп,
Анда-санда тамшысын
жолдайтын,
Буаз күн өксіп.

Бұл өлеңді оқығанда, ақын мен табиғаттың егіз ұғым екенін түсінесің. Өйткені, табиғатта орын алып жатқан әр құбылыс ақынның жан дүниесіндегі құбылыспен астасып отырады. Мәселен, ақын Заида Елғондинова сәл сарғыштау күз демін сезінетін, тырнарлардың тізбегімен арман-қиялы жылжып бара жатқан гүл бейнесінде. Ақын сарғайған жапырақтардан өлеңін іздейді. Көктемдегі көлдің әжімді жүзінен сырғып түскен бір тамшы жасты көреді. Демек, тамшыдан құралған көлдің өзі жүзін әжім басып, көңіліне кірбің түседі екен. Ал, шыр етіп дүние есігін ашқан гүлдің сағағына жармасқан аңызак солдырғысы келеді. Сөйтіп, гүл екеш гүлдің өмірінің өзі күреспен басталады. Ақын анда-санда тамшысын жолдайтын күнді «буаз» деп тамаша метафорамен астарлап береді.

Ақын поэзиясының тағы бір ерекшелігі – әлем классиктерімен үндесуі, сырласуы. Мәселен, ақын Заида Елғондинова шығыста жапонның сюрреалист ақыны Мацуо Басе, жапонның сюрреалист жазушысы Акутогава Рюноскемен, батыста испанның сюрреалист ақындары Хуан Рамон Хименес пен Федерико Гарсиа Лоркамен, орыстың мистик жазушысы (шығармашылығын ақын болып өлеңнен бастаған) Николай Васильевич Гогольмен сырласады, мұңдасады, ғасыр мен дәуір арасынан қаймықпай өтіп, уақыттың ақжал толқынын бір сәтке тыншытады.

Сіз боп жапон, сіз боп қана сөйледі,
Ай болдыңыз шалбарлы һәм жейделі.
Мен Ай болдым, ару әйел бейнелі,
Көк мұхиттың толқынындай, толқындаған көйлегі.
Соңыңызда толқын-толқын сөз қалып,
Сансыз арал әлсін-әлсін қозғалып.
Шыдай алмай шідеріне өмірдің,
Акутагава Рюноске бұл фәниден озғанын...
Айтқан еді оңашада Ай маған.
Самурайдай жігіт деп те, сертінен бір таймаған.
Сізді елеп, ескермеген сол қоғам,
Сіз кеткен соң, ұлы еді деп, салды сосын байбалам.
Жүрегіңізден өткен еді сан сүзгі,
Көрдіңіз сіз, жансызды да қансызды.

Үйретіңіз егер мықты болмасам,
Мына қоғам жұтатынын әлсізді.

Иә, ақындардың өмір тарихын оқысаң, ақындардың ғұмыры толассыз күреске, сансыз шайқасқа толы екенін көресің. Аристократтар ұрпағы Байрон мен Шелли байлығын тастап, Ирландияның, Францияның, Грекияның бостандығы үшін күресіп көз жұмады. Елін езгіден қорғаймын деп Хименес туған жерін тастап, Америкаға көшіп кетеді. Күллі балалық шағының қайта оралмас ғажап шақтарын туған жеріне жерлеген ақын Испанияға ақыры орала алмайды. Испанның атақты сюрреалист суретшісі (Лорканың шығармашылық досы) Сальвадор Дали Испанияда фашизм дәуірлеп жатқанда Францияға көшіп кетіп, сексеннен асып бақытты ғұмыр кешсе, оның ақын досы Лорка туған жерін қимай, ақырында фашистердің қанды қолынан қайтыс болады. Ал, қазақтың қаншама ақын боздақтары халқының тәуелсіздігі үшін күресте нәубет кешеді. Сол сияқты, «Нақұрыстың өмірін» жазған жапонның атақты жазушысы Акутогава Рюноскэ да жалғанның екіжүзді кейпінен, адамзаттың қатыбастыққа құмарлығынан запыс болып, дүниеден ерте озады. Француздың ұлы жазушысы Оноре де Бальзак күллі ғұмырын жәукемге алған күйкі тірліктің күйбеңінен мезі болып, шығармашылығы арқылы өзінің армандаған өміріне қанат бітіреді. Сөйтіп, тоқсаннан астам роман жазып, шығармашылығында батыр да болады, бай да, бағлан да болады. Расымен де, ақындар қауымы екі ғұмыр кешеді. Өзінің жеке дара ғұмыры, ал екіншісі шығармашылығындағы өмірі. Шығармашылығындағы өмірінде ақын өз өлеңінің кейіпкеріне өзі қалаған тағдыр сыйлайды. Өлеңіндегі кейіпкері арқылы, өлеңіндегі өмір арқылы, өлеңіндегі бейне арқылы өзінің жандүниесіндегі жарға соқтығысатын екпінді толқынның аласапыран алай-дүлейін бәсеңдетіп, көктемде туатын бұла бәйшешекті өсіреді. Ақынның тылсым жыры оқырман қауымға оқыған сайын осы бір қайталанбас сезімді кештіреді.

Жібек аспанда жұлдыздар
жамырағанда,
Періштелер
садағын оқтады.
Перілер бесатарын тақағанда,
аңыз адамға,
Біреп сәтке, Күннің де жүрегі
тоқтады...
Сенің ернінде сәбидің күлкісі
шетінеп,
Бір оққа байланды жүрек кеп.
Ақынның тағдырын жетімек,
Құзғындар күлісті иектеп...
Сен Отаныңды сүйдің, жоқ еді
басқа Отан,
Жасынның күшімен жасқа тән.
О, Лорка, сен кеттің, жұлдызға
айналып,
Жырыңды ежіктеп қасқа таң.
Жібек көйлек киген жұлдыздар
өксіді,
Жендетің жерледі қас қақпай.

Испанның тәуелсіздігі үшін күрескен ақын Федерико Гарсиа Лорканың шынайы бейнесін ақын Заида Елғондинова ғажайып теңеулері арқылы береді. Бесатардан шыққан оқ ақын кеудесін тесіп өткенде, көктегі күннің жүрегі тоқтады. Мұнда ақын жырының декаденттік сарыны басым түседі. Аяулы ақынның заманның зілмауыр табы қалған ернінде сәбидің күлкісі шетінеді. Қатыгез құзғындар күлісіп жатқанда, қасқа таң ақынның жырын ежіктеп жатты, ал жібек көйлек киген жұлдыздар өксіп жатты. Ғаламшар хош иісінен айырылған дана гүлдерге толып жатты. Ақын жүрегінің қанымен жазылған жырлары жаралы құсқа айналып, қанаттарын әлсін-әлсін қағып көкте қалықтап жатты. Ақын Федерико Гарсиа Лорканың күллі ішкі жан-дүниесінің алай-дүлей аласапыранын, қантамырындағы бүлкілін бір өлеңімен берген ақын Заида Елғондинованың поэзия күдіретіне еріксіз тәнті боласың.

Поэзия жанкештілікті талап етеді. Поэзия құрбандықты қажет етеді. Ақынның жүрегімен жазылған әр жырдың әр жолынан өмірдің демін, дәуірдің жүрек соғысы мен ғасырдың тынысын сезінесің. Бұлттардан биік ұшқан ақын жаны сюрреалистік Поэзия арқылы өмірдің, көңілдің, заманның, қоғамның, адамның бүгінгі бейнесін, болашақтағы арманы мен өткеннің күрсінісін береді. Сондықтан да, ақын Заида Елғондинованың поэзиясындағы сюрреалистік сарын жаңашыл сипатта болғандықтан, ақын поэзиясын түбегейлі зерттеу әсте он бір мың километрлік Тынық мұхитының түбіне үңілумен пара-пар.

Башанова Қ.А.,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,
журналистика факультетінің магистранты

ФАРИЗА ОҢҒАРСЫНОВА ПУБЛИЦИСТИКАСЫНЫҢ МӘНІ МЕН МАЗМҰНЫ

Қазақ баспасөзі тарихының өзі өткен ғасырдың жетпісінші жылдарынан басталатынын ескеретін болсақ, солардың ішінде қаламгер публицистердің ХХ ғасырдың бас кезінен ғана шыға бастағанын білеміз. Қазақ журналистикасының ХХ ғасырдағы бейнесін сомдар болсаңыз, өткен ғасырдағы жүгі ауыр салмақты арқалаған рухани қайраткерлердің қатарынан, журналистикаға өзіндік қолтаңба қалдырған бірегей таланттар шоғырынан Фариза Оңғарсынова есімін де кездестіресіз. Ол өзі туралы жазған өмірбаяндық дерегінде:

«Мен журналистік мамандықты керемет жақсы көремін. Журналист – халықтың жанашыры, адалдық пен әділетке арашашы. Тек осы парызды қолына қалам алғандардың бәрі өмір бойы Аяз бидің шарығындай пір тұтса ғой.

Мен журналистік оқу оқымағасын, жұрттан үйренгім келіп, қазақ, орыс тілдеріндегі газет-журналдарды көп оқитынмын. Әсіресе, адам тағдыры жайлы жазылған, кейбір роман-повеске бергісіз Татьяна Тэсс, Ольга Чайковская және басқа айтулы журналистердің мақалалары маған өте ұнайтын.

Егер мен ақын болмасам, қартайғанша ел кезіп, әділет пен шындықты дәлелдеу үшін азып-тозып айшылық жол жүруге бар журналист болар едім. Алайда, менің ақын ретінде қалыптасуыма да журналистік жұмысымның көп әсері болды.

Мен бұл тағдырымды мақтан етемін» [1,47] дейді. Негізінен журналист мамандығы үшін арнайы білімнен бөлек, туа бітетін жазуға қабілеттілікпен қатар, ерекше ынта қажет. Фариза Оңғарсынованың негізгі мамандығы журналист болмағандықтан, оған өз бетінше ізденуге тура келеді. Сондықтан да, өзі айтқандай, сол кездегі басылымдардан көрініп жүрген Татьяна Тэсс, Ольга Чайковскаялардың, өз алдындағы аға буынның творчествосын оқып, өз публицистік, журналистік шеберлігін қалыптастырады.

Фариза Оңғарсынова өзінің журналистік жолын ең алғаш Гурьев облыстық «Коммунистік еңбек» (қазіргі «Атырау») газетінен бастап, 1966-1968 жылдары әдеби қызметкер болып жұмыс істегені белгілі. Гурьев облыстық газетіндегі қызметінің арқасында қаламы біршама төселіп, публицистиканың біршама жанрына қалам тербейді. Фариза Оңғарсынованың осы тұстарда жазған мақалаларын жанрлық тұрғыдан саралайтын болсақ, көбіне хабар, есептер, оқырман хаттарына шолулар, публицистикалық бағыттағылар болып келеді. «Сатира негіздері» атты оқулығына осы бұқаралық ақпарат құралдарындағы жанрға баспасөз зерттеушісі Темірбек Қожакеев: «Жанр дегеніміз – белгілі бір шығарманың, газет, журнал материалының, радио, телевизия хабарының көріну, өмір сүру түрі – формасы. Нақты болмыс – құбылысты жазып, суреттеп, айтып берудің, оқиға, фактілерді көрсетудің ғылым белгілеген, жұрт таныған түр-көріністері болады. Өзіндік сипаты, өзіндік белгілері бар сол бітім-пішіннің әрқайсысы жанр деп аталады. Белгілі бір шығарманың, материалдың өзіне ғана тән, өзін ғана ерекшелендіріп тұрған құрылымдық-композициялық, тілдік, стильдік, тағы басқа белгілер жиынтығы оның жанрын айқындайды» [2,68]. Міне, осы орайда журналистикадағы жанр ұғымы, жанрлар тізбегі де Фариза Оңғарсынованың публицистік қырын, сырын өзінше зерделеуге мүмкіндік береді.

Журналистика тақырыбында көптеген зерттеулер жүргізген белгілі ғалым Темірбек Қожакеев келесі бір еңбегінде осы публицистикаға «Публицист деген атау бірде белгілі бір қаламгер қауымының айналысатын кәсібі, жұмысы, енді бірде өзіндік сипаты бар шығармалар тобы, яғни творчество саласы, журналистика жанры, тағы бірде өмірді зерттеудің, қоғамдағы болмыс-құбылыстарды бағалап, білудің әдіс-тәсілі деген ұғымдарды білдіреді. Оның мәні, пафосы – қоғамдық жұртқа жариялылық деген

сөз...» . Яғни, қоғамдағы келелі мәселелерге қозғау салып, қоғамдық пікірді тудырушы публицистер. Олардың әрбірінің жеке дара стилі, жазар бағыты болады.

Ал, публицист Фариза Оңғарсынова әлеуметтік-саяси құбылыстарға, түйінді мәселелерге байланысты ой қозғап, сол дәуірдің тынысын, сол кездегі өмір картинасын көз алдыңызға әкеледі. Демек, публицистік шығармаларда фактілер өзгертілмей пайдаланылып, шындыққа сүйене отырып жазылады. Өз кезеңінің желпінісін, келелі істердің әуенін, дәуір үнін, сол оқиғалардың лебін сезініп отыруға публицист публицистикалық мұрасының әрбір туындысында мүмкіндік береді.

Фаризаның баспасөзге кеңінен араласып, көсіле қалам тартуы «Лениншіл жас» газетіне қызметке келуінен басталады. Мұнда «Фариза Оңғарсынованың «Лениншіл жастың» басқа тілшілерінен өзіндік ерекшеліктері болды: «Біріншіден, ол меншікті тілші болды, бір облыстың ғана емес, Қазақстанның батыс өлкелеріне қарайтын бақандай үш облыстың. Оның үстіне әлеуметтік-экономикалық, шаруашылық және мәдени жағынан алғанда әр облыстың өзіндік айырмашылықтары болатын. Мысалы, өткен ғасырдың 70-ші жылдары Гурьев облысында ауыл шаруашылығы, оның ішінде балық шаруашылығы мен мал шаруашылығы басым болса, Ақтөбе облысында мал шаруашылығымен қатар егін шаруашылығы да жолға қойылса, Маңғыстауда мұнай кәсіпшілігі, яғни өнеркәсіп басты назарда болатын» [3,12.]. Сондықтан да, Фариза Оңғарсыноваға басқаларға қарағанда екі есе ауыртпалық түскен. Оны сол кездегі журналистің осы облыстардың, шалғай ауылдардың өмір-тынысын қамтыған, сан түрлі тақырыпты қозғаған алуан жанрлы мақалаларынан да аңғарамыз.

Әйел бейнесі қай уақытта да өзекті, маңызды тақырыптардың бірі болып қала береді. Себебі, әйел бейнесі өткеннің тарихы, болашақтың бой түзер үлгісі. Фариза Оңғарсынованың да ең көп жазған, жемісті тақырыбы – әйел теңдігі. Әйел теңдігі деген мәселеге қол жетіп, ер-азаматпен бірдей еңбек ету, ғылым мен техника саласында жаңалықтар ашу, мал бағып, егін салу – бұның бәрі әйел затын ошағының жылуын өшірмей, ұрпақ өрбітіп, оған қоса нәзіктікті дарақылық басып бара жатқан кезеңде сол баяғы сыйпайылық пен сындарлылықтың белгісіндей жан сұлулығын бойында сақтау қасиеттерінен алшақтауға мәжбүр етеді.

«Әйел жылуы» атты мақаласында әйел адамның қоғамдағы алатын орны мен рөліне ерекше тоқталып, олардың бойындағы намыс отын тұтатуға, жауапкершілігін ұқтыруға тырысады. Әйелдердің қоғамдағы рөліне сәйкес бүгінгі мақсаты мен міндетінің ерекшелігіне назар аудара келіп, олардың ұраны оқу, өнер, кәсіп болу керектігін ескертеді. «...әйелдің жаратылысынан ең басты парызы ана болу, ұрпақ өрбіту, шаңырақтың алтын босағасына айналып, ошақтың отын өшірмеу. Қандай заман, қандай қоғам болса да, әйелді бұл тағдырынан ешкім ажырата алмайды» [4,139] , -деп түйіндеп айту арқылы әйелдің адамзаттың түп қазығы, алтын арқауы ретіндегі ұрпақ алдындағы жауапкершілігін санасына сіңіреді.

Көбінде Фариза Оңғарсынованы қалың жұртшылық ақын деп танып, мойындайды. Ақындық қасиетін дәріптеп, шеберлігіне баға береді. Сол себепті де, оның журналистік, публицистік қырын зерттеп, баға бергендер аз. Баян Адырбекова «Фариза апай» атты мақаласында публицистің «қазақ әйелінің» бейнесін сомдаудағы ерекшеліктері жайлы: «Сіз гауһар поэзияңызда, байсалды прозаңызда «Қыз Жібекті» дәріптедіңіз, «Біржан-Сараны» махаббатқа бөлеп насихаттадыңыз, Кәмшат, Шамша, Ғайникен апаларымыз секілді қазақ қыздарының еңбегін елге таныттыңыз. Әйелдер жасаған әдебиетке әртүрлі көзқарас бар. Ал, сіз болсаңыз, алдарыңыздағы Шолпан Иманбаева, Мәриям Хәкімжановалардан тартып, Ақұштап, Күләш, Ханбibi, Тұрсынай секілді қыз-келіншектер поэзиясын ұдайы қадағалап, сындарлы сын-мақала жазып, жинақтап, насихаттап келесіз» [5,288] , - деп жазады. Бұған дәлел әдебиет әлеміндегі Марфуға Айтхожина, Тұрсынхан Әбдірахманова, Гүлсім Сейілжанова, Мағиран Сарикова, Шәрбану, Әсия, Әселхандарды дәріптеп, насихаттаған публицистикалық туындылары еді.

Журналист, Халық Жазушысы, Мемлекеттік сыйлықтың иегері Фариза Оңғарсынованың поэзиясынан бөлек публицистика саласында мұрасы мол. Оның қаламынан туған очерктері, бас мақалалары, ілкі журналистік мәтіндерінің ақпараттық құндылығы жағынан бағалы болғанымен, оларды зерттеу, заман тынысына орай баға беру тұсы ақсап келгендігі ғылыми ортаға аян. Оған публицистикалық шығармаларына талдау жасап, журналистік, редакторлық қызметі жайында сөз қозғаған кезде көз жеткізе аламыз.

Фариза Оңғарсынова журналистикалық таптағағы қаламгерлік пен қайраткерлікті қатар ұстаған тұлға. Оның публицистикасын тәуелсіздікке дейінгі кезең мен егемен күнде таңбаланған азам ой негізіндегі жазармандық құндылықтар деп екшеу аса орынды. Тіпті, Фариза Оңғарсынова сөз кісені қысқан дәуірде де қай жанрда, мейлі ол публицистік немесе әдеби болсын, барлығын өзіндік дара стилімен, көркем тілімен ұлттық санада жазды. Мақтау мен сыңаржақ баяндауға бой алдырмады. Орта Азия журналисттерінің арасында әйел теңдігі, әйел құқығының теориялық анықтамасы – феминизм

мәселесін батыл көтеріп, қаламына ар мен адалдық публицистикасын арқау етті. Оның ішкі қуат лебін «Шашы ағарған қыз», «Теңіз бұрқанып жатыр», «Құштарлық» очерктері мен «Дала маржандары», «Тәуелсіздік толғауы» мақалаларынан байқар едік, ұғынып, әлі күнге өзектілігін жоймаған рух қайнарының тұнықтығына үңілер едік.

Зерттеу еңбегімізде оның сон қырын таныттық: журналист-публицист екені қоғамға айғақ, бірақ оған әлі ғылыми баға берілмеген еді. Бұл еңбек – санасы азат, еркін ойлы жас ұрпақтың көзқарасы. Бұл еңбек – адалдыққа деген құштарлық, парасатқа деген тұнық сезім. Ақ сөйлеп, адал қалам тербеуге ниет етіп, журналистік сүрлеуге түсер жолдағы мақсатты серт. Зерттеу еңбегінде аңдағаным – жазарман журналистік қызметіндегі көсемсөздік шығармаларында қым-қуыт тіршілік түйіткілдерінің сырына терең үңіледі, көбімізде ұшыраса бермейтін айрықша қасиет – кейіпкерлерін аса сезімталдықпен бағамдап, жанымен ұғынады, алдын ала зерттеп, жазу үстеліндегі дағдару мен көбімізге таңсық дүниені әсерлі суреттегенде болдыруға бой бермейді. Бұл – журналистік қуат пен энциклопедиялық білімнің бұлқынған жүректегі тербелісі. Мәселен, туындыларындағы тіл мәдениеті мен конвергентті журналистика элементтерін атамай өтудің өзі орынсыз. Сонымен бірге, редакторлық қызметтің озық үлгісін көрсеткен қаламгердің журналистикадағы атқарушы функция талаптарын еркін тізгіндеп, балалар әдебиеті мен олардың ұлттық тәрбие жетегінде толысуына азық болар қор – балалар басылымын аянбай қалыптағанының шапағатын бәріміз сезініп те, біліп те өстік.

Фариза Оңғарсынованың қай шығармасын оқысаңыз да бірден өзіне тартады, өйткені, ол ең алдымен шебер суреткер. Сөйлемдегі шабытты жолдар шығармаға әсер беріп, жандандырып, кейде ұйқастырып әкетеді. Публицистің жазылған қай мақаласын оқысаңыз да, көркем әңгімелеріне көз жүгіртсеңіз де, очерктерін парақтасаңыз да байқайтыныңыз – әр шығармасының ақын тілімен көркемделетіні.

Біз бұл жұмысымызда осындай үлкен тақырыптың белгілі бір қырларына тоқталып, шама-шарқымызша ой түюге тырыстық. Қарымды қаламгердің мол мұрасын тереңдей зерттеп, шеберлік қырына бойлай үңілу – болашақтың міндеті.

Сөз соңында, Фариза өз шығармашылығында халықтың әлеуметін, тұрмыс-тіршілігін, мәдениетін, оған қоса тілі мен әдебиетін бөлмей, қатар алып ғұмырдан өтті. Фариза Оңғарсынова мақалаларынан публицистиканың хабар, талдамалалы және көркем публицистикалық жанрларының бәріне қалам тербегені, және оған баға беру – жас ұрпақтың рухани қажеттілігін өтеудегі бәсіре қадамдар деп білерсіздер.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Оңғарсынова Ф. Мен қалай журналист болдым // 10 томдық шығармалар жинағы. – Астана: Елорда, 2004. – 7т. – 320б.
2. Қожакеев Т. Қазақ сатирасы. – Алматы: Жазушы, 1970. – 120 б.
3. Еңсепова Гүлсім. Фариза Оңғарсынова журналист, публицист: Филол. ғыл. канд. дис.: 10.01.10. – Алматы, 1999. – 125 б.
4. Оңғарсынова Ф. Әйел жылуы // 10 томдық шығармалар жинағы. – Астана: Елорда, 2004. – 7т. – 320 б.
5. Оңғарсынова Ф. 10 томдық шығармалар жинағы. – Астана: Елорда, 2004. – 9т. – 336 б.

Ашимова Айтолқын,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
журналистика факультетінің
1-курс докторанты

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ДӘСТҮРЛІ БАСЫЛЫМДАРЫНЫҢ БҮГІНГІ КҮНГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ДАМУ БОЛАШАҒЫ

Қазақстандық дәстүрлі, «тасқа басылатын», қағаз түріндегі бұқаралық ақпарат құралдарының проблемалары уникалды немесе біздің елімізге ғана тән нәрсе емес, олар өздерініз тәрізді бауырлас елдердің, ТМД елдерінің, қала берді, бүкіләлемдік медиа кеңістіктегі басылымдардың мәселелерімен бірдей. Бұл – сұраныстың азаюы, тираждың кемуі, оқырмандарын/ жазылушыларын жоғалту, жарнаманың жылдан-жылға төмендеуі, сату мен таралым, яғни дистрибуция қиындықтары, сондай-ақ осыдан келіп туындайтын мәселелер мен түрлі қиындықтар, мысалы, журналистиканың әлеуметтік статусы мен қоғамдық беделінің төмендеуі тәрізді мәселелер.

Соңғы 15 жылда ақпараттық коммуникацияның дамуына байланысты қағаз басылымдар өзінің дәстүрлі теле-радиомен бәсекелестігінен былай, ендігі жерде интернет әлемімен бәсекеге түсуге

мәжбүр. Өте жылдам дамып келе жатқан бұл ақпараттық сала барған сайын жаңа құрылымдарын дамытып, жаңа қызметтерін ұсынып келеді. Алғашында жеке компьютерлерде дамып, біртіндеп смартфондарды жаулап, ендігі жерде заттар интернеті деңгейіне көтерілген, өте жылдам, өзгерістеге икемді, жаңалықтарға бейім бұл сала қарқынды дамуын әлі де жалғастыра бермек. Демек дәстүрлі басылымдардың алдында жаңа мәселелер пайда болатыны анық. Мысалы, бастапқыда ақпаратты сайттардан іздеген оқырман, біртіндеп әлеуметтік желілерге ауысып, қазір мессенджерлерге көше бастады. Бұл тенденцияға дәстүрлі басылымдар лайықты жауап бере ала ма? Егер бүгінгі әлемде ақпарат өндіру қарқыны адамзаттың қабылдау қабілетінен 500 пайызға артық екендігін ескерсек, өз аудиториясы үшін талас тек өсе беретіні анық.

Әрине, қағаз басылымдар интернеттің өзін пайдалана отырып, замана көшінен қалмауға барынша тырысып бақты: өздерінің дербес сайттарын ашып, контентін әлеуметтік желілерге ұсынып, басқа да B2B, RSS, SMS-порталдар сияқты қызмет түрлерін пайдаланып, ақпарат дауылының ішінде қалған өз оқырманына жол табуға талпынды. Тасқа басылған қағаз түріндегі формасын мансұқ етіп, біржола интернет-басылымға айналған газеттер де болды. Әйтсе де, алғашында бұл оларға бірқатар артықшылықтар бергенімен, жүре келе олар өз болмысынан тез айырылып, өзге де миллиондаған сайттардың ішінде жоғалып кетіп, өз оқырмандарынан адасып қалды. Бұл жайт қағаз басылымдардың өзіндік ерекшелігі өз оқырмандарына қаншалықты қымбат екендігінің дәлелі болса керек.

Сонымен, алты ғасырлық ресми тарихы бар, әрдайым адамзаттың ақыл-ойының серігі болып келген дәстүрлі қағаз басылымдардың бүгінгі нақтылықта өз болашағы бар ма? Олар, мына жылдам өзгеріп келе жатқан әлемде, ақпараттық кеңістікте, мәдени және білімдік ортада жаңа медиалық мәселелерге/вызовтарға лайықты жауап беріп, олармен бірге дами ала ма?

Әрине, сөзсіз, дами алады және болашағы да бұлыңғыр емес. Қарсыластарының «қағаз басылымдар таяу арада жойылып бітеді» деген болжамына қарамастан, олардың өзіндік ерекше аудиториясы бар: олар үшін дәстүрлі газет-журналдар тек ақпарат көзі ғана емес, ол – өмір сүру образы, қалыптасқан оқу дәстүрі, сапалы да шыншыл ақпарат, өмірлік рухани серік болып табылады. Оған біздің еліміздегі кеше ғана 100 жылдық мерейтойын атап өткен «Егемен Қазақстан» газеті де мысал бола алады.

Дәстүрлі мерзімдік басылымдардың артықшылығы неде – интернетпен салыстырғанда мұндағы ақпарат барынша шыншыл, аналитикасы терең, көсемсөзі сындарлы, басылымдардың өзіндік тарихы мен оқырман арасындағы биік беделі бар. Олар білім мен мәдениеттің, әдебиет пен өнердің, ұлттық дәстүр мен тілдің сақталып, дамуына өз үлесін қоса алатын, қоғамның биік сұраныстарына қызмет ете алатын аса маңызды әлеуметтік-саяси институт болып табылады. Ұлт өмірінің айнасы мен жылнамасы ретінде оларды сан ғасырлар сақталатын архивке де өткізе аламыз. Ал интернетті пайдаланушылардың 86 пайызы ондағы ақпараттың шыншылдығына сенім таныта алмайды, блогосферадағы материалдарға сілтеме де жасай алмайсың, кеше бар ақпарат ертең жоқ болып жатады, 10-ақ жыл бұрынғы СД-дискілердегі ақпарат бүгін ашылмайды.

Демек, дәстүрлі басылымдар өз мән-маңызын таяу арада жоғалтпайды, өйткені, талғамы жоғары оқырман үшін әлі де керекті, құнды рухани азық, қоғамдық тұрғыдан алғанда – мемлекеттің идеологиялық, ақпараттық саясатын жүргізе алатын сенімді құрал.

Ал енді, өз өміршендігін сақтап қалу үшін дәстүрлі басылымдар не істей алады? Ең алдымен – сапалы да шыншыл контент, оқырман алдындағы жоғары жауапкершілік керек. Келесі стратегия – ақпараттық-коммуникативтік технологиялар ұсынатын барлық мүмкіндіктерді молынан пайдалану: мультимедиалық дистрибуция, әлеуметтік желілер, видеохостингтар, мессенджерлерді игеру. Үшіншіден, саланың өзіндік ерешелігін, қоғамдық маңызын, рухани-мәдени құндылығын ескере отырып – мемлекет көмегіне арқа сүйеу.

Мысалы, біз, Ресей Федерациясында биылдың өзінде аймақтық басылымдарға 465 миллион, 107 орталық басылымға 90 миллион рубль қолдау көрсетілгенін біліп, ресейлік әріптестерімізге қызыға қарап отырмыз.

Бізге де, өз еліміздің ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз етіп, дәстүрлі басылымдардың позициясын нығайтуға, ұлтты сапалы ақпаратпен қамтамасыз етуге мемлекеттеріміздің тарапынан жеткілікті қолдау көрсетілуі тиіс деп санаймын. Өйткені, ондай көмексіз әрқайсымыз өз елімізде ұлттық тіліміздің, дәстүріміздің қамқоры болып табылатын дәстүрлі басылымдарсыз, ұлттық ақыл-ойдың алдыңғы қатарындағы журналистика мектептеріңіз қалып, тұрпайы интернет пен сауатсыз блогерлердің ықпалында қалатын ойлы оқырмандарымыздан біржолата айырылып қалуымыз әбден мүмкін.

Политова И. Н.,
доктор филологических наук, профессор
Государственного социально-гуманитарного университета
(Россия, г. Коломна)
E-mail: i.politova@gmail.com

КОММУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ И ЕЕ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ В УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Профессиональный успех современного человека складывается из многих показателей, среди которых немаловажную роль играет речевая культура.

Недостаточно развитая культура устной и письменной речи: неумение правильно вести официальный диалог, профессиональную и научную дискуссию, оформлять документацию, писать произведения различных стилей и жанров и мн. др. – снижает рейтинг специалиста.

В связи с этим целесообразным и актуальным для обсуждения является вопрос совершенствования речевой культуры студентов, обучающихся по основным профессиональным образовательным программам высшего образования.

Уровень речевой культуры является одним из показателей сформированности коммуникативной компетенции. Что понимают под этим термином?

Впервые в научной литературе этот термин появился в работах психологов. В социальной психологии под коммуникативной компетенцией чаще всего понимают «совокупность знаний, умений и навыков, необходимых человеку для общения с людьми» [Немов 2007: с. 177].

О становлении термина «коммуникативная компетенция» в научной среде обстоятельно написано в статье М. А. Бочарниковой [Бочарникова 2009].

В научной литературе в отношении способности к речевой деятельности и ее реализации используют различные термины: коммуникативная компетенция, речевая компетенция, языковая компетенция, лингвистическая (языковедческая) компетенция. Терминологическое разнообразие нередко приводит к смешению понятий и неточному использованию терминов.

О. А. Сальникова в статье «Что включает в себя коммуникативная компетенция» справедливо отмечает, что в федеральных образовательных стандартах основного общего образования «возникает противоречие, связанное с пониманием ключевой дефиниции – коммуникативной компетенции» [Сальникова 2012: с. 66]. Автор убедительно показывает, что термин «коммуникативная компетенция» наиболее широкий, чем все остальные. Он включает в себя понятия языковой, речевой, культуроведческой, дискурсивной и риторической компетенции.

Если коммуникативную компетенцию рассматривают в отношении к определенному виду профессиональной деятельности, спектр компетенций можно расширить. Например, Ф. М. Литвинко в статье «Коммуникативная компетенция как методическое понятие» пишет, что «ведущей для современной методики преподавания иностранного языка является коммуникативная компетенция, которая включает: лингвистическую (языковую), речевую (социолингвистическую), дискурсивную, стратегическую (компенсаторную), социальную (прагматическую), социокультурную, предметную, профессиональную компетенции» [Литвинко 2009].

Следует отметить, что в разных исследованиях можно встретить различный компонентный состав коммуникативной компетенции (см., напр.: [Низаева 2016]). К сожалению, идентичные по содержанию компоненты коммуникативной компетенции описаны в научной литературе с помощью разных терминов.

Все это лишний раз свидетельствует о том, что коммуникативная компетенция понятие далеко не однозначное, многоаспектное. Для ее формирования необходимо развивать у обучающихся несколько компетенций, каждая из которых включает свой перечень знаний, умений и навыков.

С лингвистической точки зрения основными компонентами коммуникативной компетенции являются, на наш взгляд, названные в работе О. А. Сальниковой. Все эти компетенции (языковая, речевая, культуроведческая, дискурсивная, риторическая) необходимы для того, чтобы сформировать в целом коммуникативную компетенцию, которую мы понимаем как способность и готовность строить речевое взаимодействие в соответствии с речевой ситуацией и целями речевого общения.

Языковая компетенция – это знание языка как системы, знания об уровне устройстве языка, использование языковых средств в соответствии с языковыми нормами, умение анализировать

языковые единицы в плане их использования в речевой деятельности, владение навыком работы со словарями и лингвистическими справочниками.

Речевая компетенция – «знание способов формирования и формулирования мыслей и умение пользоваться этими способами в процессе передачи и восприятия речи» [Сальникова 2012: с. 68].

Культуроведческая компетенция – способность осознавать язык как способ отражения национальной культуры, владение нормами русского речевого этикета, культурой межнационального общения.

Дискурсивная компетенция связана с прагматическим аспектом. Это способность строить речевое общение, исходя из речевой ситуации, задачи, речевой роли участников общения, умение управлять речевым событием.

Риторическая компетенция – это знание законов построения развернутого высказывания, способность создавать тексты риторического жанра и выступать с публичной речью.

Все учебные дисциплины основных профессиональных образовательных программ высшего образования так или иначе связаны с формированием и развитием коммуникативной компетенции в общем и речевой компетенции в частности. Однако есть профильные лингвистические дисциплины, цель которых – сформировать конкретные компетенции, входящие в свою очередь в состав коммуникативной.

Так, на филологическом факультете по профилю обучения «Русский язык» изучают такие дисциплины, как «Современный русский литературный язык», «Практикум по орфографии и пунктуации», «Стилистика». Они напрямую связаны с развитием языковой (лингвистической) компетенции.

Дисциплина «Современный русский литературный язык», к примеру, систематизирует знания основных понятий, проблем и терминологического аппарата фонетики, графики и орфографии, лексикологии и фразеологии, словообразования, грамматики как разделов науки о языке; законы функционирования языковых единиц. «Практикум по орфографии и пунктуации» нацелен на совершенствование навыка грамотного письма. В ходе изучения «Стилистики» обучающиеся знакомятся со стилистическими ресурсами языка, его функционально-стилевыми разновидностями. Практическая часть стилистики помогает развить стилистическое чутье, знакомит с нормами функциональных стилей.

В рамках «Культуры публичного выступления» обучающиеся знакомятся с видами публичных выступлений в профессиональной деятельности и правилами их подготовки, приемами ведения научной дискуссии, способами повышения эффективности публичной речи. Студенты учатся создавать публичное высказывание в разных жанрах; произносить публичную речь в профессиональной деятельности; анализировать и критически оценивать выступление другого человека. Таким образом, учебная дисциплина «Культура публичного выступления» формирует и всесторонне развивает риторическую компетенцию.

Учебный курс «Культура делового общения» знакомит с деловым этикетом, с требованиями к подготовке деловых бумаг, учит вести деловую беседу, совещание. Научиться отбирать языковые средства общения в ситуациях деловых отношений – одна из задач этой дисциплины. В ходе ее изучения совершенствуются культуроведческая и дискурсивная компетенции.

Не менее важна для развития коммуникативной компетенции дисциплина «Филологический анализ текста» (см., напр.: [Авдеева 2012]). Она позволяет сформировать умения и навыки обучающихся, связанные с комплексным анализом языковых единиц. Будущие филологи должны научиться видеть в тексте явление культуры, в том числе национальной, связывать его с литературным и историческим контекстом. Через анализ текста обучающиеся должны прийти к пониманию языковой личности автора, к ответу на вопрос, почему им использованы именно эти языковые и речевые средства. Изучение дисциплины «Филологический анализ текста» формирует все собственно лингвистические компоненты коммуникативной компетенции.

Коммуникативная компетенция развивается у обучающихся и в процессе участия во внеаудиторных мероприятиях. Так, на филологическом факультете традиционно проводятся литературно-музыкальные композиции, поэтические вечера, лингвистические конкурсы, тематические викторины, научно-практические конференции (см., напр.: [Политова 2019]). Все эти мероприятия способствуют формированию интереса к изучению родного языка, развивают навык строить развернутое высказывание в соответствии с речевой ситуацией и речевой стратегией, выступать с грамотной, логичной, выразительной и убедительной речью перед публикой. В какой бы роли ни выступал обучающийся в научных, культурно-просветительских и воспитательных мероприятиях (ведущий, сценарист, актер, чтец, участник, докладчик), в любой из них он имеет возможность

продемонстрировать уровень речевой культуры, способность к речевому общению. Без сомнения, практиковаться в речевой деятельности в ситуациях подобного рода – занятие полезное и весьма результативное.

Таким образом, учебно-воспитательная работа в образовательном учреждении должна быть в полной мере нацелена на развитие и совершенствование коммуникативной компетенции обучающихся, способствовать получению знаний, умений и навыков, необходимых для эффективного и позитивного речевого взаимодействия, в том числе в межкультурном пространстве.

Литература

- Авдеева, М. В. Филологический анализ текста как средство формирования коммуникативной компетенции // **Первое сентября**. – 05.06.2012. – URL <https://urok.1sept.ru/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%B8/621835/> (дата обращения: 09.11.2019).
- Бочарникова, М. А. Понятие «коммуникативная компетенция» и его становление в научной среде / М. А. Бочарникова // Молодой ученый. – 2009. – № 8. – С. 130–132. – URL <https://moluch.ru/archive/8/566/> (дата обращения: 09.11.2019).
- Литвинко, Ф. М. Коммуникативная компетенция как методическое понятие / Ф. М. Литвинко // Коммуникативная компетенция: принципы, методы, приемы формирования: сб. науч. ст. / Белорус. гос. ун-т; в авт. ред. – Мн., 2009. – Вып. 9. – 102 с. – URL <https://www.bsu.by/Cache/pdf/230533.pdf> (дата обращения: 09.11.2019).
- Немов, Р. С. Психологический словарь / Р. С. Немов. – М.: Гуманитар. изд. Центр Владос, 2007. – С. 177.
- Низаева, Л. Ф. Коммуникативная компетенция: сущность и компонентный состав / Л. Ф. Низаева // Молодой ученый. – 2016. – № 28. – С. 933–935. – URL <https://moluch.ru/archive/132/37125/> (дата обращения: 09.11.2019).
- Политова, И. Н. Формирование интереса к изучению родного языка у студентов и школьников // РИи СМИ в Казахстане: сборник научных трудов. Вып. 17. Алматы: Казак университеті, 2019. – 372. – С. 205–211.
- Сальникова, О. А. Что включает в себя коммуникативная компетенция / О. А. Сальникова // Начальная школа плюс До и После. – 2012. – № 7. – С. 66–70. – URL <http://www.school2100.com/upload/iblock/142/1422ec1747d648de7d80b4516963e8fd.pdf> (дата обращения: 09.11.2019).

Зевалд Ю.А.,

*старший преподаватель кафедры русского языка
и литературы Государственного
социально-гуманитарного университета
(Россия, г. Коломна)
yuliya-zevald@yandex.ru*

ЖУРНАЛ «МАЯК»: У ИСТОКОВ РЕЛИГИОЗНО-ФИЛОСОФСКОЙ КРИТИКИ

Становление религиозно-философской критики как самостоятельного направления с целостной системой концептуальных взглядов на искусство и литературу, по общему признанию литературоведов, приходится на рубеж XIX–XX веков. Период ее расцвета обыкновенно связывают с трудами таких мыслителей, как Д. Мережковский, В. Розанов, Вл. Соловьев и др.

Однако особый взгляд на литературу, в основе которого лежало «стремление к осмыслению любой проблемы в контексте коренных вопросов бытия»⁴, был свойственен для критики более раннего периода. Многие исследователи видят его истоки в эстетических принципах литературной критики Любомира, романтической критики В.А. Жуковского, литературной критики Н.В. Гоголя, когда возникает идея о высшем предназначении писателя, о необходимости отражения в художественных текстах «вечных» вопросов, а в анализе произведений замечания о его художественной ценности сочетаются с глубокими философскими рассуждениями.

В этой связи нельзя обойти вниманием журнал «Маяк современного просвещения и образованности. Труды ученых и литераторов, русских и иностранных», уже в начале 1840-х годов последовательно развивавший идею религиозного осмысления русской литературы.

Издатели «Маяка», как и большинство критиков 1840-х годов, остро чувствовали кризисное состояние современной русской литературы, однако в пике общему мнению, считавшему виной тому вакуум, образовавшийся после смерти Пушкина и Лермонтова, видели причину упадка литературы в «уклонении от коренных стихий русской жизни», в ее ориентированности на чуждые русскому самосознанию западные философские и эстетические системы. Христоцентричное мировосприятие

⁴ Основная черта религиозно-философской критики, по мнению В.А. Келдыша (Келдыш В.А. На рубеже художественных эпох. (О русской литературе конца XIX – начала XX веков) // Вопросы литературы. – 1993. – Вып. 2. – С. 92–105).

подсказывало создателям журнала необходимость возвращения русской культуры к исконным народным традициям, прежде всего к законам православной веры: «торжество евангельских идеалов» должно было стать конечной целью искусства во всех его сферах. Это подтолкнуло издателей «Маяка» к созданию самобытной эстетической системы, («эстетики по-русски»), ориентированной на «религиозные» перспективы русской литературы, для реализации которой важнейшими оказались идея народности и создание национальной философии, способной противостоять западным философским течениям.

Основополагающим в этой системе стало понятие «эстетизма», являющегося неотъемлемой частью любого творчества. Современные теории искусства, ориентирующиеся на западную эстетику, по мнению критиков «Маяка» (в особенности С. Бурачека и А. Мартынова), слишком высоко ценили художественную сторону произведения, ставя знак равенства между художественным и нравственным, что привело к искажению истинного понимания красоты, противопоставлению ее внешнего выражения («эстетической ипостаси») духовной сущности. При этом сторонники «эстетики по-русски» предлагали разграничивать нейтральные, общие для всех эстетические категории, на которые ориентируется любой автор при создании художественного произведения, и собственно «эстетическое чувство», выражающееся в произведении непосредственно через духовный опыт самого художника. Писатель, ограничиваясь в своих произведениях только «художественным прекрасным», оказывался полностью подчиненным эстетическому чувству, водимому лишь «чувственным вкусом, без всякого подчинения чувству и вкусу духовному», ориентируясь при этом на предпочтения общества, и если общество «погрязает в чувственности и пороках, – эти же пороки служат любимой темой для литературных сочинений»⁵.

Литература, по мнению С.О. Бурачека (одного из авторов «эстетики по-русски»), «при эстетической художественности, не может быть изящною со всех сторон, если в то же время не будет она и духовно-художественною»⁶, поскольку иная «художественность», нарушающая законы духовной, религиозной истины, обесценивает литературное произведение. С этой идеей тесно связана проблема нравственной ответственности автора за свои произведения – одна из важных проблем для критиков «Маяка». Исходя из принципов «духовной эстетики», автор, делающий центром своего повествования человека, обуреваемого страстями, обращает его душу «на самую себя» и тем самым лишает свое произведение какого бы то ни было нравственно-религиозного смысла. «Если нравственность и литература два разные предмета; так это еще не доказывает, что разные предметы не могут и не должны между собою соединяться <...> мы не требуем, чтобы ваше сочинение непременно имело нравственную цель <...> но требование наше состоит вот в чем: пусть ваши сочинения имеют хоть отрицательную нравственность»⁷.

Однако противопоставляя эстетизм духовному началу, Бурачек выступал исключительно против главенства формы над содержанием, эстетического над духовным, а вовсе не против художественной ценности произведения как таковой. Литературное произведение, безусловно, должно быть «изящным со всех сторон», но при легкости изложения и красоте слога главным условием остается «чистота содержания». «Светлая идея, полезная цель, изящное исполнение» – вот, по мысли Бурачека, три составляющих произведения, которое можно отнести к разряду «изящных» и именно в такой последовательности, когда форма подчинена содержанию, эстетическое – духовному. В этом – главная идея «духовной эстетики» журнала «Маяк».

Неудивительно, что резкой критике со стороны идеологов журнала подверглось такое литературное направление как романтизм. Противопоставление романтического героя толпе, обществу, ограничивающему его личную свободу, по их мнению, часто превращалось в некое «демоническое» отрицание нравственных ценностей, в «бунт против Бога». Восприятие искусства противостоящим действительности стало своего рода культом и привнесло в литературу, отказавшуюся от религиозного призвания, «языческий дух», ведь именно «падшее язычество» все присваивало своему Я, которое «как стена стала между человеком и Богом».

И здесь камнем преткновения стало творчество М.Ю. Лермонтова, которое явилось едва ли не главным предметом полемики «Маяка» с «западной» эстетикой, идеей «прогрессистского историзма»,

⁵ Бурачек С. О. Книги литературные // Маяк, журнал современного просвещения, искусства и образованности в духе народности русской. – 1840. – № 4. – С. 196.

⁶ Бурачек С. О. Несколько страниц об издании Маяка // Маяк, журнал современного просвещения, искусства и образованности в духе народности русской. – 1840. – № 7. – С. 58.

⁷ Бурачек С. Русская народность // Маяк, журнал современного просвещения, искусства и образованности в духе народности русской. – Ч. 17. – 1841. – С. 20.

«неистовым романтизмом», а также стимулом к появлению на страницах журнала целого пласта «антилермонтовской» литературы, пытающейся развенчать созданный поэтом образ романтического героя. Для критиков «Маяка» поэзия Лермонтова была доказательством возможности художественно-убедительного воплощения в творчестве «Божественной истины», но в то же время и доказательством такого же убедительного изображения в нем «демонического начала».

Анализируя творчество поэта, С.О. Бурачек с необыкновенной проницательностью выделяет основные особенности поэзии Лермонтова: стих его «славный, стальной», он «упруг, и звучит, и блестит отражением мысли»; главное его достоинство – краткость, лаконичность, в нем «столько слов, сколько нужно их для полного и ясного выражения мысли», чем, по мнению критика, он превосходит «все русские стихи»⁸. «Скупость» поэта на «риторические орнаменты» приближает его поэтические произведения к совершенству, заключающемуся, по мнению Бурачека, в способности стиха сохранить естественность и свободу прозы. Все это позволяет критику признать поэзию Лермонтова одним из лучших достижений современной русской литературы. Однако оставив в стороне «внешнее впечатление» от лермонтовского стиха и рассмотрев содержание его поэзии, ее главные идеи, «ее душу», Бурачек вынужден был прийти к неутешительному выводу: его творчество, как и вся современная литература, словно балансирует между субъективным, индивидуалистическим, и объективным, исходящим из «Божьей правды», мировосприятием, в нем одинаково талантливо и правдиво воплотились субъективное и объективное творческие начала.

Бурачек категорически не принял «субъективизм» поэзии Лермонтова, в жертву которому приносилась высшая истина, выражающаяся в евангельских идеалах христианства. Для него лирический герой большинства лермонтовских стихотворений – романтический «герой-эгоист», бунтующий против действительности, жизни, Бога и мироздания, – является уступкой тому самому «Я», в «мрачной стране» которого нет поэзии в истинном смысле, а есть только художественность, «блестящая, но мертвая, безжизненная». Эти «отрицательно-истинные», по выражению критика, образы облечены в «прекрасные одежды» непревзойденного лермонтовского стиха, оттого весьма притягательны, однако в процессе идеализации духа отрицания («демонического начала») его поэзия теряет свое основное предназначение – способность к созиданию. Сюжеты, выбранные поэтом для большинства произведений, недостойны истинной поэзии, недостойны они и «такого прекрасного стиха», и, по мнению критика, поэт сам чувствует это, но как любой автор, желающий чтобы он «читался и нравился современникам», уступает вкусу и предпочтениям общества. Направление поэзии, избранное Лермонтовым, кажется критику самым легким, дар, данный свыше, легкомысленно употребляется им для «добычи горсточку удивления толпы и рукоплескания журналистов», в то время как предпочтения общества изменчивы, они находятся под влиянием тысячи вещей «и прямых, и кривых», на них нельзя ориентироваться. Это тем более вызывало несогласие со стороны критика, что такие стихотворения, как «Молитва», «Когда волнуется желтеющая нива...», «Ветка Палестины», с большим восторгом им принятые, иллюстрировали духовную одаренность автора и доказывали, что поэт вполне может быть «оракулом и благодетелем современников», примиряющим их с Богом.

При этом Бурачек особенно акцентировал внимание на том, что его критика – это «борьба за поэта, а не против него», поэта, чье поэтическое дарование позволяло ему исполнить главное предназначение искусства – воплотить в творчестве христианский смысл человеческого бытия, если бы избежало влияния навязанных русской литературе западных художественно-эстетических систем: «Будемте откровенны, <...> вы сделали очень много: вы превзошли стихом всех наших стихотворцев и самого Пушкина. <...> Но и за всем три четверти ваших стихотворений написаны по диктовке и принесены в жертву тому же Я»⁹

Следует отметить, что особенный взгляд «Маяка» на русскую литературу сквозь призму «духовной эстетики» не получил должного отклика. Большинство современников такой подход к художественному творчеству был отвергнут как моралистический и консервативный. Самым ярким противником идей «духовной эстетики» стал В.Г. Белинский, для которого религиозное осмысление светской литературы казалось недопустимым. Подобное восприятие критического наследия журнала просуществовало довольно долго. Уже в 1861 г. А. Григорьев, обращаясь к идеям Бурачека в статье «Оппозиция застоя. Из истории мракобесия», отмечал, что хоть появление «Маяка» и было обусловлено исторической ситуацией (против «взгляда чисто отрицательного», представленного

⁸ Бурачек С. О. Стихотворения М. Лермонтова // Маяк, журнал современного просвещения, искусства и образованности в духе народности русской. – 1840. – № 12. – С. 156.

⁹ Бурачек С. О. Стихотворения М. Лермонтова // Маяк, журнал современного просвещения, искусства и образованности в духе народности русской. – 1840. – № 12. – С. 156.

«Отечественными записками», должен был «выступить взгляд положительный»), но его идеологи избрали неверный путь, отвергнув «живую литературу», вместо того, чтобы опереться на новые в ней явления и в них найти подтверждение своему «положительному взгляду». Основы «духовной эстетики» были названы чистым шишковизмом, который «совершенно подавил даже и такой прямой и честный ум, как ум критика “Маяка”» – С.О. Бурачека¹⁰.

Безусловно, многие постулаты эстетической системы «Маяка» отличались своей крайностью и безапелляционностью, и их практическое применение к «живой» литературе, вне теории, приводило к «парадоксу», когда основным требованиям «духовной эстетики» не отвечали произведения таких писателей, как А.С. Пушкин, М.Ю. Лермонтов, Н.В. Гоголь, принесших славу русской литературе. Но вместе с тем, религиозно-философский аспект литературно-критической позиции журнала явился, по точному определению В. Мехтиева, «важнейшим завоеванием русской эстетической мысли 1840-х гг.»¹¹. Многие идеи, высказанные издателями журнала и отвергнутые современниками, нашли свое воплощение в более поздний период развития русской литературы. В частности замечания Бурачека о творчестве Лермонтова, высказанные в духе «духовной эстетики», в особенности двойственное восприятие его лирики, признающее в ней как положительное, так и отрицательное начало, в той или иной степени нашли воплощение во взглядах на творчество поэта А. Григорьева, Ф.М. Достоевского, В.С. Соловьева¹².

Литература

1. Белинский, В. Г. Полн. собр. соч.: в 13 т. Т. 4 / В. Г. Белинский. – М., 1954. – 674 с.
2. Бурачек, С. О. Книги литературные / С. О. Бурачек // Маяк, журнал современного просвещения, искусства и образованности в духе народности русской. – 1840. – № 4. – С. 176–219.
3. Бурачек, С. О. Несколько страниц об издании Маяка / С. О. Бурачек // Маяк, журнал современного просвещения, искусства и образованности в духе народности русской. – 1840. – № 7. – С. 51–61.
4. Бурачек, С. О. Стихотворения М. Лермонтова / С. О. Бурачек // Маяк, журнал современного просвещения, искусства и образованности в духе народности русской. – 1840. – № 12. – С. 149–171.
5. Викторovich, В. А. Лермонтов как проблема русской критики // Лермонтов и история: сб. науч. ст. / отв. ред. В. А. Кошелев. – Великий Новгород – Тверь: Изд-во Марины Батасовой, 2014. – С. 223–230.
6. Григорьев, А. Оппозиция застоя. Из истории мракобесия / А. Григорьев // Эстетика и критика. – М.: Искусство, 1980. – С. 275–311.
7. Келдыш, В. А. На рубеже художественных эпох. (О русской литературе конца XIX – начала XX веков) / В. А. Келдыш // Вопросы литературы. – 1993.– Вып. 2.– С. 92–105.

Қадырғиязов Н.С.,

*Алматы менеджмент университетінің доценті,
филология ғылымдарының кандидаты*

МЕМЛЕКЕТТІҢ АҚПАРАТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІ

XXI ғасырда, ақпараттық технологиялар адам өмірінің бір бөлшегіне айналған кезеңде, мемлекеттер ақпаратты қорғаудың жаңа тәсіліне көшуменен қатар, ақпараттан қорғанудың да шараларын қарастыра бастады. Бұл мәселеге келген кезде Қазақстан республикасы аграрлық, индустриалдық даму кезеңін толық аяқтамай, жаңа ақпараттық технологиялар ерекше дамыған кезеңге өтуіне байланысты, өзінің ішкі ақпаратын қорғауға ерекше мән беруге тиісті. Басқа мемлекеттердің өзіндік саяси, экономикалық мәселелерін шешу үшін, енді дамып келе жатқан мемлекеттердің ақпараттық қауіпсіздігіне нұқсан келтіруі әбден мүмкін. Осы тұрғыдан алғанда біздің мемлекетіміз де сыртқы қуштердің ақпараттық шабуылының аренасына айналып отыр.

Ақпараттық соғыс тарих үшін жаңалық емес. Негізінен олар бұрынғы кезеңде қарулы соғыстың ең үлкен шабулы алдында қарсыластарына жалған ақпарат жіберіп, дезинформация жасау үшін кеңінен пайдаланылған.

¹⁰ Григорьев А. Оппозиция застоя. Из истории мракобесия // Эстетика и критика. – М.: Искусство, 1980. – С. 275–311.

¹¹ Мехтиев В. Журнал «Маяк»: духовная оппозиция журналистике 1840-х годов и романтизму М.Ю. Лермонтова: дис. ... док. фил. наук – Хабаровск, 2005.

¹² См. об этом подробнее: Викторovich В. А. Лермонтов как проблема русской критики // Лермонтов и история: Сборник научных статей / отв. ред. В. А. Кошелев. – Великий Новгород – Тверь: Изд-во Марины Батасовой, 2014. – С. 223–230.

Ал ақпараттық соғыстың өз алдына бөлек ерекше соғыс құралына айналуы ақпараттық технологиялық құралдардың (телефон, теледидар, радио, интернет) күшті дамуымен тығыз байланысты. Сол ақпараттық технологиялық құралдардың күшімен кез-келген ақпаратты (шын болсын, жалған болсын) шектеусіз территория мен аудиторияға тез арада таратуға мүмкіншілік туды. Сондықтан бұқаралық ақпараттық құралдар ақпараттық соғыстың жасырын емес ашық және заңды түрдегі негізгі қару-жарағына айналғаны рас. Олар халықаралық журналистиканың кең шеңберінде жан-жақты қолданылды.

Екінші дүниежүзілік соғыстан кейінгі социалистік лагер мен капиталистік лагердің арасындағы теке-тірес «суық соғысқа» әкеліп соқтырып және ол екі жүйенің арасындағы соғыс мылтық, зеңбірекпен емес, негізінен ақпарат құралдары – газет, радио және телеэфир арқылы жүргізілді. Қырық жылдан астам уақытқа созылған бұл ақпараттық соғыс, АҚШ бастаған батыс елдерінің, Кеңес Одағын ядролық қарусыз-ақ жеңуіне мүмкіндік берді.

Ал бұл ақпараттық соғыс Ұлыбритания премьер-министрі У.Черчилдің «англо-сакс мемлекеттерін әскери-саяси блокқа біріктіріп, Кеңес одағына қарсы күрес жүргізу керек», - деп 1946 жылы Американың Фултон қаласында айтылған сөзінен кейін басталғаны бәрімізге белгілі [1]. Тіптен АҚШ-тың ұлттық қауіпсіздік кеңесі 1948 жылы ақпараттық құралдарды пайдалану туралы арнайы құпия директива қабылдаған болатын [2]. Әрине, ол кезде Кеңес үкіметінде «ақпараттық соғыс» деген термин негізінен пайдаланылған жоқ, оның орнына ол жұмыс «идеологиялық күрес» бағытында жүргізілді. Алайда, 1990-шы жылдары, Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін, екі идеялық қарсылас лагердің арасындағы бұл ақпараттық соғыс бірте-бірте саябырлай бастаған болатын.

XX-шы ғасырдың екінші жартысында ақпараттық соғыс мемлекеттің ішінде билікке таласқан саяси партиялардың және ірі бизнес аралық қақтығыстарда кеңінен пайдаланыла бастады. Бұл соғысты «компроматтар соғысы» деп атауға толық дәлелдер бар. Ақпараттық соғыс құралдары мен тәсілдері журналистік айғақтамада жан-жақты пайдаланылды. Мысалы: журналистер Б.Вудворд пен К.Бернстайндердің компроматтық айғақтамалары негізінде «Уотергейт ісі» сотқа дейін жетіп, соған қатысы бар АҚШ президенті Р. Никсонге импичмент жарияланып, ол уақытынан бұрын президенттік тақтан кетуге мәжбүр болуы [3]. Ресей тарихындағы 1999 жылғы Мемлекеттік Думаға сайлау кезін көзге елестететін болсақ есімізге медиамагнат Б.Березовскийдің «ақпараттық қолшоқпары» болған Сергей Доренко (ОРТ) мен медиамагнат В.Гусинскийдің «ақпарат қаруы» Е.Киселев (НТВ) арасындағы компроматтар соғысы бірден есімізге түсетіні анық [4]. Яғни, ақпараттық соғыстың алғы шебіне журналистер қауымы кеңінен тартылып, тіптен журналистің өзі бөтен күштердің өз-ара ақпараттық соғысының қарулы құралына айналды.

Ал бизнес арасындағы ақпараттық соғысқа келетін болсақ, оған мысалды өзіміздің республикадан келтіруге болады. Ол интернет жүйесіндегі СМС арқылы ел арасында тараған кейбір банктердің «банкротқа ұшырауы» туралы жалған ақпарат. Соның салдарынан салымшылар депозиттерден миллиардтаған теңгені қайтарып алған болатын. Депозит қорының күрт төмендеуі ол банктердің ликвидтік активтерінің тез арада құлдырауына әкеліп соқтырып, аяғында бұл мәселеге Ұлттық банктің араласуына тура келді. Сондай-ақ аталмыш оқиғалардың салдарынан еліміздің парламенті жалған ақпарат таратушыларды құрықтайтын заңды шұғыл түрде қарастырып, қабылдауға мәжбүр болды.

XXI-ші ғасырда ақпараттық технологиялардың тез дамуына байланысты ақпараттық соғыстың негізгі қаруы ретінде тек қана бұқаралық ақпараттық құралдар ғана пайдаланылып қоймай, онымен қатар жетілген компьютерлік технологиялар кеңінен пайдаланыла бастады.

Бүткіл дүние жүзін шырғаған интернет жүйесі адамзаттың, ғылым мен білімнің дамуына күшті импульс әкелгенімен қатар мемлекеттердің, тіптен бүткіл бір региондардың саяси-экономикалық тұрақтылығын, ішкі тыныштығын бұзғандығы бәрімізге мәлім. Египет, Ливия, Иордания, Сирия мемлекеттерінің ішіндегі соғыс өрттерінің тұтанып, лаулап жануына ақпараттық соғыстың ұшқын болғаны, әриене, ешкімге жасырын емес ақпарат. Қазіргі Сирия, Ирак, Ливия территориясында соғыс қимылдарын жүргізіп жатқан «Ислам мемлекеті» ақпараттық соғыс жұмысын жүргізу жолында интернет жүйесін жан-жақты пайдаланып, өздерінің содырлық істерін интернет арқылы дүние жүзіне таратып, жарнамалап отыр. Әр түрлі ролик арқылы жарнама жасап, өз қатарына басқа мемлекеттерден адам ресурстарын тартуда.

Соңғы жылдары сәл саябырси бастаған АҚШ, Батыс Еуропа мемлекеттері мен Ресей арасындағы ақпараттық соғыс Украинадағы саяси-экономикалық дағдарысқа байланысты қазіргі кезде қайта өрши түсті. Бұрын Кеңестік одақтың құрамында болған Украина мемлекетінің ішкі саяси күштерінің Еуропалық Одаққа мүше болуға қарай қадам басуы ол мемлекеттің Ресей федерациясымен арадағы ақпараттық соғысқа әкеп соқтырды. Осыған байланысты Украина мемлекетінің Ақпараттық саясат министрі Юрий Стець басқа мемлекеттің әлеуметтік жүйедегі «бот» пен «фейктеріне» қарсы

«ақпараттық әскери құрама» құру туралы арнайы жарлық қабылдады [5]. Үлкен бір мемлекеттің толық қанды ақпараттық әскери құрама құруы қазіргі кездегі ақпараттық соғыстың жаңа дәрежелік деңгейге көтерілуінің дәлелі болып табылады. Сонымен қатар Украинаның ұлттық қауіпсіздік Кеңесі жүзден астам Ресейдің телеканал, радиостанция, баспасөз және интернет басылымдарын 2015 жылдан бастап өз территориясында жұмыс істеуге рұқсат бермей қойды. Мұның өзі, әрине, бекерден бекер істелініп отырған қадам емес.

Ақпараттық қару – негізінен шабуылдаушы қару болып есептеледі. Оның көмегіне жүгіне отырып шабуылдаушы – агрессор көзге көрінбейтін, жасырын соғыс қимылдарын (программалық вирустар, чиптер, компьютердегі логикалық бомбалар арқылы) жүргізе алады. Олардың көмегімен мемлекеттің немесе ірі халықаралық бизнес саласындағы компаниялардың ішкі құпия ақпараттарын ұрлауға, олардың жұмысына белгілі бір дәрежеде кедергі жасауға мүмкіншілік алып отыр.

Қазіргі кездері бұқаралық ақпарат құралдарының күшін көп территорияны бір сәтте шарптитын ядролық қарумен теңестірушілерде бар. Себебі бұқаралық ақпарат құралдарының оқырман, тыңдарман және көрермен аудиториясына кері пиғылдағы әсері, атом қаруын пайдаланған кездегідей, бірден сезілмейді, көрінбейді. Қоғамның сана-сезіміне әсер ету әдіс-тәсілдері (жалған айту, кей шындықты әдейі айтпай қою, кей фактілердің санын өсіріп айту) белгілі бір уақыт өткен кезде ғана аңғарыла бастайды. Мысалы адам психологиясын зерттеуші ғалымдардың өзі қауымның ой-өрісі мен қимылдарын басқаруға алуды қылмыс деп есептеп, оған ашық қарсы шығып отыр.

Белгілі бір мемлекеттердің ішкі тұтастығына қарсы бағытталған ірі масштабтағы діни экспанция – ақпараттық соғыстың ең бір қауіпті түріне жатады. Ресей мемлекеттік думасының арнайы парламенттік тыңдауында келтірілген мәліметтер бойынша оның территориясында тіркелген діни секталардың құрамында бес миллионнан астам адам тіркелген. Оның 70 пайызы жастар. Шамамен 250000 жанұя секталардың кесірінен ыдырап, айырылысып кеткен [6]. Ресей мемлекеті біздің ең жақын көршіміз болғандықтан аталмыш проблемалар біздің республикамызда да жеткілікті. Соңғы статистикалық мәліметтерге сүйенсек біздің елімізде шамамен 3500 діни секталар тіркелген.

Сондай-ақ халық арасында бұқаралық ақпарат құралдары (әсіресе интернет, кино) арқылы гомосексуализмді және ұлттың салт-дәстүріне қарсы келетін басқа да анайы қылықтарды тарату, насихаттау да ақпараттық соғыстың бір түріне жатады. Олар біртұтас халықты, ұлтты іштен ірітіп, ұлттық құндылықтардың бірте-бірте жойылуына итермелеп, мемлекеттің ішкі тыныштығына орасан зор нұқсан келтіретіні айдан анық.

Жоғарыда айтылған фактырлардың негізінде ақпараттық соғысты жүргізудің бірнеше бағытын ерекшелеуге болады. Олар:

- Саяси партиялар арасындағы ақпараттық соғыс;
- Бұқаралық ақпарат құралдары арасындағы ақпараттық соғыс;
- Бизнес құрылымдарының (компания, корпорация) арасындағы ақпараттық соғыс;
- Мемлекеттер арасындағы ақпараттық соғыс;
- Діни конфессиялар арасындағы ақпараттық соғыс;
- Бұқаралық ақпарат құралдары мен мемлекет билігінің арасындағы ақпараттық соғыс;
- Белгілі бір топтардың немесе идеологиялардың арасындағы ақпараттық соғыс.

Ақпараттық соғыстың мемлекетке әкелетін залалы өте көп. Сондықтан әр мемлекет өзінің халқын, өзінің территориясын, ақпараттық аумағын басқа мемлекеттердің жоғарыда аталған ақпараттық соғыс түрлерінен жан-жақты қорғануға тиісті. Мысалы, Ресей үкіметі 2000 жылдың қыркүйек айында «Ресей Федерациясының ақпараттық қауіпсіздігінің Доктринасын» қабылдады. Біздің республикамызда да ақпараттық соғыс тәсілдеріне қарсы заңды түрде тосқауылдар қойылуда. Әрине, ақпараттық соғысқа тиімді қарсы тұру үшін әрбір ұлт өзінің ішкі иммунитеті - тіліне, дініне және ғасырлар бойы қалыптасқан салт-дәстүріне берік, әрі мығым болуы керек. Әсіресе бұғанасы қатпаған, ұлттық-идеологиялық ой-санасы толық қалыптасып үлгермеген жас азаматтарымызға бекем болуға тиістіміз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Лисичкин В.А., Шелепин Л.А. Третья мировая (информационно-психологическая) война. Москва, 1999. С. 60
2. Грешневиков А.Н. Информационная война: О тайных планах западников, секретном оружии и новых технологиях уничтожения России. Москва, 1999. С. 12
3. Иванян Э.А. От Джорджа Вашингтона до Джорджа Буша. Белый дом и пресса. Москва, 1991. С. 204
4. Ульянов Н. Информационная война в телеэфире перешла в новую стадию/ Независимая газета. 1999. 23 ноября
5. Киев подтвердил создание «информационных войск»/ Газета «Деловая неделя». № 7 от 27 февраля 2015 года
6. Расторгуев С.П. Роль прессы в формировании в России гражданского общества. Москва. 1999. С. 185

АҚБЕРЕН ЖЫРДЫҢ АҚЫНЫ

XX ғасырдың 60-80 жылдар арасында қазақ лирикасы шын мәнінде тасты жарып шығып, гүл атқан қызғалдақтай көзге ыстық тартты. Өнердің үзілмес үні алты қырдың астынан естірткен алтыбақан әніндей құлаққа талып жетті. Бұл кезеңнің таңдаулы өкілдері өнерге даралық қандай қажет болса, дәстүрлі желі одан да керегірек екенін дәлелдеді. Бұл туралы сыншы, ғалым Б. Кәрібаева: «Гайға таңба басқандай қалыптастырған М. Мақатаев, Ж. Нәжімеденов, Т. Айбергенов, Қ. Мырзалиевтарды тілдік - образдық жүйе қалыптастыру керек ақ. Бұлар өлеңдерінің тарихи- көркемдік орнын монографиялық сипатта әлі ала алған жоқ. Әсіресе, стильдік ерекшеліктері әңгіме арқауына арналған емес» деп жазған еді [11.65].

Аты аталған талантты ақындарымыздың өзіндік эстетикалық бағыты бар екенін ескере отырып, бұларды жеке - жеке тұйық көл деген ұғым жасамауымыз керек. Олар бір-бірімен тығыз ұштасып, бір-бірінен қуат ала, тізе қоса отырып өрледі. Поэзиямызды дамытты. Олардың бір-біріне ықпалы болды. Әсіресе, сонау алпысыншы жылдардан бергі қазақ лирикасында М. Мақатаев пен Т. Айбергенов ықпалы ерекше дер едік.

Табиғат маған асқар тауды кез қыл,
Алтын қып мейлі көкте айды кез кел.
Даламның жайлы қоңыр іңіріндей,
Жаныма жоқ па дедім жайлы мезгіл,

деп Өтежан ақын жырлағандай, Төлеген ақын жырларында жайма қоңыр ұқсастық Мұқағали ақынмен үзеңгілес.

Төлеген Айбергенов – поэзияның, оның ішінде лириканың болмысын терең түсінгенге ұқсайды. Оны ақынның мына бір қара сөзбен жазған ойынан анық білуге болатын сияқты: «Поэзия – адам көкірегінің ең алыс түкпірлеріне дейін шымырлап-жаңғырып, шулап-буырқанып жететін ең сұлу жан сыры, тұтас бір халықтың басынан кешірген рухани өмірінің көркем шежіресі. Адамның сол ішкі жандүниесінің шынайы адал сыры жайлы бүкпесіз ақтарыла сөйлегендіктен де нағыз поэзияның ғұмыры шексіз» [12].

Бұл – Төлеген Айбергеновтің поэзия туралы жалпы пікірі сияқты көрінгенімен, негізінен өлеңге, өзіне қойылған қатаң талап деп түсінуге болатындай. Ол өлеңге осындай талап қоя отырып, өзі де сол талап биігінен көрінген ақын. Оның ақындығы жайлы айтылған мына пікірлер соны көрсетеді. Алдымен, Төлеген Айбергеновтің поэзияға енді ғана араласа бастаған кезінде ол туралы айтылғандарды келтірейік.

«Төлеген Айбергеновтің өзіне тән бояуы мен нақышы бар, жаңа өрнек, жаңа леп барлығы қуантты бізді» [13] дейді Дихан Әбілев.

Ал, белгілі ғалым Есмағамбет Ысмайылов «Бізде өлең жазатын жастар аз емес. Ал, Төлеген Айбергенов оның ішінде алғашқы қадамын сәтті бастауымен көзге түскен талапкер. Оның жылы, тартымды лирикалары болашақ өрісін байқатқандай. Жастарға ортақ сезімді, өмірге құштарлықты жырлағыш қанатты поэзияның лебі еседі» деп бағалайды ақынның алғашқы қадамын [13.68].

Ақын туралы онымен қанаттас қаламгерлер де танымдық мәні зор пікірлер айтқан. Белгілі ақын Қадыр Мырзалиев: «Мен Төлеген Айбергеновтің өлеңдері туралы өз пікірімді әр жерде жазып та, айтып та жүрмін. Қазақ поэзиясына сондай бір ақын келуі керек еді, ол келді де, әттен ұзақ тұрмады» [14.75] деп тебіренсе, ақынмен рухтас болған Фариза Оңғарсынова "Әртүрлі гүлзарларымен, даланың самалымен, жусанның иісі, таудың бұлағымен – өзімен-өзі тыныш жатқан қазақ поэзиясының қалғымалы тірлігіне кенет көтерілген мұхиттың жал-жал толқынындай, ағысты екпінмен әсер еткен Төлеген Айбергенов поэзиясы қазақ өлеңінің өрісін биікке көтерді» [15.69] дейді ағынан жарыла. Ал, ақынды айтқанда үнемі еске келетін, оның рухтас ақын інісі Мұхтар Шаханов былай деп толғанады: «Төлеген поэзиясы өз бойына лаулаған жігер мен алғыр сезімді, сәулелі парасат пен зымыран ойларды қатар сіңірген толыққанды поэзия. Сондықтан да оны таңдайына әсемдіктің тұзы тати білетін адамның тебіренбей, толқымай оқуы мүмкін емес» [16.15].

Міне, бұл пікірлерден байқалатын нәрсе – Төлеген Айбергеновтің поэзияда, қазақ жырында үлкен орны бар екендігі, лириканың бағын жандырған ақын екендігі. Сондықтан, Төлеген Айбергеновтің лирикасы – арнайы зерттеу объектісі болуға әбден лайықты.

Алдымен, лирика туралы түсінігімізді орнықтырып алайық. Лирика дегеніміз не? Оның қандай бөлекше қасиеті бар? Лирикадан туындайтын лирикалық қаһарман дегеніміз не?

Бұл үшін лириканың, лирикалық қаһарманның табиғаты туралы тұжырымды пікірлер айтқан ғылыми – теориялық зерттеу еңбектерге үңілеміз.

«Лирика – әдебиеттің Аристотель заманынан бері келе жатқан дәстүрлі үш тегінің бірі, шындықты адамның ішкі көңіл-күйінебөлеп, ойы мен сезіміне астастыра суреттейтін терең психологиялық шығармалардың түрі. Көбіне өлеңмен жазылады» дейді академик Зейнолла Қабдолов [17.74].

Бұл лирикалық шығарманың табиғатын танытатын, оның жанр ретіндегі ерекшелігін, болмысын ашатын, шығарманың жеке өнер туындысы қалпында өзіндік жасау заңдылығы барлығын есепке ала отырып, айтылған керемет тұжырым.

Ақынның өлеңдері өзінің сезімділігі мен шуақтылығымен құнды. Сондықтан, оның қай өлеңін оқысаң да дірілмен, ұзақ толғаныспен оқисың. Қуатты жерінің күші, сезіміне сезім бойлап, арманыңды асқақтатып жібереді. Сол себепті, Төлеген Айбергенов лирикасы – қазақ поэзиясындағы асқақ лирикалардың бірі болып саналады.

Төлеген Айбергенов - қазақ поэзиясына бетбұрыс әкелген ұлы талант. Оның өлеңдеріндегі әдемі сезім, әсем суреттен бүгінгі жас ақындар көп үйренді, тағылым алды.

Ақын туралы аз жазылған жоқ. Бірақ, көп те емес. Талантты ақын - ұлттың болмысы. Оның жырлары да туған халқының өмір нақышымен, қаны бойында ойнаған табиғи қасиетімен қосыла өріліп жатады. Сағыныш өртінен туған Төлеген Айбергеновтің жыр-қайнарынан қаншама ұрпақ сусындады. Өлі де таланат ұрпақтың мейірін қандырып, Төлеген Айбергеновтің өлеңдеріне тұшына бас қоятыны анық.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Әбілев Д. «Қазақ әдебиеті», 1958 ж, 14 қараша,
2. Ысмайылов Е. «Лениншіл жас», 1958, 2 желтоқсан,
3. Мырзалиев Қ. «Жүрек таза болсын». «Жалын», 1987
4. Оңғарсынова Ф. «Шашы ағарған қыз». Алматы, «Жазушы», 1990
5. Шаханов М. «Оның тойы тарқамайды». «Лениншіл жас», 1974, 16 шілде
6. Қабдолов З. «Сөз өнері». Алматы, «Жазушы», 1976

Буравова Марина,
магистрант, I курс

*Научный руководитель: Г.К. Муканова,
кандидат исторических наук, профессор*

К ВОПРОСУ О ПУБЛИКАЦИИ ПРОИЗВЕДЕНИЙ Н.В.ГОГОЛЯ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Николай Васильевич Гоголь – художник слова, масштаб творчества которого выходит за рамки одной страны или народа. Образы и сатира в его произведениях не потеряли своей актуальности и сейчас. Наша работа посвящена исследованию публикаций произведений Н.В. Гоголя в Центрально-Азиатском регионе. Опираясь на определение ЮНЕСКО, к странам Центральной Азии относим Казахстан, Узбекистан, Кыргызстан, Таджикистан, Туркменистан, Монголию, северо-западный Китай, Афганистан, северные части Пакистана и Ирана.

Что касается истории публикаций произведений Н.В. Гоголя на русском языке и их переводов на языки народов Центральной Азии, то данная информация либо не исследовалась ранее, либо является частью литературоведческих исследований и не освещена в достаточной мере. В Казахстане работы, посвященные исследованию темы, отсутствуют. Системный список имен переводчиков и комплексное изучение переводов, включающее полный список переведенных произведений), также не созданы. В этом мы видим актуальность поставленной перед нами задачи.

Между тем, в ходе предварительного анализа источников, в том числе в фондах редких книг и рукописей, нами установлено, что в 30-х годах XX века, после призыва о систематическом переводе, взаимопереводе литератур в СССР, многие произведения классической русской литературы начали активно переводить на языки народов Центральной Азии. В том числе переводили произведения

Н.В. Гоголя. Пьесы писателя ставились на сценах местных театров и с восторгом воспринимались зрителями, видевшими в них необходимую в то время острую сатиру. Именно обличительность «хлесткой» гоголевской сатиры заложила популярность его произведений в советских республиках в пределах Центральной Азии.

В героях некоторых произведений обыватели видели себя: так, например, некоторые отождествляли себя с персонажем гоголевской «Шинели» – «маленьким человеком» – Акакием Акакиевичем Башмачкиным. Одним из первых произведений Гоголя, с которым познакомились читатели многих стран Центральной Азии в переводе, стала именно «Шинель». Первые переводы относятся к началу XX века: таджикский писатель-просветитель С. Аджзи перевел «Шинель» в 1902 году и, по свидетельствам исследователей, включал отрывки из нее в школьную программу, однако сама рукопись перевода до сих пор не найдена [1, с. 14].

Многие исследователи отмечают неугасающий интерес к творчеству Н.В. Гоголя и в настоящее время: значительное количество работ лингвистов и литературоведов посвящено особенностям и сложностям перевода и интерпретации произведений писателя на разных языках; существует ряд статей, в которых рассматривается влияние Гоголя, отраженное в творчестве выдающихся писателей и поэтов, а также некоторые мотивы, послужившие источником для работы представителей творческой интеллигенции исследуемого региона.

Литература

1. Бадалов Б. К. История переводов произведений Н.В. Гоголя и опыт сравнительно-типологического исследования в таджикской литературе: Дис. ... канд. филол. наук : 10.01.03 : Душанбе, 2004. – 167 с.

Мелентьева В. В.,

студентка филологического факультета

Государственного социально-гуманитарного университета

(Россия, г. Коломна)

melenteva97@inbox.ru

Научный руководитель: кандидат филологических наук,

доцент кафедры русского языка Государственного

социально-гуманитарного университета Капырина Т.А.

tatiana-ka2008@yandex.ru

АНАЛИЗ ЖАРГОНИЗМОВ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ПРОИСХОЖДЕНИЯ (НА МАТЕРИАЛЕ «НОВОЙ ГАЗЕТЫ»)

В современной жизни СМИ (не только печатные, но и интернет-ресурсы) являются главным средством получения информации. В связи с этим язык современной газеты должен быть пластичным, гибким. Газета должна изъясняться таким языком, чтобы его смог понять «и стар и млад». В связи с такой «клиентоориентированностью» в язык газеты постепенно проникают слова сниженной лексики. Как мы увидим позже, влияют на это разные причины, но факт остается фактом: жаргонизмы, диалектизмы, а порой и вульгаризмы все прочнее обосновываются на страницах современной газеты.

Найденный языковой материал мы анализируем с точки зрения происхождения на основе «Новой газеты».

Рассмотрим эту классификацию подробнее.

1. Жаргонизмы, которые имеют омонимы в литературном языке: авторитет, вкалывать, зек, крутой, крыша, наехать, понятие, тусовка, тусовщик, халява, хапануть.

1) «Возможно, это стилистика преступных авторитетов выбрана, чтобы подчеркнуть разность поколенческого и человеческого опыта». Очевидно, жаргонизм образовался от литературного слова в качестве ассоциации с «лицом, пользующимся влиянием, признанием» [2]. В среде образованных людей жаргонизм приобрел негативный оттенок.

2) «Мой дед <...> командовал пленными немцами, когда восстанавливал шахту в Донбассе, с восторгом рассказывал, как они там вкалывали, несмотря на скудную пайку». Ассоциация с тяжелой работой инструментом типа лома или кайла. Кайло (кирка) – ручной ударный инструмент [3].

3) «После стал отсылать в женскую тюрьму, где зечки за неимением лучшего листали что дают». «И вот уже Шейнин <...> жестом бывалого зека хватает...». Само слово «зэк» произошло от обозначения «з/к», использовавшегося в официальных документах в период с конца 1920-х по конец

1950-х годов. Этимологически восходит к сокращению от «заключённый каналомеец», впервые появившегося во время строительства Беломорско-Балтийского канала [4].

4) «...продолжить накапливать крутые уголовные статьи...». Значение слова «крутой» является переносным к литературному слову «крутой» – строгий, суровый, жесткий.

5) «...любой бизнес, не имеющий крыши, считается преступлением». Крыша в данном случае обозначает надежность, безопасность. Как крыша дома защищает человека от внешних опасностей, так и «крыша» предоставляет безопасность преступному бизнесу [3].

6) «Не, ну понятно – чуть немцы наедут на какую нацию или веру, им сразу припомнят все-все». Коннотативное значение: представление о машине, которая налетела на человека. Возможно, связано с тем, что рэкетеры подъезжают к коммерческим магазинам или к людям, от которых хотят добиться чего-нибудь, на машинах; на непокорных они могут наехать на большой скорости [3].

7) «И не только в быту, но и в политике у нас много заимствований из тюремного жаргона, не говоря уж о том, что страна управляется по понятиям». Жаргонное выражение «по понятиям» образовалось на основе ассоциации с литературным словом «понятие» в значении «логически оформленной мысли о классе предметов, явлений» [2].

8) «По нему бесплатно проходят журналисты, друзья группы, друзья клуба и просто тусовщики – на халяву». «А таких среди российской фейсбук-тусовки немало...». Возможно, жаргонизм «тусоваться» возник в качестве ассоциации со словом «тасовать», которое в свою очередь образовалось от франц. tasser «накладываться грудой», а от этого слова возникли жаргонизмы «тусовщик» и «тусовка» [1].

9) «По нему бесплатно проходят журналисты, друзья группы, друзья клуба и просто тусовщики – на халяву».

Изначально халява – широкое голенище сапога. В.И. Даль считает, что происхождение фразеологизма «на халяву» связано с ситуацией, когда сидя за столом, некоторые гости прятали еду за голенища, получая возможность пообедать еще раз [3].

10) «Вот дураки – могут же возбудить уголовку и под это дело хапануть сеть супермаркетов...». Интересующий нас жаргонизм произошел от просторечия «хапать» в значении «красть, присваивать неблагоприятным способом» [2].

2. Слова, пришедшие из иностранных языков (заимствования) и ставшие жаргонизмами: аккаунт, блатной, кликать, лайк, мем, откат, респект, селфи, смайлик, троллинг, тролль,

1) «Нашла один аккаунт несовершеннолетнего». Интересующее нас слово заимствовано в начале 2000-х годов из английского account «счет, отчет».

2) «Однажды я познакомился там с поэтессой, причем лирической, неблатной». «Администрация блатным стала задавать вопросы». Происходят от существительного «блат», которое, скорее всего, вышло из польского blat «укрыватель (краденого)» [4].

3) «История набрала тысячу лайков...». Слово «лайк» пришло в русский язык из английского like в значении «нравиться» [4].

4) «Клика на него, пользователь переходит на обменные сайты, например, такие как...». Интересующее нас слово «кликать» произошло от английского click «щелчок; щелкать».

5) «Усманов, прибегая к подобному языку, адресуется к реальной силе, которой понятен конкретный язык, а не язык мемов, как аудитории Навального». «Премьер-министр вот сказал – правда в форме экспромта, а не доклада, - и в итоге получился мем, который испортил его политические перспективы хуже Навального, потому что «денег нет, но вы держитесь» слышали абсолютно все». Слово «мем» происходит от английского meme «мим» [4].

6) «...за какие откаты давались такие кредиты?». Данный жаргонизм образовался от английского слова «kickback» в значении «взятка» [4].

7) «Стоит выразить респект Большому театру». Интересующий нас жаргонизм образовался от французского слова respect со значением «уважение». Французское слово, в свою очередь, образовалось от латыни respectus с тем же значением.

8) «Делать рентгеновское селфи еще не научились...». Популярное слово «селфи» заимствовано из английского языка. Происходит от слова self «себя, себе» + -ie. Употребляется в языке интернета, а сейчас и в молодежном языке, с 2011 года [4].

9) «Рядом с текстом – веселые смайлики». Жаргонизм происходит от английского smile – «улыбаться».

10) «Я не случайно начала текст с реакции сетевых троллей». «...понимать, что есть такое понятие, как троллинг». Слова «троллинг» и «тролль» заимствованы из английского языка: слово «тролль» в своем изначальном виде – troll, а слово «троллинг» (trolling) – герундий от англ. troll [4].

3. Слова, изначально образовавшиеся в русском языке как жаргонизмы: кумарить, нары, подельник.

4. слова, перешедшие из одного жаргона в другой: барыга, бригада, наводка, отмазать, отмотать, разборка, разобраться, стремно.

1) Жаргонизм «барыга» в значении «мелкий торговец наркотиками» образовался из уголовного жаргона в значении «перекупщик, спекулянт».

2) «Янукович и его бригада...». Данный жаргонизм перешел из уголовного жаргона в общий, а в уголовном слово «бригада» возникло как переносное от литературного омонимичного слова.

3) «Это прямая наводка на оппонента...». Это слово пришло из уголовного жаргона в общий.

4) «С меньшей вероятностью всех отмажут: у Олега Коршунова очень высокие покровители...». Данный жаргонизм перешел в общий жаргон из уголовного.

5) «Дала поручение разобраться с теми, кто не согласен с режимом». «Позже выяснилось, что в разборке участвовали...». Интересующие нас жаргонизмы имеют два варианта образования. Возможно эти слова пришли в общий жаргон из уголовного в значении «групповое обсуждение поведения и действий вора». Есть точка зрения, что эти слова происходят из бюрократической среды в значении «заседания у начальника, на котором разбираются различные проступки подчиненных». В общем жаргоне эти слова больше относятся к уголовной среде[3].

6) Слово «стремно» в XIX веке перешло из воровского жаргона в молодежный и приобрело новое значение. Изначально слово «стремно» образовалось из слова «стремный», которое в свою очередь образовалось от слова «стрем» (от ивр. «штрамаэр», что означает охрану, стражу, предупреждающую об опасности) [4].

Современный язык газеты отличается своей открытостью. Авторы стараются создать особую атмосферу, передаваемых событий. Для этого они могут использовать жаргонизмы разных социальных групп, даже наркоманов, проституток и воров. Это обусловлено стремлением журналиста максимально точно передать характеры и среду, в которой существуют люди – герои статей.

На основе анализа языковых единиц мы можем сделать следующие выводы относительно представленной классификации: подавляющее число жаргонизмов, использованных в языке газеты, происходит из литературного языка.

Литература

1. Никитина Т.Г. так говорит молодежь: Словарь сленга. По материалам 70–90-х годов. – 2-е изд, испр. и доп. – СПб.: Фолио-Пресс, 1998. – 592 с.
2. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. – М.: А ТЕМП, 2010
3. Слова, с которыми мы встречались: Словарь общего жаргона / под ред. Р.И. Розиной, О.П. Ермаковой, Е.А. Земской. – М., 1999. С. 237 – 238.
4. Многофункциональный многоязычный словарь и тезаурус. – Режим доступа: https://ru.wiktionary.org/wiki/Заглавная_страница

Sakhibjamal Esemuratova,

Doctoral student,

Nukus state pedagogical institute named after Ajiniyaz

BLOGS: HISTORY AND CONTENT (on the example of Karakalpakstan blogs)

The web-blogs have entered to our society very deeply as Mass Media last years. Now we can see much information about all the fields of our society in blogposts. However, we can see through them the blogs which give an attitude, analyzing, and giving sharp thoughts to the events which are being held in society. We will learn the services of web-blogs, and analyze them. Because, the blogs on the one hand, are recognized as an informational source of professional journalism, but on the other hand, the place where the events were discussed. That's why the Mass Media and blogosphere are fastened very closely. It is very difficult to establish boundary¹.

Today there are many blogs of citizen journalists of Karakalpakstan on the Internet. However, the bloggers prefer not to lay the information, analytical news, but giving their thoughts to the events. Bloggers of Karakalpakstan have been giving information, news, analytical materials, and commented on their hairstyles in their blogs. For instance, www.furqatysupov.blogspot.com, www.xurliman.blogspot.com, www.pazilov.uz, www.sa.kr.uz, www.megaline.uz, www.juldizlar.uz, www.abdikamalov.narod.ru.

The first web-blog which conducted by Bukharbay Tlewmutov in Karakalpak language is <https://kkreporter.wordpress.com> created in 2009. The journalist conducted some blogs in one time such as <http://kkreporter.livejournal.com>, <http://kkreporter.blog.com>, <http://kkreporter.hiblogger.net>, <http://kkblogger.ucoz.org>, <https://kkreporter.wordpress.com>.

One of the blogs which conducted regularly is www.furqat'yusupov.blogspot.com which belongs to the Furkat Yusupov. He has written news about sport, especially football for 2 years.

The motto of the blog is "The only and only articles and information which I wrote. Not another". The blog was created on the 23th of August, 2013, and till the end of the year, in 4 month 45 blogposts have been written, and 3504 subscribers have read them¹.

The blogs are divided by the content topically and common blogs. It can be politics, films, health and business, musical, educational direction by the thematic side. It depends on the interests of the bloggers.

On the <https://kkreporter.wordpress.com> blog illustrates the problems in society which should be solved by the blogposts «Open letter to Uzbekistan journalists», «The people who do not read newspapers...», «The condition have not changed».

The blog <http://sa.kr.uz> which is devoted to invalids is given the meetings with the invalids, the chances which are given, translations: «Charitable Feruza»¹, «We are with you!»¹.

The blog is conducted by Salamat Avezov who is II group invalid. Not only author's articles, but also other people's articles are given there. For instance, «This is essential for women»¹, «The dish which is full»¹. Bloggers take into consideration, especially news, facts, translations, not the articles which make think over the people in society.

We can see the articles which describe the purity of the language in the blog www.saidahmadov.blogspot.com. In blogposts «O'-6, sh-w, ch-4... Do you need the alphabets which contains «Parasite» letter?»¹ (November 9), «I am not "Wuhrat"!»¹ (April 14) criticized using the letters wrong by the social network users and he gives them the name "parasite" letters. «We can see the wrong letters, orthographical mistakes in the streets of Nukus (photo)»¹ (January 26, 2018). Blogger criticized the banners which are written wrong: photostudy «Baxor» or «Bahor»? «Mexr market» or «Mehr», «Ro'znomalar» or «Ruznomalar»?», etc.

It is important to note that we can see the blogs which are conducted in Karakalpak language encompass all the fields of society, especially criticize social problems in society and approach to them by the citizen position.

To conclude, it helps to distribute the society need information by the rise of the quantity and quality of citizen journalists blogs. From my point of view, with this attempts we should defend the people from strange ideology, informational attacks.

Кабиева А.Б.,

эл-Фараби атындағы ҚазҰУ

журналистика факультетінің 1-курс магистранты

ТЕРРОРИЗМ – ҚАУІПТІ ҚҰБЫЛЫС РЕТІНДЕ

Терроризм – қоғам дамуы барысында пайда болған проблема. Соңғы кезде әлемнің түкпір-түкпірінде террорлық актілердің кесірінен адамдар өз үйінде, қоғамдық орындарда қаза болып, жарақат алып жатқан жағдай жиі кездеседі.

Терроризм туралы сөз қозғамас бұрын оны қозғаушы нәрсе фанатизмге тоқталған жөн. «Фанатизм» түсінігі латынның *fanum* – құрбан деген сөзінен шыққан. Тағы бір психологиялық түбірі бар – бұл латын сөзі *fanaticus* – ашуға булыққан. Қарапайым қолданыста «фанатизм» түсінігі ең алдымен, берік әрі басқаларды жоққа шығаратын деген мағынаны білдіреді. Бұл кез-келген басқа көзқарастарға шыдай алмайтын, қандай да бір сенімге немесе орныққан пікірге деген шектен шыққан ұстаным. Ауыспалы мағынасында, фанатизм – бұл бір нәрсеге деген берілгендік.

Психологиялық фанатизм идеялық радикализм мен экстремизмге жиі сүйенеді және оларды бөліп тұратын идеялары үшін жасалатын күштеу әрекеттері – шынайы терроризмнің негізінде жатады. Бұл кез-келген фанат – террорист деген сөз емес, бірақ террористердің көбісі – фанаттар. Тек қана өзінің белгілі бір пікіріне деген адалдық, әдетте, фанатта басқаша ойлайтындарға деген жаман көзқарасқа, кейбір өзіне ғана аса құнды саналатын мақсаттарды жүзеге асыруға кедергі келтіретін заңдық және этикалық нормаларды жақтырмауға алып келеді. Осы мақсатқа жету үшін ол өзін-өзі құрбандыққа шалуға да, бәріне әзір болады. Өзінің сенімін нақтылауға өз өмірін тігу фанатизмнің өте жиі кездесетін

нұсқасы. Ол білімсіздер мен қалың топтың арасында жылдам тарайды. Оған нақты бір мысал – Ауғанстан. Онда базарлар өз қызбалығымен, логикасыздығымен билікке қарсы діни үгіт-насихат тарататын ортаға айналды. Төңкерістің қарсыластары Шығыстағы бұл әлеуметтік институттың адамдарының психикалық жағдайы мен мінез-құлқын анықтаудағы өзіндік рөлін, ерекшеліктері мен дәстүрін түсіне алды. Базар айқай мен абыр-сабырлығымен еліктіреді. Жабық топ ішінде, топтың арасында еліктеушілік күшейе түседі. Мұндай мәре-сәре топ арасында жеке адамның өз ісіне деген жеке жауапкершілік сезімі жоғалады, жағдайға қатысты сана мен сыншылдықтың деңгейі төмендейді. Ол бәріне дайын, ол – фанат. Мұнда тек діни ғана емес, кез-келген арандатушы ұранды айқайлап айтуға болады, оның артына еретіндер табылады. Сондықтан да халық арасында «нағыз терроризм мақсаты үшін өз өмірін беруге дайын фанаттардың көмегіне жүгініп, шабуылдарды жасайды» деген пікір бар.

Расында, саны, күші мен әсері бойынша әртүрлі 500-ден аса террористік ұйымдар бар. Олардың басым бөлігі – исламдық, олар Таяу және Орта Шығысқа табан тіреген. Одан бөлек, бәрі халықаралық терроризмнің «демеушілері» атайтын жеке мемлекеттер бар. Олар – Ливия, Судан, Ирак, Иран, Сирия, Куба.

Ал Қазақстанда террорлық актілердің орын алуы соншалықты жиі болмаса да, отандық бұқаралық ақпарат құралдарының ол жайында кеңінен ақпарат таратуынан терроризм сөзі халықтың құлағына бұрынғыдай түрпідей тимейтін болды. Бірақ қарапайым көпшілік білетін терроризмнің түрі – діни. Бұл халықаралық дәрежедегі үлкен проблеманың ең үлкен жұрнағы.

Иә, дін турасындағы талас-тартыс әлі де толастамай тұр. Өзі тұрып жатқан елге қастандық ойластырып, ел азаматтарын өз елінің заңы мен басшысына қарсы қоюды мұқият ойластырғандарына қарап таң қаласың. Оның үстіне әсіредіншілдіктің көрінісі, сырт келбеті арқылы Құдай жолында жүргендігін мақтан тұтып, өз халқының мәдениеті мен дәстүрін, тіпті, рәміздерін менсінбейтіндер қатты қынжылтады. Осыған байланысты туындаған мәселеге өз ойын ашық айтқан Әуесбайдың Қанаты: «Менің кесімді пікірім біреу ғана. Бәріміз Конституцияға сүйенеміз ғой, сүйенеміз. Ол бойынша зайырлы мемлекет екеніміз тайға таңба басқандай жазылған ба, жазылған! Зайырлы дегеніміз не еді? Зайырлылықтың сипаты діннің мемлекеттен бөлектігінде екені қаперіңізде шығар. Ендеше, мемлекеттен бөлек болса, мемлекеттік мекемеде діни рәсімде киінудің қисыны қайсы, жорығы қандай? Сіз де мемлекеттің азаматысыз, балаңыз да мемлекеттің келешегі. Мемлекет тегін орта білім беріп, тегін емдеуге конституциямен кепілдік береді. Ендеше, мемлекеттің заңына, оның Конституциясын ұстанбауға пәрмен берген кім?! Киіммен тұмшаланып, әнұранды шырқаудан бас тарту қай қисынға сияды?! Дене шынықтыру пәнінде тән ширатпаймын, сурет сабағында сурет салмаймын деп кертартпа кежірлік көрсетудің жымысқы мақсаты не?» дей келе, «Матаның астында бүркеулі жатқан сүйініш пе, күйініш пе? Айырып жатудың өзі қиын, тіпті мүмкін де емес. Ендеше, бала болашағымыз десек, болашағымызды мемлекеттіліктің канондарынан бөлек тәрбиелеп, қалыптан шығудың жөні де, жосығы да жоқ санаймын» деген қорытындыға келеді. Расында, дінді ұстанушылар арасында исламға күйе жағып, жаман пікір қалыптастырып, әлемді дүрліктіріп отырған да осы адасқан ағымдар.

Бүгіндері халқымызға дұрыс насихатты кімдер, қаншалықты дәрежеде жеткізіп жүр деген сауал туындайды. Оған имамдар жеткілікті ме, уағыз тыңдайтын аудитория кімдерден құралған деген сансыз сұрақтарды қосыңыз. Міне, осыдан келіп, ел тұрғындарының, тіпті қазақ бауырларымыздың өзі қазақ және орыс тілділер деп бөлінетіні мәселеге айналып отыр. Жаңа министрлік орыстілді имамдар жөніндегі мәселені көтергенде, жалған ұлтшылдығымыз қылаң беріп, кей зиялыларымыз «енді мешіттердің орысша уағыз айтуы қалып еді» деген қарсы пікір айтты. Осыған жауап ретінде Дін істері және азаматтық қоғам министрлігі: «Орысша уағыз – көпұлтты елді-мекендердегі жекелеген мешіттерге ғана қатысты» деген болатын. Ал, халықтың көп бөлігі әлеуметтік желілерде әлі де таласып жатқанда, осы орайда «Асыл арна» телеарнасының басшысы Мұхамеджан Тазабек өз ойын ортаға салды: «...Қазақтілді ортаға көбіне кімдер насихат жасайды? Өз өмірін Қазақстанмен байланыстырған адамдар. Яғни, белгілі бір дәрежеде патриот, осы елдің жанашырлары. Оның ішінде имамдар, зиялы қауым, ғалым ағаларымыз, жазушылар дегендей. Сондықтан, қазақ аудиториясына көп жағдайда керекті, дәл, дұрыс насихат жасалады. Ал орыстілді аудиторияға, қазақстандық жастарға ақпарат көзі тек Қазақстаннан алынбайды. Ресейдің әртүрлі өңірінен, шетелдегі орыстілді орталардан ақпарат жетіп жатады. Ал Қазақстанда қаншама орыстілді аймақ бар? Олардың бәрі қазақтілді имамның уағзына ұйып отыр дей алмайсыз. Ал шетелдік азаматтың шарифі әңгімесі Қазақстан азаматының рухани жағдайына, менталитетіне өлшенген ақпарат болмайды. Және ол уағызды Кавказдық, Татарстандық немесе Мәскеуде тұратын, мұсылман дінін қабылдаған орыс жігіті айтып отыруы мүмкін. Араб елдерінің өзінде қаншама орыс, қазақ тілінде уағыз айтатын атақты адамдар бар. Ақпараттық шекара жабық болмағандықтан, адамдар оны тұтынып жатыр...». Оның сөзінің де жаны бар. Елдегі жат ағымның жетегінде кеткен тек орыстілділер деп айтуға мүлдем болмайды, алайда уағыз тыңдаушы

адамдардың, аудиторияның тілін ескеріп, олардың дін жайында дұрыс әрі нақты мәлімет алуын жүзеге асыру үшін де министрліктің бұл бастамасы – құптарлық іс.

Қазіргі Қазақстандағы, тіпті әлемдегі діни ахуалдың тұрақсыздығы үлкен алаңдатушылық тудырып отыр. Мәселені жан-жақты қарастырғанда ғалымдардың, дінтанушылардың түрлі пікірі алдымыздан шығады. Мысалы, Досай Кенжетай теріс ағымдағыларды: «Қазақты исламды енді ғана қабылдаған ұлт ретінде көрсеткісі келеді. Қазақ балаларын бұрынғы бабалары жүріп өткен жолына күдікпен қарауға үндейді» деп айыптай келе, сәләфизмнің ұстанымын кеңестік жүйе кезіндегі «ұлтсыздандыру идеологиясы» саяси жобасынан да асып түсетінін атап көрсетті. Адамның болмысы – ұлттық мәдениетінің барлық қатпарларын, адамның мінезі – ұлттық ерекшеліктерін жоюды мақсат тұтатын «изм»-нің атын «сәләфизм» деп атайтынын түсіндірді.

Терроризмнің көрініс табуы адамдардың жаппай қырылуына әкеліп соғып қана қоймай, ғасырлар бойы қалыптасқан рухани байлықты, мәдени мұраны жоққа шығарады. Террорлық актілердің қоғамдық сипаты терроризммен халықаралық күрес жүргізу қажеттілігін көрсетті. Терроризм көптеген адамдар үшін саяси, ұлттық, діни мәселелерді шешудің негізгі құралына айналып барады. Терроризм – шиеленіске түк қатысы жоқ жазықсыз адамдардың қазасына әкеліп соғатын қылмыс түрі. Сондықтан ол көптеген зерттеулер мен үздіксіз бақылауды талап етеді. Терроризмге тұсау салуды әлем біріге отырып ойластырмаса, жеке дара күрескеннен нәтиже шықпас.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. https://baq.kz/kk/news/kogam/matanin_astinda_burkeuli_zhatkan_suiinish_pe_kuiinish_pe20161020_094400
2. <http://www.qazaquni.kz/2016/09/23/58387.html>
3. <http://today.kz/kz/news/tyinyis-trshlk/2016-10-21/728361-mhamedzhan-tazabekov-oam-dnilenbeu-kerek/>
4. https://baq.kz/kk/news/ruhaniyat/dosai_kenzhetai_salafizm_ustanymi_kenestik_ideologiyadan_da_kauipti
5. Евгений Кожушко - Современный терроризм: Анализ основных направлений — Минск Харвест 2000 ж.
6. Емельянов В. П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования. М., 2000

Пердеш Д.Ж.,

журналистика факультетінің I курс магистранты

ҚАЗАҚ ТЕЛЕВИЗИЯСЫНДАҒЫ ТЕЛЕХАБАРЛАРДЫҢ ТАРИХЫ ЖАЙЛЫ

Қазақ телевизиясында алғашқы телебағдарламалардың негізін түзген театр, кинофильм, эстрада шығармалары болатын. Сонымен қатар, хабарлардың қалыптасуында тележурнал, плакат, очерк, репортаж, әңгіме, хабар және ақпарат таратудың қосқан үлесі зор. Мұны телевизияның тарихы туралы жазған белгілі ғалым Құдайберген Тұрсынның «Қазақ тележурналистикасы: Қалыптасу, даму проблемалары» еңбегіндегі мына тұжырымнан анық аңғаруға болады. «...Қазақстан кеңес Одағының құрамында оған саяси-идеологиялық әрі экономикалық-әлеуметтік жағына тәуелділікте еді. Сондай-ақ, өткен ғасырдың отызыншы жылдарынан бастау алған кеңестік теледидар коммунистік партияның мүддесі тұрғысынан, социалистік идеяны уағыздауға ден қойды. Шығармашылық және технологиялық жағынан тәжірибе жинақтады. Радио мен газет, театр мен киноның элементтерінен құралған, синкретті өнер теледидар экранға жаңа бір леп, тың пішін алып келді. Эфирдегі редактор шеберлігі, режиссер шешімділігі, оператор байқампаздығы кеңестік теледидар өнерін жылдар бедерінде байытып отырды»[1, 10-11],-деген пікір қалдырады. Ол тұстағы телехабарлардың техникалық сапасы мықты болмаса да, рухани тұрғыда берер тәлімі мен құнды дүниелері көп болды. Сол арқылы тәуелсіздікке бастайтын, ұлттық сана қалыптастыратын бағдарламалар қалыптасты. Соның нәтижесінде болашаққа нысаналы (бағдарлы) бағыт алды.

«15 апрельден бастап Алматы телестудиясы аптасына бес рет тұрақты түрде хабар бере бастады. Жаңа студия коллективіне Москва, Ленинград және Свердловск телестудияларының творчестволық қызметкерлері көп көмек көрсетті» [2,98] –деп пікір білдіреді С.Масғұтов. Отандық теледидарымыздың қалыптасу және даму үрдісінде кеңестік дәуірдің үлгісі бізге басты негіз болды. Себебі, еліміз ол заманда Кеңес Одағының құрамында болды. Сондықтан, еркіндікке қарағанда тәуелділік басым болды. Дегенмен, сонда жиналған тәжірибенің нәтижесінде жыл санап біздің де біліктілігіміз арта бастады. Театр мен кино, радио мен газеттің элементтерінен құрылып, көгілдір экранға жаңа бір леп алып келді. Осы тұста ғалым Құдайберген Тұрсынның: «Қазақ

тележурналистикасы: қалыптасу, даму проблемалары» кітабындағы мына бір дерек көздеріне сүйене кетсек:

1958 жылы Алматы телестудиясы берілетін бағдарламалардың мазмұны мен тақырыбына қарай былай жіктеді:

-балалар мен балдырғандарға: «Балалардың автомобиль жолы», «Жасөспірім зоологтар», «Балалар бағының тәрбиешісі туралы», киноочерткен «Бөбектерде қонақта», «Пионерлердің сүйікті орны», «Сиқырлы сөз» мультфильмі ұсынылды;

-әдеби-мәдени салада: «Музыкалық білім алу», «Телевизор көрушілердің құрастырған программасы бойынша» эстрадалық концерт, концерттер. «Үлкен шындықтың өнері», «Ақын азамат» секілді әдеби хабарлар көрсетілді.

-қоғамдық-саяси бағдарламаларға «Социалистік мемлекетті дамыту және нығайту туралы» тақырыбындағы мақала, деректі киноочерк, ғылыми фильм және де «Қазақстандық мол астық үшін» деген атпен фото-кинорепортаж, «Ауыл-қалаға», «Малшылардың сөзіне ісі сай» тақырыптармен аталатын съездердің шешімін, алдағы уақыттағы мақсаттар мен міндеттер жайлы болды.

-әлем тынысы мен шетелдіктердің еліміз жайлы: «Шетелдік қонақтар біз туралы не айтады», «Достар бригадасы» киножурналы, «Дүниежүзі карта алдында» циклы, «Алжир», «Жаппай қарусыздану – бейбітшілік тірегі» секілді лекциялар мен «Есік көлі» деректі фильмдері көгілдір экраннан көрсетіліп отырды.

Ең бірінші Алматы телевизиясының қуаттылығы 120 шақырымды құрайтындай болса, ол Алматы, Талдықорған өңірлерін қамтыды. Сонымен қоса, іргелес жатқан Фрунзе (Қырғызстан) қаласы да біздің елдің хабарын қабылдады. Осы тұста 1958 жылы Алматы – Фрунзе – Ташкент арасындағы радиорелейлік жол салынып бітті. 16 наурыздан бастап Өскеменде алғаш рет телевизиялық сурет көрініс тапты. 1958 жылдың 3 желтоқсанында Өскемен қаласында бірінші рет экраннан диктор көрінді. Ал, телекамераны құрастырған телевизия орталығының инженері – Л.Параманов еді. 1958 жылдың тамыз айының соңында Қарағанды өңірінде «Жарқыра, жана бер, жұлдызым» деген көркем фильммен телестудияның тұсауын кесілді. Целиноград пен Қарағанды арасындағы радиорелейлік жол Жоңғар, Атасу, Ақшатау, Жетіғара секілді ретрансляторлардың іске қосылуына себепкер болды. 1958-1959 жылдар аралығында Республика төңірегінде 30-ға жуық хабарлық телеорталықтар іске қосылып, жұмыс атқарды.

1959 жылы телевизияда хабарлар бойынша біршама өзгерістер ене бастады. Эфир басқа бағдарламалармен толықтырылып, жаңа бір леп келді. «Егер денім сау болсын десен», «Сиқырлықтың сыры», «Келешекке көз жіберсек», «Телеграмма», «Балаларды еңбекке тәрбиелеу», «Комсомол жастар бригадасы», «Қағазсыз, газет, сахнасыз театр» секілді репортаждар беріліп отырса, «Қазақстан ақындарының поэмалары туралы өлеңдері», «Жұмбақ концерт», «Киножурнал», «Ескі дос» деген атпен телеқойылымдар қойылды. Белгілі профессор М.Барманқұлов ағамыз теледидар «журнал» түрінде дамығандығын тілге тиек етсе, Н.Омашев ағамыз радиожурналистиканың «радиогазет» пішінінде дамығанын алға тартады.

Осы жылдары еліміздегі орталықтарда телевизия саласының даму үрдісі қолға алына бастады. С. Масғұтов: «Бұл ретте жоспарлы құрылыстармен қатар жергілікті шаруашылық орындары, аса ірі кәсіпорындар қаржысына сүйене отырып қоғамдық негізде салынған телеорталықтар болды. Осындай жолмен салынған телеорталық Жезқазғанда 1960 жылы ашылды» [3,99],-деп пікір білдіреді. Осы жылдар қарсаңында Целиноград пен Қарағанды қалаларының бағытындағы радиорелейлік жол мен Ақшатау, Атасу, Жетіғара, Жоңғар Алатауларының биігіндегі станциялар іске қосылып, алғашқы жылдардан-ақ қарқынды дамып, үкімет пен өнеркәсіп орталықтары ерекше мүдделілік танытты. Теледидардағы бағдарламалар бағытының барлығы бір текті сәтті деп айтуға да келмеді. Қазірде де солай. Астана еңбекшілерінің Бірінші мамыр мерекесі қарсаңында берілген репортаж ақпаратту берумен ғана шектелмей, сонымен қатар танымдық құндылығы да, деректі-көркем сипаты да қалың көрерменнің көңілінен шығып, ерекше әсер қалдырды.

Қ. Мұстафин: «... Радиохабар мен телевидениенің комитеттеріне халық арасындағы саяси жұмыста радионы кеңінен пайдаланып,... Қазақ халқының КПСС XXI съезінің тарихи шешімдерін жүзеге асырудағы нақтылы табыстары мен тамаша келешегін айқын және нанымды көрсететін арнаулы программалардың, телевидениелік фильмдердің және басқа хабарлардың телевидение арқылы үнемі беріліп тұруы қамтамасыз етілсін...

Жұмысымыздың жетістіктерімен бірге кемістіктері де бар. Республикалық, әсіресе облыстық радио комитеттерінің көптеген передачаларында әлі де мазмұны әлсіз, саяси-көркемдік идеясы төмен материалдар беріліп жүр. Көптеген хабарларымыз бірсарандылықтан, сүренсіздіктен арыла алмай келеді. Хабарымыздың ішінде адамды қызықтырмайтыны, нашар тілмен жазылатындығы,

шұбалаңқылық кездеседі» [4],-деп телевизия қызметкерлеріне қатаң талап қояды. Әйтсе де, енді ғана қадам басып, телевизия саласына әзір ғана кірісе бастаған қызметкерлер үшін қатал талабы бар аудиторияға көңілдерінен шығатындай хабар жасауға әлі ерте еді. Техникалық жетіспеушілік, шығармашылық ұжымның енді ғана қалыптасуы, ұжымдағы ыдыраулар да сәтті хабарлардың шығуына біраз кедергі болды. Әйтсе де, бар күштерін сарп етіп, телевизияның дамуы үшін үлесін қосқан Алматы студиясы қызметкерлерінің хабарларының арқасында салалық редакцияларда 40% құрады. Осы жылдары алғаш рет Қазақстан мен көршілес Қырғызстан арасында телевизиялық байланыс жүзеге асты. Ондағы байланыстың негізгі мақсаты – екі елдің қоғамдық, әлеуметтік, экономикалық, мәдени салалардағы басты жаңалықтарды көрермен назарына ұсыну.

1960 жылдың басында республикада бар-жоғы 4-5 студия болса, жыл ортасына қарай 14-ке дейін көбейді. Хабар тарату уақыты 44 сағатқа дейін ұзартылды. Жылдар арасында бірнеше қалаларда студиялар ашылып, телевизия саласының ауқымы да кеңейе түсті. Телестанциялардың ауқымы жыл санап арта берді. Бастапқыда тек қана Алматы облысын қамтыса, біртіндеп келе Талдықорған, кейіннен Өскемен қалаларына дейін жетті. Бұл біздің ұсынған бірінші кестемізде көрсетілген.

Профессор С.Қозыбаев қазақ телевизиясының дамуы жайлы: “ Қазақстан Республикасында бүгінде 60-тан астам телевизиялық орталықтар мен ретрансляторлар жұмыс істейді. Барлық облыс орталықтары екі арнада телевизиялық хабарларды қабылдаса, Қарағанды мен Ақтөбе – үш, Алматы – төрт арнаны бір мезгілде көру мүмкіндігіне ие. Теледидар бағдарламасын күн сайын 10 миллионнан астам адам тамашалап, республика тұрғындарының 76 пайызы көреді” [5, 164 бб],-деген тұжырым айтады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Козыбаев С. Аудитория – весь Казахстан. Алма-ата. Мектеп, 1984.
2. Юровский А. «Специфика телевидения». М. МГУ. 1960 ж.
3. Радио және теледидар қызметкерлерінің республикалық кеңесі. Қазақстан Республикасының Орталық Мемлекеттік Мұрағаты Қ.
4. Қазақ телевизиясының энциклопедиясы. Алматы
5. Қабылғазина К. «Қазақ телевизиясының тарихы». Алматы. Қазақ университеті. 2018 жыл

Сәндібек Н., Лес М.,
журналистика факультетінің магистранттары
Ғылыми жетекші: Әлімжанова А.Б.

МАНИПУЛЯЦИЯНЫҢ МЕДИАДАҒЫ ОРНЫ МЕН МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ақпарат ғасырында жиі айтылатын, көп талқыға түсетін – әлеуметтік медиа. Оған себеп, қолданушының көптігі, тұтынушы санының артуы. БАҚ арқылы таралатын аудиалды және визуалды түрде қабылданатын хабарламалардың бәрі бірігіп келіп вербалды және медиалық белгілердің жиынтығы ретінде «әлеуметтік медиа» ұғымын құрайды. Ол сөздерден, суреттерден, видеолар мен аудиолардан тұратын технологияларды және әлеуметтік өзара әрекеттесуді біріктіретін әр түрлі іс-әрекеттердің бір түрі.

Бүгінде ақпарат ағыны қарқынды даму үстінде. Оған дәлел, шындықты өтіріктен ажырата білу. Адамдардың көпшілігі кез келген ақпаратқа сыни көзбен қарайтын болды. Жалған, түсініктерді ауыстыру, қорқыту, эмоцияларға жүгіну, плагиат, ілеспе фото және бейне материалдармен негізгі мәтіннің сәйкес келмеуі, дереккөздерге сілтемелердің болмауы, дәлелсіз қорытындылар, баламалы көзқарастың болмауы, негізсіз қорлау. Бұлар БАҚ-да жарияланатын манипуляцияның белгілері.

Әлеуметтанудың түсіндірме сөздігінде манипуляция деп адамның көзқарасын өзгертетін және іс-қимылын бақылайтын идеологиялық және әлеуметтік, психологиялық ықпал ету жүйесін атайды.

Қазіргі кезеңде БАҚ ақпаратты іздестірудің, өңдеудің және берудің қарапайым тәсілінен адамның ішкі, рухани әлемін трансформациялайтын құралға айналды. Ол тұтынушыға ақпарат жеткізу үшін маңызды тапсырма орындайды. БАҚ-тың жаппай санаға әсер ету қабілеті бұрыннан белгілі. БАҚ арқылы әлем халқы заманауи өмір салтымен танысады. Бұл процесс ақпараттық жүктемелерге әкеліп, адамға теріс әсер етуі мүмкін, бұл өз кезегінде түсіну және ойлау қабілетін әлсіретеді. Қоғамның құндылық бағдарларын қалыптастыру және әлеуметтендіру процесіндегі БАҚ рөлі оң да, теріс те сипатқа ие болады. Осы орайда ресей ғалымдары балалар мен жасөспірімдердің агрессияға ұшырауына бұқаралық ақпарат құралдарының тікелей қатысы бар деген қорытынды жасайды. Олар телеэкраннан көрсетілетін зорлық-зомбылық көріністердің көптігін есепке алады. Тағы бір дәлел, зерттеулер көрсеткендей, бұқаралық ақпарат құралдары адамның (жас, орта, кәрі) өмірінде және бүкіл қоғамда

ерекше орын алады. Телехабар, радио, баспасөз, интернет, жарнама адамның ішкі жан дүниесін қалыптастыратын құралға және басты ақпарат көзіне айналды. Жүз жыл бұрын адамдардың ішкі әлемі жеке қарым-қатынас, кәсіби қызметі, саяхаттау негізінде қалыптасса, ал, қазір ғаламның бір шетіндегі ақпаратты білу үшін сол жаққа баруға уақыт кетірмей-ақ, үйде отырып адамдармен байланыс орнатуға болады.

БАҚ-ның алуан түрлілігі (телехабар, радио, баспасөз, интернет) адамға таңдауды беруі керек: теледидарды көру немесе көрмеу, көрсе қандай телеарнаны, бағдарланы көру, баспасөзді оқу не оқымау, радио тыңдау не тыңдамау. Бірақ, біздің ойымызша, бұл тек иллюзия, адамның таңдауы жоқ. Адамдардың басым көпшілігі теледидарды, сол арналарды, жаңалықтарды және бағдарлама регламентімен бекітілген тәртіпте қарайды.

Барлық бұқаралық коммуникация құралдарынан ең жоғары манипуляциялық әсерге теледидар ие. Телеобразтар тікелей байланысты және аудиторияға манипуляциялық әсерге бағынады. Телевизиялық ақпарат-ең алдымен эстетикалық ақпарат. Теледидарда образдар сезімнен, ойдан туады. Соны көрген адамдар шынайы өмірде де осындай образдар бар, өмір бар деп ойлайды. Сондай-ақ кино және телефильмдер адам санасына әсер етеді. Кейде олар сол өзі көрген әлемде өмір сүргісі келеді немесе сол әлемде жүрмін деп ойлайды.

Ал бүгінгі қоғамның ақпарат кеңістігінде ғаламтордың орны ерекше. Ақпараттандыру процесі, ақпараттық технологиялардың өсуі, бір жағынан, қоғамдық қатынастардың жетілуіне, қоғамдық ой-пікірдің өсуіне серпін береді, екінші жағынан - қоғамдық сананы манипуляциялауға мүмкіндік береді.

Интернет көмегімен әртүрлі ақпаратқа толықтай және абсолютті қол жеткізуге берілген мүмкіндіктен қолданушылар ақпарат толқынында жұтылып кетуі мүмкін. Әртүрлі суреттерді көріп, қызықты фактілерді оқып немесе вирусты видеоларды көріп, ақпарат тұтынушыға айналуы мүмкін. Манипуляцияның жетегінде кетуі де ықтимал. Мысалы, елмен бірге дүрлігуі мүмкін. Дегенмен, әр адам өз өмірін өзі басқара алады, дағдыларын дамыта алады. Бірақ интернет, газет, радио және телевизия секілді әртүрлі коммуникация құралдары ұсынған, заманауи технологиялар қолжетімді еткен ақпаратпен дұрыс жұмыс жасау керек.

XXI ғасырды тұтыну ғасыры деп атайды. Бұл тұрмыс заттарына, тамақ, киім, гаджеттерге ғана қатысты айтылмаған, бұл жерде ақпаратты тұтынудың орны бөлек. Ал дәл қазір ақпараттық тұтыну шектен тыс көп. Деректерге назар аударайық:

1. Әр 20 минут сайын facebook-те бір миллион сілтеме таралады.
2. Әр сағат сайын facebook-те 4,5 миллион адам қандай да бір іс-шараға шақыру алады.
3. Әр минут сайын facebook-те 100 мың адам дос болып қабылданады.
4. Барлық қолданушылардың 50 пайызы аптасына 1-5 сағат уақытын әлеуметтік желілерде сөйлесумен өткізеді.
5. Әр секунд сайын 8 адам қандай да бір әлеуметтік желіге тіркеледі.
6. Google-дегі іздеу саны күніне 1 миллиардтан асады.
7. Адам саны жағынан Facebook Қытай, Үндістан елдерінен кейінгі әлемдегі үшінші мемлекет.
8. Орта есеппен алғанда әрбір қолданушы өз аккаунтына күніне 2 рет кіреді.

Тұтынып отырған ақпарат сапасы да тамақ сапасы секілді жоғары болуы керек. Бұл тікелей адамның ойлау қабілетіне әсер етеді. Барлық ақпарат: мақалалар, кітаптар, жазбалар және суреттер мидың жұмысына әсер етеді. Адамның миы жеңіл ақпаратқа толып кетсе, онда тек тұтынушыға айналады. Біріншіден, ол уақытты өлтіреді. Әлеуметтік желіге қанша рет кірсе, көзге түскеннің барлығын қатарынан оқып жатып бірнеше сағаттың қалай өтіп кеткенін білмейтін сәттер болады. Екіншіден, ақпаратты талдау қабілеті жоғала бастайды.

Ақпаратты тұтытуда ақпараттың көлемі емес, оның сапасы мен өзектілігі маңызды. Адамдар көбірек білуге, білетінін көрсетуге, таратуға талпынады. Бірақ мұны ат-үсті білім деуге болады. Бұл деген интернет ұсынған ақпараттың барлығын ойланбай оқи беру, сол сәтте әлеуметтік желілерде барлығымен бөлісу ақпаратты қорытуға мүмкіндік бермейді. Адамның ағзасы майларды жинағаны секілді, мида қажетсіз деректер жинала береді. Ақпаратты сапалы түрде талдау үшін уақыт керек. Оқып болған соң, оны ойланып қорыту керек, қажет болса бірнеше сұрақтар қою да артық болмайды. Бірақ оған уақыт мұрша бермейді.

Манипуляция үнемі жасырын түрде жүреді. Манипуляция техникасы әрдайым жетілдіріп, жаңа әдістерге жүгініп отырады. Бірінші кезекте не айтылғаны емес, оның қалай айтылғаны маңызды. Қазіргі кезде үгіт-насихат ашық түрде жүрмейді. Яғни, бір нәрсенің нақты жауабы берілмейді. Алайда, қоғамды бір жауапқа қарай итермелейді. Осылайша қоғам шешімді өзі тапқандай ойда болады.

Манипуляторлар:

- Болып жатқан оқиғаны жаңа терминдермен, сөздермен баяндайды. Насихатшылар жаңа ұғым, сөздер арқылы бір топты, оқиғаны жақсы немесе жаман жағынан көрсете алады.
- Статистиканы көрсетеді. Сандарды қолдану — мықты әдіс. Кез келген адам сандардың шыншылдығына назар аудары бермейді. Сандарды сенімді ақпарат ретінде қабылдайды.
- Күн тәртібін өзгерту. Манипуляторлар өздеріне қолайлы тақырыптарды алға шығарып, күннің негізгі тақырыбын бұра алады. Ақпараттық соғыс кезінде жан жақтан неше түрлі жаңалықтар легі ағып жатады. Адамдар оның бәріне еріп үлгермейді, басты тақырыпқа байланып қалады.
- Белгісіз ақпарат көзіне сілтеме. Кей ақпарат сенімді болып көріну үшін жалған ақпарат көздеріне сілтеме беріледі. Ал, оны бәрі тексеріп отырмайды. Адамдар ресми ақпаратқа сенбей түрлі сыртқа «ағып» кеткен ақпарат көздеріне сенеді. Нәтижесінде берілген ақпарат сенімді, шынайы болып көрінеді.
- Мамандар пікірі. Бір оқиғаға байланысты мамандардың пікірі жарияланады. Адамдарға бәрібір ол адамның шындығында кім екені, сол тақырыпты жақсы меңгеріп, меңгермегені. Мұндай ақпарат та сенімді болып көрінеді.
- Жеңіл трансқа енгізу. Дыбыстық және бейне ақпараттар легі адамды есінен тандырып, сараптай алу мүмкіндігінен айырады.

Америкалық лингвист, философ, Ноам Хомскийдің әсіресе "Тыныш соғысқа арналған тыныш қарулар" ("Silent Weapons For Quiet Wars") атты кітабының желісімен жазылған манипуляция, қоғамды басқару тәсілдерінен тұратын тізімі кең тараған. Солардың кейбіріне тоқталып өтсек: Ақпарат кеңістігін, медиа күнтізбін маңызы аз, кейде қажетсіз жаңалықтармен толтыру арқылы саясат және экономика элитасы түйінін шешіп жатқан аса күрделі мәселелерден халық назарын аудару – қоғамды басқарудың негізгі әдісі. Назар аудару әдісі халыққа ғылым, экономика, психология, нейробиология және кибернетика сияқты салалардан білім алуға мүмкіндік бермеу мақсатында жұмыс істейді. Халықтың назарын түкке тұрмайтын ұсақ-түйек тақырыптарға бөліп, шынайы әлеуметтік мәселелерден назарын аударып отыру, азаматтарға ойлануға мұрша бермей, ылғи да бірдеңеге алаңдатып қою. Қоғамда қолдау таба қоймаған шараны мойындатудың тағы бір әдісі – шараны "қиын да қажетті" қылып көрсетіп, сол сәтте осы шешімді болашақта қабылдауға азаматтардың келісімін алу. Адам қашан да осы шақта құрбандық жасаудан гөрі, не де болса келешектің еншісіне қалдыруды жеңіл санайды. Біріншіден, ол дәл сол сәтте болмайды. Екіншіден, халық "ертең бәрі жақсы болады және бізден талап етіп отырған құрбандықтан құтылып кетуіміз мүмкін" деп үміттенуге бейім. Бұл азаматтарға өзгеріс туралы ойлармен үйренісуге және мезгілі жеткенде мойынсұнуға уақыт береді.

Манипуляциядан қорғанудың жолы, жаңалықты қарау емес, оқуға ұмтылу. Адам бір нәрсені оқыған кезде оның миы да жұмыс істеп, ақпаратты сараптай алатын болады. Ал, бір нәрсені көзбен қарау мидың ондай мүмкіндігін шектейді. Сондықтан адамдар көрген нәрселерінің әсерінде қалып қояды.

Манипуляцияның соңына ілеспеу үшін сыни ойлау керек. Жазылғанның барлығына сене беруге болмайды. Сыни ойлау – бағдарды жоғалтып алмауға, дұрыс шешім қабылдауға және зияны тиетін нәрселерден бас тартуға көмектесетін қабілет. Сыни ойлау қабілеті тоқтап қалғанда адам талдау қабілетінен айрылады. Нәтижесінде адам оқығанның барлығына сене беретін болады.

Сонымен, сыни ойлау тақырып немесе оқиғаны сізге көрсеткен тұсын ғана емес әр қырынан көру. Ақпаратпен қалай жұмыс жасау керек? Көзге түскеннің барлығын оқымау керек. Кезекті ақпаратты оқып отырғанда бұл ақпараттың қандай пайдасы болатыны туралы ойлану керек.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Фрейд З. Массовая психология и анализ человеческого «Я». // Фрейд З. Избранное. Т. I.L: Academic Press, 1969.
2. Барденштейн Л.М., Можгинский Ю.Б., Патологическая агрессия подростков. - М., Медпрактика-М, 2005.
3. Нуржанов Б. Г. Культурология. - Алматы, 1994.
4. Фортунатов А.Н. Проблемы истории телевидения: философский и культурологический подход. Курс лекций. - Нижний Новгород, 2007.- 276 с.
5. <https://massaget.kz>
6. <https://kerekinfo.kz>

ОТАНДЫҚ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДІК ЖЕЛІЛЕРДІҢ КИБЕРҚАУІПСІЗДІГІ

Ақпарат сізбен бізді байланыстыратын ортақ құрал, идеялогияны насихаттайтын негізгі тетік. Мақсат мүдде, соның ішінде ұлттық құндылық, саясат, экономика күнделікті тіршіліктің қайнаған қазаны. Осының бәрі халықтың қажетілігінен туындаған ортақ мәселе.

Енді сізбен біз айтып, күнделікті қолданып жүрген ақпараттың, пайдасымен қоса адамзат баласына қаншалықты қауіпті екенің ой таразысына салып, саралап жатқанымыз шамалы.

Қойын өріске тастап, дастарқанға ас қашан қойылады деп жайбарақат отыратын заман өткелі қашан. Қасқырдың да күтетіні осыдай сәт емеспе? "Жау жоқ деме, жаға астында"-, деген сондықтанда.

Ендеше бетімізге күліп қарап өзінің мақсаттын жүзеге асыратындар да бар. Сондайлардың негізгі ошағы әлеуметтік желілер. Мысалы: Орманға жел соғып тұрғанда от тастасақ, жылдам жанып сан ғасырлық тарихы бар ну орман әп-сәтте күлге айналады. Жер бетіннен жойылады. Сол сияқты біздің де ғасырлық тарихымыз бар, ешбір жау алмаған намысымыз, ұлттық құндылығымыз өзіндік болмысымыз бар. Бүгінгі ақпарат соған қаншалықтты әсер еттеді. Әлеуметтік желі ұлттық менталитетімізге қарсы келіп жатқанын түсінуге, санамыздың өзі дәрменсіз болып тұр. себебі күн сайын мыңдаған ақпараттар тарап жатыр. Демек ақпараттық саясат, ақпараттық соғыс жүріп жатыр?!

Ақпараттық саясаттың негізгі ұстанымдары:

Ұдайылық – қоғам туралы ақпаратты мүдделі тұлғаларға тұрақты және үнемі беріп тұру;

Жеделдік – Қоғамның қаржылық-шаруашылық қызыметіне әсер етуі мүмкін және де мүдделі тұлғалардың мүдделерін қозғайтын елеулі оқиғалар мен фактілер туралы мүдделі тұлғаларды барынша қысқа мерзімде хабардар етуді қамтамасыз ету;

Қолжетімділік – Ашылатын ақпаратқа мүдделі тұлғалардың еркін, ауыртпалықсыз және ең аз шығындармен қол жеткізуін қамтамасыз ететін, қоғам туралы ақпаратты тарату тәсілдерін қоғамның қолдануы;

Дұрыстық – Қоғамға мәлім фактілерді бұрмалаусыз ақпаратты мүдделі тұлғаларға беру;

Толықтық – мүдделі тұлғаларға оларды қызықтыратын сұрақтар бойынша нақты жағдай туралы барынша толық түсінікті қалыптастыру үшін жеткілікті көлемде ақпаратты беру;

Тең құқықтық – Қазақстан республикасының заңнамаларында және қоғамның ішкі құжаттарында қарастырылған жағдайлардан басқа кезеңдерде мүдделі тұлғалардың ақпаратты алуында тең құқықтар мен мүмкіндіктерді қамтамасыз ету;

Ақпараттық ресустардың қорғалғандығы – қоғамның қызыметтік, коммерциялық немесе басқа да заңмен қорғалатын ақпараттарын қорғаудың Қазақстан республикасының заңнамаларында рұқсат етілген тәсілдері мен құралдарын қолдану құқығы;

Ақпараттық соғыс – ол әдеттегідей әскери күшті пайдаланбай, ақпараттық технологияларды қолдана отырып қақтығыстар жүргізу тәсілі. Қоғам мен мемлекетті тұрақсыздандыру үшін ақпараттық жүйелерге, аса маңызды және басқада құрылымдарға зиян келтіру, саяси, экономикалық және әлеуметтік жүйелерді бұлдіру, халықты жаппай психологиялық үгіттеу, сондай-ақ қасылас топтың мүдделеріне қарай шешім қабылдауға мемлекетті мәжбүрлеу мақсатында ақпараттық соғыс түрі.

Ақпараттық инфрақұрылым – ақпарат түзу, дайындау, түрлендіру, беру, пайдалану және сақтау үшін пайдаланылатын ақпараттық ресустар мен жүйелердің, ақпараттық-коммуникациялық желілердің техникалық құралдарының жиынтығы.

"Вконтакте" желісінің негізін салушы Павел Дуровтың мына сөзі осыған қарата айтылған сияқты: "Компьютер ойындарынан, әлеуметтік желілерде мақсатсыз отыра беруден, топас адамдарша интернетті беталды шарлаудан тиыл. Әлеуметтік желідегі қарым-қатынасты барынша қысқарт, бір-ақ аккаунт қалдыр". Бұл пікір бүгінгі ақпарат заманында, қажетті пікір деп есептеймін.

Аллауыт мемлекеттер, Жапония, корей, Қытай, сияқты т.б. мемлекеттер шетелден кіретін ақпартақа тосқауыл ждасауда. Себебі қалықты тарібелеуші құрал ақпарт екенін жете түсініп, кірме ақпараттың соңында ұлттық алауыздықты тудыратын иеология болуын қадағалалап шектеу жасау.

Әлемнің дамығн мемлекеттері осыны жетте түсініп дер кезінде тосқауыл қойып жатыр. Біз тәуелсіздік алғаннан бері билікті бір қалыптты басқару жүйесіне келтіреміз деп отырғанда, белгісіз топтар ақпарат арқылы халықтты басқарып, игеріп жатыр. Сондықтан ең бірінші қазақ менталитентін қорғауымыз керек. Ақпараттқа шекара қойатын күнге келіп жеттік.

Америкалық жазушы Жюльен Смит жастарға арналған бір сөзінде: "Әлем сені ақымақ еткісі келеді. Мәселен, банктік жүйені білмейтін адам кредитті өте көп мөлшердегі үстемесімен алып, соңынан сан соғады. Білімсіз адамнан ақша табу оңай. Бақытты, бай және тәуелсіз болғың келсе, мүмкіндігінше білімді болуға тырыс".

Елімізде екі мыңға жуық таралған шетелдік әлеуметтік желілер бар екен. Сонымен қатар вконтakte, ватсап, инистаграм, фейсбок сияқты көп қолданыстағы желілерде адамдар көп пікір алмасады. Сонымен қоса жеке тұлға өзі туралы толық мәліметтерді тіркелегн кезде қалдырады. Ең қорқыныштысы осы желілерді кім құрды? Ақпараттың бәрін кім бақылауында ұстап отыр? Бұл сұрақ ешбір адамды мазаламайтыны өкінішті.

Ақпараттың қауыпы ең күшті ядролық қарудан әлде қайда қуатты екенін ескерсек, онда ақпараттың қоғамға қаншалықты әсері бар екенін елестетудің өзі қорқынышты.

Қазіргі «ақпарат ғасырында» БАҚ құралдарының рөлі ерекше. Бұқаралық ақпарат құралдары қоғамдық санаға әсер етіп, қоғамдық пікірді туғызады, қоғамның бір-бірімен байланысын қамтамасыз етеді. Кім ақпаратқа ие болса, сол кез –келген мәселенің шешімін табады. Ақпараттық кеңістікте интернеттің ролінің өсуімен адамның және қоғамның құқықтары мен бостандықтарын зорлық жасау мен қатігездікті насихаттайтын ақпараттан өтірік және жалған ақпаратты тандау, мақсатында болашақ ұрпақты теріс дүниетанымнан қорғау қажеттілігі туындайды. Ақпарат елдің тұрмысына, көңіл-күйіне, мінез-құлқына, әсер етеді. Сондықтан ақпаратты берумен оны қабылдаудағы қоғамдық сананы дұрыс қалыптастырсақ болашаққа нық қадам басуға болады.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. «Қазақ энциклопедиясы» Алматы, 2011.
2. Қытай жазушысы Сұң хұң Биян «Ақша соғысы» романы.
3. Америкалық жазушы Жюльен Смит «жастарға арналған кеңесі» әлеуметтік желеден
4. "Вконтakte" желісінің негізін салушы Павел Дуров. Вконтakte желісі
5. Қасым Аманжол жүргізген “Шының жүзі” бағдарламасы. 2004. Алтынбек Сәрсенбайұлымен сұхбат.
7. Қасым Аманжол жүргізген “Шының жүзі” бағдарламасы. Ақселеу Сейдімбек пен сұхбат. // Youtube желісінен

Маратова Д.,
журналистика факультетінің
1-курс магистранты,
Ғылыми жетекші: Әлімжанова А.Б.,
аға оқытушы

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БАЛАЛАР МЕН ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ МЕДИАСАУАТТЫЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Сауатты, саналы оқырман тәрбиелеу үшін әуелі сондай орта қалыптастыру керек. Ал ондай орта қалыптастырудың алғышарты – жаңа оқымандарды медиасауатты болуға басынан бастап үйрету. «Баланы жастан» дегендей, медиасауаттылық мәселелері де бала әріп танып, ақпарат қабылдай алатын жасқа жеткен күннен бастап оны ақпаратты қабылдауға, тексеруге, тұтынуға баулыған жөн. Медиасауаттылық және медиабілім беру бүгінде Қазақстанда ғана емес, бүкіл әлемде өзекті тақырып болып отыр. Біз осы салаларда жаңа технологиялардың дамып отырғанына көз жеткізіп отырмыз. Технологиялар пайда болып, бірден көптеген адамның санасын жаулап алды. Қазақстан жаңа медиатехнологиялар теориясы мен практикасын дамытуда әлеммен бірге дамып келеді. Біздің бүгінгі міндетіміз – бірінші кезекте балалар мен жастардың медиасауаттылығын арттыру мәселелерін қолға алу.

Қазіргі таңда Қазақстандағы медиабілім беру мәселелері ғалымдар, блогерлер, әлеуметтік желілі қолданушылары арасында, жаңа технологиялар туралы пікірлер сан алуан.

Қазақстандағы медиабілім беру мәселесі басқа мемлекеттердегі сияқты, екі бағытқа ие.

1. Жоғары оқу орындарындағы журналистика факультеттері мен кафедраларындағы медиабілім беру. Мұнда екі құрылым бар:

а) студенттер мен магистранттардың ортасы;

б) журналистердің, медиақоғамдастық қызметкерлерінің және қоғаммен байланыс саласындағы біліктілікті арттыру.

2. Қоғамның медиасауаттылығы. Мұнда мынадай міндетті бөлімдер бар:

- а) университеттер мен мектеп мұғалімдерін оқыту ортасы;
- б) тұтастай қазақстандық қоғамның дайындығы;
- в) балаларды мектептерде және орта мектептерде оқыту.

Біздің қоғамда медиасауаттылыққа қатысты тағы бір мәселе бар.

Әр елдің, қоғамның, тілдің, аудиторияның ерекшеліктерін ескере отырып жасалған жобалар аз. Мысалы қазақ тілінде оқытатын мектептердегі медиасауаттылық мәселелері бүгінгі күннің шындығына қарағанда әлдеқайда күрделі. Оқулықтарды қазақ тіліне механикалық түрде аудару мүмкін емес. Бізге қазақ медиакеңістігін, соның ішінде электронды, IT-технологиялар мен заманның жаңа сын-кәсіптерін зерттеу негізінде жасалған түпнұсқа қазақ тілді оқулықтары керек.

Бүгінде Қазақстанның ғалымдары бүкіл әлемдегі ғалымдар сияқты медиасауаттылық саласындағы іргелі жобалармен айналысуда. Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің ғалымдар тобы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің тапсырысы бойынша «Елдің зияткерлік әлеуетін қалыптастыру үшін медиабілім беру технологияларын дамыту» тақырыбында үшжылдық бағдарламада жоба бойынша жұмыс атқарғанын дереккөздер арқылы біліп, таныстық.

Қазақстандық медиапедагогиканың дамуының әртүрлі кезеңдерінде кеңінен таралған медиабілім берудің маңызды тұжырымдамаларының түсіндірмелері нақтылана бастады. «Аудиовизуалды сауаттылық», «Медиамадениет», «Медиабілім» және т.б. медиабілім беру терминдерінің қысқаша глоссарийі жасалған. Жоба азаматтарды әлеуметтік маңызды ақпаратпен қамтамасыз ету және ақпараттық ғасырда тәуелсіз БАҚ дамыту үшін ұлттық ақпараттық ресурстардың мүмкіндіктерін зерттейді.

Сондай-ақ, ең көп қолданылатын медиабілімнің негізгі бағыттары анықталды. Олар – баспасөз, кино, радио, дыбыс жазу, теледидар, бейне және компьютерлік коммуникациялар, соның ішінде Интернет. Эмпирикалық материалды жалпылау барысында Қазақстандағы әлеуметтік-мәдени және білім беру жағдайының негізгі факторлары, сондай-ақ медиа-білімнің қазіргі жағдайы, оның мақсаттары, міндеттері, мазмұны, ұйымдастыру формалары, үлгілері, әдістері, құралдары анықталады.

Медиасауаттылық туралы айтқанда тағы бір ескеретін маңызды жағдай – ақпаратты тексеру, яғни фактчекинг. Жаһандану дәуірінде ағылып жатқан ақпаратты сүзгіден өткізіп, ақ-қарасын ажырата білу қиын-ақ. Қазір негізгі ақпарат сенімді ақпарат көздері арқылы емес, әлеуметтік желі арқылы жылдам тарайды. Қоғамда жалған ақпараттың көбейіп кетуіне де басты себеп осы сияқты. Осындай деректердің жиі тіркелуі дезинформация дейтін жаңа терминнің өмірімізге дендеп енуіне себеп болды.

Дезинформация дегеніміз – қоғамдық сананы жаңылыстырып, қандай да бір реакция тудыру мақсатында таратылатын жалған ақпарат. Француз тілінен аударғанда *des* – теріс, *information* – ақпарат деген мағына берелі. Дезинформация алғаш рет бірінші дүниежүзілік соғыс кезінде қарсыластарды адастыру, шатастыру мақсатында қолданылған. Қазіргі саяси ғылымда жалған хабар тарату арбау технологияларының құрамдас бөлігі саналады. Ол ерекше ақпарат арқылы ақпарат қабылдаушы не тұтынушы тұлғалардың санасында коммуникатормен, яғни ақпарат таратушымен үндес ниет туғызуды көздейді.

Дезинформацияны тек саясатта, бизнесте, ғылымда ғана емес, күнделікті тұрмыста да жиі кездестіруге болады. Кездестіріп те жүрміз. Әсіресе, WhatsApp, Instagram, Facebook сияқты әлеуметтік желілерде өзіміз «сенімді ақпарат көзі» деп есептейтін тұлғалар түрлі жаңалық таратады. Жақында ғана «Теңге жойылады екен, оның орнына «алтын» атты валюта пайда болады», «Банкрот болған банк қалған қаражатты таратып жатыр екен» деген мазмұндағы ақпарат тарайды. Медисауаттылығы төмен тұлғалар аталған хабарламаны таратып, жазаға ұшырауы мүмкін екенін ескермейді. Тіпті, жалған ақпарат таратқандарға айыппұл салып, заң бойынша жаза қолдануы мүмкін.

Қазақстанда бұқаралық ақпарат құралдарында жарияланған ақпараттың, әлеуметтік желідегі жазбалардың және ел алдында жүрген тұлғалардың мәлімдемелерінің рас-өтірігін тексеретін сайт бар. Ол factcheck.kz деп аталады. «Ақпаратты тексеру үшін сыни ойлау керек. Қарапайым адамдар әлеуметтік желі арқылы келген фото, видео, мәтін түріндегі ақпараттың рас-өтірігін өз бетінше анықтай алады. Ол үшін критикалық ойлау жүйесін қалыптастыру керек», - дейді factcheck.kz сайтының бас редакторы Думан Смақов.

Демек, ақпараттың рас-өтірігін тексерудің ең қарапайым жолы – Google, Яндекс сияқты іздеу жүйесіне салу. Егер бұл ақпарат ресми дереккөзде бұрын жарияланған болса, іздеу жүйесінен таба аласыз.

Тағы бір жолы – ресми органдармен байланысып, ақпараттың рас-өтірігіне көз жеткізу. Ешкім ешқашан әлеуметтік желідегі хабарламаны 40 адамға, 100 адамға таратқаны үшін сыйлық немесе ақша бермейді.

Мысалы, жақында мессенджерлер арқылы «Электронды үкімет порталы 360 мың таратып жатыр» деген хабарлама тарап кетті. Хабарламаны оқыған адамда электронды үкімет порталы не үшін ақша таратуы мүмкін? Оның қызметі басқа ғой деген ой туындауы керек. Мұндай жағдайда алдымен электронды үкімет порталының телефонына хабарласып көруге болады.

Дезинформация көбінесе белгілі бір топ арасында, билік пен халық арасында немесе ұлттар арасында араздық туғызу мақсатында жүргізіледі. Кейде ксенофобиялық көңіл-күй туғызуды мақсат етеді.

Фактчек қазіргі қазақ қоғамына керек дүние. Себебі, мыңдаған ақпарат пен хабарламалар арасында жалғандары да жоқ емес. Қазір тек Қазақстанда емес, әлемде барлық елдерінде дерлік дезинформациямен бетпе-бет келіп жататын тұстар көп. Сондықтан фактчек, шынайы ақпаратты талап ететін оқырмандар үшін әрдайым маңызды орын алады.

Әлеуметтік желіде ақпаратты кім және қалай таратқаны көрсетілмейді. Адам ақпараттың рас-өтірігін шынымен білгісі келсе, оны қазбалап іздейтініне күмәнім жоқ. Мысалы, factcheck.kz сайтында қарапайым адамдарға Google-дің көмегімен ақпараттың дереккөзін тексеретін инструменттерді қолдану мүмкіндігі, жасырын әдіс-тәсілдері, оны қалай қолдану керектігі көрсетілген. Желіде тараған хабарламаларға бірден сенбей, ашық деректермен жұмыс жасап үйренген дұрыс.

Factcheck.kz жобасы 2017 жылдың мамырынан бастап Қазақстанда жұмыс істеп келеді. Қазір әлемдегі 138 мойындалған медиажобаның қатарында. Factcheck.kz сайты қазақ және орыс тілдерінде ақпарат таратады. Кез келген адам өзінің материалын немесе өзі тап болған ақпаратты тексеруге ұсына алады. Сайттың аудитория әртүрлі жаста. Күн сайын 40-50 мың адам оқиды.

Қазақстандағы балалар мен жасөспірімдер сауатты контенттен гөрі, youtube видеожелісіндегі видеоблогерлер мен қысқа жарнамалық роликтерді көруге әуес. Жасөспірімдер жаңадан пайда болған дорума жанрында фильмдерді күтіп жүріп көреді. Әсіресе, Корей фильмдеріне сұраныс көп. Қазақстандық жасөспірімдер Корейлік әншілердің видео-клиптерін, музыкасын тыңдауға әуес. BTS тобының әндерін білмейтін жасөспірім жоқ. Топтағы әншілер туралы мәліметтерді олар үлкендерден жақсы біледі. Бұл да ақпараттық ағынның, өзге мәдениеттің еліміздегі жастардың сана-сезіміне әсер етіп жатқанын байқаймыз. Шетелдік сериалдардың аудармасын қажет етпей көре беретін жастар да бар. Тіпті жас балаларға ағылшын тілін үйренсін деген ниетпен ағылшын тіліндегі мультфильмдерді ата-аналары өздері қосып береді. Өйткені заман сұранысы дейміз. Десек те, бала жастайынан визуалды көрген дүниелері оның адамдық қалыптасу, дамуына үлкен әсер етеді. Сондықтан салт-дәстүрді дәріптейтін, ұлттық құндылықтарды насихаттайтын балаларға арналған өнімдерді дайындау қажет деп ойлаймыз. Балалар мен жасөспірімдер контентіне көңіл бөлетін уақыт жеткен секілді. Елдің болашағы жасөспірімдердің шығармашылығына бей-жай қарамағанымыз дұрыс.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ахметова Л.С. Медиаобразование в Казахстане // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. Алматы, 2014. № 3-2. С. 37-38.
2. <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=4817> (қаралған күні: 11.11.2019).
3. <http://zhasorken.kz/?p=32381> (қаралған күні: 28.11.2019)
4. «Ақ желкен» журналы, №11 Қараша, 2019. 24-25 бб.
5. Сейітқазы П.Б., Абдиркенова А.К. Медиабілім мазмұнындағы негізгі түсініктер мен теориялар. // Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Хабаршы. Алматы, 2018. №1. 22-23 бб.

Қабылбек Асылзат,
журналистика факультетінің
1-курс магистранты

ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРДІҢ БАҚ-ТАҒЫ РӨЛІ

XXI ғасырдың алғашқы онжылдығы бұқаралық ақпарат құралдарының жұмыс істеу негіздерінде терең өзгерістерге ұшырады. Әлемнің ақпараттық көрінісі біздің көз алдымызда өзгеруде. Әлеуметтік желілер арқылы аудиториямен диалог құру, нарықта қалыптасқан ұстанымдарды сақтау және нығайту, интернеттегі контентті жылжыту - жаңа медиа ландшафт жағдайындағы журналистердің маңызды мәселелерінің бірі. Бүгінгі таңда әлеуметтік желілерде аккаунтты жүргізу кез-келген өзін-өзі сыйлайтын БАҚ редакторларының жұмысының міндетті атрибуты болып табылады. Бүгінгі таңда әлеуметтік желілер - ең перспективалы, бұқаралық ақпарат құралдарын насихаттайтын және аудиторияның назарын аударатын құрал болып табылатындығымен түсіндіріледі.

«Әлеуметтік желі» терминін ең алғаш болып 1954 жылы қазіргі заманғы Интернет пайда болғанға дейін Манчестер мектебінің әлеуметтанушысы Джеймс Барнс енгізген.

Қазіргі таңда, БАҚ өкілдері үшін медиа-өнімдерді жылжыту құралы ретінде әлеуметтік желілерді пайдалану мүмкіндіктері жақсы қарастырылған. Алайда, әлеуметтік желілерді кәсіби басылымдардың бәсекелесі және медиа институт үшін әлеуметті қауіп ретінде де қарастыруға болады. Екінші жағынан, қазіргі кезеңде БАҚ бәсекелі ортада өмір сүріп жатқандықтан, әлеуметтік желілерді өз пайдасына жаратып, ақпараттық өнімдерін халық арасына тарату үшін қолдана алады.

Мәселен, бұқаралық ақпарат құралдарын зерттеушісі Джоанна Блэкли жаңа медианың, оның ішінде әлеуметтік желілер соңғы уақыттарда дәстүрлі ақпарат кеңістігін басып озды дейді. Оның пікірінше, әлеуметтік желілердің феномені ХХІ ғасырдың бірінші он жылдығында-ақ танылып үлгерген. Және көптеген БАҚ электронды нұсқаға өтіп, әлеуметтік желілердегі маркетинг қарқын алды. Бүгінде газет-журналдар мен электронды басылымдар Facebook, Twitter және Вконтакте, Instagram секілді әлеуметтік желілерді ақпарат алу мен таратуда пайдаланып отырғаны анық.

Әлеуметтік желілерде бұқаралық ақпарат құралдарын ілгерілетудің алғашқы және айқын құралы - әртүрлі әлеуметтік желілерде белгілі бір медианың жеке парақшасын құру. Ал ол парақшаларды жүргізіп отыру үшін СММ мамандардың қызметіне жүгіну қажет. СММ менеджер ағылшын тіліндегі Social Media Marketing деген сөздің бас әріптерінен құралған қысқарған атау. Аты айтып тұрғандай, ол әлеуметтік желілермен жұмыс істейтін маман. Оның міндеті әлеуметтік желілерде отырып, өзі қызмет ететін компания немесе мекеменің жұмыс бағдарына сай мақсатты аудиторияны тарту болып табылады.

Бұл жағдайда бұқаралық ақпарат құралдары СММ көмегімен келесі тапсырмаларды орындауға болады:

- Оқырманмен тікелей байланысу үшін қолданушылардың тізімі мен координаттарын білу;
- Қолданушы қатарын барынша көбейту;
- Өзекті жаңалықтарды табу, оқиғаға қатысушылар мен куәгерлермен байланыс жасау, ақпаратты жылдам жеткізу;
- Тікелей эфирдегі оқиғаға (спорт, мемлекеттік сот отырысы мен билік өкілдерінің жиыны, төтенше жағдайлар орындары, сайлау және т.б.) трансляция ұйымдастыру мүмкіндігі;
- өнімді жылжыту;
- танымдылық пен атақты арттыру;
- өнім немесе қызмет туралы қоғамдық пікір қалыптастыру;
- компанияның веб-сайтына трафикті көбейту
- әлеуметтік желілердегі парақшадан ақпараттық арнаның веб-сайтына өтушілердің санын көбейту;
- ресурстардың интерактивті мүмкіндіктерін қолдана отырып, желі қолданушылары арасында бұқаралық ақпарат құралдарының өзін насихаттау;

Мәселен, кез-келген отандық ұлттық не жеке меншік телеарналардың соңғы уақытта әлеуметтік желілерде жиі көрініс табуы- телеарналардың таргетингтің жаңа түрін одан сайын дәлелдей түскендей. Осы орайда, телеарналарды таңдау орташа жылдық рейтинг негізінде жүргізілді. Сызбада көрсетілген ең жоғары бағаланған екі ақпараттық арналар - Қазақстан және Хабар және рейтингтің алғашқы ондығының екі арнасы - 31 арна және НТК бар. Сонымен қатар, рейтингтің соңғы қатарында тұрған КТК және Gakku TV арналары таңдалды.

Арналар келесі параметрлер бойынша талданып қарастырылды: ресми веб-сайттың функциялары мен навигациясы, қосымшалардың қол жетімділігі, әр түрлі технологиялық сайттардың ерекшелігін түсіну, түрлі әлеуметтік желілердегі және жедел хабарлаушылардағы белсенділік, веб-сайттағы және мазмұндағы мазмұн формаларының бірегейлігі мен әртүрлілігі, әлеуметтік желілердегі жазылушылар саны, белсенділік және аудиторияның реакциясын қалыптастыру, интерактивті функцияны қолдану.

Кесте 1. Телеарналар және әлеуметтік желілердегі жазылушылар саны (қыркүйек 2019 ж)

Аты	Youtube	Instagram	Facebook	Vkontakte	Жалпы оқырман саны
Қазақстан	1 023 615	282 000	38 310	33 084	1 377 009
Хабар	952 097	238 000	22 541	23 281	1 235 919
31 арна	195 470	301 000	18 104	90 269	604 843
NTK	302 103	219 000	1 695	92 085	614 883
КТК	299 722	284 000	21 280	74 053	679 055
Гакку ТВ	1 687 585	1 700 000	5 723	327 860	3 721 168

Барлық арналар Инстаграм әлеуметтік желісін аудиториямен қарым-қатынас жасау үшін ең қолайлы желі деп санайды, сондықтан негізгі жұмыс осы платформада жүреді. Мәселен, Қазақстан ұлттық арнасында Интернетте насихаттау үшін арнайы түсірілген бағдарламалар, түрлі телеарна жобаларының жарнамалық роликтері, фотолар, арна өмірінен алынған әзіл-оспақтар жиі жүктеліп отырады. Сонымен қатар арнаның жеке жобалары үшін тақырыптық топтардан үнемі репосттар бар. Көңілді тапқырлар алаңы сынды позитивті бағдарламалардың қызықты әрі күлкілі кадрлары арнаның жеке парақшасынан бөлек, әлеуметтік желідегі өзге де парақшаларға шығып тұрады. Бір ерекшелігі-әлеуметтік желіге жүктелетін ақпараттың өзінің арнайы уақыты болады. Мәселен, кешкі сағат 7-8-дің арасы - материалдың өтімділігі мен қаралым жинау жағынан ең тиімді уақыт.

2-кесте

**Инстаграм әлеуметтік желісіндегі бір аптадағы жаңартулар мен реакциялар саны
(қыркүйек, 2019 ж.)**

Аты	Пост саны	Лайк	Пікірлер
Қазақстан	68	23 561	605
Хабар	46	21 890	578
31 арна	26	19 998	594
NTK	60	18 997	486
КТК	24	19 852	493
Гакку ТВ	15	30 824	648

Бір аптада әлеуметтік желіге жиі пост салатын Қазақстан арнасы көштің басында тұр. Ұлттық арнаның бір апталық желіге жүктейтін ақпарат саны 70- ке жуық. Демек, бір аптада инста парақшаға шамамен 10 пост салынады екен. Мекмлекеттік арнаның әлеуметтік желідегі парақшасына эфирге шығатын телехикаялардың үзінділері мен басқа да жаңалықтар жүктеледі.

Әлеуметтік желілерде бұқаралық ақпарат құралдарын жылжытуда қолданылатын екінші құрал - трансмедиа. Бұл құбылыстың дамуы біздің көз алдымызда болып жатқандықтан, бұл терминді әлі толықтай қарастыруға болмайды. Бұл терминнің өзін алғаш рет профессор Генри Дженкинс 2003 жылы «трансмедиалық әңгіме жазу» тіркесінде қолданған. Бұл платформалар медианың барлық түрлерін, әлеуметтік желілерді, компьютерлік ойындарды, мобильді қосымшаларды, фильмдерді, кітаптарды, комикстерді, коллекцияларды және т.б. қарастырады. Медиа-өнімді жылжыту құралы ретінде әлеуметтік желілерді пайдалану арқылы трансмедиа Ресей тәжірибесінде қолданыла бастаған. Мысал ретінде «Россия 1» арнасындағы «Ауыл ұйықтап жатқанда» фильмін алуға болады, онда әлеуметтік желілердегі ойын қосымшасы бар, онда сіз фильмнің кейіпкерлеріне қатысты жағдаяттық ойындардың шешімін іздеп, аталмыш киноға қызығушылығыңызды арттырасыз.

Қазіргі әлемде бұқаралық ақпарат құралдары қоғамда пікір қалыптастырудың маңызды және тиімді құралы болып табылатынын және тек адамның ғана емес, бүкіл мемлекеттің қоғамдық санасына әсер етудің көптеген әдістері мен тәсілдері бар екенін атап өткен орынды. Бұған қоса, бұқаралық ақпарат құралдарын жылжыту әдіс-тәсілдерін ақпарат кеңістігінен бөлек, кез-келген басқа компаниялар қолданылады. Әлеуметтік желілерде біз тек медиа жаңалықтарды ғана емес, сонымен қатар БАҚ – тың мерекелермен құттықтауларын, қайырымдылық акцияларына қатысатындығын көре аламыз. Әлеуметтік желілердегі пікірталас, саяхаттар, сайыстар, фотокөрмелер оқырманды БАҚ өміріне барынша жақындату, қызығушылық тудыру үшін қажет, нәтижесінде компания аудиториямен кері

байланыс орнатып, өз өнімін жылжытуға, бағдарламаны тыңдауға, бағдарламаны қарауға қызығушылығын арттырады. Әлеуметтік желілердегі маркетингтік қызметтен нәтиже алу үшін БАҚ жұмысқа деген көзқарастарын түбегейлі өзгертуі керек.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Вартанов С.А., Гуреева А.А., Дунас Д. В., Ткачева Н.В. Изменение природы новостей в цифровую эпоху: теоретическое осмысление // МедиаАльманах. 2016.
2. Павлушкина Н.А. Социальные сети в работе журналиста: pro et contra // Современные проблемы науки и образования. 2014.
3. Лосева Н.Г. Интернет-СМИ и социальные сети: опыт интеграции [Электронный ресурс] // I-COM-ference 2011. Социальные сети и Интернет-СМИ: Докл. на конф., 10-11 февр. 2011.
4. Мингазов И.М. Социальные сети как инструмент продвижения / Мингазов И.М., Макашова В.Н. //Сборник научных трудов - Магнитогорск: МГТУ, 2015. – Т.1.

Аман Анэль,
журналистика факультетінің
2-курс магистранты,
Ғылыми жетекші: Әлімжанова А.Б.

МОБИЛЬДІ ҚОСЫМШАЛАР ҚЫЗМЕТІ: ДАМУЫ, ҚАЛЫПТАСУ КЕЗЕҢДЕРІ

XXI ғасырдың басында мобильді құрылғылар мен желілердің таралуына жауап ретінде жаңалықтар ұйымдары мен әзірлеушілер жаңалықтар өндірісі мен тұтынуға арналған қосымшалар жасай бастады. Мобильді қосымшалардың, оның ішінде WhatsApp лездік хабар алмасу сияқты чат қосымшаларын кез-келген тұрғын пайдалану құқығына ие.

Мобильді құрылғылардағы қосымшалар – смартфондарда, планшеттерде, сағаттарда және басқа да мобильді құрылғыларда жұмыс істеуге арналған. Бұлар компьютерлік бағдарламалық жасақтама.

1983 жылы Аспенде (Колорадо штатында) өткен Халықаралық дизайн конференциясында Apple Inc негізін қалаушы Стив Джобс, телефон желісі арқылы сатып алуға болатын жазба дүкеніндегідей, бағдарламалық жасақтаманы тарату жүйесін ұсынды. Жиырма жыл өткеннен кейін iPod-тың бірінші буыны дүниеге келді; iPhone коммерциялық нарыққа ұсынылды және Apple App Store iPod және iPhone қолданушылары жүктеуге арналған жүздеген қосымшаларды іске қосты. iPhone-нан кейін бұл үрдіс өзге пайдаланушылар үшін де қажет болды. Осылайша Android Market 2008 жылдың қазан айында іске қосылды, ал BlackBerry App World 2009 жылдың сәуірінде пайда болды [1].

Қоғамдық өмірдегі және әлемдік нарықтағы тұрақты және күрделене түсетін мобильді қосымшалар журналистік жұмыстың маңызды бөлігіне айналды. Мобильді журналистиканың даму дәуірі басталды. АҚШ және Англия-Еуропа контекстеріне назар аударсақ, журналистикадағы қосымшаларды зерттеу медианың жаңа саласы болып табылады.

2000 жылдардың басында, журналистикада әлеуметтік медианың пайда болуымен бірге мобильді қосымшалар маңызды орын ала бастады. Осы ретте журналист қызметін оңтайландыратын және ақпарат тасымалын жеделдіретін құралдарға сұраныс асты. Содан бері мобильді қосымшалар жаңалықтар шығаруға және тарату саласына еніп, тұтынушыларға жаңалықтарға қол жеткізудің негізгі тәсілі болып табылады.

Мобильді қосымшалар журналистиканың әлеуметтік-техникалық жүйесінің құрамдас бөлігіне айналғандықтан, тілшілер бұл технологияның репортажға қалай әсер ететінін қарастырады, ал редакторлар мен баспагерлер, интерактивті мүмкіндіктері бар мобильді құрылғыларға ие, тұтынушыларға арнап жаңалықтарды қалай шығаруға болатындығын ойластырады. Жаңалықтарды тарату мақсатында мобильді технологияны қалай пайдалануға болатындығын шешумен қатар, бүкіл әлемдегі медиа-ұйымдар осы күштерді қалай қаржы көзіне айналдыруға болатынын және олардың қосымшалары меншіктік немесе патенттік емес болатынын анықтауда.

Ақпараттық ұйымдарында журналистік жұмыста мобильді қосымшаларды қолдану мен әзірлеудің кейбір ерекшеліктері 2000 жылдардың басында пайда болды. Бүкіл әлемдегі ақпарат ұйымдары, соның ішінде Британдық хабар тарату корпорациясы (BBC) push-хабарландыру және мобильді сайттармен тәжірибені жүзеге асыра бастады [2].

Ақпарат агенттіктері пайдаланушыларға мобильді құрылғыларына қандай жаңалықтар жіберілетінін таңдауға мүмкіндік берді (мысалы, жалпы жаңалықтарға, спорттық немесе мәдени

жаңалықтар, т.б.); басқа агенттіктер патенттік және патенттік емес өтінімдер туралы ескертулер берді; және де басқа ақпарат агенттіктері абоненттерден қысқа хабарламалар қызметі (SMS) арқылы жаңалықтар алуы үшін ақы төленуін талап етті. Сондай-ақ, жаңалықтар ұйымдары аудитория үшін жаңалықтар, денсаулық және ауа-райы туралы қысқаша ақпарат беретін аудио қосымшаларды жасап шығарды. Алғашқы болып әлемдік БАҚ-та CNN, BBC, Миннесота қоғамдық радиосы және Spiegel т.б. көшті бастап берді. Бүгінде бізде Tengines.kz, Nur.kz, Baq.kz т.б. жаңалық порталдарынан бастап, теларна, радио, газет-журналдар мобильді қосымшаға бейімдеп келеді [3].

Өз бизнес-модельдерін қайта қарастыра келе, ұялы интерфейстерде ауқымды аудиторияға жету мүмкіндіктерін түсіне отырып, ескірген ақпараттық ұйымдар өздерінің қосымшаларын жасады. Кейбіреулері қосымшалар дүкені арқылы орнатылып, SMS арқылы ақпарат ескертулерін қосқан. Мысалы, Mashable, La Presse, New York Times, Washington Post, SFR Presse, Rio Times, Sky News Australia т.б. әлемдік БАҚ алғашқы орындарды алады [4]. Осы қосымшаларды әзірлеу кезінде жаңалықтар ұйымдары 2008-2009 жж. бастап мобильді редакторларды жалдауға кірісті. Мысалы, BuzzFeed - жаңалықтар мен ойын-сауық өндіретін цифрлық медиа-компания – Tumblr, Imgur, Instagram және хабарламалармен (мысалы, Facebook Messenger) қосымшалар үшін түпнұсқалық мазмұнды жасауды журналистер тобына жүктеді. Сол сияқты, NowThis агенттігі әлеуметтік платформалар мен басқа да қосымшаларға арналған қысқа бейнебаяндарды жасады.

Мобильді медиа менеджментіне штаттық редакторлық қызметтерін бөлудің орнына, мобильді жауапкершілік жеке репортер құралдарының ажырамас бөлігіне айналды. 2009 жылдан бастап журналистік жұмыста Apple App Store, Blackberry App World және Android Market арқылы қол жетімді мобильді қосымшалардың серпіні пайда болды. Олар ақпараттық медиа ұйымдарға кең және жас аудиториямен байланысу мүмкіндігін ұсынады. Өз бағдарламаларын жасаумен қатар, осы уақыт аралығында жаңалықтар ұйымдары қосымшаларды келесі мақсаттарда қолдана бастады:

- ақпаратты қарау (мысалы, Chrome, Safari, RSS арнасының NetNewsWire, QR кодтары, Quora)
- Құжаттарды өңдеу, құру және қарау (мысалы, фотосуреттер, камера, VoiceMemos, Go to құжаттар, Dropbox, Evernote, Google Docs, Google Sheets, Google Slides)
- ақпарат көздеріне қол жеткізу және жаңалықтарды тарату (мысалы, Instagram, Facebook, Flickr, Flipboard, Twitter, LinkedIn, Snapchat-тың Discover функциясы, YouTube)
- Мультимедиялық хабарламалар жіберу және бөлісу (мысалы, WeChat, Snapchat, Telegram, Signal, WhatsApp сияқты ашық және жабық мобильді чат қосымшаларында)
- Блог жүргізу және жаңалықтармен бөлісу (мысалы, Tumblr, Blogger, Wordpress, YouTube)
- жаңалықтар бөлмесінде байланысты ұйымдастыру (мысалы, Slack)
- Көрсеткіштер деректерін талдау (мысалы, Hootsuite, Tweetdeck)
- Ұялы телефондар арқылы пайдаланушылардың географиялық орнын анықтау және бағалау үшін геоақпаратты пайдалану (мысалы, ауа-райы бағдарламалары) [5].

2000 жылдардың ортасында мультимедиялық чат қосымшалары пайда болуы және 2011 жылдан бастап олардың тез таралуы, ақпарат ұйымдарының нақты уақыт режимінде мәтіндік хабарламалар, дауыстық хабарлар алмасу және файл алмасуды қолдана отырып, пайдаланушылармен ақпараттар алмасуын жеделдетті. Ол кезде мультимедиа мобильді қосымшалары мен мобильді чат қосымшаларының, әдетте «чат қосымшалары» деп аталады. Мысалы, WeChat немесе Snapchat.

Ақпарат ұйымдары сонымен бірге мәтін, сурет немесе видео арқылы адам-машина сөйлесуінің интерактивті жүйелері ретінде жұмыс істейтін чатботтарды жасап шығарды. Бұл чатботтар патриоттық емес қосымшалардың (мысалы, Facebook Messenger-тегі жаңалықтар ұйымы ретінде) және меншіктік қосымшалардың (мысалы, Politibot немесе Quartz) кеңейтімдері ретінде жұмыс істеді [6].

Хабар алмасу қолданбалы компаниялары, соның ішінде Kik, Line, Skype, Facebook Messenger және Viber әлеуметтік желілерде жаңалықтар ұйымдары қолдана алатын боттарды да жасады.

Мәселен, 2016 жылы Atlantic Media-ға тиесілі жаңалықтар веб-сайтында фотосуреттер, хабарламалар, GIF-хабарламалар жіберетін және жаңалықтар мазмұны мен аудитория арасындағы бірнеше минуттық қарым-қатынасты орнататын сілтемелер қосымшасын шығарды.

Қорыта айтқанда, мобильді қосымшалар ақпарат ұйымдары мен журналистерге журналистік жұмыстың жаңа жолдарын қарастыруға мүмкіндік берді. Мобильді қосымшаларды бүкіл әлемдегі медиа-ұйымдар қабылдады, ал оларды Newswork-та қолдану он жылдан астам уақыт бойы журналистік нормалар мен практикаларға өзгеріс алып келді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Alper, M. (2014). War on Instagram: Framing conflict photojournalism with mobile photography apps. *New Media & Society*, 16(8), 1233–1248.

2. Ananny, M., & Crawford, K. (2014, September 10). Designer or journalist: Who shapes the news you read in your favorite apps?. Nieman Lab.
3. Barot, T., & Oren, E. (2015, November 9). Guide to Chat Apps.
4. Belair-Gagnon, V., Agur, C., & Frisch, N. (2016, November 4). How foreign correspondents use chat apps to cover political unrest. Tow Center for Digital Journalism at Columbia University.
5. Belair-Gagnon, V., Agur, C., & Frisch, N. (2017a, March 27). The changing physical and social environment of newsgathering. *Social Media + Society*, 3(1), 1–10.
6. Belair-Gagnon, V., Agur, C., & Frisch, N. (2017b, September 5). Mobile sourcing: A case study of journalistic norms and usage of chat apps. *Mobile Media and Communication*, 6(1) 53–70.

Ахметжанова Ендік,
журналистика факультетінің
2-курс магистранты

ФАКЧЕКИНГ – ДЕРЕКТЕРДІҢ ШЫНАЙЫЛЫҒЫН АНЫҚТАУ ҚҰРАЛЫ

«Фактчекинг» және «верификация» ұғымдары журналистердің лексиконына жақында ғана енгенімен, олардың астарында журналист мамандығына тән шынайы фактілерді ұсыну және бұрмаланбаған ақпаратты жеткізу сынды негізгі машықтар жатыр. Ендеше, осының бәрін «фактіні тексеру» деп атай салып, бұл ұғымдарды кәдімгі сәнге ілесу және кірме сөздер деп тануға болмай ма? Алайда, мәселенің тамыры тереңде, ең алдымен, «журналист» түсінігінің аясын анықтауда. Он жыл бұрын ғана журналист деп тек басылымның редакциясында жұмыс істейтін және соған сәйкес кәсіби білімі бар адам аталатын. Бірақ, әлеуметтік желі платформаларының дамуы мен мобайл құрылғылардың кең таралуы бұл ұғымға біршама өзгеріс енгізді. Әлеуметтік желілер платформалары адамның нені біліп, нені білмейтінін анықтай бастаған ақпараттық сүзгіге айналды. Онда әр күннің ақпараттық хаттамасын жасап қана қоймай, шартты түрде қабылданатын ақпараттық көзқарас қалыптастыра бастаған «пікір көшбасшылары» мен «блогерлер» мәдениетін жасады. Смартфондардың таралуы қандай да бір оқиғаның еріксіз куәгері болған адамдар түсірген фото мен видеоны редакцияның фототілшісі түсірген фотосуреттерге қарағанда анағұрлым құнды етті. Ақпарат арналарының дәл осылай өзгеруі фактчекинг пен верификацияның маңызы артуына алып келді. Өйткені, енді сіз ақпаратты жарияланбай тұрғанда емес, ол әлеуметтік желілерде, электрон медиада, тіпті, телеарналар эфирінен лезде таралып кеткеннен кейін барып қана тексеруге мәжбүрсіз [1.37].

Фейк деген не және олардың түрлері? Көбінесе жалған ақпарат мәтін, фотосурет немесе видео (не болмаса, осы аталған тәсілдердің қосындысы) түрінде таралады және ол не жаман ниеттен, не сауатсыздықтан шығады. Ондай жалған ақпараттың кез келген түрін фейк деп атаймыз және былай жіктейміз: - Өсек. Оны көбінесе «сарыжағал» басылымдар пайдаланады және негізінен танымал тұлғалардың жеке өміріне қатысты болады. Өсек рас та, өтірік те болуы мүмкін, бірақ, басты сипаты – оның шын не өтірік екенін растайтын сенімді ақпарат көзі болмауы. - Ойдан шығарылған. Аудиторияның эмоциясына әсер етуге арналған, ешқандай шынайы негізі жоқ толықтай өтіріктен құралған ақпарат. Әлеуметтік эксперимент жүргізу, жеке бас деректерін жинап алу мақсатымен немесе сатира үшін қолданылуы мүмкін. Мұндай ойдан шығарылған жалған ақпаратқа мысал ретінде үш омырауы бар әйел туралы жаңалықты атауға болады. Ол Крейг Сильверманның әлеуметтік желілерде фейк ақпарат оларды жоққа шығаратын жарияланымдарға қарағанда көбірек таралатынын дәлелдеген зерттеуіне негіз болды. - Насихат және жаңылдыру. Ойдан шығарылған ақпарат коммерциялық немесе зерттеу жүргізу мақсатын көздесе, насихат тек саяси мүдде үшін жасалады. Үш омырауы бар әйел туралы ойдан шығарылған өтіріктен ешкімге зиян келмеді, ал насихат пен ақпараттан жаңылдыру әлдекімі өлтіріп тынуы да мүмкін. Ақпарат көздеріне, ең алдымен журналистерге деген жаппай сенімсіздік туғыза отырып, насихат факт пен ойдан шығарылған өтіріктің ара-жігін өшіріп қана қоймай, қандай да бір әлеуметтік институттарға деген сенімді жойып, саяси оқиғаларға деген белгілі бір көзқарасты аса танымал ететіні соншалық, демократия құралдары қызметін атқара алмай қалады. [1.38]. ШЫНДЫҚ Шындыққа жанасатын ақпарат дұрыс мәнмәтінде пайдаланса, мәлімдемені ақиқатқа жатқызуға болады. Мысалы (Demagog 2017):«Депутаттар заңнаманы мақұлдап отыр, бірақ біз түрлі жағдайдың тоғысуына байланысты салық заңнамасын (Еуропарламентте – Demagog.cz өңдеуі) мақұлдамаймыз». Салық заңнамасы шын мәнінде Еуропалық Одақ мемлекеттерінің құзырында болғанын ескере отырып, бұл мәлімдеме шындыққа жанасады деп бағаланды. Еуропарламенттің басты міндеті – Еуропалық комиссия шығарған ЕО құқықтық нормаларын мақұлдау. [6.18] Жалған пікір Егер шынайы фактілер алғашқы мәнмәтіннен жұлынып алынса немесе фактілер контексте бұрыс

қолданылса– пікір жалған болып келеді. Бұл категорияға орынсыз немесе үйлесімсіз салыстырулар жатады. Мысал (Demagog 2016): «Housing & Construction фирмасы – Израильде жүздеген шақырым жол салған табысты компания». Бұл пікірге жалған деген баға беріледі, себебі автор кәсіпорынның беделі мен нақты жағдайды жасанды түрде байланыстырып отыр, ал нақты жағдай материал дайындалып жатқан тұста белгісіз болған. [6.19]

Верификация құралдары, көрсетілген алгоритмді жүзеге асыру үшін құралдар керек, солардың біразын атап өтеміз. Алдымен, бір ғана міндетті орындау үшін кем дегенде екі құралды қолдану керек екеніне назар аударсаңыздар. Айталық, алыс аймақтағы бір жердің көрінісі қандай екенін тексеру үшін Google Maps пен Яндекс.Карта көмегіне қатар жүгінген дұрыс. Осылайша, құралдан қате кетуінен сақтанып, түрлі құралдарды қолдану арқылы бірдей нәтиже ала алатыныңызға көз жеткізесіз. Google.com және Yandex.ru Қажет ақпаратты табуға мүмкіндік беретін жалпыға белгілі іздеу жүйелері. Екеуінде де кеңейтілген қызметтері бар, солардың көмегімен белгілі бір сайттардан белгілі бір уақыт аралығында жарияланған материалдарды табуға болады. Семантикалық алгоритмдердің дамуы арқасында, сұраныс тілі қаншалықты қарапайым болса, ұсынылатын нәтиже де соғұрлым жақсырақ болады. Facebook.com, vk.com және Instagram Ақпаратты алғаш таратқан адам болып шығуы мүмкін қолданушыны, сондай-ақ, оқиға куәгерлерін табуға көмектеседі. Ақпаратты алғаш таратқан аккаунт бот болуы мүмкін деп күмәндансаңыз, оның профайлын мына параметрлерге сәйкес тексеріңіз: · Аты-жөні дұрыс па? · Ол адам туралы қандай ақпарат белгілі? · Аккаунт қай кезде құрылған? · Фотосуреттері және белсенділік сипаттары қандай? Сонымен қатар, әлеуметтік желілердің түрлі платформаларындағы уақыт қалай көрінетініне де назар аударыңыз, бұл оқиғаның хронологиясын дұрыс реттеуге мүмкіндік береді: · Twitter – уақытты сіздің баптауларыңызға сәйкес көрсетеді. · Facebook пен VK – сіздің компьютеріңіз немесе смартфоньыңыз көрсететін уақытпен жүреді. · Youtube пен Instagram – тек Pacific Time (-8:00) көрсетеді.[1.40]

Фактчекинг пен верификацияны кем дегенде екі жағдайда қолдануыңызға болады: өзіңіз материал әзірлеп, оның шындыққа сәйкес екеніне көз жеткізуіңіз керек болғанда және фейкке тап болып, оны жоққа шығарғанда. Бірінші жағдайда болсаңыз, екінші жағдайдағыдай дәлелдеу стратегиясын құрудың қажеті жоқ, алайда, сіз баяндайтын оқиғаның растығы адам болсын, зат болсын – ақпарат көздеріңізді қаншалықты тексергеніңізге байланысты болмақ. Ақпарат көздерімен жұмыс істегенде барынша көбірек деталь табуға тырысыңыз, өйткені олар ақпараттың растығын тексеру үшін керек болуы мүмкін. Айталық, 2014 жылғы 2 мамырда Одессада болған оқиға туралы ақпараттың растығын тексеру барысында жаңбыр жауған уақыт сияқты детальдің маңызы зор болды, өйткені соның көмегімен оқиғаның хронологиясы дұрыс қалпына келтірілді. Сондықтан осындай детальдардың бәрін хронологиялық тізбекке салып отырыңыз, ол кейіннен қандай ақпарат жетіспейтінін және оқиға қандай ретпен өрбігенін анықтауға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, географиялық профиль жасаудың да, яғни негізгі оқиға өткен орындарды картаға салып отырудың да маңызы зор.

Сонымен қатар, саяси салада тұрақты түрде фактчекинг жүргізетін болсаңыз, Politifact қолданатынға ұқсайтын тізбек жасап алу артық болмайды. Әсіресе, фактчекинг нәтижелерін әлеуметтік желіде жариялауды жоспарласаңыз, соңғысы пайдалы болады. (<https://medium.com/graph-commons/the-year-2016-marked-the-post-truth-era-what-now-5b20e4e5c16a#.v58eviqqd>)[1.42]

Хабарлама мен шындықтың сәйкестік деңгейін анықтау Фейк жасау үшін дәйексөзді іріктеп қолдану немесе контекстен жұлып алу тәсілі пайдаланылғанда, сәйкестік деңгейін анықтау сол хабарламаның қаншалықты дәл жеткізілгенін анықтауға мүмкіндік береді. Мысалы, ресейлік медиа құралдары «Порошенко Ресейге қарсы санкцияларды тоқтатуға үндеді» деп хабарласа, ақпарат көзіне жүгінгенімізде, бұл хабарлама контекстен жұлып алынғанын көреміз: «Санкцияларды тоқтатуға бәрін бұрын кім мүдделі екенін білесіздер ме? Президент Порошенко. Алайда, алдымен Украина аумақтық тұтастығы мен егемендігін қалпына келтіре алуы үшін Ресей біздің жеріміздегі әскерін шығарып әкетуі керек».

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. «Қазақстандағы практикалық журналистика 3.0»(Қазақстандағы Конрад Аденаэур атындағы қор, 2017.
2. Программа ЮНЕСКО: Информация для всех [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.unesco.org (дата обращения 10.03.2014)
3. Баспасөз релизі .Баспасөз конференциясы.Жұмыс тәжірибесі 2013
4. Факчекинг журналистика зерттеуінің тренді: мүмкіндігі мен болашағы 2017
5. Журналист шпаргалкасы, 2016.
6. Практикалық оқулық Александр Горховский 2017 ж. Фактчекинг журналистика зерттеуінің тренді: мүмкіндігі мен болашағы.

АҚПАРАТТЫҚ ҚАҚТЫҒЫСТЫҢ ПАЙДА БОЛУ ФАКТОРЛАРЫ

Қазіргі бұқаралық ақпарат құралдары әлеуметтік-еңбек жанжалдарын жариялау кезінде олардың мәнін түсінуге ұмытылмайды. Ақпараттық қақтығыстарға өнер, ғылым, дін, философия тақырыптары секілді жеңіл қарайды. Сонымен қатар, олар тек қақтығыстарды ғана емес, олардың даму процесіне әсер етеді. Кейде осындай әрекеттер салдарынан ақпараттық шабуыл тоқтайды. Бүгін барлық жерде ақпараттық қақтығыс әрдайым ұтады деген пікір бар. Мәселен, НАТО елдерінің ресейлік тілшілері мен БАҚ-да Югославиядағы оқиғалар туралы әртүрлі ақпараттарды жариялағанынан хабардармыз.

Соңғы он жылдықта медианың қоғамдағы қақтығысын анықтайтын фактор ретіндегі рөлі артты. Көптеген жарнамаларға шабуылдар көбейді. Мысалы, орташа статистикалық мәліметтер бойынша америкалықтар 7 млн.жарнамалық роликтерді көреді. Саяси және экономикалық насихат «психологиялық қауіпсіздік техникасын» әрдайым сақтамайды. Кейде шиеленістің артуы стратегиялық жоспардың жасалуына негіз болады.

Кейде мазмұнына қарама-қарсы үгіт-насихат оның тыңдаушылары мен, көрермендерінің уәждерін тудырады. БАҚ барлық адамдарда қақтығыс жағдайларында олардың мінез-құлқына әсер ететін қондырғыларды қалыптастыруға күшті әсер етеді; қақтығыстарды түсінуіне және бағалауына ықпал етеді; бала кезінен бастап адамдарда әлеуметтік өзара іс-қимылдың проблемалық жағдайларында конструктивті мінез-құлықтың стереотиптерін қалыптастыруға көмектеседі.

Адамдар арасындағы кез-келген жанжал бірінші кезекте ақпараттық қақтығыстан болады. Ақпарат адамдарға кез-келген шешім қабылдау үшін қажет. Ол жанжалда оңтайлы әрекет жасауға мүмкіндік беріп қана қоймай, сонымен қатар ең мақсатты қызмет жүйелердің өмір сүруі мен жойылуының мәнін басқарады.

Қазіргі ақпараттық қоғамда психологиялық соғыстың әдістері мен тәсілдерін іске асырудың қуатты құралы – бұқаралық ақпарат құралдары пайда болды. Адам қазіргі уақытта ақпараттық аланда тұрады. Ол планетаның барлық шетінен ең жаңа ақпаратты алады, бірақ тек БАҚ беретін ақпарат.

Енді бұқаралық ақпарат құралдарының көмегімен алдау мен елесін таңқаларлық шеберлікпен жасауға болады, сондықтан ешкім ақиқатты жалған өтіріктен, шындықты жалған етуден ажырата алмайды [1].

Адамдар ақпарат өрісінде өмір сүреді және күн сайын баспасөзден, радиохабарлардан, теледидар экранынан ақпарат түсіреді. Жиі әлемде жаратылған шындықтан символдар, олар тіпті өз мүдделеріне қарсы жүре алады. Шындық екінші жоспарға шығып, бағынышты рөл атқара алады. Бұл мағынада адам еркін емес, оның үстіне тиімді ақпараттық әсердің бірқатар тәсілдері пысықталады.

«Сана манипуляциясы» еңбегінде ақпараттық қоғамдағы қарым-қатынастардың сипаттамасы берілген. Қазіргі ақпараттық қоғам әлеуметтік құрылымдаудың және биліктің ерекше түрі болып табылады [2]. Өндіріс құралдарын иеленуге негізделген индустриялық капитализмнен кейін ақша билігіне сүйенетін қаржылық капитализмнен кейін билік негізделген және коммуникация құралдары арқылы, ақпараттық ағындарды басқару жолымен жүзеге асырылатын символдық ақпараттық капитализм кезеңі басталады.

Ақпаратты басқаратын, түрлендіретін, мөлшерлейтін коммуникация құралдары қазіргі заманғы қоғамда әсер етудің басты құралына айналады. Билік стратегияларын жүзеге асыру тиімділігін арттыру үшін ең заманауи ақпараттық технологиялар қолданылады, олар көпшілікке айла-шарғы объектісіне айналдыруға көмектеседі [3]

Ақпараттық қақтығыс деген не?

Қақтығыстың қайшылықтармен байланыстығын негізге ала отырып, ғалымдар мәселенің шешілуіне методологиялық тұрғыдан түсініктеме жасайды. Қайшылықтық кез-келген қақтығыстың негізінде жатыр. Профессор А.Г. Здравомыслов қақтығыс табиғатын түсіну үшін оның әлеуметтік қайшылықтардан себебін іздеудің қажеті жоқ екендігін айтады. Егер нақтырақ талдар болсақ, қақтығыстар мен қарама қайшылықтар туралы сөз қозғалады.

Қазақстан – бүгінгі күні демократиясы дамыған өркениетті елдер қатарына бағыт ұстап отыр. Елбасы Н.Ә.Назарбаев ұсынған жолдауында еліміздің болашағы жастар, бүгінгі мектеп оқушылары екендігі айтылады. Бүгіннен бастап олардың бойына ұлттық рухты сіңіре отырып, Отанымыздың шынайы патриоттарын, мәдениетті білімді, парасатты, бауырмал, ізгі ниетті, адал азаматтарын, әрі коммуникативті қабілетті жастарды тәрбиелеу керек екендігін ескертеді [4].

Конфликт (лат. тілінен – қақтығыс) А. А. Урбановтың тұжырымы бойынша: бәсекелестіктің түбіндегі қарама -қайшы ойлардың қақтығысуы (мақсаттың, ұстанымның, көзқарастың) түрлі өткір эмоционалды толқулармен байланысты өзара түсініспеушіліктің болуы.

Конфликттік жағдайдың жағымды жақтары:

Көптеген мәселелердің шығуына, олардың шешілуіне көмектеседі.

Іс- әрекеттің тиімді жолдарынның пайда болуына себеп болады.

Кейде ұжымның сыртқы қысымдарға бірігіп қарсылық көрсетуіне себеп болады.

Кері жақтары:

Әлеуметтік психологиялық климаттың нашарлауына алып келеді

Адамның жүйке жүйесіне әсер етіп, күйзеліске ұшыратады.

Көптеген адамның тікелей жұмысындағы міндетін орындауда көңілінің бөлінуі. Сондықтан, конфликт – бұл кездейсоқ күрделі және қарама – қайшылық тудыратын психологиялық құбылыс.

Конфликттің негізгі құрылымдық компоненттері: конфликт объектісі, конфликт мүшесі (оппонент), конфликтті жағдай, инцидент (қақтығыс).

Ең кең таралған деп М. Дайчпен ұсынған конфликттің типологиясын қарастырайық.

1. Шынайы жанжал. Бұл «объективті өмір сүретін және адекватты қабылданатын» жанжал.

2. Кездейсоқ не шартты жанжал. Жанжалдың бұл түрінің өмір сүруі «екі жақты мойындалмайтын немесе игерілмеген жеңіл өзгеретін» жағдайларға тәуелді.

3. Ауыстырылған жанжал. Мұнда, «анық жанжал» айтылады, оның артында қандай да бір басқа, латентті жанжал жатыр.

4. Қате тіркелген жанжал. Бұл «қате түсінген екі жақтың нәтижесі ретінде» яғни қате талданған мәселелер бойынша болады.

5. Жалған жанжал. Бұл «объективті себептердің» болмаған кездегі жанжал жағдайы, соңғысы тек қабылдаулар мен түсіндірулердің қате болғанында ғана орындалады.

Даулы мәселені шешуде адамның бойындағы барлық игі қасиеттерді қалыптастыру үшін адамдармен бірлесіп әр түрлі жаттығулар жасауы, өмірлік жағдаяттарға байланысты пікір алмасуы, оның дұрыс- бұрыстығын талқылауы жүйке жұмысының қызметін нығайтып, түрлі ауру-сырқаудың алдын алуға мүмкіндік береді. Қақтығыстың шығу дәрежесіне қарай төрт қақтығысты жағдай және тәрт инцидент типтері анықталынды: әдейі-мақсаттылық, әділ-мақсатталмаған, субъективті (өз пікірінше, өздігіне) мақсаттылық, субъективті-мақсатталмаған. Қақтығыс жағдайлары мен инцидент параметрлеріне белгілей келе біз түрлі қақтығыстарды анықтаймыз. адамның еңбек әрекеті кезінде болатын қақтығыстар іскерлік деп аталады. іскерлік қақтығыстардың нәтижесі эмоционал-тұлғалық қақтығысқа ауысады.

Тұлғалық қақтығыс сипаттамасы: комплекстер, жоғары өзіндік баға, ескертулер, сын қою, жағымсыз психикалық жағдай, өзінің қауіпсіздігіне үрейлену және т.б. Тұлғаралық қақтығыстың себептеріне сипаттама. Мінездердің сәйкес еместігі, қызығушылықтардың қарама-қарсылығы, ішкі өкпе және қарсы тұру, кеңестерді ілу. Өндірістің іскерлік қақтығыстың себептері: еңбек келісімі, құқық пен міндеттердің сай келмеуі, бәсеке, жалақыға қанағаттанбау, еңбек және жұмыстағы бірқалыпты жағдайдың нашарлығы, басшы беделі, этиканы сақтамау, алдау және т.б. Топаралық қақтығыс – тұлға аралық қақтығыстың бір түрі. Мұнда қақтығысқа түсуші жақ әлеуметтік топ, бір-бірінен іс-әрекеттері арқылы кедергі жасайды және мақсаттары әртүрі:

а) рөлдік қақтығыс – бір жағдайда адамдардан бірдей екі немесе сәйкес келмейтін бірнеше ольдердің орындауды талап етеді және мінез-құлық типтері.

б) моно және поликаузальді қақтығыс(латынша, causa-себеп), өзіндік ретінде бір немесе бірнеше себептер сәйкестенеді.

Тұлғааралық және өндірістік қақтығыстар бірнеше себептерден тұрады.

Ішкі тұлғалық қақтығыс – ол бір адамды қызығу, қажеттілік және мотивтердің қарама-қарсы соқтығысуынан пайда болады. Олардың негізгі тұлғаның негативті психологиялық жағдайы : ішкі уайым, реніш, көңіл қалу.

Психолог К. Левин ішкі тұлғалық қақтығыстың бірнеше түрлерін анықтады:

а) «Жақындасу-жақындасу» - ситуация, мұнда адамға екі шешімнен біреуін таңдау талап етіледі.

б) «Жақындасу-жою» -ситуация, мұнда таңдауда жағымды және жағымсыз бірдей екі жақ байланыс қатысады.

в) «Жойылу-жойылу» - жағымсыз субъективті қойылым.

Қақтығысты жеке тұлға – ол басқа жеке тұлғаға немесе ұжымға өзіндік пікірі жоғары, үнемі ырзалық білдірмейтін, шағымданушы адамдар. Ішкі тұлғалық қақтығыс жиі созылмалы және қиын шешілетін мінез-құлық көрсетеді, қайта ол адамды тәрбиелеу және өмірге көз қарасын өзгерту

әлдеқайда қиын.

- Қақтығыс түрлері:
- іскерлік өндірістік;
 - топаралық;
 - тұлғаралық;
 - рольдік;
 - тұлға ішіндегі;
 - энтоұлттық;
 - саяси;

Қақтығыстың пайда болу дәрежесіне қарай: ашық, жабық, кездейсоқ және әдейі азғырушы болып бөлінуі.

Қақтығыс нәтижесінің: деструктивтілігі және конструктивтілігі [5].

Қақтығыстың пайда болуы және себептері туралы мәселе қоғамда қақтығыстарды туындатуға әкелетін қарама-қайшылықтарға толы бірнеше факторлардың жиынтығы болып табылады. Бұл мынадай формуладан келіп шығады «бір қарама-қайшылық — бір қақтығыс». Бөлек әлеуметтік қақтығыс қақтығыстардың бір күрмеуіне әкелсе, керісінше бір қақтығыс көптеген қарама-қайшылықтардың іс-әрекетінің туындауына әкеледі. Көбінесе, саяси және ұлттық қақтығыстар болып табылады.

Қақтығыстың дамуы оның жартылайдан толық фазаға өтіп, аяқталып сөнуімен сипатталады. Оның ішінде субъектілердің сапалық өзгерістері мен қақтығыс негіздерін, қарама-қайшылықтың шиеленісуін, оның интенсивтілігінің артуын, қақтығыс алаңының кеңеюін және масштабтылығын қамтиды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Байгузин Р. Ақпараттық соғыс / Р. Байгузин. – М., 2000.
2. Фактчекинг журналистика зерттеуінің тренді: мүмкіндігі мен болашағы. Практикалық оқулық Автор: Александр Гороховский, 2017 – 105 бет Алматы
3. Завадский И. И. ақпараттық соғыс – бұл не?// Ақпаратты қорғау. "Конфидент". – № 4. – 1996.
4. Брусницин Н. А. Ақпараттық соғыс және қауіпсіздік / Н. А. Брусницин. – М.: Вита-Пресс, 2001.
5. С.Н.Гриняев Ақпараттық соғыс: тарих, бүгінгі күн және перспективалар //http: // www.infwar.ru

Әлімжанов А.Б.,
Т. Жүргенов атындағы Өнер
Академиясының магистранты

«DISNEY» ФИЛЬМДЕРІН ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ АУДАРУ, ДУБЛЯЖДАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Дубляжалған фильмдер – көпұлтты қазақстандық балалар мен ересектер үшін қазақ тілді үйренуде прогрессивті құрал.

Ұлы Отан соғысы уақытының қиындығына қарамастан, Алматыдағы Орталық біріккен киностудия – фильмді дубляждау өнерін негізгі бағыттардың бірі ретінде қолға алды. Дубляж – француз тілінен аударғанда «doublage», яғни қосақталу дегенді білдіреді [1]. Белгілі бір кинофильмнің дыбысы өзге тілге аударылып, жаңадан жасалған фонограммасы. Кино – өнер, белгілі бір нәрсені насихаттауда орасан рөл атқарады. Сол себепті, ел басшылығы кеңес заманындағы мықты, атақты фильмдер қазақ тіліне аударылуы қажетін түйсінді.

1941 жылы Қазақ КСР Халық комиссарлары Кеңесінің 1941 жылдың 12 қыркүйегінен кейінгі №762 қаулысы негізінде Алматы көркем фильмдер киностудиясы құрылды. 1941 жылы 15 қарашада Алматы киностудиясы Қазақстанға эвакуацияланған «Мосфильм» және «Ленфильм» киностудияларымен Орталық біріккен киностудияға бірікті [2]. Қазақ студенттері тәжірибе жүзінде дубляж өнерін меңгере бастады.

Бұл уақытта кеңестік кинематографтар дубляждың қыр-сырын меңгеріп, фильмдерді шет тілінен орыс тіліне дубляждауға кірісіп кетті. Бірінші шетелдік туынды американдық фильм – «Человек-невидимка». Бұл фильмнің орыс тілінде жарыққа шығуы үшін белгілі режиссер Марк Донсктің шығармашылық тобы бір жыл бойы еңбектенді. 1937 жылы КСРО экранына аталған фильм дубляжалды, көрсетілді.

1981 жылы журналист Людмила Енисеева, жас қазақ кинематографтары мәскеулік әріптестерінен дубляждың қыр-сырын меңгеріп жатқаны туралы «Вечерняя Алма-Ата» газетіне мақала шығарды. Осы жылдардағы естеліктері туралы қазақфильмнің ардагерлері, аталған кино-мектебінің алғашқы түлектері Қуат Әбусейітов және Майра Әбусейітова: «Біз сол кездегі қазақ киносына үлкен үлес қосқан кино-шеберлері Сергей Эйзенштейн, Всеволод Пудовкин секілді ұстаздардан білім алдық» дейді Қуат Әбусейітов. Майра Әбусейітова: «Сол уақыттағы әрбір қазақ тіліне дубляждалған фильм отандық көрермендер үшін үлкен бір оқиға, қуаныш еді. Экран оларды түрлі халықтардың мәдениетімен таныстырды. Оларға бейтаныс тіршіліктен хабар шертіп, терең ойлануға, байсалды байыптауға жетеледі. Сондай-ақ шетел киноларын ана тілінде көру – ғажайып іспеттес еді», – деп еске алды.

Сол уақытта да қазақ тіліндегі дубляждалған фильмдердің сапасы жоғары деңгейде болды. Танымал актер Николай Черкасов өзі сомдаған туындының дубляждалған нұсқасын көріп: «Мәссаған, мен қазақ тілін толық меңгерген жан екенмін», –деп таңдана қалжыңдаған болатын. Фильмдерді тоқтаусыз бірінен соң бірін дубляждаған біздің актер, режиссер және басқа да кинематографтар шеберліктерін шыңдап, тәжірибелерін арттырып отырды. Актерлердің қатарында Кененбай Қожабеков, Мұхтар Бақтыгереев, Фарид Шарипова, Нұрмұхан Жантөриндер болды. Олар үшін дубляж жасау – қиын да қызықты жол, мықты тәжірибе, өмірлерінде ойып орын алған өнер болды.

Алғашқы меңгеруді бастаған жылдары жылына бір фильм дубляжалса, одан кейін 1980 жылдары жыл сайын 65-ке жуық кинотуынды дубляжалып отырды.

1981 жылы Ленинградта дубляж өнеріне арналған Бүкілодақтық семинар-бәйге өтті. «Комиссия мүшелері үшін қай елдің Смоктуновский мықты – қырғыз, қазақ әлде тәжіктікі ме?! Қай тілде Евстигнеев, Фрейнлих, Шукшин анығырақ, мықты шықты?» деп біздің газеттер жарыса жазды. Нәтижесінде, сарапшылар қауымдастығы шешімі бойынша КСРО мемлекеттер арасындағы ең үздік деп Қазақстан кинематографтары танылды. Бірінші орын қазақ тілінде дубляждалған Василий Шукшиннің «Калина Красная» фильміне берілді.

Қуат Әбусейітов бір сөзінде, дубляж – флигрань өнері: «Белгілі бір туындыны өзге тілге дыбыстау, яғни қазақ тіліне аудару деген не? Ол дегеніміз – түпкі өзекті қайта ашып, автордың негізгі ойын толықтай көрерменге жеткізу. Бізді артикуляция ережесі байланыстырады. Берілген мәтінді түпнұсқадағыдай үлгеріп отырып дыбыстау. Аудармашы қаншалықты мықты кәсіби болса да, мәтінді түпнұсқадағыдай етіп жеткізе алмайды. Міне, осы жерде режиссердің дубляждалған фильм үшін сіңіретін еңбегі орасан, фильмнің дұрыс жетуі оның шеберлігіне тікелей байланысты», – деген еді [3].

Көршілес Ресей жалпы дубляж өнерін өткен ғасырдың ортасында-ақ дамытқан. Бұған «Үндістанның Чарли Чаплині» атанған Радж Капурдың 50 жыл бұрын орыс тіліне дубляждалған фильмдері арқылы көз жеткіземіз. Бұл жалпы көркем фильм жанрына қатысты жағдай. Ал енді анимациялық фильм жанрына келетін болсақ, 80-жылдары Кеңес Одағында шетел анимациялық туындыларын біртіндеп дубляждау үрдісі жүре бастады. Бұған дәлел ретінде жапондық режиссер Кимио Ябуки 1969 жылы түсірген «Кот в сапогах» және америкалық режиссер Тед Берман 1981 жылы түсірген «Лис и пес» мультфильмдері. Disney студиясының туындыларының басым көпшілігі тек 1991 жылдан кейін ТМД елдеріне келе бастады. Ресейде дубляж мектебінің іргесі берік болғандықтан, олар дубляж ісін бірден қолға алып кетті.

Бүгінгі таңда «Мәдениет туралы» Заңда Қазақстанда көрсетілетін шетел фильмдері мемлекеттік тілде дубляжалуы міндетті деп бекітілген. Сондай-ақ «Кинематография туралы» Қазақстан Республикасының Заңы бекітілген [4].

Бұл жұмыспен «Қазақфильм» киностудиясынан бөлек, Тұңғыш Президент Нұрсұлтан Назарбаевтың бастамасымен қолға алынған «Болашақ» корпоративтік қоры да айналысуда.

Ең алғаш 2011 жылы «Болашақ» корпоративтік қоры мен Aray Media Group студиясының қолдауымен голливудтық фильмдер қазақ тілінде прокатқа шыға бастады. Ең алғаш қазақ тілінде сөйлеген фильм Disney Pictures өнімі – «Көліктер-2».

Голливудтық фильмдерді қазақ тіліне аударатын «Болашақ» қорының құрылғанына сегіз жылдан астам уақыт болды. Жобаның мақсаты — қазақ тілінде жоғары деңгейдегі сапалы контент жасау.

Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың алға қойған мақсаттарының бірі – 2020 жылы 95 пайыз халқымыз қазақша сөйлеуі керек деген еді. Оны іске асыру үшін халықаралық деңгейде мықты контент қажет. Сондықтан «Болашақ» қауымдастығының азаматтары тұңғыш рет мемлекеттік емес ұйым «Меломан» компаниясымен бірлесе Disney компаниясымен келісіп, тікелей ағылшыннан қазақшаға аударылуда.

Жобаның арқасында Алматыдағы CINEMATON және Астанадағы Aray Media Group студиялары Walt Disney компаниясымен сертификатталған. Олар жоғары деңгейдегі сапа стандарттарына жауап береді. Сондай осы жоба негізінде қазақ тілі – Walt Disney студиясының 39 тілі, Sony Pictures

студиясының 7 тілі. Disney-дің әлемдегі екінші түркі тілі және әлем бойынша DVD, Blu-Ray арқылы тамашалуға қолжетімді голливудтық фильмдердің жеті негізгі тілдер қатарына енді.

Стандарттарға сәйкес студияда дубляж жазу үшін екі апта ғана уақыт керек. Бұрын актерлер Алматыдан шақыртылса, қазір студияда сапалы дубляж жасайтын оның қыр-сырын білетін актерлер тобы құрылған.

Кинофильмдердің дубляжын жасау тәсілдері: Ең бірінші, аудармашыға тікелей Disney-ден келген материалды жібереді. Аударма тікелей ағылшын тілінен қазақ тіліне аударылады. Осыдан кейін редакторға жібереді. Содан кейін дыбыстау басталады. Жинақтағыштар дыбыстың ерін қозғалысына сәйкес келетіндей етіп жасайды, кейіпкер қазақ тілінде сөйлеп жатқандай болады. Егер кейіпкер сөзді ағылшын тілінде айтса, актер түпнұсқа мәтініндегідей тембрді кідіртіп, тыныс алып үлгеруі керек. Бір секундтың өзі үлкен айырмашылық.

Дыбыстау үшін арнайы кастинг жүргізіледі. Негізгі дауыстарды Disney компаниясы өзі таңдайды. Қазақстанға олардың студиясының өкілдері келеді. Студия дауыстарды алдын ала таңдап, тембрға сәйкес келетін актерлерді дайындап қояды, содан кейін Disney негізгі рөлдерді өздігінен бекітеді. Біздікілер екінші рөлдерді таңдайды. Мысалы, Анжелика Джоли мен Джонни Депп өздерінің дауысын дыбыстайтын актерлерді өздері таңдады. Егер болашақта олардың дауысымен қатысты тағы жобалар болса, оларды да бастапқыда таңдалған актерлер дыбыстайды.

«Болашақ» корпоративтік қоры қамқоршылық кеңесінің төрағасы Динара Шайжүнісованың айтуынша, фильмдерді аудару жобасы — «жай ғана дубляж емес, ең алдымен, қазақ тілін қолдану саласын кеңейту, оны ілгерілету және қазақстандық азаматтардың қазақ тіліндегі әлемдік студиялар контентіне қол жеткізу құқығын жүзеге асыру жөніндегі жоба» [5].

2017 жылдың көктемінде алғаш рет қазақша дубляжының қорытынды жинақталуы отандық Агау Media Group студиясында жасалды. Дубляж толығымен Қазақстанда дайындалған бірінші фильм Тимур Бекмамбетовтің адамның алғаш рет ашық ғарышқа шыққаны туралы баяндайтын «Алғашқылар дәуірі» фильмі болды.

«Алғашқылар дәуірі» фильмінің продюсері Евгений Миронов: «Бұл фильмді қазақ көрермендеріне тарту еткенімізге қуаныштымын. Алғашқылар дәуірі. Бұл адам баласының ғарыш кеңістігіне алғаш рет қадам басуы жайындағы ауқымды фильм. Фильмнің жасалуының алғашқы сәттерінен-ақ қазақ тіліне дубляждалуы керектігін бірден түсіндік. Қазақстан – қасиетті мекен, барша әлемге, ғарыш саласындағы тамаша ашылуларға бастау берген жер деп білеміз», – деді. «Байқоңырсыз, Қазақстансыз мұның бәрі мүмкін емес болар еді» деп толықтырды актер Константин Хабенский. Ғарыш кеңістігіне алғаш рет қадам басқан советтік космонавт Алексей Леонов болса: «Бұл фильм бірінші болып Қазақстанда қазақ тілінде көрсетілді. Мен қазақ тілін білмеймін, бірақ игілікті, кәсіби тіл бәріне түсінікті», – деген еді.

«Біз дубляждаған фильмнің әрқайсысы жеке әңгіме. Олардың ішіндегі айрықша фильм, әрине «Көліктер-2». Себебі, ол – алғашқы жоба» дейді «Меломан» компаниясының бас директоры Владим Голенко.

Өндірістік бюджеттің жалпы құны 4 миллиард АҚШ долларын құрайтын жоғарғы технологиялық дубляж Walt Disney, Sony pictures digital, Marvel studio, Lucas film, Bazelevs студияларының 32 фильмі ұлттық өнімге айналды.

Аталған 32 жоба тек телеарналарда емес, олар дискіге шығуда және iTunes-та қолжетімді. Сондай-ақ Air Astana әуе компаниясының жолаушылары да қазақ тіліне аударылған жаңа фильмдерді көре алады. Бұл – сапалы дубляжды қамтамасыз етуге, халықаралық стандарттарды көрсетуге мүмкіндік береді.

Нұрсұлтан Назарбаев өз хатында «Болашақ» қауымдастығы, «Меломан» компаниясы және «Алтын Қыран» корпорациясының бірлескен бұл жобасы – қазақ тілінің дамуына қосылған елеулі үлесі» деп атап өткен.

Қазақ тілін дамыту жобасында, дәстүрлер мен жаңа технологияларды үйлестіре білетін әлемдік көшбасшы киностудиялары «Disney», «Marvel» мен Қордың бірігіп жұмыс істеуі – елімізді халықаралық деңгейдегі насихаттауы.

2019 жылдың 27 қараша күні қауымдастықтардың бірігіп жұмыс істеуі нәтижесінде 33-картина «Мұзды Өлке-2» («Холодное сердце-2») фильмінің алдын-ала көрсетілімі өтті.

«8 жыл ішінде ел болашағына бейжай қарамайтын демеушілер мен қамқор жандардың қолдауының арқасында, балаларға арналған 33-і голливудтық фильмді мемлекеттік тілге аудардық. 2011 жылы жоба алғаш іске қосылған кезде еліміздің Тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Назарбаев бұл ісімізді қолдады. Елбасы жаңа мазмұн арқылы қазақ тілін дамытуға жағдай жасаудың маңыздылығына тоқталған болатын. Бұл туралы Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев та айтты. Сондықтан бір ай бұрын

ғана Nur Отан партиясы тарапынан мемлекеттік тілді насихаттаудың тиімді тетіктерін әзірлеу үшін арнайы топ құрдық. Осы орайда, «Өзіңнен баста» жобасының барлық қатысушысына алғысымды білдіремін. Фильмдерді ағылшын тілінен қазақ тіліне дубляждау кезінде аудармашылар қазақ әдебиеті классиктерінің шығармаларынан үзінділер келтіреді [6].

Белгілі кинотанушы Бауыржан Нөгербек: «Қазақ анимация өнерінің бірден-бір іргетасы – ұлттық фольклор» [7]. Демек, өзге елдердің анимациялық (және кез келген жанрдағы) туындыларын қазақ тіліне тәржімалау және дубляждау кезінде тек сауаттылықты ғана емес, сонымен қатар ұлттық нақышқа да көңіл бөлген дұрыс. Бұл – біріншіден өскелең ұрпақ алдында қазақ тілінің аясын кеңейтсе, екінші жағынан жалпы ұлттық дубляж саласын дамытуға серпін береді.

Тілге құрмет еліміздегі фильмдердің ана тілімізде сайрауынан басталады. Әлемнің жауһар туындыларын кинотеатрлардан қазақша сөйлейтіндігі күнделікті дағдыға айналуы – мақсат. Әлемдік озық туындыларды қазақша сөйлету арқылы қазақ аудиториясы қалыптасады. Бүгінде күн өткен сайын қазақ дубляжының саласы қарқынды дамып, аударма сапасы да жақсарып келеді. Көрерменнің көңіл пернесін дөп басатын қазақ дубляжының санын әлемдік туындылармен жыл сайын көбейтіп отыру үшін жұмыстар атқарылуда. Осы қарқынмен алдағы уақытта дами берсе, қазақша сөйлеген фильмдер әлемнің түкпір-түкпіріндегі отандастарымызға да қолжетімділікті арттырады.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Уикипедия. Дубляж. // <https://kk.wikipedia.org>
2. Карпыкова А. Казахстанский Кинематограф: прошлое, настоящее, будущее? // <https://zonakz.net>
3. Каштелюк Ю. Школа отечественного кинодубляжа имеет богатую историю. // <http://vecher.kz>
4. Кинематография туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2019 жылғы 3 қаңтардағы № 212-VI ҚРЗ. // <http://adilet.zan.kz>
5. Қазақстан WALT DISNEY кинотуындыларының дубляжын жасауды қалай үйренді және не себепті кинотеатрлар қазақ тіліндегі сеанстарды ыңғайсыз уақытқа қояды. // <https://weproject.media>
6. «Айқын» ақпарат. Болашақтықтар 33 голливудтық фильмді қазақ тіліне аударды. // <https://aikyn.kz/>
7. Ысқақ Р. Дубляж өнерінің болашағы жарқын. // <https://egemen.kz/>

Жолшиева Динара Орынбекқызы,

журналистика факультетінің 3 курс студенті

Ғылыми жетекші:

Р.С. Жақсылықбаева,
фил.ғ.к., доцент

ШЕРХАН МҰРТАЗА ПУБЛИЦИСТИКАСЫНЫҢ ТАҚЫРЫПТЫҚ, МАЗМҰНДЫҚ ЕРЕКШЕЛІГІ

Қазақ журналистикасының көшін алға жетелеген Шерхан Мұртаза туралы естіген естеліктерді таңды таңға жалғап айта беруге болады. Шерхан аға туралы жаз дегенде біресе қуансам, біресе қобалжуымда болды. Кітаптарын, жазған мақалаларын, сұхбаттарын оқып отырып бейнесін жан-жақты тани бастадым. 7-сынып оқимын, әкемнің қолындағы «Ай мен Айша» деген кітапқа көзім түсті. Мектепке жұмысына кеткенде, бір-екі парақтан оқып жүрдім. Ол кездегі түсінік пен қазіргі түсініктің арасы жер мен көктей екен. Шерхан Мұртаза туралы Әкім Таразидің естелігімен бастағым келді. «Біз он бес шақты адам Америкаға бардық. 1997 жылы. Нью-Йорктегі екі биік үй бар ғой. Қазір бұзылып кетті. Сол үйдің басына шықтық. 114 қабат. Сол жерде барып, төмен қарап тұрмын. Адамдар биіктен қарағанда, тарбаң-тарбаң етіп, тасбақа сияқты кетіп бара жатыр екен. Шерағаң анандай жерде тұр екен. «Шераға, бері келіңізші. Мына жерден төменге қараңызшы», - деп шақырдым. Шерағаң әрі қалжыңдап, әрі ол кісінің қорқыңқырап тұрғанын байқадым да: «Келіңізші енді. Жақындасаңызшы», - деп қоймай тұрмын. Шерағаң сол кезде: «Әй, Әкім! Мен адамдардың тарбандап кетіп бара жатқанын көргім келмейді. Мен адамдардың өркөкірек, биік, еңсесін көтеріп жүретін кезін ғана көргім келеді. Сондықтан тарбандаған адамдарды сен көр, мен көрмеймін», - депті. Тапқырлық пен шынайылықты осы естеліктен көруге болады.

Шерхан Мұртаза 1932 жылы 28 қыркүйекте Жамбыл облысы, Жуалы ауданы, Мыңбұлақ ауылында дүниеге келген. 1955 жылы М.В.Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университетінің журналистика факультетін тәмамдаған.

«Лениншіл жас» (қазіргі «Жас Алаш») газетінің, «Социалистік Қазақстан» (қазіргі «Егемен Қазақстан») газетінің тілшісі, әдеби қызметкер болды. 1963-1970 жылдары «Лениншіл жас» газетінің редакторы. Содан кейінгі уақытта «Жазушы» баспасының, «Жұлдыз» журналының бас редакторы, Қазақстан Жазушылар одағы басқармасының екінші хатшысы, «Қазақ әдебиеті» газетінің бас редакторы әрі Қазақстан Жазушылар одағы басқармасының хатшысы. 1989-1992 жылдары «Егемен Қазақстан» газетінің бас редакторы, 1992-1994 жылдары Қазақстан Республикасы мемлекеттік телерадио компаниясының төрағасы болып істеді. ҚР Парламентінің Мәжіліс депутаты болған.

Жазушының «Табылған теңіз», «Белгісіз солдаттың баласы», «Ахметжанның анты», «Мылтықсыз майдан» повестері, «41-жылғы келіншек», «Интернат наны» әңгімелері, «Қара маржан», «Елім, саған айтам, Елбасы, сен де тында!», «Бір кем дүние» кітаптары жарық көрген.

Шығармалары КСРО халықтары мен шетел тілдеріне аударылған.

Қазақ тіліне Г.Х.Андерсеннің әңгімелерін, венгр халық ертегілерін, Ш.Айтматовтың «Ботагөз», «Қош бол, Гүлсары», «Теңіз жағалай жүгірген тарғыл төбет», «Боранды бекет» туындыларын; Мұстай Кәрімнің «Біздің үйдің қуанышы» повесін, Э.Эрскиннің «Марықчан балалары» романын, Л.Лагиннің «Хоттабыч қарт» повесін тәржімалады. «Әзиза» пьесасы Мәдениет және ақпарат министрлігінің грантын жеңіп алды.

«Қара маржан» романы үшін 1978 жылы Қазақ КСР Мемлекеттік сыйлығын алды. Қазақ КСР-нің еңбек сіңірген мәдениет қызметкері, Қазақстанның Халық жазушысы. «Құрмет белгісі», «Отан (1999) ордендерімен, медальдармен марапатталған. ПЕН-клуб сыйлығының иегері (2003).

«Төл әдебиетімізде – қазақ әңгіме жанрында Шерхан Мұртазаның көшелі суреткерлік қолтаңбасынан осындай өзгеше феномен, өзгеше құбылыс пайда болды. Бұған нақты тоқталсақ: «Бір нәзік сәуледегі» балалар үйінде өскен, аты орысша Валя болғанмен, тегі қазақ жетім қыздың; «Тілсіз қоңыраудағы» - Жексенбідей перзентін соғыс жұтқан, сөйтіп қамшының сабындай қысқа ғұмырында, кәрі қойдың жасындай тұтам тіршіліктерінде ұрпақ аңсаған – тірек аңсаған қарт шопан Медеу мен кемпірі Шынарғүлдің өзек өртер шері; «Аманаттағы» - тағдыр тәлкегінен таяқ жеп намыстанғанмен, шын опынудың жегідей жейтін күйігіне шыдай алмаған басыр Мүсілімханның – сусоқыр жанның пендешілік трагедиясы; «Алтын тікендегі» - бақташы Жұмәлінің қиялдағы құдашасын ішкіліктен тапқан сәттегі тіршілігі; «Тұйық шарбақтағы» - өмірдің сәні байлықта, барлықта ғана деген тоғышар-дүниеқоңыз Жаппастың аянышты өлімі; «Ақсай мен көксайдағы»- соғыс жылдарындағы қазақ-қырғыз бауырлардың ынтымағы мен бірлігі; «Шешек шырылдайдыдағы» - ескі таныстар әрі көршілер Хадиша мен Ақшайдың тіршілік түйткілдерін анық көрсететін, айқын әшкерелейтін өткір диалогтары; «Көкемарал гүлдегендегі» - жылқышы Қуанның; «Интернат нанындағы» - нансоғар Алтайдың; «Қасқырдың тарамысындағы» - намысқой Нарботаның; «Жаңбырлы тойдағы» - соғыс мүгедегі Әбдібектің; «Тортай шалдың есегіндегі» - қолдан жасалынған зорлық-зомбылықтың уытты мысқылмен аяусыз әшкереленуі; «Сусамырдағы» - жоспарлы шаруашылықтың белден басар өктемдігіне, яғни белгілі бір идеяның бір сәттік қызығын-шыжығын ғана ескеретін белсенділікке-ұшқарлыққа қарсы наразылық көрсеткен шопан Бұзаубектің іс-әрекеті; «Жүрекке әжім түспейдідегі» - қазақ жігіті Сағын мен башқұрт қызы Энженің алғашқы махаббаты – шын ғашықтардың қосыла алмаған тағдырлары; «Тәуекел тойдағы» - нарық заманындағы той жасаудың іріп-шіріген жағдаяттары – Керімқұл мен Жеңіскүлдің шын кескін-келбеттері; «Келіншеқтау сағымдарындағы» - мансапқорлық пен махаббаттың күресі, «Шағалалар мен қаңғыбастардағы» - қазіргі кездегі жеңіл жолға түскен, дегенмен түптің-түбінде өз қателігін не түсінгені, не көз жеткізгені белгісіз бомж бойжеткен Жаңылдың аянышты тағдыры; «Алапар мен Динго», «Текебұрқак» әңгімелеріндегі жануарлар көзімен жеткізілетін аллегориялық астарлар мен бейнелеулерден нарық заманының қиын-қыстау шақтарындағы адамдар психологиясының сай-сүйекті шымырлатар картиналарының шынайы көрініс табуы.

Қалам кемелдігінің шын болмысы шығар, жоғарыдағы аз-кем сөз болған туындылардың баршасы – тұнып тұрған поэзия!», - деп жазады сыншы Сайлаубек Жұмабек. Бұл шығармалар әрбір қазақтың ойында осы кейіпкерлер арқылы есінде қалды [1].

...«Халық жазушысы» атандым. Жазғанымның бәрі алтын дей алмаймын. Бірақ солардың көбі және дәмділері тек балалық шақтың нәрінен, балауса балғын шақтың әсерінен туған. Өсе келе, көпті көрдім, дүниенің шартарабын араладым. Бірақ соның бәрі мені балалық шағымдай байыта алмады.

Парижде болдым – Париж түсіме кірмеді.

Мысырда болдым – Мысыр түсіме кірмеді.

Қытай, Моңғолстан, Үндістан, Пәкістан, Иран бардым.

Мұхиттың арғы бетіндегі Техаста, Чикагода, Нью-Йоркта болдым – олар да түсіме кірмеді.

Баяғыда Мәскеуде бес жыл оқыдым – оны да түсімде көрмедім.

Түсімде ылғи балалық шағымды көремін.

Түсіме күн сайын Мыңбұлақ кіреді. Түсімде Ақсу-Жабағылыны көремін.

Түсіме ылғи Айша кіреді. Мұртаза түсіме сирек кіреді, өйткені ол кеткенде, мен бес-ақ жаста едім. Елесі еміс-еміс қана.

Егде тартқанда бүгін көргенің ертең естен шығады...» [2].

Бұл Шерхан Мұртазаның «Ай мен Айша» романынан үзінді. Романның алғашқы жолашарын қазақ әдебиетінің қара нары осылай бастайды. Шиеттей балаларын жалғыз өзі жетілдіріп, аштық пен жоқшылықтың тауқыметінен аман алып шыққан қайсар Ананың мықтылығының арқасында қазақ әдебиетіне Шерхан Мұртаза сынды алып келді.

Қазақтың арғы және бергі тарихында ұлт руханиятына олжа салған үлкен газеттер бар. Шерхан Мұртаза өзі басқарған «Социалистік Қазақстан» (қазіргі «Егемен Қазақстан»), «Лениншіл жас» (бүгінгі «Жас Алаш»), «Қазақ әдебиеті» газеті. Осы үш басылымға бірдей бас редактор болған адам ұлт тарихында жоқ. Ол – жалғыз Шерхан Мұртаза. Оған қосымша, қазақтың әдеби процесін қалыптауға, әдебиетінің бейнесін қалыптастыруға үлес қосқан екі үлкен журнал бар. Олардың тарихы ежелден келе жатыр. Оның бірі – «Жұлдыз», екіншісі – «Жалын». Осы екі журналға да қатарынан редактор болған ұлт тарихындағы жалғыз адам, ол – Шерхан Мұртаза. Сондықтан Шерхан Мұртазаны қазақ журналистикасының бас қолбасшысы, бас сардары деп білем.

Екіншіден, Шерхан Мұртаза – жазушы. Жазушы болғанда, бүгінгі қазақ әдебиетінің классик жазушысы. Шерхан Мұртаза өзінің үлкен әдебиетке журналистика арқылы келгендігін үлкен мақтанышпен айтады. Оның себебі де бар, журналистика өмірдің қан базары. Жазушы содан өзінің керегін алады. Ал кейбір жазушы сол қан базардың ортасында мәңгілік қалып қояды. Шерхан Мұртаза сол қан базардан өзінің керегін алып, қазақ әдебиетінің классигі дәрежесіне еркін көтерілген тұлға.

Шерхан Мұртазаның екі қырын айтқаннан кейін, үшінші қырына да тоқтала кеткім келеді. Биліктің үш тармағы бар. Атқарушы билік, заң шығарушы билік, сот билігі. Соның екеуінде табысты қызмет істеп, үлкен мемлекет қайраткері деңгейіне көтерілді. Атқарушы биліктің деңгейінде Қазақ радиосы мен телевидениесінің тізгінін ұстаса, бірнеше рет қатарынан республика Парламентіне депутат боп сайланып, ұлттық парламентаризмді қалыптастыруға үлкен үлес қосқан мемлекет қайраткері деңгейіне көтерілді. Еліміздің тәуелсіздік алған елең-алаң шағында оның руханиятының бекуіне, оның мәдениетінің дамуына, ұлттық мемлекеттік институтының қалыптасуына үлес қосқан Шерхан Мұртаза деген қазақ мемлекетінің үлкен қайраткері [3].

Мықты журналист болуға да болады. Мықты жазушы болуға да болады. Мықты мемлекет қайраткері болуға да болады. Бірақ арына дақ түсірмей, алған принципінен қайтпай, табанды тұлға болу, қайтпас қайсар азамат болу – үлкен жазушының бәрінің маңдайына бірдей жазылмаған бақыт. Шерхан Мұртаза өзінің шығармашылығында, жазушылығында, қайраткерлігінде Бауыржан Момышұлының қайтпас қайсарлығын, Тұрар Рысқұловтың табандылығын өзінің бойына сіңіре білген адам.

Алаштың қайраткер ұлы Тұрар Рысқұлов пен батыр Бауыржан Момышұлы дүниеге келген өлкеде туған Шерхан Мұртазаның мықты болмауға да қақысы жоқ еді.

Шерхан Мұртаза публицистикасының тақырыптық ерекшелігін шығармалардан көруімізге болады. Әрбір тақырып елең еткізбей қоймайды. «Мылтықсыз майдан» дегенде, майдан қалай қалай мылтықсыз болмақ деген ойда қаласың. Оқыған соң ғана не айтқысы келгенін білесің. «Бір кем дүние» кітабы сөремізде міндетті түрде тұруы керек деп ойлаймын. Мазмұндық ерекшелігі бір төбе. Осыдан бір жыл бұрын «Болашақ» бағдарламасымен шет елде оқып келген студентпен сұхбаттастым. Сол жерде Шерхан Мұртазаның мына әңгімесі есіме оралған еді.

«Болашақ» деген шығып, бай балдары шет елде оқып, бірсыпырасы сол жақта қалады. Бірсыпырасы елге қайтады. Білімі жақсы, істі біледі. Бірақ тек орысша, иә ағылшынша сөйлейді.

Қазақшасы жоқ.

Бір кем дүние».

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Мұртаза Ш. Бойтұмар. -Алматы: Раритет 2006.
2. Мұртаза Ш. Ай мен Айша. -Алматы: Қазақстан 2008.
3. Қазақ журналистикасының бас қолбасшысы. //Түркістан. -2012. №40 (950).

Халиуллина Ж.Ө.,
журналистика факультетінің 3 курс студенті
Ғылыми жетекшісі:
Р.С. Жақсылықбаева,
филол.ғ.к., доцент

ЖАНБОЛАТ АУПБАЕВ ПУБЛИЦИСТИКАСЫНДАҒЫ ДЕРЕК ПЕН ДӘЙЕК

Мақала жайлы әңгіме туа қалса, алдымен қаламгер шеберлігі сөз болары сөзсіз. Жазған дүниесіне тақырып қою журналистің ішкі жан әлемінің байлығынан хабар береді. Тақырыпты жазушы таңдамайды, оны жазушы бейнелеп отырған образдардың тағдыры тудырады. Осы ретте орыс жазушысы Л.Н.Толстойдың: «Мен өз кейіпкерлерімнің осыдан бес-он минут өткеннен кейін қандай қарекеттер жасап кететінін алдын ала біле алмаймын», - деген ойын нағыз өмір шындығы деп ұққанымыз жөн. Бүгінде тұщымды ойы бар, батыл әрі талапшыл, еңбекқор, тың тақырыптың иесіне айналған журналистер қатарына Жанболат Аупбаевты да жатқызар едік.

Жанболат Әлиханұлы Аупбаев бала кезінен қара нар әкесіне еліктеп, өз қара басын дұрыс алып жүре алатын, ешкімге кесір-кесапаты жоқ бола болып өседі. 1956 жылы шет елде жүрген ата-анасына рұқсат берілген соң атамекені Қазақстанға қайтып оралады. Ауылдың алтын кітапханасындағы кітаптарды түгелдей оқып дараланған оған осы оқыған кітаптары оқуға түсуге септігін тигізеді.

Жанболат Әлиханұлының еңбек жолы республикалық «Лениншіл жас» газетінде (1974-1986 жж.) стажер, әдеби қызметкер, бөлім меңгерушісі болудан бастау алып, «Қазақстан коммунисті» журналында (1986-1991 жж.) жауапты хатшы, «Халық кеңесі» газетінде (1991-1996 жж.) бас редактордың орынбасары, саяси-қоғамдық «Ақиқат» журналында (1996-1998 жж.) бас редактордың бірінші орынбасары, 1998-2003 жылдар аралығында "Егемен Қазақстан" газетінің бас редакторы болып жұмыс атқарады [1].

Зерттеуші, журналист Бауыржан Омарұлымен өткен сәтті сұқбатында Жанболат Аупбаев бас редакторлық туралы: "Бас редактор дегеніміз – погонсыз генерал, атақ-дәрежесі рәсімделмеген ғылым докторы, патентсіз өнертапқыш, лицензия алмаған конструктор, халықтық дипломатияны бойына терең сіңірген мәмілегер. Погонсыз генерал болатының – газет бетінде стратегияны белгілеп, түрлі тактика қолданасың..." , - дейді. Ол редакторлық еткен 5 жыл аталмыш газет үшін жемісті кездердің бірі болды. Жанболат Әлиханұлының өмірі мен шығармашылығын бейнелеп айтар болсақ, қазақ журналистикасының тұтас бір дәуірін қамтиды деуге болады. Себебі, ол ғұмырын отандық баспасөзге арнап келеді. Өткен 50 жылға жуық уақыт ішінде кәсіби журналист еліміздегі өзіндік тарихы, дәстүрі және орны бар, жоғарыда аталып өткен республикалық газет-журналдарда жұмыс істеп, көптеген оқиғаларға куәгер болған жан. Содан соң ол аталмыш басылымдарда студент стажерден бастап бас редакторға дейінгі аралықтағы қызметтік 12 баспалдақтан өз ретімен өтіп, БАҚ саласындағы меритократия үлгісін көрсеткен адам. Жазу мәселесін ұмыт қалдырмай, өз шығармашылығын белгілі бір тақырыпқа ғана құрып, сонымен жұмыс істеудің нақты мысалын іс жүзіне асырған кәсіби маман.

Тақырып қоя білу журналистің кәсіби шеберлігі мен тәжірибесінің молдығы, талантының дәрежесі шешуші рөл атқарады. Жанболат Аупбаевтың да еңбектері мен мақалаларының жұмбақ, ерекше тақырыптары еріксіз өзіне тартып әкетеді. Әдебиет тамыршысы, профессор Құлбек Ергөбекше жеткізсек, «Жанболаттың сөйлемдері ән салып тұрады». Мұндай әдемі үлгілі үрдіс бұл күнде кітаптан кітапқа ұласуда: "Ашылмаған аралдар", "Таңғажайып тағдырлар", «Жанарымда – туған жер», «Сырымды саған айтамын», «Елім менің – ертегі», «Өмірге тандана қара!», «Автограф», «Біртуарлар», «Ұлылардың ұрпақтары» т.б. Берілген тақырыптар ішінен Жанболат Әлиханұлы туындыларындағы тақырыптарының өзі кез келген адамды бей-жай қалдырмасы анық. Тың тақырып аудиторияны бірден елең еткізіп, оның ішінде не туралы жазылған деген ой ойлайды.

Мәселен, журналист «Өмірге тандана қара!» атты барша оқырман қауымына арналған еңбегінде есімдері бұрын көп айтылмай, жазылмай келген тағдыры қызық, сирек маман иелері туралы ой қозғаған. Олар - бүкіл ғұмырын бір ғана кәсіпке арнап келе жатқан Қазақстандық қарт фотограф И.Будневич, XX ғасырдағы ең озық әскери қаруды Талдықорғанның Матай стансасындағы депода өмірге келтірген конструктор М.Калашников, орта ғасырдың атақты жәдігері моңғолдың "Құпия шежіре" кітабын ана тілімізге ең алғаш болып аударған шетелдік қандасымыз М.Сұлтаняұлы. Жер жәннаты - Жетісу өңіріндегі Есік қорғанынан "Алтын адамды" тапқан археолог К.Ақышев, 1928-1930 жылдардағы елді күштеп ұжымдастыру кезінде Кеңес өкіметіне қарсы шыққан Жақыпберді Ноян мен Мергенбай батыр секілді тұлғалар [2]. "Өмірге тандана қара" кітабынан сондай-ақ, Мәшһүр Жүсіптің ұрпағы Қ.Фазылұлы, Баржан салдың немересі М.Теміртасұлы, Таңжарық ақынның қызы

С.Тышқанбаева және Шыңжандағы тұңғыш қазақ фильмі "Хасен-Жәмила" кинолентасындағы басты рөлді сомдаған Ф.Шәріпова мен А.Түгелбаев жөнінде де тың жәйттердің куәсі бола алады. Туындының тақырыбынан-ақ өмірге құштарлықпен таңдана қараған жандардың ғұмырнамасын жазып шықса керек. Әрбір тұлғаның таңғажайып тағдырын жазу барысында ұшқыр ойлар мен тың идеяларды, дәл деректерді сығып, жинақтаған. Автор аталмыш кітабын сол дәуірдің саясатын философиялық көзқараспен байланыстыра білген.

Жанболат Аупбаевтың публицистикасындағы дерек пен дәйекке сүйенген "Жалайыр Шора" тағы бір мақаласы 2017 жыл ақпан айының 17-ші жұлдызында №34 (29015) республикалық "Егемен Қазақстан" газетінде жарияланды. Жалайыр Шора XIX ғасырда өмір сүрген Жетісу өлкесіндегі аты жұртшылыққа танымал құсбегі. Бұл кісіні білетіндер Шораны құстың тілін білетін әулие" деп сипаттайды екен. Тіпті, басқа құсбегілердің бәрі өздеріне Жалайыр Шораны тәлімгер ұстаз тұтып, оның тәжірибесінен үлгі алған. Жанболат аға мақаласын

"Аспанда жүрсем қанатым талады, жерге түссем Жалайыр Шора қағады" деп әдемі өрнектеп бастаған. Туындыға қажет шикізатты қайдан алып, оның іргетасына нені пайдаланған деген сұрақ туындаса, оның жауабын берілген мақаладан оңай тауып аласыз. Газет бетінің жартысындай ғана бетін алған шағын мақалада 5 түрлі дерек кездеседі (ақсақалдар әңгімесі; М.Жүсіп, С.Бегалин, Қ.Жапсарбаев, Ә.Марғұланның жазбалары) Айтып өткен деректердің бірінен мақалдан үзінді келтірейін:

"Жалайыр Шора туралы әфсананың бірі Мәшһүр Жүсіп Көпеев жазбаларында кездеседі. Атақты этнограф, шежірешінің 2008 жылы Павлодарда жарық көрген шығармалар жинағының 13-томындағы жазбада былай делінеді: «Жалайыр Шораның күздігүні жер қарада, күн жылыда бүркіті қашып, тура күннің батысына қарай аспандап ұшыпты. Иесі одан көз жазбай, артынан қуып отырып, күнді батырыпты. Түні бойы жатпай, құстың ұшқан жөнімен Алатаудың бір биігінен бұл да асыпты. «Бір жерде аңға түсіп, айналып, аялдап қала ма?» – деген оймен ертеңіне тағы да күні бойы күдер үзбей, бетін бұрмай, күнбатысқа қарап, жүріп бара жатып, елсіздегі жалғыз үйді ұшыратыпты. «Үйде кім бар-ау?» – дегенде іште отырып бір қыз: «Үйде кім болса, сол бар-ау», – дейді. «Сенің нең бар-ау?!» «Дәу де болса, Жалайыр Шора шығарсың. Күні кеше аспанмен аспан болып бір бүркіт кетіп бара жатыр еді. Сол сенің құсың екен зой! Ол бүркіт саған сәлем айтып кетті: «Құстың бабын білемін-ақ деуші еді! Менің бабымды біле алмады. Мен соған өкпелеп кетіп барамын. Ендігі жылы «құлан шуында» амалсыз келемін. Сонда пәлен деген шөлдегі «құлан шуы» кезінде мені сонан тапсын!», - депті[3].

"Жалайыр Шора" мақаласын жай оқырман қауымға ұсынып қана қоймай, "Алаш жұртына аты белгілі ақсақалдарымыз атақты құсбегі туралы осылай дейді. Бұл жазбалардың ұлттық салт-дәстүр мен халықтық мұраларға сақтықпен қарайтын кеңестік қиын кезеңде жазылғанын еске алсақ, жоғарыдағы пікір, лебіз, деректер уақыт сынынан сыр бермей өткен нағыз нанымды мысалдар деп айтуға әбден болады. Осы құнды үлгілерді негізге ала отырып: «Енді ел арасында аталмыш тақырыпқа қатысты қандай аңыз әңгімелер, оқиға, хикаялар бар?», - дегіміз келеді. Мақсат – соларды жинастыру, олардың ішіндегі атақты құсбегі жөнінде бұрын-соңды бүгінгі ұрпақ естімеген, білмеген тың дүниелер болса, жұртшылыққа сұрыптап ұсыну. Сонда біз сөз еткен тақырып толығып, оның мазмұны жақсы тәлім-тәрбиелік сипатқа ие болар еді. Осыған байланысты хаттарыңызды күтеміз, құрметті оқырман!" - деп Жанболат Аупбаев аудитоиямен кері байланыс жасай білді. Тақырып қызықтырса, Жалайыр Шора туралы С.Бегалиннің "Қыран" поэмасынан, Қазақстанның халық ақыны Қ.Жапсарбаевтың "Уәли Шора құшының әңгімесі" дастанынан да оқуға болады.

Журналист Серік Жұмабекұлы: "Жанболат Әлиханұлы өз маманының нағыз майталман шебері. Оның тақырып қою шеберлігі – қыстыгүні аяздың терезеге салған таңғажайып бейнесіндей керемет!",-деп баға береді. Қай редакцияда жүрмесін, жазу мәселесін ұмыт қалдырмай, өз шығармашылығын белгілі бір тақырыпқа ғана құрып, сонымен жұмыс істеудің нақты мысалын іс жүзіне асырған кәсіби маман. Атап айтқанда, бұл – Қазақстандағы сирек мамандық иелерінің өмірі, соғыстағы қандастарымыздың таңғажайып тағдыры, республикамыздағы табиғат әлемі, оның бұрын көп сөз болмаған құпиялары туралы қалам тербеткен публицист. «Үркер 2017» ұлттық сыйлығының «Үздік журналистік зерттеу» номинациясын иеленген Жанболат Аупбаев Әлиханұлы – өмір бойы тың тақырыптарға түрен салып келе жатырған нағыз майталман тұлға.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. "Қазақ телевизиясы". Энциклопедия. - Алматы: ҚазАқпарат. -2009, Т.1.
2. Аупбаев Ж. Өмірге таңдана қара. Астана: Елорда. -2004.
3. Әлиханұлы Ж. Жалайыр Шора. //Егемен Қазақстан. -2017. №34.

Мазмұны

<i>Қабылғазина К.</i> Текіден туған тұлға	3
<i>Рамазан А.</i> Ұстаз. Ғалым. Журналист.....	6
<i>Қозыбаев С.</i> Этюды на полях	8
<i>Төрежан Қ.</i> Қара шаңырақтың берік бақаны	22
<i>Нода Л.П., Капырина Т.А.</i> Синтез образности и парадоксальности	25
<i>Муканова Г.К.</i> Личность в истории.....	28
<i>Рушанова Н.Б.</i> Тектінің тұяғы	33
<i>Вержбицкая Н., Арсененко И.</i> Доктору исторических наук, профессору, президенту Академии журналистики Казахстана Сағымбаю Козыбаеву исполнилось 75 лет	34
<i>Брусиловская Е.</i> Секрет его молодости.....	35
«Экспересс-К» газета - Журналистская общественность отметила 75-летие мэтра отечественной прессы Сағымбая Козыбаева	37
КАЗТАГ - В КазНУ им. аль-Фараби отметили 75-летие профессора Сағымбая Козыбаева	37
75-летие известного публициста отметили в стенах КазНУ им. аль Фараби.....	37
<i>Барлыбаева С.Х.</i> Современные тенденции медиа сферы и образование	38
<i>Сұлтанбаева Г.С.</i> Медиа, технологиялар және ғаламдық ауыл. Преамбула	42
<i>Жақсылықбаева Р.Ж.</i> Қазақ журналистикасының дамуындағы жаңашылдық сипат	48
<i>Әшірбекова Г.Ш.</i> Журналист құқығын қорғаудағы халықаралық мәселелер.....	50
<i>Муканова Г., Құдабай А.</i> Деловые коммуникации в системе СМИ: миссии современности и диалог культур.....	53
<i>Тұяқбаев Ф.Ә.</i> Н.Ә. Назарбаевтың «Тәуелсіздік дәуірі» еңбегінің жанрлық ерекшелігі және тарихи маңызы	57
<i>Мырзагулов М.М.</i> – Кыргызстандын жаңы тарыхындагы журналистиканын заманбап көрүнүшү.	61
<i>Egamberdiyeva F.O., Egamberdiyeva Sh. D.</i> Google-neomania and their usage in modern english	64
<i>Оразова А.Қ.</i> Эпистолярлық жанр сипаты және стиль ерекшелігі.....	66
<i>Елгондинова А.</i> - Ақын Заида Елгондинованың сюрреалистік және декаденттік поэзиясына редакторлық көзқарас.....	69
<i>Башанова Қ.</i> Фариза Оңғарсынова публицистикасының мәні мен мазмұны.....	76
<i>Ашимова А.</i> Қазақстандық дәстүрлі басылымдарының бүгінгі күнгі мәселелері мен даму болашағы	78
<i>Политова И.Н.</i> Коммуникативная компетенция и ее совершенствование в учебно-воспитательном процессе	80
<i>Зевалд Ю.А.</i> Журнал «Маяк»: у истоков религиозно-философской критики	82
<i>Қадырниязов Н.С.</i> Мемлекеттің ақпараттық қауіпсіздігі	85
<i>Ақмұрзиев А.</i> Ақберен жырдың ақыны	88
<i>Бурава М.</i> К вопросу о публикации произведений Н.В. Гоголя в Центральной Азии	89
<i>Мелентьева В.В.</i> Анализ жаргонизмов с точки зрения происхождения (на материале «Новой газеты»).....	90
<i>Esemuratova S.</i> Blogs: history and content (on the example of Karakalpakstan blogs)	92
<i>Кабиева А.Б.</i> Терроризм – қауіпті құбылыс ретінде	93
<i>Пердеш Д.</i> Қазақ телевизиясындағы телехабарлардың тарихы жайлы	95
<i>Сәндібек Н., Лес М.</i> Манипуляцияның медиадағы орны мен мәселелері.....	97

<i>Тлеухан Е.</i> Отандық және шетелдік желілердің киберқауіпсіздігі	100
<i>Маратова Д.</i> Қазақстандағы балалар мен жасөспірімдердің медиасауаттылық мәселелері	101
<i>Қабылбек А.</i> Әлеуметтік желілердің БАҚ-тағы рөлі	103
<i>Аман А.</i> Мобильді қосымшалар қызметі: дамуы, қалыптасу кезеңдері	106
<i>Ахметжанова Е.</i> Факчекинг – деректердің шынайылығын анықтау құралы	108
<i>Сағи Ә.</i> Ақпараттық қақтығыстың пайда болу факторлары	110
<i>Әлімжанов А.Б.</i> «Disney» фильмдерін қазақ тіліне аудару, дубляждау мәселелері	112
<i>Жолшиева Д.</i> Шерхан Мұртаза публицистикасының тақырыптық, мазмұндық ерекшелігі.....	115
<i>Халиуллина Ж.</i> Жанболат Аупбаев публицистикасындағы дерек пен дәйек.....	118

Ғылыми басылым

**Қоғам және мемлекет қайраткері, жазушы-журналист
Қозыбаев Сағымбай Қабашұлының 75 жасқа толған мерейтойына орай
«БҰҚАРАЛЫҚ КОММУНИКАЦИЯНЫҢ ОТАНДЫҚ ЖҮЙЕСІ:
ҮНДЕУЛЕР, ҮРДІСТЕР, МҮМКІНДІКТЕР» атты
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ**

ИБ № 13373

Басуға 14.02.2020 жылы қол қойылды. Формат 60x84 ¹/₁₆.

Көлемі 10,1 б. т. Тапсырыс №1372. Таралымы 50 дана.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің

«Қазақ университеті» баспа үйі.

Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.

«Қазақ университеті» баспа үйі баспаханасында басылды.